

EFTER THE PIRATE BAY

JONAS ANDERSSON & PELLE SNICKARS [RED.]

 creative
commons

EFTER THE PIRATE BAY

JONAS ANDERSSON &
PELLE SNICKARS [RED.]

MEDIEHISTORISKT ARKIV 19

MEDIEHISTORISKT ARKIV 19

KUNGLIGA BIBLIOTEKET

BOX 5039

102 41 STOCKHOLM

FORMGIVNING: JENS ANDERSSON / WWW.BOKOCHFORM.SE

TRYCK: FÄLTH&HÄSSLER, VÄRNAMO, AUGUSTI 2010

ISSN 1654-6601

ISBN 978-91-88468-25-3

Den här boken är utgiven med en Creative Commons-licens:

Erkännande, Icke-kommersiell, Inga bearbetningar 3.0.

INNEHÅLL

INTRODUKTION

9. Jonas Andersson & Pelle Snickars
Efter The Pirate Bay

TEKNOLOGI

49. Jonas Andersson
Det dumma nätet
73. Andreas Ekström
Google & tidsandan
87. Peter Jakobsson
Obegränsad kommunikation, obegränsad konkurrens
105. Daniel Johansson
När alla blir radiokanaler & frisörer
124. Nicklas Lundblad
Fru Justitia & fröken Techne
140. Nina Wormbs
Det digitala imperativet

PIRATER

153. Leif Dahlberg
Pirater, partisaner & ekollon
173. Stefan Larsson
459 miljarder kronor – om metaforer, flöden & exemplar
196. Karl Palmås
The Pirate Bay-bacillen – tre spekulationer
212. Kristoffer Schollin
Upphovsrättens sjöslag & långa dyrning
234. Johan Söderberg
Var så god att älska det immaterialrättsliga ägandet också

POLITIK

259. Rasmus Fleischer
Femton gastar på död mans kista – om framtidens nätpolitik
281. Lars Ilshammar
Piratpunkten – om det auktoritära samhällets sammanbrott & digitalpolitikens födelse
301. Tobias Nielsén
Digital kulturpolitik är inte bara digital

317. Karl Sigfrid
*Är det politiska etablissemanget
redo för en upphovsrättsreform?*
336. Pelle Snickars
Inför en digital minnespolitik
362. Oscar Swartz
Kris i kulturfrågan – kan kulturen dö?

EFTERORD

381. Jonas Andersson & Pelle Snickars
Efter TPB – före Hovrätten
386. Litteratur (i urval)
394. Medverkande
400. Index

INTRODUKTION

EFTER THE PIRATE BAY

JONAS ANDERSSON & PELLE SNICKARS

Precis ett år efter det att Ipredlagen trätt i kraft publicerade Svenska Antipiratbyrån ett inlägg på sin nystartade ”Antipiratbyråns blogg”. Posten som laddades upp den första april 2010 hade den något utmanande rubriken ”Ipred, ett steg mot ett lagligt Internet”. Som bekant är Ipredlagen en samlingsbeteckning på olika juridiska förändringar gällande immateriella rättigheter. Ipred är en akronym för ”Intellectual Property Rights Enforcement Directive” – ett EU-direktiv som daterar sig flera år tillbaka i tiden – och den officiella svenska beteckningen är egentligen ”Civilrättsliga sanktioner på immaterialrättsens område”. Antipiratbyråns blogginlägg handlade just om Ipredlagen och dess effekter på den illegala fildelningen. Kritiker menade att lagen inte skulle få någon betydelse, påtalade Henrik Pontén som postade inlägget. ”Men frågan är om någon annan lag haft så stor effekt i förhållande till hur mycket den har tillämpats.” Med hjälp av statistik från analysföretaget Mediavision hävdade Pontén att de som ”fildelar film minskat från 1342000 till 1120000.” Genomslaget för Ipred hade därför varit ”massivt”, menade han. Nästan alla ”känner till lagen [som] minskat antalet personer som begår brott med många hundratusen personer i princip utan att användas. Stora effekter har

med andra ord uppnåts med en minimal belastning på rättsväsendet samtidigt som brottsoffren, rättighetshavarna, allt oftare får betalt.”¹

Om Ipred gjort Internet till en mer laglig plats – och huruvida det är önskvärt – ska vara osagt; Ponténs inlägg publicerades trots allt den första april. Och även om principen för Ipredlagen stipulerar att rättighetsägare som utsatts för upphovsrättsintrång genom exempelvis fildelning² kan vända sig till domstol för att begära ut abonnentuppgifter från den misstänktes Internetoperatör, så har inte något fall avgjorts än. I skrivande stund är det fortfarande rentav så att ”inte en enda abonnents uppgifter lämnats ut enligt lagen”, även om flera uppmärksammade fall pågår.³ Att nättrafiken – det vill säga framför allt fildelandet – minskade under sensvåren 2009 (mätt i datavolymer) står visserligen bortom allt tvivel. Men sedan dess har trafiken stigit, och till och med nått högre nivåer än före Ipredlagens införande. Några större förändringar i nätbeteende har heller inte kunnat konstateras under det senaste året.⁴ Hittills finns inget juridiskt prejudikat, och Ipred har förstås heller inget med åtalet mot The Pirate Bay (TPB) att göra. Den uppmärksammade rättegången mot TPB inträffade ju före Ipredlagens införande och handlade dessutom om något annat, nämligen om medhjälp till upphovsrättsintrång.

Medan juridikens kvarnar mal fildelas det alltså vidare i rasande takt. Fildelning är på många sätt ett slags folkrörelse som fler än en miljon svenskar ägnar sig åt; musikbranschens rättighetsorganisation Ifpi menade hösten 2009 att det till och med kan finnas så många som tre miljoner svenska fildelare.⁵ Stora mängder upphovsrättsskyddade filer distribueras inte bara genom forum som The Pirate Bay. Tracker-sidor samexisterar med så kallade hostingsajter som RapidShare eller MegaUpload, liksom med illegala streamingtjänster på sajter som Ninjavidio. På olika trackersidor finns förstås också mängder av legalt mediematerial, men generellt är Ipredlagens effekter långt ifrån en-

tydiga. Snarare är dess påverkan på den mer eller mindre legala fildelningen diffus. I en undersökning från oktober 2009 påtalade exempelvis analysföretaget Mediamätning i Skandinavien ”att den skärpta Ipred-lagstiftningen från första april och TPB-domarna från 17 april generellt sett inte påverkat svenskarnas attityder kring illegal nedladdning av rörlig bild.”⁶ Andelen som ansåg att det var stöld att ladda ned upphovsrättsskyddat material från Internet hade då till och med minskat. Undersökningen stöds av empiriska studier utförda inom ramen för projektet Cyberrnormer, vilka antyder att Ipredlagen inte nämnvärt förändrat den illegala fildelningen – och framför allt inte de normer den vilar på.⁷ Attityder styrs ju inte av riksdagsbeslut, även om somliga tycks tro det.

I rapporten ”Svenskarna och Internet” framgår också att fildelandet minskade mycket marginellt under 2009 med bara en enda procentenhet.⁸ Att som Henrik Pontén beteckna Ipred som ”en extremt framgångsrik del i skapandet av ett lagligt Internet”,⁹ är därför en sanning med modifikation. Likafullt är Antipiratbyråns blogginlägg illustrativt för de diametralt olika uppfattningar och föreställningar som idag finns kring nätet och upphovsrätten i allmänhet, och fildelandet i synnerhet. Efter Ipreds införande och den fällande domen i TPB-målet – händelser som inträffade nästan samtidigt – är positionerna på många sätt mer fastlåsta än någonsin. Upphovsrättsindustrin gynnas av en mediebild som utmålar det oreglerade fildelandet som varandes på nedgång, medan den stora oro som fildelare och nätkaktivister uttryckt för integritetskränkningar till viss del visat sig vara obefogad. Att upphovsrätten politiserats genom rättegången mot The Pirate Bay är för somliga ett steg framåt, även om en organisation som Antipiratbyrån förstås vill se den som en rent polisiär fråga. Piratpartiet trycker på från andra hållet, och ser sig gärna som ett slags informationssamhällets medborgarrörelse som bejaktar fildelning på ideell basis utan vinstmotiv.

”Striden om upphovsrätten”, för att använda *Dagens Nyheters* samlingsbeteckning, fortsätter således med oförminskad styrka. Den påstådda dikotomin mellan onda ”pirater” och goda ”upphovsmän” (eller tvärtom) upprätthålls på Hollywoodmanér i den mediala debatten, detta trots att skiljelinjerna sällan är entydiga. Framför allt är det så väldigt många som ägnar sig åt fildelning att frågan inte längre kan reduceras till antingen eller. Räknar man in allt från delandet på hosting sajter över fildelarna på nätet till skolbarnen som med bluetooth skickar musicklåtar mellan sina mobiler i klassrummet, är det idag flera miljoner svenskar som definieras som pirater. Trots politikerns löften om att inte kriminalisera en hel ungdomsgeneration är det precis vad som har hänt – vilket är en orimlig utveckling. Siffrorna varierar, men bland yngre personer fildelar ungefär 75 procent av befolkningen.¹⁰ Samtidigt står dessa brukare för en betydande del av webbens användargenererade innehåll. Remixkulturen på sajter som YouTube är formidabelt kreativ i sin yvighet och därtill ett slags plantskola för kommande begåvningar. Tre av fyra som laddar upp videor på nätet är yngre än 25 år.¹¹ När det gäller etablerade kulturskapare är man inte sällan hänsynslös pirat privat och indignerad upphovsrättsförespråkare offentligt; att somliga professionella musiker tillhör de mest frekventa fildelarna är inte överraskande.

Att producent- och konsumentrollen alltmer glidit samman är delvis en effekt av fildelandet. Att lobbygrupper som Kulturskaparna inte vill inse det är lika iögonfallande som avsaknaden av en övergripande politik för den digitala domänen. I den pågående upphovsrättsliga tråten är det också uppenbart att intresset inte ljuger. I april 2010 rapporterades exempelvis att ett förslag ”om att förlänga upphovsrätten på skivinspelningar från 50 till 70 år är på väg att få majoritet i EU:s ministerråd.”¹² Givet den pågående fildelningsdebatten är det lika huvudlöst som det är beklämmande, något som till och

med den svenska justitieministern medgivit.¹³ Men att Antipiratbyrån etablerat en blogg för ”att göra debatten mera begriplig” är samtidigt lika hedrande som det är modigt; få svenska bloggar (om ens någon) kan stoltsera med så många kritiska kommentarer. ”Eftersom piraterna gärna resonerar ur ett tekniskt perspektiv och vi rättighetshavare ur ett juridiskt blir det ofta ganska svårt för utomstående att följa”, skriver Antipiratbyrån på sin blogg. Den är tänkt att ge ”mer personliga kommentarer till varför vi genomför olika åtgärder eller andra händelser som vi är inblandade i.”¹⁴ I ett inlägg förespråkas till exempel ”mjukare åtgärder mot illegal fildelning”; tydliga informationsbrev kan kanske vara ett sätt att beivra upphovsrättsintrång – vem vet?¹⁵

OM THE PIRATE BAY & FILDELNING

Antipiratbyråns verksamhet finansieras av ett antal bolag inom film- och datorspelsbranschen. Att denna ekonomiska intresseförening betraktar fildelningen som vår tids stora farsot är inte speciellt konstigt. Alltsedan Napster har ju fildelandet skjutit ett antal etablerade affärsmodeller i sank. Men att förfölja och juridiskt kväsa den slags delandets kultur som kommit att präglade såväl webben som Internet har inte direkt underlättat förståelsen av vad fildelande egentligen handlar om. Faktum är att fildelning som både koncept och praktik är det kanske allra mest centrala fenomenet för att begripa hur medielandskapet förändrats det senaste decenniet. Fildelning utgör på många sätt ett övergripande prisma för att förstå den digitala senmodernitetens informationslandskap – åtminstone är det en av hypoteserna som ligger till grund för den här boken. Den tar sin utgångspunkt i den mest bekanta sajten för fildelande alla kategorier: The Pirate Bay – en fri-

hamn för frihetliga fildelare eller ett varumärke för nätets piratkultur, allt beroende på läggning eller perspektiv. ”Den goodwill som märket Pirate Bay skapat gentemot fildelarna motsvaras av en lika stor del badwill från de stora film- och musikbolagen”, som Sam Sundberg pregnantly sammanfattat situationen.¹⁶

The Pirate Bay startades i november 2003 av Gottfrid Svartholm Warg och Fredrik Neij; senare anslöt sig även Peter Sunde som också räknas som en av grundarna. Historien om sajts uppgång – och (eventuella) fall – är välbekant,¹⁷ i korthet byggdes TPB upp på basis av BitTorrent-teknik och blev snabbt en populär fildelningssajt. Några få år efter millennieskiftet beräknades den samlade svenska nättrafiken bestå till ungefär åttio procent av fildelning. Med 25 miljoner regelbundna användare, och fler än en miljon listade torrentfiler, utgjorde The Pirate Bay snart en sorts teknologisk höjdpunkt på en utveckling som inletts av fildelningstekniker som Napster, Gnutella och Kazaa. Sajten gjorde sig också bekant genom att publicera brev, så kallad ”juridisk korrespondens”, som inkommit till TPB från diverse mediebolag och upphovsrättsorganisationer som hotade med rättsliga åtgärder. Sajtens ryktbarhet steg snabbt; i ett brev till den svenska infrastrukturministern kallade ett antal internationella upphovsrättsorganisationer The Pirate Bay för, ”a global icon for the violation of copyright”.¹⁸ Tidigare hade andra internationella påtryckningar lett till den famösa razzian mot TPB i maj 2006, då ett femtiotal poliser beslagtogs inte bara TPB:s och Piratbyråns servrar, utan även ett hundratal andra dataservrar som tillhörde webbhotellet PRQ:s kunder. Tre dagar senare var TPB åter uppe, men samtidigt hade rättsmaskineriet börjat rulla. I maj 2007 meddelade kammaråklagare Håkan Roswall att han avsåg att åtala grundarna och innehavarna av The Pirate Bay, som nu även inräknade webbentreprenören Carl Lundström. Brottsrubriceringen sattes enligt förundersökningen till ”med-

hjälp till brott mot upphovsrättslagen” samt ”förberedande till brott mot upphovsrättslagen”, men först i januari 2008 väcktes åtal för förberedelse och medhjälp till upphovsrättsbrott. Rättegången i februari 2009 mot TPB var minst sagt välbevakad av svensk och internationell media. Allmänt kallad ”årtiondets kanske viktigaste upphovsrättsvist” visade den, som Kristoffer Schollin framhåller i den här boken, med smärtsam tydlighet hur polariserad synen på fildelning och upphovsrätt var – och är. Efter några veckors rättegång i Stockholms tingsrätt fälldes samtliga fyra åtalade för medhjälp till upphovsrättsbrott.¹⁹ Männerna dömdes till ett års fängelse vardera, samt 30 miljoner kronor i skadestånd. Redan samma dag som domen föll överklagades den emellertid till högre instans.

Om rättegången av somliga betraktades som ett slags spektakel, var det inget mot turerna som följde. Under sommaren 2009 meddelades plötsligt att The Pirate Bay skulle säljas. Genom att köpas upp av mjukvaruföretaget Global Gaming Factory X skulle TPB bli en betaltjänst; priset sattes till 60 miljoner kronor, varav hälften skulle betalas i aktier och resterande 30 miljoner i kontanter – det vill säga samma summa som skadeståndet. Vad företaget betalade för var egentligen TPB som varumärke, men affären var minst sagt suspekt; ”det har luktat skumt om Pirate Bay-affären från första början [...] Dimman av lögn, tomma ord, skulder, tveksam affärsetik och avhoppade kompanjoner ligger tjock.”²⁰ Ägaren till Global Gaming Factory X, Hans Pandeya, visades sig ha stora skulder hos bland annat Kronofogden – och snart gick affären i stöpet. Affären kastade emellertid också skuggan av ett tvivel över TPB som en icke-kommersiell nätgemenskap; intensiva diskussioner fördes i bloggofären och försäljningen underminerade kraftigt det devota stöd sajten länge haft.

I skrivande stund förefaller det som om hovrätten avsatt ett antal förhandlingsdagar för TPB-ärendet hösten 2010 – något som den här

bokens efterord resonerar kring. Även om rättegången mot The Pirate Bay alltså inte är avslutad, så befinner vi oss ändå på många sätt i en situation *efter* denna händelse. *Efter* av tekniska skäl, då fildelningskulturen ständigt hittar på nya sofistikerade protokoll, och följaktligen *efter* också av juridiska skäl, eftersom lagen aldrig hinner ikapp en hyperdynamisk teknik. På nätet är det ju kod snarare än lag som reglerar vad som är möjligt. Samtidigt gäller också ett slags *efter* då strömmande medietjänster blir alltmer populära. Möjligen håller de på att ersätta nedladdning som standard, även om ”streaming” *per definition* alltid kan omprogrammeras till nedladdningsbara filer. Slutligen existerar också ett slags *efter* i bemärkelsen att The Pirate Bay under hela den (alltjämt pågående) juridiska processen fungerat som vanligt, vilket förstås varit en nagel i ögat för de målsägande. Sajten förefaller oantastlig; *före* eller *efter* någon rättegång spelar ingen roll. Den lever sitt eget liv och vem som numera sköter den är lika oklart som symptomatiskt för nätets distributiva struktur. Sedan hösten 2009 driver TPB visserligen ingen egen tracker (en sorts koordineringsserver; själva ’navet’ som kopplar samman användare och deras filer) utan förlitar sig på en fristående tracker, OpenBittorrent, vid sidan av en uppsjö mindre liknande trackers.²¹ Hursomhelst, protokollen som styr fildelandet fördelar diskret vidare. Att Piratpartiet i slutet av maj 2010 annonserade att man från och med nu kommer att leverera ”bandbredd till hemsidan och sökmotorn The Pirate Bay”²² förändrar heller inget i sak.

Ovanstående väcker naturligtvis frågan vad The Pirate Bay *de facto* är, något som rättegången egentligen bara snuddade vid, liksom hur sajten innehåll ska definieras och förstås. Givet att BitTorrent till exempel delar upp filer i små datapaket, är ett ytterst minimalt fragment av en fil alltjämt en fil? Denna sofistikerade teknikalitet har bland annat lett till att det ”i praktiken är riskfritt att fildela med BitTorrenteknik”.²³

Antipiratbyrån har följaktligen krävt *ännu* hårdare tag. Våren 2010 gick man ut med kravet på en ny fildelarlag, och även polisen är inne på samma linje. ”Ett av IT-polisernas största problem just nu är att operatörerna inte längre sparar informationen bakom sina kunders IP-adresser”,²⁴ vilket gjort att det exempelvis blivit mycket svårare att utreda verkligt grov brottslighet.

Generellt kan The Pirate Bay beskrivas som en sorts infrastruktur för fildelning. Kongenialt med sajts aktivitet utgörs, eller snarare utgjordes, TPB av olika delar vilka sammantagna åstadkom något mycket större än de enskilda komponenterna var för sig. Längre bestod The Pirate Bay dels av hårdvara (den ursprungliga servern finns idag utställd på Tekniska museet), dels av mjukvara: en sökmotor, ett arkiv av torrentfiler, en tracker, en populär sajt, en blogg och en webbutik. Men framför allt utgjordes TPB av alla dess *användare*; ett karaktistikum för BitTorrent-protokollet är ju att det helt suddar ut gränsen mellan upp- och nedladdning. Så fort man laddar ned blir man per definition en uppladdare av de delar av filen man i samma sekund tagit hem. BitTorrent optimerar dessutom bandbreddsutnyttjandet genom att filfragmenten sprids ut över ett stort antal datorer. Just det var en probersten i rättegången mot The Pirate Bay; grundarna stod ju anklagade för brott som de själva inte begått. De verkliga förövarna var bland andra mer än en miljon svenskar.

Sommaren 2010 är The Pirate Bay alltså en av de hundra mest populära sajterna på webben.²⁵ Den här boken, *Efter The Pirate Bay*, har därför tagit denna symboliska sajt – eller snarare det ”*assemblage* av hårdvara, mjukvara och människor”, som Rasmus Fleischer träffande kallar TPB i sin artikel – som utgångspunkt för en övergripande diskussion kring fildelning och upphovsrätt, nätpolitik och digital teknologi. En återkommande fråga gäller vad man egentligen kan lära av The Pirate Bay. En annan är: Vilka nya lösningar och modeller

finns för framtidens kultur- och mediedistribution? Boken har sin upprinnelse i en brokig frågepalett med allt från funderingar kring hur nätets infrastruktur bör conceptualiseras, till hur man ska man förstå dess juridiska ramverk: Vem ska bestämma över nätet, och enligt vilka kriterier? Förstår vi kraften i Internet, den mest produktiva offentliga investeringen i mänsklighetens historia, bäst genom en uppsättning av illasinnade repressiva förkortningar (Ipred, FRA, Acta) eller genom en förutsättningslös politisk diskussion kring vilken slags lagstiftning som ska gälla för den digitala domänen?

Frågorna som den nya digitala kulturen genererar är lika många som svaren är få. Kvarstår gör det faktum att *efter* The Pirate Bay har ett nytt slags nätpolitiskt landskap etablerats – åtminstone är det en förhoppning hos de flesta skribenterna i den här boken. Från statens sida har man ju länge varit nästan lika ignorant och passiv i att etablera en övergripande digital politik som delar av medieindustrin varit när det gäller att hitta nya affärsmodeller. The Pirate Bay har på många sätt tvingat de flesta svenska politiska partier att åtminstone dra upp riktlinjerna för en digital politik som också inbegriper en specificerad nätpolitik. Villkoren för denna nätpolitik kan förstås formuleras på olika sätt. För en yngre generation – symboliserad inte minst genom Piratpartiets framgångar – gäller frågor om individuell frihet och integritet, för andra står en modifierad upphovsrätt i fokus, eller diskussionen kring nätneutralitet. Hur en framtida och övergripande digital politik ska se ut, som till exempel både inbegriper en uppdaterad nätpolitik och breda infrastrukturella satsningar, är emellertid fortfarande en öppen fråga. En förhoppning med den här boken är såtillvida att på ett produktivt sätt bidra med prognoser, utblickar och perspektiv, ja, rentav förslag till åtminstone konturerna av en sådan politik. *Efter* The Pirate Bay kan helt enkelt ett antal lärdomar dras, vilka bör komma till nytta i utformandet av en mer progressiv digital agenda.

I början av maj 2007 publicerade *Dagens Nyheter* en artikel om riksdagspartiernas syn på huruvida fildelning av upphovsrättsskyddat material skulle anses som kriminellt eller inte. Uppfattningarna gick redan då vitt isär; flera av partierna hade länge vacklat hit och dit – och idag åter bytt ställning i frågan. Därtill förefaller det som om fildelningen fortfarande satte myror i huvudet på politikerna. Hur går det egentligen till, det där med att dela på filer över Internet? Kunde kopiering för privat bruk överhuvudtaget relateras till distribution av filer över öppna nätverk? Fanns det rentav suspekta personer som tjänade pengar på fildelning? Som Karl Sigfrid påpekar i sin artikel florerade i mitten av 00-talet alltså uppfattningen att det fanns illvilliga personer som kommersiellt livnärde sig på fildelning. Exakt hur politiker och bransch menade att det gick till att tjäna stora pengar på att gratis ladda hem mediematerial förblir höljt i dunkel. Partiernas hållning framstod ibland också som besynnerlig. Folkpartiet menade exempelvis att var och en ska ha rätt att kopiera filmer och musik som man ”lagligen har köpt. Däremot ska man inte få kopiera sådant material som har piratkopierats.” Centerpartiet hävdade å sin sida att det borde vara ”lagligt att ladda ner upphovsrättslig film och musik om det görs för eget bruk. Däremot [vill] partiet att det [ska] vara straffbart att lägga ut sådant material på nätet.” Miljöpartiets ståndpunkt var klarare: ”upphovsskyddad musik och filmer ska kunna laddas ned från nätet ... Upphovsmännen ska få ersättning genom en fond eller genom avgifter”²⁶ – en hållning partiet fortfarande förfäktar. I det antagna valmanifestet våren 2010 står just att Miljöpartiet ”vill modernisera upphovsrätten och avkriminalisera fildelning för privat bruk.”²⁷ Vänsterpartiet, som tidigare sagt nej till fildelning, gjorde vid denna tid helt om och menade även de att fildelningen borde avkriminaliseras.

Artikeln i *Dagens Nyheter* refererade också till en debatt i SVT i september 2006 mellan Göran Persson och Fredrik Reinfeldt, där den förra bland annat påpekat att de miljoner svenskar som fildelar inte skulle ”behöva känna sig som brottslingar. Vi måste se till att ungdomar som gör den här nedladdningen [sic!] inte upplever sig som kriminella.” Reinfeldt menade att man inte bör ”stifta lagar som inte går att upprätthålla”, samtidigt var Moderaterna det parti som kraftigast försvarade gällande upphovsrättslagstiftning.²⁸ Reinfeldt har sedermera också gjort sig till tolk för en liknande glidande uppfattning, bland annat i ett tv-program i oktober 2008 där det ånyo påpekades att ”att upphovsrätten ska värnas, men vi vill inte kriminalisera en hel ungdomsgeneration.”²⁹

När *Svenska Dagbladet* ett drygt år senare, i juni 2008, gjorde en liknande undersökning framkom att bara två partier, Miljö- och Vänsterpartiet, ansåg att det skulle ”vara lagligt att ladda ner upphovsrättskyddat material för eget bruk.” Resterande partier sa blankt nej till fildelning, men samtidigt menade alla att det inte skulle vara tillåtet för Internetoperatörer att tvingas stänga av kunder som ägnar sig åt illegal fildelning. Likväl var det bara tre partier som då fortfarande svarade nej på frågan om ”rättighetshavare själva [ska] få begära ut IP-adresser från Internetoperatörer utan att gå via polis?”³⁰ Socialdemokraterna var ett av dem, och partiet har sannerligen växlat i sin syn på hur fildelningen ska hanteras. I december 2008 påtalade partiet till exempel i en ”fildelningsmotion” att ”för oss socialdemokrater är upphovsrätten självklar. Vi tar starkt avstånd från de som anser att det rent principiellt ska vara tillåtet att ladda upp eller ned upphovsrättskyddat material utan att den som har skapat filmen, musiken eller boken får betalt.” Även om Socialdemokraterna alltså i princip ställt sig bakom ett starkare skydd för upphovsrätten, måste den personliga integriteten också stärkas – det var åtminstone hållningen några

månader före Ipredlagens genomförande. Noterbart är att partiets fildelningsmotion då återigen framhävde att det huvudsakliga syftet med strängare lagstiftning var ”att komma åt den fildelning som sker i kommersiell skala”,³¹ ett argument som möjligen kan tillskrivas den ’vinst’ som många menade att The Pirate Bay genererade genom reklamintäkter. Som flera skribenter i den här boken påpekar är den emellertid försumbar i sammanhanget; Rasmus Fleischer skriver exempelvis att företaget Random Media betalade de flesta av sajtens fakturor (servrar, bandbredd etcetera) mot att de fick sälja annonser på webbplatsen, och att pengarna inte alls kom grundarna av TPB till del.

De svenska riksdagspartiernas växlande syn på fildelning och upphovsrätt har under de senaste åren flankerats av nya, och mer radikala sätt att betrakta frågan. För såväl Feministiskt initiativ liksom för Piratpartiet är fildelning en självklarhet. De förra vill till exempel verka för att ”all icke-kommersiellt inhämtande, nyttjande, förädlande och spridande av kultur ska vara lagligt. Upphovsmän som vill hävda sin lagstadgade upphovsrätt och rätt till ekonomisk ersättning, bör ta ett större ansvar för att bilda gemensamma lättanvända lösningar till ersättningssystem.”³² Piratpartiet, som etablerades i januari 2006 och fick ett stort antal nya medlemmar som en följd av razzian mot TPB i maj i samma år, skriver bland annat på sin hemsida att ”dela med sig av kopior, eller på annat sätt sprida eller använda annans verk, ska aldrig vara förbjudet så länge det sker på ideell basis utan vinstmotiv.”³³ Piratpartiets framväxt kan tolkas på olika sätt, men är på fler än ett sätt länkat till The Pirate Bay – även om partiet är helt fristående från såväl TPB som Piratbyrån. Dels är framgången för Piratpartiets ett slags reaktion på den rädlans geografi som spritt sig på webben genom diverse inskränkningar som framför allt drabbat en yngre generation som ju tillbringar mycket av sin tid på nätet. I valet till Euro-

paparlamentet sommaren 2009 röstade en femtedel av svenskarna under trettio år på Piratpartiet. Dels kan partiets uppkomst ”beskrivas som en konsekvens av det framväxande informationssamhällets huvudkonflikt [kring] öppenhet, insyn och fri rörlighet för information [där partiet] protesterar mot tendenser till minskad personlig integritet, samt den ökade kontroll och övervakning från stater och företag som den nya informationsteknologin möjliggör.”³⁴

Även om Ipredlagens genomförande inneburit ett kärvare upphovsrättsligt klimat, antyder nya partibildningar som Piratpartiet – vilket framför allt bidragit med att föra upp ’det digitala’ på den politiska agendan – en mer liberaliserande samtida tendens. Den traditionella upphovsrätten och dess juridiska ramverk är alltmer ifrågasatt, inte bara av nya politiska aktörer utan också av traditionella partier. Folkpartiet menar till exempel att en modifierad upphovsrätt bör vara så teknikneutral som möjligt. Under rubriken ”Fildelning och piratkopiering” frågar man sig på webben om politikens uppgift ska vara att sätta gränser för nätets användning ”eller att söka efter metoder att bejaka den nya tekniken? Enligt Folkpartiets bedömning är behovet av en ny sammanhållen lagstiftning för upphovsrätten på Internet akut.”³⁵ Även Moderaterna säger sig vilja ”jobba för en dynamisk upphovsrätt”, vilket också var titeln på debattartikel av Per Schlingmann och Henrik von Sydow i december 2009. Partistyrelse hade då nyligen ställt sig bakom ”tre förslag som öppnar för mer skapande och innovationer i den digitala miljön.” Det handlade för det första om att göra det enklare för upphovsmän att avsäga sig den ekonomiska och ideella rätten till sina alster. På så vis skulle de upphovsmän som önskar ”enklare kunna sprida sina verk till den ’intellektuella allmänningen’.” För det andra gällde det att skyndsamt komma till rätta med fråga om ”föräldralösa verk”, det vill säga kultur- och medieprodukter där rättighetsläget är oklart vilket förhindrar återanvändning. Och

för det tredje menade Moderaterna att den övergripande frågan om att ”reformera det europeiska systemet för rättighetsklarering” borde drivas mer aktivt. Sammantaget hävdade Schlingmann och von Sydow att dessa förslag skulle åstadkomma en mer dynamisk upphovsrätt som bättre skulle ”tillvarata det digitala samhällets möjligheter.”³⁶

Som ledande borgerligt parti står Moderaterna naturligtvis bakom den strängare lagstiftning som numera gäller för den digitala domänen. Samtidigt ser partiet idag inte upphovsrätt som likaställt med äganderätt. Ett problem som alltfler partier uppmärksammat är också hur upphovsmannens, det vill säga själva kreatörens rättigheter alltmör kommit i konflikt med producenters och mediebolags så kallade ”närstående rättigheter”. En kreatör av ett verk och det bolag som producerar och distribuerar detta har ju inte alltid samma syn på hur verket exempelvis får återanvändas. Från lagstiftarens sida handlar det på många sätt om att återfinna en förlorad balans i det juridiska systemet, en balans som rubbats väsentligt genom övergången från analogt till digitalt. Just termer som ’balans’ och ’motvikt’ återkommer därför ofta i den politiska retoriken; upphovsrätten ska numera inte bara försvaras utan också viktas mot friheten på nätet och behovet av personlig integritet. Här har fildelandet varit ett slags katalysator, och man kan knappast undervärdera dess inverkan på politiska beslutsfattare – och då inte minst den mediala kraft som *The Pirate Bay* haft på ett nationellt plan.

Som symbol har TPB på många sätt pressat de flesta partier att uppmärksamma behovet av en politik för den digitala domänen. Under de senaste åren har det framför allt handlat om kravet på en moderniserad upphovsrätt, där det främsta exemplet är den Upphovsrättsutredning (under ledning av Jan Rosén) vilken i april 2010 presenterade sitt första delbetänkande. I korthet föreslår utredningen ett slags upp-

gradering av upphovsrätten med tydligare avtalsbestämmelser samt förenklade avtalslicenser. Förslagen i delbetänkandet innebär såttillvida ”en modernisering av avtalsbestämmelserna och att åtskilliga äldre bestämmelser utmönstras. Förslagen syftar till att stimulera klarhet och tydlighet i upphovsrättsliga avtal, att stimulera användning av rättigheter som förvärvats med ensamrätt samt att motverka inlåsnings effekter.”³⁷ Mottagandet av detta delbetänkande ger en tydlig vink om att de digitala attityderna faktiskt förändrats i mer liberaliserande riktning. ”Vi vill se en moderniserad upphovsrätt”, påpekade till exempel Socialdemokraternas kulturtalesperson Leif Pagrotsky i en kommentar.³⁸ ”I årtal har västvärlden gjort upphovsrättslagarna alltmer drakoniska för att möta den nya tekniken. Den svenska Upphovsrättsutredningen vågar lita till civilsamhället”, menade *Dagens Nyheter* på ledarplats. Genom att ge exempel på hur arkivmaterial låses fast vid kulturarvsinstitutioner med nuvarande lagstiftning, påpekade tidningen att upphovsrätten på många sätt slagit knut på sig själv. ”Dess syfte är att skydda upphovsmannens intressen och stimulera kreativitet och nyskapande. Men i verkligheten kan den bli ett hinder för spridande av kunskaper och kultur utan att på något sätt skydda skaparna.” Om riksdagen antar de lagändringar som utredningen lägger fram så kommer den här typen ”av dumheter att höra till historien”, menade DN. Att landets ledande tidning betecknar gällande upphovsrätt som dum och befängd tillhör inte vanligheterna. DN påpekade dessutom att förslagen om ändringar i upphovsrättslagen var ”långt från den upphetsade debatten mellan vildsinta nätpirater och den intellektuella egendomsrättens mer fundamentalistiska förespråkare”³⁹ – en antydning om att inte bara allsköns pirater idag betraktas som bovar i den pågående upphovsrättsstriden utan även motståndarna.

Att nätet utgör en juridisk utmaning är en truism. Samtidigt är

alla svenska politiska partier idag ivriga att lyfta fram att de har en positiv syn på Internet (och konstigt vore väl annars). I takt med att en yngre generation politiker tar plats, för vilka webben är en självklarhet, handlar det inte bara om politisk opportunistik. Även äldre politiker har naturligtvis insett fördelarna med exempelvis YouTube, Facebook och Twitter. Att en bok som *Politik 2.0: konsten att använda sociala medier* utkommer våren 2010 är exempelvis talande.⁴⁰ Denna gradvisa vindkantring av den digitala politiken är något nytt – och den inbegriper långt mer än bara frågan om upphovsrätt och fildelning. Sverige har ju länge betraktat sig själv som en framstående IT-nation, även om det digitalpolitiska uppvaknandet skett tämligen långsamt. Förvisso tillsattes redan under 90-talet diverse IT-kommisioner för att analysera informationsteknikens påverkan på samhällsutvecklingen. Den kommission som började sitt arbete 1995 hade bland annat som uppdrag att försöka lösa olika rättsliga frågor, liksom att se över IT-användningens konsekvenser för kultur- och medieutvecklingen. Tre år senare framhölls i den (då) nya IT-kommisionens direktiv att ”områdena datateknik, telekommunikation och media tenderar allt mer att sammanfalla. Detta leder under de närmaste åren sannolikt till en uppkomst av nya tjänster och ändrade förutsättningar för befintliga tjänster, vilket i sin tur kan föranleda krav på att lagstiftningen ändras.”⁴¹ Det var mer än tio år sedan – och det politiska maskineriet rör sig alltså lika långsamt som nätet är snabbt. Vid sidan av denna tröghet har den digitala politiken också kännetecknats av att den näppeligen varit sektorsövergripande. Näringsdepartementet har haft sin agenda med utbyggnad av bredbandsnät och ökad tillgänglighet till informationssamhällets tjänster; Justitiedepartementet har ägnat sig åt elektronisk kommunikation mellan myndigheter och medborgare, medan Finansdepartementet har försökt utveckla IT-användningen i offentlig förvaltning. Den konvergens som

präglar den digitala domänen har alltså knappast ägt rum i statsförvaltningen; mediepolitiken är till exempel fortfarande avskild från kulturpolitiken trots att vi levt med webben i mer än femton år. Bristen på konvergens och samordning inom Regeringskansliet är obestridlig, och att verksamheterna tyngs av en långt driven politisering och revirtänkande är uppenbart. Det är heller inte någon nyhet. Redan 1971 påtalade Harry Schein, som då var sakkunnig på utbildningsdepartementet: ”Det finns en filmutredning, en litteraturutredning, en massmediautredning, presstödsutredning, etc. Dessutom håller jag på med kabel-tv. Är det riktigt att på detta sätt isolera frågorna från varandra? Krävs det inte en sammanhängande informations- och kommunikationspolitik?”⁴² 35 år senare, i rapporten ”Politik för IT-samhället”, underströks på ett snarlikt sätt att genomförandet och ”säkerställandet av IT-politiken inom alla områden kräver fortsatt samordning. Vi vill därför rekommendera regeringen att skapa en intern strategisk samordning i Regeringskansliet för en politik för ett IT-samhälle ur ett helhetsperspektiv.”⁴³

En övergripande digital agenda – inbegripen allt från en specifik nätpolitik till satsningar på bredband i glesbygden – lyser emellertid fortsatt med sin frånvaro i Sverige. Det kommer inte ens The Pirate Bay att ändra på. På europeisk nivå har man faktiskt kommit längre; i slutet av maj 2010 lanserades exempelvis en ”action plan” för en ”blomstrande digital ekonomi” under det närmaste decenniet, detta inom ramen för *Europe’s Digital Agenda*. Hälften av den europeiska produktivitetsökningen under de senaste femton åren har drivits av informations- och kommunikationsteknik, en trend som sannolikt kommer att accelerera. Agendan beskriver ett antal prioriterade åtgärdsområden: att skapa en digital inre marknad, ökad interoperabilitet och samverkan, stärkt nätsäkerhet, snabbare tillgång till Internet, ökade investeringar i forskning, förbättrade datakunskaper, samt

tillämpandet av IT-teknik för att möta nya utmaningar som klimatförändringar.⁴⁴ Naturligtvis återfinns här en mängd politiska klyschor, men överlag antyder denna agenda att nätet och ny teknik är en viktig nyckel för tillväxt framöver. Hur den digitala agendan i praktiken ska genomföras är dock en lika öppen som omstridd fråga. Samtidigt som den europeiska ekonomin anpassas till en digitaliserad värld ska medborgarnas rättigheter på nätet skyddas, heter det i *Europe's Digital Agenda*, detta i en tid när europeiska nätanvändare systematiskt övervakas och nätanslutningar loggas i alltmer svällande databaser.

Ett av de mest paradoxala områdena när det gäller en övergripande digital politik är just nätpolitiken, det vill säga politiken om Internet. Som bekant menar många att nätet idag är hotat av olika processer som verkar för att begränsa det. På samma gång finns ett betydande försvar och en högljudd opinion, framför allt på nätet, som menar att kontrollen över Internets distribuerade nätverk bör ligga så nära användarna som möjligt. I sin bok *Det nätpolitiska manifestet* påpekar Christopher Kullenberg suggestivt att det som gör nätpolitiken till en kraft idag – vilken med all sannolikhet kommer att tillta – är att all fler sammanhang ”blir Internet”. Den traditionella realpolitiken är ännu inte där, men med nätet har ett nytt slags politiskt subjekt, eller snarare kollektiv, vuxit fram. Nätet har ju förmågan att koppla samman människor i en sorts ”nätvaro”, och nätpolitikens potential ligger enligt Kullenberg i de krafter som denna nätvaro kan generera på de mest skilda områden. En framtida nätpolitik och politisk strategi för Internet måste därför utgå från nätet som format. Det ”innebär att varje sökande efter politiska strategier måste relateras till de konkreta situationer och sammanhang som har gjorts möjliga genom Internet, snarare än i de transcendentala och ideala principer som karaktäriserar den lagstiftande politiken. Möjligheten att skicka paket av data [det vill säga, fildelning] mellan ett obegränsat antal människor med ljusets

hastighet fanns inte före Internet. Alltså fanns inte heller de sammanhang som nu existerar innan vi gick till näts.”⁴⁵

■ OM FILDDELNING I ETT EKONOMISKT PERSPEKTIV

Som nätpraktik har fildelande fått svenskar att gå till näts *en masse*. Den politiska synen på detta nätbeteende har som framgått växlat – men beteendet i sig har endast förändrats marginellt under senare år. Ipredlagens effekter är därtill som sagt oklara, och inte heller den oreglerade fildelningens effekter på medieekonomin är uppenbara. Faktum är att man rentav kan fråga sig vilka branscher inom medieindustrin som *entydigt* har drabbats av den fildelning som inleddes av Napster och Gnutella i början av 2000-talet, och kulminerade med The Pirate Bay under andra halvan av det decennium som följde.

Nittioalets mediepolitik när det gällde nätet kännetecknades på många sätt av en rädsla för att tidningar och handelsplatser skulle utkonkurreras av webbaserade lösningar. Portaler som Passagen och Torget ansågs kunna ersätta dagstidningar, medan företag som H&M och Boo.com lanserade webbaffärer – vilka snart stängdes i kölvattnet efter den så kallade IT-bubblan. Papperstidningar finns fortfarande kvar, klädbutiker likaså. Om det är något vi lär oss av mediehistorien är det att effekterna av nya medier aldrig helt går att förutsäga, och att de ytterst sällan raserar det som fanns tidigare. I början av det nya millenniet seglade en tidigare förbisedd och tämligen oförutsedd form av tjänst upp: nätbaserad distribution av audiovisuellt material – och då främst musik. Från att ha varit huvudsakligen ett textmedium stod det klart att bandbredd och processorkraft tillät musikfiler att utbytas på nätet i kodad och komprimerad form. Det oväntade var att detta uppstod hos de enskilda användarna i nätver-

kets periferi, inte bland de organiserade kommersiella jättarna i nätverkets mitt. Som Daniel Johansson skriver i sin artikel sammanföll detta också med en obestridlig nedgång för cd-skivan som musikmedium. Den förändrade musikkonsumtionen var främst ett resultat av tillväxten i bandbredd och lagringsutrymme; den åstadkom ett skifte inom musikbranschen från produktbaserad industri till tjänstebaserad leverantör.

En liknande logik har på senare år också kommit att gälla rörliga bilder, detta i takt med att datorkraften ökat ytterligare. För många unga är fildelning numera den helt ledande distributionstekniken för nya tv-serier till exempel.⁴⁶ Men fildelningen kan knappast klandras för att ha orsakat någon större kris inom vare sig film- eller tv-branschen. Såväl biotittandet som dvd-marknaden fortsatte att vara starka under 00-talet – och många skulle faktiskt kalla årtiondet ett gyllene decennium för tv-serien som konstform. Än märkligare är hur datorspelsbranschen kunnat växa till den jättemarknad den är, detta trots delandet av spel över nätet. Om det är någon bransch som har åtföljts av intensiv piratkopiering så är det den kring datorspel. Faktum är dock att film såväl som datorspel kännetecknas av att det som säljs och marknadsförs är långt mer än själva exemplaret. Hollywood pratar till exempel om filmer ”med ben”; om hur man säljer ett koncept och bibehåller publikens entusiasm under en längre tid genom att korspollinera olika kringprodukter och göra filmerna till omistliga diskussionsämnen och evenemang i form av tekniskt svärkopierade, sociala upplevelser. Den digitalt prunkande *Avatar* utgör ett gott exempel. Datorspelsindustrin har lyckats nästan ännu bättre genom att göra datorspel till sociala prenumerationstjänster snarare än ett slags solitära engångsupplevelser. Det främsta exemplet är *World of Warcraft* med sina fler än elva miljoner abonnenter online. Datorspels- och mjukvaruindustrin har för övrigt alltid gynnats av att det man säljer

är verktyg; instrument som är till för att brukas. Som Johan Söderberg noterar i den här boken kan därför ett visst "läckage" tillåtas. Såväl Microsoft som Adobe har tjänat på att det finns en icke-auktoriserad användarbas som vant sig vid och lärt sig deras produkter genom att använda piratkopierade versioner av Windows och Photoshop. Få privatpersoner äger betalda, licensierade versioner av det senare bildredigeringsprogrammet. Ändå gynnas företaget Adobe av att 'fotobranschen' är full av självlärda experter för vilka Photoshop är det enda givna verktyget – vilket i förlängningen gör en licensierad version av programmet till en oundgänglig del av varje professionell bildbehandlingsateljé.

Att påpeka att musikbranschen förändrats på grund av fildelning är förstås att slå in öppna dörrar. Likväl kommer inkomstströmmarna nu i större grad från livespelningar och licensiering till musikfilmer och olika publika sammanhang än tidigare. I sin artikel skriver Daniel Johansson just om olika framväxande musikmodeller, där det existerar en otvetydig utveckling mot offentliga framföranden snarare än exemplarförsäljning. I en tid då exemplar går att kopiera fritt blir sådant som inte kan kopieras helt enkelt mer ekonomiskt intressant. Detta gäller inte bara upplevelser, utan även infrastrukturer. Det finns en samtida tendens att hård- och mjukvara 'läser' användningen i olika riktningar, något som Apple bland annat fått kritik för. Därtill sker för tillfället också en snabb utveckling inom strömmande video och musik, mot infrastrukturer som bara tillåter ett enda slags mediebruk.⁴⁷

Denna utveckling betyder förstås att nya typer av aktörer gynnas – medan andra missgynnas. Många författare tjänar mer pengar på föreläsningar än på sina skrivna böcker. Inom musiken förutsätts du kunna turnera och spela live; är du ointresserad av att uppträda eller skriver och producerar låtar snarare än framför dem, har du inte samma möjligheter i den digitala ekonomin. Kulturskapare som är

duktiga entreprenörer, twittrar och bloggar om sin verksamhet får därför en fördel framför de som är mer inåtvända, detta i en tid när alla förutsätts marknadsföra sig i flera kanaler samtidigt (redan innan skivan är pressad eller boken är tryckt). Det är sådant man bör ha i bakhuvudet när artister som Timbuktu eller Montt Mardié marknadsför sig genom att medvetet släppa låtar för fri distribution på The Pirate Bay. Oreglerad fildelning är därför inte ett fenomen som mot-sätter sig det marknadsekonomiska systemet. Det utgör i själva verket ett komplement till det. Fildelning skapar nya förutsättningar för såväl kulturskapare, marknadsförare och distributörer liksom för konsumenter och lagstiftare.

Det medieekonomiska systemet har således delvis ställts på huvudet genom fildelningen. Somliga medieformer har drabbats hårdare av denna omställning än andra, men förändringen är inte nödvändigtvis av ondo – och dessutom är den mediehistoriskt knappast ny. När den fasta biografen introducerades kring 1905 var det exempelvis en följd av helt nya distributionsmönster för film. Äldre medieformer med fast(låst) innehåll (panoramor, vaxmuseer, tittskåp) kunde alls inte konkurrera med de ständigt växlande biografprogrammen och slogs därför ut. På samma sätt kan exemplarframställning av musik alls inte konkurrera med samtidens digitala flöden av musikfiler, där cd:n har ersatts av låten som den minsta enheten.

Av den anledningen är det inte övermodigt att kalla personerna bakom The Pirate Bay för ett slags mediala ikonoklaster och aktivistiska omstörtare av rådande distributionsförhållanden. Men de utgör samtidigt en helt ny typ av aktivister, i den meningen att ingen traditionell ideologisk stämpel kan fästas på tjänsten. Deras huvudsakliga bevekelsegrund ter sig närmast vara en rent funktionell och pragmatisk inställning till tekniken: "Vi gör det här för att det *går* att göra!" Den ökända upphovsrättskritiska inställning som sajten gjort sig känd för genom

kaxig korrespondens gentemot olika upphovsrättsägare är egentligen sekundär, givet denna grundläggande premis. Fildelning enligt TPB-modellen handlade nämligen om att bygga hållbara strukturer, och ta fasta på den underliggande möjlighet till ohämmad delning som Internet möjliggör. Att detta sedan blev en nagel i ögat på traditionella bevakare av upphovsrätten eldade visserligen på sajts administratörer och grundmurade deras profil som rebeller och outsiders. Men sajts huvudsyfte var aldrig att vara en brandfackla. The Pirate Bay var och är ett verktyg – om än ett kontroversiellt sådant.

En förklaring till detta aktivistiska drag är att TPB från början var en del av den nyligen nerlagda Piratbyrån – även om TPB-grundarna inte var helt begeistrade av den mer teoretiskt-filosofiska sidan av byråns verksamhet.⁴⁸ Piratbyrån initierades 2003 som en ideologisk motvikt mot den då nystartade Antipiratbyrån. Piratbyrån var redan från början noga med att poängtera att man var en ytterst lös sammanslutning, mer av en ”pågående konversation” än en regelrätt organisation. The Pirate Bay knoppades snart av till att bli ett fristående projekt, som i huvudsak kom att drivas av Svartholm, Neij och Sunde. I takt med att The Pirate Bays ryktbarhet ökade, framgick det snart att det hela rörde sig om en verksamhet som mer var att likna vid en telefonkatalog än de ”copyshops” som tjänar grova pengar på industriell piratkopiering. Som påpekats genererades en del pengar för att driva sajten, men dessa pengar skapades (likt i de flesta andra affärsmodeller för digital spridning) i de externa verksamheter som var knutna till själva fildelningen – det vill säga försäljning av kringprodukter samt reklamintäkter. Som Stefan Larsson skriver i sin artikel är frågan om inkomster och TPB också relaterad till hur mycket en datafil egentligen anses vara värd, något som i rättegången mot grundarna var ett avgörande spörsmål. I rättsprocessen använde de svenska skivbolagen och de amerikanska filmbolagen en metod där man vil-

le visa vad man *borde* ha fått betalt för varje enskild nedladdning av deras skyddade verk – en beräkningsmetod som resulterade i att hela The Pirate Bay skulle motsvarat hundratals miljarder kronor. Det är lika orimligt som att tro att TPB-grundarna var ute efter att sko sig på sin egen verksamhet. När det gäller pengar i relation till ettor och nol-lor är det mesta väldigt annorlunda. Då reproduktions- och distribu-tionskostnader närmar sig noll, gäller vare sig prismekanismer regle-rade av utbud och efterfrågan eller tillgångars knapphet. Betraktar man fildelning i ett ekonomiskt perspektiv är det av vikt att komma ihåg att i den binära världen räcker allt *alltid* till alla.

OM FILDELNING I ETT NÄTPOLITISKT PERSPEKTIV

I ett debattprogram i SVT i september 2008 hävdade Peter Sunde att The Pirate Bay strängt taget borde betraktas som en blind förmedlare av det innehåll som sajten alla individuella användare själva laddar upp (och ned).⁴⁹ Som påpekats kan TPB inte till fullo förstås om inte användarna sätts i fokus. Mot detta kan man förstås invända att syftet och den typ av material det i regel rör sig om – upphovsrättsskyddade mediefiler – har varit uppenbart för var och en. Och det är naturligtvis inte för intet som ordet ”pirat” figurerar så centralt i själva namnet på tjänsten. Flera av artiklarna i den här boken problematiserar dock denna förenklade bild av upphovsrättsfientliga pirater kontra en upp-hovsrättskramande industri. Oscar Swartz förklarar till exempel hur fildelningen från ett användarperspektiv snarare symboliserar ett värn mot och en apologi för den horisontella delningen – jämfört med den vertikala sändning som de flesta kommersiella medier begagnar sig av. Piratbyråns slagord ”sharing is caring” antyder förstås också detta. Det rör sig alltså om två konkurrerande paradigmen, men det

finns egentligen inget som säger att de måste stå i direkt motsättning mot varandra. Leif Dahlberg lyfter påpassligt fram en alternativ distinktion mellan ”pirat” och ”partisan” i sin artikel, där den senare aktivt skapar ett nytt rättsligt rum. Hans åtskillnad påminner också om hur termerna ”fildelare” och ”aktivist” heller inte bör ses som synonyma, inte minst eftersom en alternativ medieanvändning (fildelning) som i grunden är bekväm och flyktig – och därmed taktisk – kan konsolideras och aktivt kanaliseras till mer permanenta inkarnationer, som snarare kan kallas strategiska.⁵⁰

På många sätt är den ansiktslöse fildelaren därför en långt mer skrämmande figur än den synliga aktivisten. Piraten har ingen politisk agenda, medan antipiratbyråns förhoppning om ”ett lagligt Internet” trots allt kan hängas upp på partisaner som är platsbundna och görs åtalbara. Dahlberg förklarar hur det strategiska rymmer en form av återtagande av kontrollen; en reterritorialisering, ett slags räfflande av det som tidigare varit slätt och öppet. På så sätt skulle man kunna kalla personerna bakom The Pirate Bay för libertarianer, eftersom deras agerande syftar till att hålla nätet fritt från statlig censur och styrning och samtidigt skapa ett slags civilt värn mot vad de ser som ett framrusande kontrollsamhälle. Men samtidigt andas hela projektet paradoxalt nog också en närmast kommunistisk kollektivism. Allt görs gemensamt tillgängligt, till alla och envar efter bästa förmåga.

Det är såtillvida inte en slump att fildelningen blivit en så inflammatorisk fråga. Som Karl Palmås skriver i sin text kan The Pirate Bay faktiskt förstås med hjälp av en sorts virologisk begreppspalette; ett anonymt nedladdningsbegär som sprids när väl ”TPB-bacillen” fått fäste. Begäret repeteras i våra sinnen, och en muterande utveckling av diverse fildelningsprotokoll pågår ständigt. Nya konfigurationer i denna ekologi av smittor kommer därtill med all sannolikhet att uppstå, enligt Palmås. Även Nicklas Lundblad menar i sin text att TPB-

rättegången kan ses som en arena där modern informationsteknik angriper rättssystemet som ett slags virus, eller där rättssystemet försöker intervensera i en pågående smitthärd. Tekniken underminerade och försökte (förgäves) förändra rätten på olika sätt; likt ett virus letade den efter möjligheter att reproducera sig själv, alltmedan rätten som immunförsvar reagerade för att stoppa denna förändring.

Relationen mellan rätten och tekniken är förstås mer komplicerad än så. Grundläggande är emellertid nätets distributiva struktur, vilken också lämpar sig för en virologisk metaforik – inte för inte talar man ju idag om ”viral marketing”. Faktum är att Sveriges snabbt utbyggda infrastruktur av ’verkligt’ bredband, det vill säga fiberoptisk kabel, har gynnat en sajt som The Pirate Bay. Fiberoptik gör ingen skillnad mellan upp- eller nedladdning, detta till skillnad från den DSL-standard som exempelvis varit förhärskande i Storbritannien, vilken främjar nedladdning framför uppladdning och således stöper användningen i en form som mer påminner om kabel-tv.⁵¹ Fiberoptiskt bredband är kort och gott som gjort för fildelning.

Det är heller inte grundlöst att hävda att den stora skaran Internetanvändare i Sverige kännetecknas av en högt sekulariserad, teknikoptimistisk rationalism, där huvudargumentet mot en ökad reglering av nätet är att fri – och i praktiken anonym – fildelning inte går att stoppa. Och om det sker kommer fildelningen endast att ta omvägar förbi de eventuella kontrollpunkter som staten eller privata aktörer upprättar. Många experter pekar också på hur egenmakt och tillit till den egna teknikanvändningen blivit helt centralt för en stor grupp individualiserade, nytto- såväl som nöjesmaximerande Internetanvändare. Niclas Strandh har exempelvis frågat sig varför The Pirate Bay egentligen blev till just i Sverige. Att landet genom åren konstant legat i topp bland nationer beträffande datortäthet, nätanvändande och bredbandspenetration är en faktor, och ”en grogrund för ett feno-

men som TPB. Vi har inte heller haft samma starka tradition av att 'gå ut' eller 'gå på bio' som exempelvis USA – istället hade vi en snabb utveckling av videobandspelare i hemmen vilket inneburit att kopiering av filmer och musik inte är något nytt." Teknik- och bredbandsutveckling är en orsak, menar Strandh, men det digitala pirateriet går förmodligen längre tillbaka än så – ända till etableringen av ett slags nationell, sekulär liberalism. Denna, tillsammans med teknikutvecklingen och bredbandsutvecklingen, har inneburit att väldigt få svenskar idag "anser att fildelning är ett stort brott eller [...] att det är ett brott alls. Värdeglidningen har skett och det innebär att gamla tankesätt förändras, utvecklas eller elimineras. Det har blivit grogrunden till att en så pass unik företeelse som The Pirate Bay."⁵²

Som Lars Ilshammar påpekar i sin artikel i den här boken är Sverige ett extremt land, både i termer av sekularism och rationalitet samt personligt självförverkligande. Sverige kännetecknas dessutom av en i många avseenden unik modell för individuell frihet, maximerad genom ett starkt övergripande, universellt kollektiv – det vill säga staten. Tack vare ett ackumulerat, övergripande system garanteras stort rörelseutrymme för de enskilda människorna. Samtidigt handlar denna individuella frihet om en kylig, i många avseenden instrumentell autonomi. Talande nog kan fildelning utläsas på exakt samma sätt. Ett starkt, i många avseenden 'blint' kollektiv skapas, vilket gynnar de enskilda användarna. 'Min valfrihet på fildelningsnätverket är ytterst en produkt av det utbud som skapas av samtliga deltagande användare i detta nu – men låt mig samtidigt fildela i fred'. Att denna idé omfattats just av miljontals svenskar kommer därför inte som någon överraskning.⁵³

Fildelningen kan i den här bemärkelsen ses som ett tekniskt tillstånd, såväl som en kollektiv, utilitaristisk produkt – likt kapitalismen i stort kanaliserar den de individuella aktörernas girighet och egenmakt

till att gynna systemet över lag. Den kan dessutom ses som en veritabel folkrörelse. Visserligen kan man hävda att fildelning för många människor är så pass oövertänt att det är svårt att hävda att den skulle likställas med en folkrörelse i traditionell bemärkelse. Men samtidigt har den politisering av aktiviteten som följer av både antipiraternas liksom piratrörelsens agerande gjort att många användare tvingas att reflektera över sitt beteende i termer av avseende, rättfärdigande och politisk innebörd. Situationen påminner på flera sätt om hur webbens förment neutrala 'plattformar' (YouTube, Flickr, Facebook) kommit att användas. Som Peter Jakobsson framhåller i sin text är dessa plattformar medel genom vilka nätets allmänningar skapas och underhålls – samtidigt ägs de av kommersiella företag. Företagen betonar och garanterar förstås att vårt privatliv ska beaktas, samtidigt som de utvinnet ett betydande ekonomiskt värde ur dessa plattformar, vars innehåll enligt rådande nätideologi produceras under fria och öppna former.

”More data is better data” brukar Googles analytiker framhålla – men webben och Internet är långt ifrån blinda förmedlare av data. Det gäller webb 2.0-plattformar liksom The Pirate Bay. Intresset ligger inte, och inte heller användandet. Man kan rentav hävda att aktiviteten 'fildelning' aldrig hade blivit formulerad i termer av opposition, motstånd eller rebelliskhet om det inte vore för just The Pirate Bays symbolvärde som exponent för den svåröverskådliga fildelningen. Poängen är att givet TPB:s mediala genomslag så tvingades folk helt sonika att reflektera över sitt nätbeteende – och välja sida. Piratpartiets framgångar i EU-valet kan naturligtvis också utläsas som ett resultat av detta. Precis som folk idag aktivt väljer att använda exempelvis Facebook för både det ena och det andra – för att inte tala om Google – trots vetskapen om att dessa företag kommer att profitera på den användargenererade informationen som matas in, så innebär även fildelning ett aktivt ställningstagande.

Politiseringen av fildelningsfrågan har dock gjort att positionerna förändrats och förskjutits. Det som i svepande ordalag har kallats "piratrörelsen" har ju medvetet rört sig från piratstämpeln mot ett bredare engagemang för frihet och öppenhet på nätet. Samtidigt har det skett en förflyttning även på "antipiraternas" sida, vilken snarare handlat om att omformulera den ontologiska premissen om vad nätets 'väsen' egentligen är. Under det senaste året har det exempelvis gjorts flera försök att beteckna streamingtjänster som fildelningens naturliga efterföljare. Även i en sådan manöver ligger förstås en historisk föreställning om just ett *före* och ett *efter*. Flera aktörer verkar mena att idén att ha piratkopierade musikfiler på sin egen hårddisk är förlegad, i jämförelse med den nyare innovationen att lyssna på musik som existerar i 'molnet' på fjärran belägna servrar. Att denna idé fått ett brett genomslag bland användare är inget som motsäger ovanstående tes om individuell frihet genom universella system. Men den grundläggande skillnaden är förstås att villkoren för det övergripande systemet här ligger i händerna på kommersiella aktörer. Det vill säga; den egenmäktiga hanteringen av datafiler överläts åt en aktör som är strukturellt mäktig, men där kontroll och ansvar går från att ha tillhört *ingen och alla* till ett enskilt kommersiellt företag – med ökad bekvämlighet, insyn och mätbarhet som följd. Som Andreas Ekström påtalar i sin artikel är det förstås Google som i en inte alltför avlägsen framtid möjligen ger sig tillkänna som det slags allseende öga vars panoptiska förmåga snart är att registrera och mäta alla mediala överföringar (och transaktioner) på nätet. I detta ligger förstås en oerhörd ekonomisk potential, men samtidigt ter sig en universell registrering av *allt* nätbeteende som en kontrollmardröm utan slut. Den mer realistiska lösningen blir kanske snarare av det slag som Daniel Johansson skisserar, där användare självmant lockas till att använda mediepelare som "rapporterar" vilka slags filer som spelas till någon för-

valtningsorganisation. Spotify utgör i praktiken redan en sådan tjänst.

Kommersiell streaming och oreglerad fildelning kan därmed te sig som två radikalt motsatta förhållningssätt till den digitala tekniken. Men som Nina Wormbs observerar i sin artikel är bägge förhållningssätten grundade i en teknologiskt deterministisk föreställning om att saker och ting *bör* göras – för att de *går* att göra. I den bemärkelsen är såväl ”upphovsrättsbransch” som ”piratrörelse” ense. Betraktar man frågan så, är det dessutom uppenbart att skillnaden snarare är politisk, eftersom ingreppen som görs alltid förutsätts gynna vissa grupper – och missgynna andra. Som Tobias Nielsén framhåller i sin artikel innebär en digital kulturpolitik alltid att den här typen av avvägningar måste göras, men att de idag inte alltid görs. Wormbs noterar dessutom att ordet *efter* sällan är så uppenbart som det kan te sig. Det behöver aldrig innebära att det nya helt ersätter det gamla. I sammanhanget kan detta illustreras av förekomsten av så kallad ”pirat-streaming”, det vill säga tjänster som använder sig av liknande gränssnitt som YouTube och andra legala videotjänster, men som presenterar ett innehåll som är uppladdat av användarna och helt osanktionerat av diverse tv-bolag. På nätet är det sällan som en tjänst utesluter en annan.

Avslutningsvis kan man notera att givet tjänster som ”streaming” och ”cloud computing” så framstår fildelning paradoxalt nog som en gammal kommunikationsform. På så vis kanske vi trots allt är på väg mot en situation *efter* The Pirate Bay. Idag anklagar nämligen representanter för medieindustrin på ett ganska märkligt sätt fildelarna för att förespråka ett föråldrat sätt hur Internet kan och bör användas. Den aktivism som kämpar för fildelningens försvar kan i så måtto anklagas för att vara konserverande, ja rentav konservativ till sin karaktär. Det är kanhända förvånande, samtidigt syftar denna aktivism till att bevara de friheter på nätet som miljontals användare länge tagit

för givet. Något som är centralt för dagens nätaktivister är just tanken om Internet *som idé* snarare än teknik, där en viss avsaknad av teknik till och med kan vara en fördel. Avskalade applikationer och protokoll som garanterar öppenhet och flexibilitet anses här ofta som överlägsna jämfört med bandbredds- och processorkraftslukande applikationer. I ett blogginlägg symptomatiskt nog betitlat ”Antitekniska tankar om ett öppet Internet” skriver till exempel Hannes Mannerheim att ”världens största BitTorrent-trackers kör programvaran open-tracker – en helt fantastisk programvara som kan hantera ett par miljoner användare på en enda server. Att programvaran fungerar så bra kan delvis tillskrivas *avsaknaden* av teknik. [...] Just denna avsaknad av teknik, manifesterad som *öppenhet*, är en av de stora anledningarna till The Pirate Bays framgång.”

De som värnar detta öppna nät använder sig ofta av en ekologisk retorik som liknar miljörelsens. Vi ska inte bevara en regnskog, skriver samme Mannerheim, ”vi ska plantera nya träd på ny mark. Men våra träd har ingen åsikt om eller möjlighet att kontrollera vilken mossa eller vems klängväxter som bekläder dem, så länge de inte dödar trädet.”⁵⁴ Samtidigt innebär denna hållning att man öppnar upp för ett veritabelt myller vad som egentligen passerar genom kablarna. Värnandet om att infrastrukturerna ska förbli öppna (och inte monopoliserade) verkar med andra ord kräva en tillit till att utbytet över kablarna trots allt inte inverkar negativt på samhället över lag. Mot bakgrund av de senaste årens debatter om näthat, nätmobbing, identitetsstöld och Arbogabilder kan man enkelt knyta tillbaka till den utilitaristiska diskussionen också vad gäller friheten på nätet. Vikten av öppenhet och möjligheten till meddelarskydd väger för många aktivister helt enkelt tyngre än frågan huruvida enskilda individer kan drabbas av öppenhetens potentiella baksidor. Därför kännetecknas också nätpolitiken av en klassisk höger-vänster-skilje-

linje med rötter i 1600-talet, då en Thomas Hobbes uttryckte fruktan och avsmak inför massorna medan en Baruch Spinoza tvärtom gav uttryck för en tillit till myllret. Frågan är samhällsfilosofisk, och att därmed tro att ideologi inte har någon roll att spela i den digitala politiken är ett stort misstag.

Till sist bör det därför framhållas att *efter* The Pirate Bay så har ett slags nygamla skiljelinjer på allvar uppenbarat sig mellan den traditionella högern och vänstern. Att synen på fildelning skiljer sig mellan – och inom partierna – har påpekats. Men som politisk praktik har fildelningen också alstrat en ny ideologisk hållning, vilken emellanåt går på tvärs mot det politiska etablissemangets uppfattning. Om den senare utgörs av framför allt socialdemokrater och moderater, samsas på den andra sidan skranket en brokig skara piratpartister, miljöpartister, vänsterpartister, libertarianer och marknadsliberaler i en ohelig allians – men med en betydande politisk kraft. Den här boken utgör i så måtto ett exempel på hur röster från olika delar av detta politiska spektrum gör sig hörda i debatten om vad The Pirate Bay egentligen är och har inneburit – samt inte minst hur vi bör förhålla oss till fildelningen som tekniskt tillstånd, kollektiv produkt och folkrörelse.

NOTER

1. Henrik Pontén, "Ipred, ett steg mot ett lagligt Internet", blogginlägg 1/4, 2010 – <http://blog.antipiratbyran.se/2010/04/ipred-ett-steg-mot-ett-lagligt-internet.html> [senast kontrollerad 30/6, 2010].
2. Begreppet "fildelning" används i den här boken på olika sätt – och möjligen lite oprecist. Med termen fildelning menar många skribenter å ena sidan huvudsakligen "illegal fildelning", det vill säga fildelning av upphovsrättsskyddat mediematerial. Å andra sidan betecknar termen även den delandets kultur som utmärker nätet överlag, där sajter som The

- Pirate Bay också är en distributionskanal för legalt material. Kriminaliseringen av fildelningen har ju en språklig dimension; inte för inte talar exempelvis Antipiratbyrån alltid om *illegal* fildelning.
3. Pär Strömbäck, ”Ipreds belackare hade fel om integriteten” *Svenska Dagbladet* 1/4, 2010. Ett pågående ärende, där ett antal ljudboks-förlag försökt få ut uppgifter (om en kund som misstänkts fildelat upphovsrätts-skyddade ljudböcker) från Internetoperatören Ephone, är överklagat till Högsta domstolen. ”I tingsrätten vann förlagen, men hovrätten ändrade domen och gick på internetoperatörens linje”, som Tobias Olsson påtalat i, ”Facit efter Ipred: Tre ärenden på ett år” *Svenska Dagbladet* 1/4, 2010. I slutet av maj 2010 fastslog även Svea hovrätt i ett annat ärende att Internetoperatören Telia Sonera ska lämna ut namnet på den som driver fildelningssajten Swetorrents, men också denna tvist kommer troligen att överklagas till Högsta domstolen.
  4. För en diskussion, se exempelvis Jenny Stiernstedt, ”Ingen fällande dom efter ett år med Ipred” *Dagens Nyheter* 31/3, 2010.
  5. Sten Gustafsson, ”Tre miljoner i Sverige fildelar illegalt” *Svenska Dagbladet* 12/10, 2009.
  6. ”Hårdare lagstiftning rubbar inte attityder till illegal nedladdning”, MMS pressmeddelande 16/10, 2009 – <http://www.mms.se/nyheter/pressmeddelanden.asp?pr=8> [senast kontrollerad 30/6, 2010].
  7. För en diskussion om Ipred på Cybern timer.se, se till exempel Marcin de Kaminski, ”Ett år med Ipred”, blogginlägg 31/3, 2010 – <http://cyberntimer.se/2010/03/31/ett-ar-med-ipred/> [senast kontrollerad 30/6, 2010].
  8. ”Andelen fildelare i befolkningen är i år 18 procent mot 19 procent år 2008.” Olle Findahl, ”Svenskarna och internet 2009” World Internet Institute 2009, 25 – http://www.wii.se/publicerat/doc_download/78-svenskarna-och-internet-2009.html [senast kontrollerad 30/6, 2010].
  9. Pontén 2010.
  10. Marina Ghersetti, ”Ladda ner, streama, fildela” *Svensk höst. Trettiofyra kapitel om politik, medier och samhälle* (Göteborg: SOM-institutet, 2009), 392.
  11. Se, Olle Findahl, ”Unga svenskar och Internet 2009” World Internet Institute 2009, 7 – http://www.wii.se/publicerat/rapporter/doc_download/81-unga-svenskar-och-internet-2009.html [senast kontrollerad 30/6, 2010].

12. Hans Rosén, "Förlängd upphovsrätt för skivor får stöd" *Dagens Nyheter* 16/4, 2010.
13. "[Förslaget utgör en] mycket olycklig utveckling som i förlängningen riskerar att ytterligare undergräva respekten för upphovsrätten", har justitieminister Beatrice Ask exempelvis påpekat i Rosén 2010.
14. Henrik Pontén & Sara Lindbäck, "Antipiratbyrån bloggar", blogginlägg 3/2, 2010 – <http://blog.antipiratbyran.se/2010/02/antipiratbyran-bloggar.html> [senast kontrollerad 30/6, 2010].
15. Sara Lindbäck, "Mjukare åtgärder mot illegal fildelning", blogginlägg 22/2, 2010 – <http://blog.antipiratbyran.se/2010/02/mjukare-atgarder-mot-illegal-fildelning.html> [senast kontrollerad 30/6, 2010].
16. Sam Sundberg, "Tomma ord och ett urholkat varumärke" *Svenska Dagbladet* 22/8, 2009.
17. För en utförlig presentation av TPB, se Anders Rydell & Sam Sundberg, *Piraterna. De svenska fildelarna som plundrade Hollywood* (Stockholm: Ordfront, 2009).
18. Se brev från Ifpi *et consortes* ställt till infrastrukturminister Åsa Torstensson 7/11, 2007, "Pirate Bay should have no place in Sweden or the European Union" – <http://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/d/d8/PirateBayShoudHaveNoPlace.pdf> [senast kontrollerad 30/6, 2010].
19. Se, Stockholms tingsrätt, "Dom Mål nr B 13301-06" 17/4, 2009 – <http://static.vg.no/piratebay/dom.pdf> [senast kontrollerad 30/6, 2010]. Under rättegången framhöll media emellanåt att det just var fyra *män* som stod åtalade; fildelning har ju av tradition ofta varit en manlig verksamhet. Det förefaller också smittat av sig på den här boken, som tyvärr bara har en enda kvinnlig skribent. Även om det inte förändrar något i sak vill redaktörerna ändå framhålla att under bokprojektets gång så har nästan en fjärdedel av de medverkande varit kvinnor.
20. Sundberg 2009.
21. För mer information kring OpenBittorrent och de misstankar om att det i själva verket är Fredrik Neij från The Pirate Bay som ligger bakom trackern, se Marcin de Kaminski, "Två Ipredfall i en smäll", *Cybernormer.se* 20/5 2010 – <http://cybernormer.se/2010/05/20/tva-ipredfall-i-en-small/> [senast kontrollerad 30/6, 2010].
22. "Piratpartiet levererar Pirate Bays bandbredd", pressmeddelande från

- Piratpartiet 18/5, 2010 – http://www.piratpartiet.se/nyheter/piratpartiet_levererar_pirate_bays_bandbredd [senast kontrollerad 30/6, 2010].
23. "Antipiratbyrån kräver ny fildelarlag", osignerad, *Svenska Dagbladet* 21/2, 2010.
  24. "Polisen klagar på Ipred hos riksdagen", osignerad, P3 Nyheter 17/5, 2010 – <http://sverigesradio.se/sida/artikel.aspx?programid=1646&artikel=3701178> [senast kontrollerad 30/6, 2010].
  25. Se – <http://www.alex.com/siteinfo/thepiratebay.org> [senast kontrollerad 30/6, 2010].
  26. Clas Svahn, "Blandad syn på fildelning" *Dagens Nyheter* 4/5, 2007.
  27. "Miljöpartiets valmanifest" 16/5, 2010 – http://www.mp.se/templates/template_83.asp?number=202113 [senast kontrollerad 30/6, 2010].
  28. Svahn 2007.
  29. Se tv-programmet, "Rakt på med K-G Bergström" SVT2 14/10, 2008.
  30. "Så står partierna i fildelningsfrågan", osignerad, *Svenska Dagbladet* 11/6, 2008.
  31. För en diskussion kring Socialdemokraternas fildelningsmotion från den 16/12, 2009, se – <http://www.socialdemokraterna.se/Var-politik/feature-artiklar/Arkiv/Socialdemokraternas-fildelningsmotion/> [senast kontrollerad 30/6, 2010].
  32. Se, Feministiskt initiativ, "Interneträtt" 21/3, 2010 – <http://www.feministisktinitiativ.se/artiklar.php?show=904> [senast kontrollerad 30/6, 2010].
  33. Se, Piratpartiet, "Fri kultur – en balanserad upphovsrätt" – <http://www.piratpartiet.se/politik> [senast kontrollerad 30/6, 2010].
  34. Henrik Oscarsson & Mikael Persson, "Piratpartiets sympatisörer", *Svensk höst. Trettiofyra kapitel om politik, medier och samhälle* red. Sören Holmberg & Lennart Weibull (Göteborg: SOM-institutet, 2009), 241.
  35. Se, Folkpartiet, "Fildelning och piratkopiering" – <http://www.folkpartiet.se/Var-politik/Snabba-fakta/Fildelning-och-piratkopiering/> [senast kontrollerad 30/6, 2010].
  36. Per Schlingmann & Henrik von Sydow, "Moderaterna ska jobba för en dynamisk upphovsrätt" *Dagens Nyheter* 17/12, 2009.
  37. Se, "Modernare och tydligare bestämmelser om upphovsrättsliga avtal" pressmeddelande Justitiedepartementet 8/4, 2010 – <http://www.sweden>.

- gov.se/sb/d/13040/a/143382 [senast kontrollerad 30/6, 2010]. Utredningsförslaget, "Avtalad upphovsrätt SOU 2010:24" finns att ladda hem på – <http://www.sweden.gov.se/sb/d/12634/a/143363> [senast kontrollerad 30/6, 2010].
38. Se, "S vill se moderniserad upphovsrätt" 9/4, 2010 – <http://www.socialdemokraterna.se/Media/nyheter/S-vill-se-moderniserad-upphovsratt-med-balans-mellan-aktorer/> [senast kontrollerad 30/6, 2010].
  39. "Klok upphovsrätt", osignerad, *Dagens Nyheter* 12/4, 2010.
  40. Se, *Politik 2.0: konsten att använda sociala medier* red. Brit Stakston (Stockholm: Bejbom Books, 2010).
  41. Se, "Om IT-kommissionen. Direktiv 1998:38" – <http://www.itkommisjonen.se/index-2.html> [senast kontrollerad 30/6, 2010].
  42. Harry Schein, "Lösa stolpar kring tråd-TV", utkast 1971, volym 4:51, Harry Scheins personarkiv, Arbetarrörelsens arkiv och bibliotek.
  43. Ylva Hambræus-Björling *et. al.*, "Politik för IT-samhället. Rekommendationer från ledamöterna i den IT-politiska strategigruppen" 26/10, 2006 – <http://www.regeringen.se/content/1/c6/07/15/55/29a0a75c.pdf> [senast kontrollerad 30/6, 2010].
  44. För en diskussion, se sajten för *Europe's Digital Agenda* – http://ec.europa.eu/information_society/digital-agenda/index_en.htm [senast kontrollerad 30/6, 2010].
  45. Christopher Kullenberg, *Det nätpolitiska manifestet* (Stockholm: Ink förlag, kommande 2010).
  46. Fredrik Söderling, "Nedladdning fortsätter att öka bland unga" *Dagens Nyheter* 29/1, 2008.
  47. I strikt bemärkelse är denna utveckling inte helt ny; den pekades redan ut av Carl Shapiro och Hal Varian i deras bok *Information Rules* (Cambridge, Mass: Harvard Business Press, 1996). De underströk då vikten av att bygga nätverk runt ens produkt, där noderna är beroende av nätverket i olika utsträckning.
  48. Rydell & Sundberg 2009, 109.
  49. Se "Debatt" SVT1 12/9, 2008.
  50. Jonas Andersson, "For the Good of the Net: The Pirate Bay as a Strategic Sovereign" *Culture Machine* vol. 10, 2009.

51. För en översikt av den snabba utbyggnaden av bredband i Sverige på 1990-talet, se Lars Ilshammar & Ola Larsmo, 404: *Utflykter i glömskans landskap* (Stockholm: Atlas, 2005).
52. Niclas Strandh, ”Därför uppstod Pirate Bay just i Sverige” Newsmill 20/2, 2009 – <http://www.newsmill.se/artikel/2009/02/20/nagra-teser-om-var-for-pirate-bay-blev-sa-stort> [senast kontrollerad 30/6, 2010].
53. Tesen om denna typiskt svenska formel för frihet är hämtad från Henrik Berggren & Lars Trägårdh, *Är svensken människa? – Gemenskap och oberoende i det moderna Sverige* (Stockholm: Norstedts, 2006). Kopplingen mellan denna samhällsfilosofi och fildelningen utvecklas i Jonas Anderssons doktorsavhandling, *Peer-to-peer-based file-sharing beyond the dichotomy of ‘downloading is theft’ vs. ‘information wants to be free’: How Swedish file-sharers motivate their action* (Goldsmiths, University of London, 2010).
54. Hannes Mannerheim, ”Antitekniska tankar om ett öppet Internet” blogg-inlägg 4/9, 2009 – <http://hannes2peer.wordpress.com/2009/09/04/antitekniska-tankar-om-ett-oppet-internet/> [senast kontrollerad 30/6, 2010].

TEKNOLOGI

DET DUMMA NÄTET

JONAS ANDERSSON

Nätet får ofta stå som symbol för en egenmäktig impuls, ett i grunden amerikanskt ideal kring individuell frihet: Jag vill kunna ta del av den information jag vill, ingen ska få stoppa mig. Jag vill kunna länka ihop den information jag vill, ingen ska valla mig i någon riktning. Jag vill ha mitt privatliv i fred, ingen ska få övervaka mig. Kritiker av detta ideal har påpekat att rötterna står att finna i Silicon Valley med dess individualistiska, decentraliserande och antiauktoritära tendenser – vilka så att säga blev inbyggda i nätet redan från början, eftersom de som utvecklade datornätverken ofta var hippies, och den grundläggande militärindustriella infrastruktur som nätet byggde på var decentraliserad och gynnade de lokala delarnas självstyrning.¹ Men det är en förenkling av nätets karaktär. Nätets grundläggande *kommunikationsprotokoll* – i praktiken det som möjliggör oregrerad fildelning – ser ut som de gör av funktionella orsaker, där till exempel problemet att skapa ett oändligt skalbart nätverk, utan att adressaterna tappas bort och data inte når fram, krävde en starkt decentraliserad lösning.

Den pågående fildelningsdebatten befinner sig på många sätt i en situation där den blir alltmer inlemmad i nätet som lagbunden infrastruktur. Vi har helt enkelt byggt in oss i ett system som i grunden

baserar sig på svårreglerad och anonym kopiering av filer. Fallet med The Pirate Bay visar på ett närmast övertydligt sätt hur utlämnade vi är till kommunikationsprotokollen. De första sidorna av tingsrättens dom i Stockholm våren 2009 utgjordes ju av en lång diskussion om BitTorrent-protokollet som den kanske mest slippriga av alla aktörer inför rätta. Vad är detta för något? Vilken är dess beskaffenhet? Samtidigt menar fildelare som jag själv intervjuat och på diverse nätforum att fildelningen är lika självklar på nätet som träd är i skogen. Hela Internet är ju i själva verket baserat på fildelning. Ontologin, beskrivningen av den teknologiska verklighetens beskaffenhet, dess väsen, är i sig politisk.

Den här artikeln syftar till att ge en översikt av nätets diagrammatiska strukturer. Internet är baserat på en rad kommunikationsprotokoll, varav de mest grundläggande är dataöverföringsprotokollet TCP/IP och domännamnssystemet DNS samt, för webben, HTTP (hypertext transfer protocol). Om man tar dessa protokoll på allvar ser man att de sätter ramarna för hur nätet växt fram och hur det fungerar på en övergripande nivå. Kommunikationsprotokollen är ett slags strukturella aktörer som både ger möjligheter – och sätter begränsningar. Anlägger man ett historiskt perspektiv är det också uppenbart att nyare protokollbaserade kommunikationstekniker såsom peer-to-peer (P2P) och voice-over-IP (VOIP) adderat nya lager av komplexitet till nätets infrastruktur. Genom dessa arkitektoniska strukturer har olika innovationer konsoliderats och bokstavligen ”fryst” vissa förutsatta användningar i tiden. Olika tendenser kan med andra ord skönjas i de materiella konfigurationer som givit upphov till nätets struktur.

Tanken med den här artikeln är att både ge en allmän översikt av sådana tendenser, som alla ligger latenta i de nuvarande konfigurationer vi ser, liksom att ge en framtida prognos. Tendenserna är av vikt

för alla former av reglering av nätet, och varje ansats till en ”digital politik” för 2010-talet bör ta dem i beaktande. Det är också värt att notera att själva *akten* att notera dessa diagrammatiska strukturer är att framhålla vissa av nätets tendenser; det är ett val av perspektiv. Att säga att nätet i grunden handlar om P2P är med andra ord att framhäva en av nätets centrala organisationsprinciper; att säga att nätet bör organiseras enligt en princip där anonymitet omöjliggörs i så hög utsträckning som möjligt är att framhäva en annan organisationsprincip, och så vidare. Varje sådan akt – där nätet sägs vara si eller så, där nätets *essens* eller *natur* påtalas – är förstås politisk, eftersom den syftar till att framhäva en organisationsprincip framför en annan. Förhoppningsvis kommer dock den här artikeln att visa att nätet faktiskt inte kan reduceras till bara *en* av dessa diagrammatiska strukturer. Snarare är nätet en komplicerad kombination av flera olika organisationsprinciper, ofta adderade på varandra i form av lager av varierande komplexitet. Det är också denna lager-på-lager-design som gör nätet föränderligt och ombytligt; vad hackare ofta gör är att ’bryta upp’ ett lager och ändra dess funktionalitet, eller få åtkomst till dess underliggande, mer elementära lager.² Eller omvänt; att programmerare skapar applikationer som adderar ett nytt lager av funktionalitet ovanpå nätets underliggande TCP/IP-struktur.³

Titeln på artikeln är medvetet vald, då nätet är i verklig mening *dumt* – åtminstone i tre avseenden. För det första är det ett dumt, stumt och blint nät som bara slussar data. För det andra har vi de ”dumma” fildelarna som bara fortsätter att fildela oreglerat, trots att skivbranschen sägs blöda. Och för det tredje kan man anföra den relativa dumhet, på gränsen till autism, som kännetecknar den äkta ”nörden” – med andra ord, hur de som byggde nätets infrastruktur konstruerade det mest för att det gick och för att det var kul, utan att ägna någon större eftertanke, intention eller förutsägande av effekterna av detta bygge.

■ ETT KNIPPE PROTOKOLL

Det kan vara till hjälp då man talar om ”nätet” som fenomen och som objekt för eventuell reglering, att bryta ner nätmetaforen i två underkategorier: *fisknätet* kontra *spindelnätet*.⁴ Den förra är som metaforen antyder en distribuerad struktur, där ingen nod kan sägas utgöra centrum och alla noder är jämlika vad gäller inbördes position. Detta är typiskt för sociala nätverk, likt vänskapskontakterna i en by eller för den delen på Facebook. Den senare metaforen däremot, spindelnätet, är den centrerade diagrammatiska struktur som ligger till grund för hur vi tänker oss att nästan alla massmedier fungerar: tv, radio, tidningar. Alla har de en aktiv nod i mitten som pumpar ut material till tusentals passiva mottagare.

Dessa två diagrammatiska strukturer finns hårdkodade i nätets underliggande tekniska kommunikationsprotokoll: TCP/IP samt DNS. Distributionsprotokollet TCP/IP (Transmission Control Protocol/Internet Protocol) utvecklades i början av 1970-talet för att kunna hantera den exponentiellt ökande arbetsbörda som ett radikalt distribuerat nätverk innebar. När noder tillkommer växer de potentiella kopplingarna mellan dem mångfaldigt. En central adresslista över hundratals miljoner maskiner är omöjligt. I stället fungerar TCP/IP genom att bryta ner informationen till paket av data, vilka adresseras till att nå en viss maskin. För varje ny maskin de stöter på, frågar de om detta är den rätta maskinen. Om inte, slussas de vidare. På det viset blir en maskin möjlig att lokalisera. Men det kräver i regel ett antal ’hopp’ mellan maskinerna i nätverket, och ingen enskild aktör kan sägas ha överblick över var alla maskiner är lokaliserade. Nätverket kan växa i alla riktningar och har inget centrum; det är ”skalbart” som man säger inom datorvetenskapen.

TCP/IP föregick och har såtillvida möjliggjort dagens fildelnings-

nätverk. Framför allt beror det på så kallad ”end-to-end design”, där den underliggande kommunikationen är utformad för att hushålla med resurser på bästa sätt, det vill säga att enbart flytta ettor och nollor, oavsett vad dessa *bits* representerar. När informationen är uppstyckad i små paket är det ofta omöjligt för en utomstående observatör att veta vad den kan sättas ihop till igen. Den urskiljningen sker inte vid överföringen, utan endast när paketen tas isär i ena änden och sätts ihop igen i andra änden. Det enda verkligt öppna nätet är i det här hänseendet det ’dumma’ nätet. Det enda det gör är att flytta datapaket till rätt IP-adress. Det bryr sig inte alls om vad som finns i paketen. Ingen intelligens kan sägas finnas i nätverket – enbart vid dess slutpunkter. ’Smartare’ funktioner som kryptering, innehållsfiltrering och servicekvalitet sköts av de datorer som ansluts till nätverket snarare än av själva nätverket i sig.

David G. Post har i sin bok *Jefferson’s Moose* gjort en jämförelse med telefoni: Internets logik kan sägas bygga på ett dumt nätverk, med smarta klienter i varje ände, medan telefoni alltid har byggt på dumma klienter men ett väldigt centraliserat, smart nätverk av växlar, reläer och kopplingsstationer. Telefoni och postväsende kan te sig som P2P, men skapar i själva verket bara illusionen av detta inför användarna, eftersom den underliggande strukturen är centraliserad, rigid och inte speciellt skalbar.⁵ Nätets egna postadresser är som bekant de IP-nummer som tilldelas varje enskild maskin på nätverket. Det system som omvandlar dessa IP-nummer till webbadresser kallas Domain Name System (DNS) och sattes i bruk 1983. Det speciella med DNS är att det bygger på en hierarki, som kan liknas vid förgreningar eller pyramider, men samtidigt inte bygger på en central server utan är distribuerad likt TCP/IP-protokollet. DNS fungerar genom att stegvis söka upp varje nivå av adressen du skriver in. När du skriver in adressen *www.example.com* (som motsvaras av IP-numret

192.0.32.10) söker din webbläsare först upp servern som handhar toppdomänerna (dessa utgörs av de allmänt bekanta *com*, *org*, *edu*, *se*, *no*, *uk* och så vidare). Den server som handhar domänen *com* kan sedan peka ut var servern för *example* finns. När *example*-servern anropas kan denna sedan peka vidare till sin underdomän *www*. Inom varje domän är systemet alltså strikt hierarkiskt, något som motsäger uppfattningen om att nätet skulle vara en fullständigt kaotiskt, flytande eller platt struktur.

Det verkligt anmärkningsvärda är att DNS administreras helt och hållet av en privat organisation, ICANN (Internet Corporation for Assigned Names and Numbers), baserad i Kalifornien och grundad 1998 för att lösa frågan om hur man koordinerar nätet utan alltför totalitär kontroll. Post berättar entusiastiskt historien om ICANN:s tillkomst, och hur detta icke-vinstdrivande företag handhar ansökningar om webbadresser – med makten att vägra att godkänna domännamn. ICANN är därför en av de tydligaste inkarnationerna av hur protokollbaserad reglering kan fungera på Internet. William Mitchell stipulerade detta redan 1995, och såväl Lawrence Lessig som andra har visat hur *datorkoden blir lag* på nätet. Till skillnad från hur vanliga lagar fungerar – med aktörer som har makten att straffa dig fysiskt om du inte följer de uppställda lagarna – blir reglerna för hur du kan använda nätet *bokstavligen* inlemmade i dess hård- och mjukvara. Därmed finns mindre utrymme för feltolkning; användningen av digitala infrastrukturer följer i det avseendet en binär logik. Antingen kan du göra vissa saker eller så kan du det inte. Vissa beteenden ges företräde vid konstruktionen av systemen och blir sedan inlåsta i dem. Det ironiska med fildelningen är att de föreslagna beteenden som låsts in i Internetprotokollen i sin tur ger individen väldigt stort spelutrymme, då dessa ursprungliga protokoll infördes för att maximera flexibilitet, anonymitet och skalbarhet. Därmed uppstår också

en paradoxal situation, som bland andra Nicklas Lundblad uppmärksammat i den här boken: Den binära logiken tillfaller rättens, snarare än teknikens sätt att fungera.

OM WEBBEN & OLIKA TYPER AV HYPERTEXT

Hypertext utgör förutsättningen för hur nätet ses i dag, hur det används.⁶ Men faktum är att det vi i dag kallar hypertext kunde ha sett helt annorlunda ut, och således skapat helt andra förutsättningar för webben. I vissa avseenden är det faktiskt så att den nutida utvecklingen håller på att 'ta igen' vissa funktioner som ursprungligen var försummade. World Wide Web utvecklades av Tim Berners-Lee vid CERN i Schweiz i början av 1990-talet och blev den första typ av hypertext som togs upp av användare i stor skala. Den bygger på publiceringspråket Hypertext Markup Language (HTML), överföringsprotokollet Hypertext Transfer Protocol (HTTP) och webbadresser som är kompatibla med DNS. Sättet dessa tekniker fungerar på fryste bokstavligen utvecklingen i en viss riktning. Man glömmer ibland bort att det fanns flera förlagor till webben (både fiktiva och reella) som faktiskt hade funktioner som dagens webb inte möjliggör. Den amerikanske ingenjören Vannevar Bush skrev redan 1945 en artikel, "As We May Think", där det fiktiva semantiska nätverket Memex presenterades. Artikeln influerade sedan uppfinnarna av begreppet "hypertext", Ted Nelson och Douglas Engelbart, som på 1960-talet utvecklade olika provisoriska system för hypermedia. Memex inbegrep faktiskt flera sofistikerade funktioner som webben inte kom att innehålla. HTML tillåter exempelvis bara enkelriktade länkar, medan Memex innefattade såväl tvåvägslänkar som graderade och flerriktade länkar.⁷ På webben som den växte fram under 1990-talet och början av 2000-

talet var en länk bara en länk. Olika länkar kunde inte graderas som viktigare än andra, eller leda till flera sidor i stället för bara en. Jag kan lägga upp en länk till din sajt, och du kan se när någon följer min länk till denna sajt (genom den så kallade *HTTP referrer*-funktionen), men länken som upprättas är alltså enkelriktad. Det dröjde flera år innan en funktion som 'leder tillbaka' eller 'återgäldar' en länkning dök upp (*trackback*) – och då som ett ytterligare lager av funktionalitet, en på-klistrad tjänst ovanpå den underliggande, 'dumma' strukturen.

Allt vårt surfande loggas – på våra egna maskiner, såväl som på de servrar varifrån vi laddar ner webbsidor, samt på operatörernas servrar som ger oss tillgång till nätet. Trots detta lämnas inga spår som är synliga för andra webbsurfare som visar att vi har varit på en viss sajt och vart vi var innan vi nådde den sajten. Memex byggde däremot på "synliga banor" eller "associativa spår" som var tänkta att visa andra användare var man själv hade varit, och hur man själv orienterade sig kognitivt via olika länkade sidor. Detta skulle i dag motsvaras av att publicera en lista på bokmärken, något som sajter som Delicious gör med begränsad användarvänlighet, eller till exempel att ha aktiva kommentarsfält där användarna kan visa att de har besökt en sida och säga vad de tycker om den.

Webben, i den form den växte fram under 1990-talet, baserades dessutom på indexering i stället för associativt urval. Inte förrän tjänster som Google och Digg började rangordna länkar efter hur populära och flitigt refererade de var kunde man säga att webbens information rangordnades associativt snarare än numeriskt. Det är något som webbutvecklare fortfarande kämpar med, inte minst då nätets grundläggande, "dumma" struktur utesluter såväl återkoppling som överblick. Alla dessa funktioner, som alltså saknas i webbens underliggande kommunikationsprotokoll (HTTP), har senare lagts till i form av komplexitet *ovanpå* den underliggande strukturen. Kanske är det av

nödvändighet som nätet trots allt ser ut på det viset – fördelarna är många med den enkelhet som ligger till grund för såväl webbapplikationer som fildelning. Enkelheten garanterar att alla överföringar sker via en gemensam standard, den garanterar flexibilitet, skalbarhet, och försvårar för utomstående aktörer att kontrollera vad som överförs och hur. Enkelheten gör att säkerhetsåtgärder och identifikation sker i nätverkets periferi, och premierar därmed självcensur snarare än en sorts total censur utifrån.

LAGER PÅ LAGER AV KOMPLEXITET ■

Runt millennieskiftet seglade konceptet P2P, ”peer-to-peer”, upp i det offentliga samtalet. Vid den här tiden verkade det som om Internet, och framför allt webben, hade börjat falla in i förutsägbara mönster. Nätbutiker hade gjort webben till en postorderkanal, medan underhållningsföretagen använde den för att samla fans av populärkultur. Portaler och sökmotorer styckade upp nätet mellan varandra i en desperat kamp för att vinna åskådare för otaliga bannerannonser. Den genomsnittlige användaren satt bakom en brandvägg på jobbet eller på en modemuppkoppling hemma – vilken mest lämpade sig för e-post och passivt surfande.

Men så kraschade IT-bubblan och Internet lamslogs av en rad skälvningar. Flera av de affärsmodeller som hade betraktats som självklara visade sig vara sandlott, inte minst idén om portaler. Samtidigt hade den svenska infrastrukturen för bredband i hemmen byggts ut till den grad att enskilda användare satt på bandbredd som tidigare hade ansetts tillräcklig för hela arbetsplatser. Parallellt dök en rad tekniker upp, som trots att de inte var helt nya kom att få stora sociala konsekvenser när de upptäcktes av många användare. Oanvänd band-

bredd och processorkraft kunde nu utnyttjas på helt nya sätt. För det första kom Napster, den (ö)kända och enormt populära tjänst för fildelning av musik vilken snart släcktes ner efter uppmärksammade juridiska strider. Dessutom lanserades SETI@home, ett projekt i vilket man utförde avancerade matematiska beräkningar genom att utnyttja och sammankoppla den outnyttjade kapaciteten hos tusentals hemdatorer när de stod i standby-läge. Och sist men inte minst kom de helt decentraliserade fildelningsnätverken Gnutella och Freenet.⁸

Vad alla dessa applikationer hade gemensamt var att de återbördade kontrollen till de vanliga användarna längst ut i nätets periferi. Den klient-server-modell som 1990-talets webb hade baserats på – där användarna huvudsakligen sågs som passiva mottagare av innehåll – kom att framstå som förlegad. I stället, menar experter som Andy Oram, började den mest intressanta kommunikationen att äga rum mellan likvärdiga noder, längst ut på nätet, bland de enskilda användarna. Klient-server-diagrammet ifrågasätts alltså när din dator på ett fildelningsnätverk fungerar som en klient när den laddar ner filer från en annan dator, och som en server när den delar ut sina egna filer till andra datorer på nätverket.

Framväxten av ICQ, ett av de första PC-baserade chatsystemen i mitten av 1990-talet, ledde till att de maskinspecifika IP-adresser som nätet tidigare byggt på började bli mindre relevanta, eftersom ICQ-protokollet gjorde de enskilda användarna adresserbara, oavsett vilken maskin de använde. Man kan jämföra detta med den förändring som mobiltelefoner innebar för telefonin som koncept. På samma sätt som ett telefonnummer inte längre är bundet till en viss fysisk plats utan i stället är dynamiskt kopplat till telefonens ägare, är en Instant Messenger-adress kopplad till dig och inte till den maskin du använder dig av.

Oram menar att utvecklingen av P2P och fildelning på många sätt är teleologisk; den är en fortsättning av ”ett tema som alltid har präg-

lat nätets utveckling”: den stegvisa lösgörelsen av det virtuella från det fysiska. Även om detta motsägs av mer filosofiskt välgrundade observationer såsom den Katherine Hayles gör – att det virtuella alltid är bundet till ett fysisk medium – kan man ändå konstatera att den ökade maskinella prestandan tillåter nya funktioner där de inte var avsedda från början. Det kan tyckas motsäga det som nämnts ovan, det vill säga hur nätets koder och protokoll sätter ramarna för användningen, men man bör återigen notera att när det gäller Internet är dessa ramar ovanligt vida trots att de är specifika. Vilka nya funktioner som helst kan byggas ovanpå den underliggande infrastrukturen, så länge de inte bryter mot denna strukturs grundläggande principer. Dessa nya funktioner kan också bli väldigt komplexa, som ju såväl IP-telefoni som BitTorrent visar. Som påpekats är det ett ideal bland hackers att hitta glipor i de underliggande kommunikationslagren som går att utnyttja på olika sätt; ofta till nytta för vissa aktörer – och till bedrävelse för andra.

Vad Oram och många andra presenterar är alltså en historiografi av nätet som i schematiska termer utmålar en övergång från P2P till server-klient, till P2P igen. De allra första tillämpningarna av TCP/IP utgjorde ju ett sorts P2P-nätverk, eftersom det relativa fåtal datorer som var anslutna var likvärdiga och därför fungerade lika mycket som ett slags sändare som mottagare. Den kommersiella expansion webben sedan gick igenom under 1990-talet kom att fixera nätet i ett server-klient-diagram, inte minst då den tidens modemuppkopplingar i regel innebar snabba nedladdningshastigheter men små möjligheter till uppladdning. Detta, menar Oram, degraderade nätanvändningen till ett slags andra klassens passivt surfande. Vad utvecklingen det senaste decenniet har stått för är i grunden en återgång till P2P-funktionaliteten – om än på en högre, mer komplex nivå. Framför allt har denna bestått i fantasifulla mjukvarulösningar, dels inom den vidareutveck-

ling av webben som går under namnet webb 2.0, dels inom distributionen av medicinnehåll. På flera sätt bevittnar vi för tillfället ytterligare lager av komplexitet, och kanske rentav ett fjärde steg i denna historieskrivning. Kanhända sker en återgång till server-klient-diagrammet – där utsändningen dock begagnar sig av de nya, mer sofistikerade tekniker som utvecklats på senare år.

Tar man sig an historiciteten i fildelningen – *före* respektive *efter* The Pirate Bay – är det med andra ord uppenbart att historien inte är linjär, utan att nätets diagrammatiska strukturer återanvänds. Gamla medieformer påverkar nya – och de nya medieformerna påverkar också de gamla. Häri ligger en viss ironi med digitaliseringen. Med 00-talets fildelning blev det, helt oväntat, möjligt att remediera 'gamla' audiovisuella medieformer på ett distribuerat, fisknätsliknande sätt, utan möjlighet till totaliserande kontroll eller översikt. Produkter, utformade för centraliserad utsändning, började cirkulera på ett decentraliserat vis. Internets grundläggande sätt att slussa information – uppstyckat i paket – lämpar sig bättre för den fragmenterade, asynkrona fildelning som BitTorrent utgör, jämfört med synkrona videosändningar i realtid. Därför är P2P på många sätt ett mer effektivt sätt att utnyttja nätets infrastruktur.

Entusiasmen för P2P har dock lett till många oförsiktiga uttalanden om dess tekniska överlägsenhet. Clay Shirky har förklarat hur P2P i själva verket är olämpligt för många tillämpningar. De flesta sökmotorer fungerar bäst genom att använda en central databas i stället för ett slags andrahandsgissning av nodernas innehåll. Elektroniska marknadsplatser måste ge en översikt av utbud och efterfråga på en enda plats, på en gång för att komma fram till ett tydligt pris. När det gäller transparens – att alla ska känna till alla aktuella uppgifter samtidigt – lämpar sig därför P2P illa. Realtidssökningar kräver centralisering på ett eller annat sätt. Detta går också att se i fildelnings-

protokollen: Napster använde sig av en central server, FastTrack använder sig av "supernoder" som lagrar temporär information om andra noder, och BitTorrent fungerar genom centraliserade index parallellt med själva fildelningen, det vill säga sökbara webbsidor såsom The Pirate Bay, vilka innehåller länkar till det cirkulerande materialet.

Likt DNS i den underliggande grundstrukturen införs alltså olika element av centralisering i P2P-diagrammet – samtidigt är P2P ett så pass effektivt sätt att utnyttja nätets underliggande struktur att många tjänster som ter sig enkelriktade eller centraliserade i själva verket innefattar P2P-baserade tekniker. I de nya nätverk för *cloud computing* som framför allt Google tagit fram används kluster av distribuerade maskiner som samverkar längs nätets periferi för att snabba upp användarens tillgång till "molnet". Samtidigt har brittiska BBC och andra aktörer samverkat inom ett konsortium, P2P-Next, för att undersöka hur BitTorrent-protokollet kan användas för att effektivisera kommersiell videodistribution över nätet.⁹ BBC:s mediaspelare iPlayer fungerade länge genom ett P2P-baserat distributionssystem, Kontiki.¹⁰ Och under sitt klient-server-liknande skal fungerar även den svenska musiktjänsten Spotify genom P2P-distribution, då användarnas egna uppkopplingar nyttjas för att skicka musik till andra användare. Låtarna lagras i klientdatorns cache-minne för att undvika onödig användning av bandbredd när samma låtar strömmas på nytt.

ATT GE LÄNKARNA TYNGD, SMAK & SYNLIGHET ■

De tendenser som går att skönja för närvarande är alltså en hybridisering av de ovannämnda kommunikationsdiagrammen, där P2P-liknande funktioner förs in i klient-server-modellen för att bättre utnyttja den underliggande infrastrukturen, och där funktioner för åter-

koppling, tvåvägslänkning och avanonymisering adderas ovanpå den ursprungliga webbens relativt enkla struktur.

Termen ”webb 2.0” florerade ungefär samtidigt som P2P blev ett begrepp, runt millennieskiftet. Före år 2000 fanns knappt några av de tjänster som innefattas av termen – Wikipedia, fotosajter som Flickr, videosajter som YouTube, bloggar, sociala medier. Det som utmärker webb 2.0 är att användarna själva är delaktiga i skapandet och distributionen av innehållet. Precis som med fildelningen bygger detta på nyskapande mjukvarulösningar, som gör det möjligt att öka det horisontala informationsutbytet, till exempel genom att låta användarna kommentera, citera och rekommendera. Samtidigt möjliggjordes webb 2.0 just genom enorma, centraliserade datacenter – det är inte en produkt av P2P, utan snarare en vidareutveckling av server-klient-diagrammet, som tillåter mer återkoppling från användarnas sida.

Olika modeller har alltså utvecklats för att öka webbens tvåvägskommunikation. Den ovannämnda trackback-funktionen används till exempel flitigt inom bloggöfären och gör det möjligt att visa när någon annan webbsida länkar till ens egen sida. Användningen av IP-nummer för att se vem som läser ens webbsida, samt HTTP referrer-funktionen (som visar varifrån det länkades till just min sida) och cookies (som gör att jag vet om du har varit inne på min sida förut, och hur många gånger) är sedan länge inbyggda i webbläsarnas funktionalitet, och har byggts ut mer genom åren. Webben har ju flera funktionella egenheter som knappast främjar enskilda aktörer att sticka ut ur informationsbruset. Länkar tillkallar ingen uppmärksamhet till sig själva; de är beroende av att själva bli uppsökta. De är inte självförklarande, utan kräver information (metadata) som förklarar vart länken leder till, och vad för slags innehåll den omfattar.¹¹ Faktum är att det inte förrän just nu håller på att införas en standard inuti själva HTML-koden som tillåter musik och video att innefattas på

webbsidor – tidigare var sådan länkning beroende av externa funktioner som det kommersiella företaget Adobes Flash-format.

En annan egenhet som webben har är att textfiler som finns lagrade på en annan plats inte kan ses på samma sätt som hyperlänkade bilder gör, som genom ett fönster. Upprättar jag en länk till en bild som inte finns lagrad på min egen sajt utan på någon annans, kommer även min sidas visning av den bilden ändras om den fjärran lagrade bilden ändras. Så fungerar inte länkning av text på webben; här måste jag i stället kopiera den textsträng som den fjärran sajten innehåller och klistra in den på min egen sida. Uppdateras eller ändras den fjärran lagrade texten påverkar inte det min statiska visning av samma textsträng. Ett annat problematiskt begrepp som ofta figurerat i den upphovsrättsliga debatten är ”djuplänkning”. Många tidningar har kritiserat länkningar till enskilda artiklar, eftersom de föredrar länkning till tidningens förstasida. Men detta motsägs av webbens underliggande struktur, då en länk ju inte skiljer sig ontologiskt från en annan länk. Allt som är direkt sökbart och nåbart på webben plattas i praktiken ut och kringgår förment stratifierade strukturer som ’förstasidor’ kontra ’enskilda artiklar’. Problemet kanske snarare ligger i hur det som länken länkar till, det vill säga det eftertraktade objektet, kräver kontextualisering som berättar om vad objektet är och om villkoren för dess nedladdning.

Det finns en stark vilja bland webbutvecklare såväl som kommersiella innehållsleverantörer att förbättra webbens funktionalitet just när det gäller sådana här problem. Genom att införa användarbaserad ranking av länkar och olika typer av innehåll kan man införa hierarkier som får olika sajter och webbsidor att väga tyngre än andra. Hyperlänkar kullkastar och undergräver hierarkier, eftersom de direkt kan tillgängliggöra den information som finns, helt oavsett den omgivande formella organisationsstrukturen. Men rangordnade sök-

resultat motsätter sig denna tendens. Samtidigt som Sergey Brin och Larry Page uppfann sökmotorn Google utvecklade de en algoritm för rangordnandet av länkar, PageRank, som också låg till grund för Googles sökresultat. PageRank använder webbens enorma länkstruktur som en indikator på varje enskild sidas värde. Google tolkar en länk från sida A till sida B som en röst (A röstar på B). Men Google mäter inte bara mängden länkar en sida får, utan analyserar också den sida varifrån länken upprättas. Länkar från sidor som själva är 'viktiga' rankas högre och får därmed sidorna de länkar till att bli likaledes 'viktiga'.¹²

Ett problem blir dock om detta i förlängningen leder till det som nätvisionären Jaron Lanier kallar "cybernetisk totalism", det vill säga att lösryckta bitar av innehåll enbart lyfts fram på grund av sin redan eskalerande numerära popularitet, oavsett deras eventuella kvaliteter – eller brist på kvalitet. I en informationsstruktur som är platt, numeriskt baserad och där ingen nod är ontologiskt viktigare än någon annan krävs det, menar Lanier, ett införande av centraliserade, spindelnätsliknande strukturer och av mänsklig, redaktionell sällning för att lyfta fram vederhäftigt, kvalitativt innehåll. Hierarkier kan ju exempelvis upprättas även genom tekniker som möjliggör redaktionella ingrepp på webbsajter. Många av dessa tekniker har motiverats av behovet av tillförlitliga omdömen inom elektronisk handel. 1999 blossade exempelvis en debatt upp kring tjänsten Third Voice, vilket var en programvara som lät vem som helst fästa 'digitala klisterlappar' på olika webbsidor. Många administratörer reagerade negativt och såg det som ren graffiti. Två år senare fick Third Voice lägga ned verksamheten då företaget inte fick tillräckligt många användare och annonsörer. Ett liknande öde drabbade Microsofts tjänst Smart Tags. Snarlika kommentarsystem finns att tillgå som extrafunktioner till din webbläsare, men de bygger på att kommentarerna är privata, inte kollektivt delade.

Laniers redogörelse borde vara obligatorisk läsning för alla som

arbetar med nätet som infrastruktur. Det är med sorg han berättar om bristen på verklig framförhållning när programvara konsolideras, då denna programvara stöper omfattande delar av vårt mänskliga beteende i låsta former. Bland annat sörjer han hur just anonymiteten och lösgörandet mellan information och personen som yttrar denna information skapar en tillvaro som är fientlig mot verklig mänsklig originalitet och samtidigt främjar simpelt näthat. Paradoxalt nog kan han därmed kritiseras för att uttrycka ett stilla godkännande av de just nu mest tydliga kommersiella utvecklingslinjerna.

DEN AVANONYMISERADE, ADRESSERBARA NÄTSURFAREN ■

Enligt mätföretaget Hitwise tangerades Google våren 2010 av Facebook som den mest besökta startsidan bland amerikanska användare. Det verkar vara en allmän tendens att allt större delar av surfandet sker inom slutna rum som Facebook och Spotify, där användaren hela tiden är inloggad som sig själv – inte sällan med en direkt koppling mellan användarnamnet och det egna kreditkortet. Även det webb-surfande som i dag sker utanför dessa *walled gardens* sker filtrerat genom Googles operativsystem, webbläsare och diverse nättjänster. Ska man försöka att se in i den virtuella spåkulan kommer den här typen av surfande säkerligen knappast att avta under de kommande åren, inte minst då tjänster som exempelvis Facebook Connect tillåter användare att logga in med sitt Facebook-användarnamn på en rad andra sajter och tjänster. En tidning som implementerar Facebook Connect får plötsligt, utan att själv behöva samla in informationen, möjlighet att med besökarens tillstånd få tillgång till information om läsarens civilstånd, ålder, kön, intressen, utbildning och så vidare. Webben kommer således att bli allt mer avanonymiserad och mål-

gruppsanpassad. Om bara användarna agerar under sina verkliga identiteter, tycks tanken gå, kommer elaka kommentarer, näthat och spridning av moraliskt tveksamt innehåll att minska och möjligheterna till riktad reklam, nischade tjänster och rekommendationer att öka. Tanken är att användarna ska godta detta genom den ökade bekvämlighet och säkerhet det innebär. Här kan vi tala om 'det dumma nätet' i bemärkelsen att de okuvade massornas skadliga inflytande – den dumma porren, den dumma nätmobbningen, den dumma fildelningen – både motiverar och ursäktar en ökad reglering. Misstron mot det skadliga användandet används som intäkt för ökad kontroll.¹³

Ett talande exempel är hur företag som MySpace och Facebook stöper om hyperlänkandet för att passa egna syften. Våren 2007 införde MySpace en funktion som dirigerar om alla länkar från din MySpace-sida till externa sidor, så att länken i stället leder till domänen *msplinks.com*, varefter användaren automatiskt vidarebefordras till den länkade sajt som ursprungligen åsyftades. Detta var en direkt reaktion på att spammare missbrukade MySpace för att länka till illegitima sajter, något som vilseledde Googles ovannämnda PageRank-funktion. En populär MySpace-sida kunde belamras med kommentarer vilka sedan skapade högt rankade, men helt vilseledande länkar till externa sidor. Införandet av domänen *msplinks.com* som "filter" betydde att detta lurendrejeri omöjliggjordes, och lär ha minskat förekomsten av spam betydligt. Emellertid var införandet sannolikt inte enbart en eftergift till Google.

Omstöpta länkar av den här sorten är nämligen också ett sätt för företag som MySpace och Facebook att övervaka exakt vilka länkningar som görs från respektive användares sidor. Det ger oanade möjligheter att mäta trafiken, och att se vilka användare som länkar till vad. Den ökade spårbarheten införs med argumentet att det skyddar användarna och den egna tjänsten, men den har ett janusansikte.

I samma ögonblick som företagen kan logga ditt beteende online blir idén om en oantastlig integritet på nätet allt mer urholkad.

Samtidigt som visst surfande sker under användarnas verkliga namn har större delar av den fysiska infrastrukturen börjat ägas eller kontrolleras av tjänste- och innehållsleverantörerna själva. Det framkom under senare halvan av 00-talet att Google äger betydande mängder servrar och kablar, vilka företaget med största sannolikhet använder för att rent fysiskt snabba upp sina egna tjänster och således skapa fördelar gentemot sina konkurrenter. Märk väl att Google i skrivande stund äger videotjänsten YouTube, och att företaget också har en uttalad strategi om att göra *cloud computing* till en mer integrerad del av nätupplevelsen. Båda dessa typer av tjänster kräver tillförlitlighet och närhet till serverna. I Sverige framkom nyligen att nätoperatoren Telia öppet samarbetar med tjänsteleverantören Spotify, och således kan antas premiera trafik via Spotify framför andra typer av nättrafik. Flera kommentatorer menar att det här är en direkt intervention för att sanktionera kommersiellt, 'ofarligt' surfande framför det vildvuxna, anonyma beteende som den oreglerade fildelningen står för. Samtidigt är priset ett avsevärt smalare utbud jämfört med de i praktiken obegränsade erbjudanden som fildelningen innebär.

I USA har frågan om nätneutralitet debatterats flitigt under de senaste åren – en diskussion som aldrig riktigt tagit fart i Sverige på samma sätt. Det är synd, då fler än nätets mest hårdnackade libertarianer borde värja sig mot en situation där direkta konkurrensfördelar byggs in i infrastrukturen, till förmån för vissa typer av tjänster och innehåll. En dominant, marknadsledande mjukvara kan trots allt överges av användarna över en natt om ett bättre alternativ dyker upp – medan dominans som byggs in direkt i hårdvaran är mycket svårare att bryta upp. Arrangemang av den typen kan visa sig bli ett snabbt sätt att underminera den frihet och obundenhet som nätet tidigare

inneburit, där innovativa aktörer vunnit popularitet just genom att erbjuda tjänster som snabbt anammas av användarna i den platta, kvantifierbara värld som nätet utgör.

Tyvärr finns det flera saker som indikerar att det är en sådan utveckling vi förefaller gå till mötes de närmaste åren, inte minst då allt större delar av trafiken tas upp av nöjesmaterial såsom video-on-demand och videospel, genom apparater som är närmare besläktade med television än med hemdatorer. Dessa nya apparater är ofta av samma sort som Apples iPhone och iPad; de tillåter bara programvara som är godkänd av tillverkaren, och de kan inte modifieras eller byggas om av användarna på det sätt hemdatorer kan. Samtidigt är de ytterst nyskapande på helt andra sätt, inte minst vad gäller bekvämlighet och det luddiga begreppet ”användarupplevelse”. Enligt Jonathan Zittrains definition är dessa apparater och tjänster inte ”generativa” utan ”bundna”, i samma bemärkelse som tv-apparater eller telefoner. De är dumma terminaler byggda för smarta nätverk. Parallellt med detta sker en utveckling där den tjänsteleverantörsägda fysiska infrastrukturen nu allt mer rör sig mot så kallade *hosted services*, det vill säga programvara som inte ens befinner sig på din maskin utan i molnet. Ytterligare en utvecklingslinje kan komma att konsolidera de här tendenserna än mer. Den planerade övergången från dagens IP-adresser (IPv4) till framtidens IP-adresser (IPv6) tillåter möjligheten att varje maskin – även mobiltelefoner, fordon, klädesplagg och byggnader – ges unika adresser, vilket kan tänkas försvåra anonymitet på ett radikalt vis.

■ AVSLUTNING

Sammanfattningsvis är det uppenbart att flera tendenser samspelar mot ett mer institutionellt sanktionerat, reglerat, återerövrat Internet

där (a) surfandet sker avanonymiserat, kopplat till användarens verkliga identitet och kreditkort, (b) allt större delar av den fysiska infrastrukturen ägs eller kontrolleras av tjänste- och innehållsleverantörerna, (c) allt större delar av trafiken tas upp av strömmat audiovisuellt innehåll såsom video och onlinespel, (d) maskinerna är utrustade med unika adresser och är låsta vad gäller eventuell omprogrammering av användarna själva då varken programkod eller exekvering sker i den lokala maskinen, utan i datamolnet.

Termen ”spotifyring” är på många sätt illustrativ. Den växte fram i den svenska bloggscenen vintern 2009/2010, och syftar på hur kommersiella operatörer kan ta något som är gratis (som tidigare utgjorde någon form av ”allmänning”), hugga av dess svans (det vill säga kringskära utbudet och minimera den tekniska kvaliteten), koda det (det vill säga ställa upp regler för hur det kan användas), och belägga det med en avgift (antingen genom en annonsmodell eller genom direktbetalningar). Detta är en logik som tillfaller såväl shoppinggalleriornas återtagande av det offentliga rummet som de digitala allmänningarna. En snarlik term för samma logik är Gilles Deleuzes och Félix Guattaris begrepp *reterritorialisering*.

Samtidigt finns de gamla infrastrukturerna alltjämt kvar. Vad den här artikeln visat är att nya utvecklingstendenser aldrig följer på de gamla som kapitlen i en bok. Snarare är det så att vågor av olika tillämpningar och stelnade handlingsätt löper jämte varandra, där somliga tekniker och infrastrukturer lever kvar i det tysta. Att enbart fokusera på den senaste utvecklingen är att överskatta förmågan till radikal förändring framför långsammare mutationer och uppgraderingar. Det är en förenkling av historien till en rad händelser från en epok till en annan, en historieskrivning som Ola Larsmo kallar ”dinosaurieteori”. Internetutvecklingens smörjmedel är det gradvisa anammandet av nya protokoll och applikationer, vars funktionalitet

möjliggörs av materiella uppgraderingar av processorkraft, bandbredd och demografiska faktorer såsom landsomfattande etablering av bredband. Vanliga medborgare handhar nu data på ett sätt som i stora drag var helt oväntat före uppkomsten av fildelningsnätverken. I skrivande stund är oreglerad fildelning fortfarande normen bland miljontals välutbildade och tekniskt kompetenta Internetanvändare. Trots att skivbranschen är den enda som verkligen kan sägas ha drabbats av denna fildelning, uttrycks oro över att andra branscher kan vara hotade, och att en stor (och delvis högljudd) minoritet av fildelare upptar en majoritet av den totala bandbredden på nätet, när det finns behov av tillgänglig framtida bandbredd för kommersiella nätapplikationer. Därför verkar också många politiker och beslutsfattare argumentera för en reform av den nuvarande, öppna, fria karaktären av nätets infrastruktur – till förmån för sanktionerade, patentskyddade lösningar likt de jag har beskrivit i denna artikel. Dessa problem har i USA debatterats i termer av nätneutralitet, medan den europeiska debatten mer kommit att cirkulera kring diverse lagförslag på EU-nivå (telekompaketet, Acta, Ipred).

Lösningar som drar alla aktörer över en kam är emellertid dömda att misslyckas. Vad den här artikeln framför allt har visat på är hur en historiografi över Internet varken kan förutsätta en linjär syn på den tekniska utvecklingen eller någon idé om att nätet bara är *en* homogen praktik. Flera protokoll samverkar, och lager på lager av komplexitet möjliggörs av dessa protokoll. Spotify må te sig centraliserat och enkelriktat, men har trots detta P2P 'under huven'. Webb 2.0 och *cloud computing* må te sig decentraliserat och dubbelriktat, men bygger trots allt på enorma serverparker som oförtrutet brummar, beroende av ett konstant flöde av billig el och hårdvara – och därmed av geopolitiska förutsättningar som, kan det visa sig, kanske är allt annat än permanenta.

1. För en diskussion, se till exempel Andrew Keen, *The Cult of the Amateur* (London: Brealey, 2007) eller Jaron Lanier, *You are Not a Gadget: A Manifesto* (New York: Alfred A. Knopf, 2010). Keen är en på många sätt överdriven tirad mot nätets amatörkultur, men ser man på 1970-talets kaliforniska, materiellt välmående amatörkultur framträder ett mönster: det var hippies som byggde datorer och skrev programvara i garage, som befolkade tidiga nätforum som THE WELL, som skrev manifest likt John Perry Barlows ”Declaration of the Independence of Cyberspace”.
2. En länk i ett spam-epostmeddelande kan till exempel fungera som en Java-baserad funktion (högt upp i hierarkin av lager) som knäcker det underliggande filöverföringsprotokollet och laddar ner en dold fil på din hårddisk utan din vetskap.
3. Det är så alla fildelningsprogram fungerar; de utgör så att säga en mer komplicerad svit av överföringsprotokoll som skapar en decentraliserad, svärmliknande funktionalitet användarna emellan där den underliggande fysiska server-klientstrukturen såväl som överföringsprotokollet TCP/IP utnyttjas på ett mer effektivt, och produktivt sätt.
4. Den här dikotomin gjordes ursprungligen tydlig för mig av Ola Larsmo vid Kungliga bibliotekets seminarierietextflöden, 7/5 2009.
5. Denna logik ingår ironiskt nog i vissa av fildelningsnätverken; de möjliggör fritt utbyte mellan användarna tack vare en centraliserad struktur. Napster byggde exempelvis på att en central server kopplade ihop de individuella användarna.
6. Med ”näter” åsyftas ibland Internet som helhet (det vill säga dess många olika komponenter) men kanske oftare enbart webben, trots att www bara är en bland många andra applikationer (e-post, IRC, Telnet, Usenet och så vidare) som utgör olika sätt att utnyttja Internet.
7. Memex länkade visserligen endast hela dokument, inte textsträngar inom dokument.
8. Ovanstående historieskrivning är en variation på den historiografi som Andy Oram presenterar i *Peer-to-Peer: Harnessing the Benefits of a Disruptive Technology* (Sebastopol, CA: O’Reilly & Associates, 2001).

9. Se – <http://www.p2p-next.org/> [senast kontrollerad 30/6, 2010].
10. I december 2008 gick man dock över till ett HTTP-baserat protokoll.
11. Till exempel finns det ingen inneboende funktion som avslöjar att ett pdf-dokument jag länkar till från min blogg är ett utkast, och inte avsett för vidarepublicering, utan denna information måste anges antingen i dokumentet självt, eller i den text som omger själva länken på bloggen.
12. PageRank är en vidareutveckling av Eugene Garfields system för värdering av vetenskapliga artiklar, Science Citation Index (SCI).
13. Se exempelvis min egen serie artiklar på *Newsmill* från 2009, om nätpolitiken och hur nätets aktivister hämtar inspiration ur Baruch Spinozas tillit till massan, medan de som förespråkar extern kontroll verkar hysa en misstro närmare besläktad med Thomas Hobbes. Jonas Andersson, ”Domen mot Pirate Bay strider mot Internets logik” *Newsmill* 17/4, 2009 – <http://www.newsmill.se/artikel/2009/04/17/domen-mot-pirate-bay-strider-mot-internets-logik>, ”Nätet bygger ju på liberalism och hedonism” *Newsmill* 5/5, 2009 – <http://www.newsmill.se/artikel/2009/05/05/natet-bygger-ju-pa-liberalism-och-hedonism>, ”Jonas Gardell är rädd för den otyglade demokratin” *Newsmill* 18/5, 2009 – <http://www.newsmill.se/artikel/2009/05/18/jonas-gardell-ar-radd-den-otyglade-demokratin> [senast kontrollerad 30/6, 2010].

GOOGLE & TIDSANDAN

ANDREAS EKSTRÖM

Någon gång varje år brukar Google kalla till presskonferens. Gärna i samband med en större händelse. Ledordet är *Zeitgeist* – tidsanda. Genom en gedigen analys av vad vi människor har googlat på under det gångna året får vi ett slags utsnitt ur tidsandan, en underhållande stunds kuriosa för den som vill le lite åt sin samtid. Och det är förstås alldeles fel sätt att närma sig saken. Googles *Zeitgeist*-rapporter har inget med kuriosa att göra. Googles *Zeitgeist*-rapporter är världens största och bästa marknadsundersökning, och borde behandlas precis så. Google vet nämligen mer om vårt Internetbeteende än någon annan. Därmed kanske mer om samhället. Integritet, politik, vård, litteratur, forskning, massmedier och våra liv tillsammans som sociala varelser – Google kan vara referenspunkt i förhållande till nästan vad som helst.

Detta skapar en maktposition på varje arena. Google behöver inte utföra produktionen av varor och tjänster för att kunna kontrollera den. Med minst 20 000 sökningar per sekund, varje sekund, året runt, från hela världen, kan Google på goda grunder säga sig ha världens omedelbara informationsbeteende i sin hand. Ingen annan är i närheten av en sådan position. Google vet numera först av alla när

influensan slår till. Genom Google Flu Trends, ett verktyg som Google lanserade i oktober 2008, kan man enkelt följa söktrenderna – och om man antar att sökningar på ”influenta” eller ”feber” eller ”frossa” också betyder att folk är på väg att bli sjuka, då är det en smal sak att rita en karta över sjukdomens utbredning. Det första året av tester har visat att Google Flu Trends är långt mer precis än traditionell epidemianalys.

Det behöver inte stanna där. Tänk om man i framtiden kunde kartlägga patologiska mönster medan ännu bara ett fåtal individer har blivit sjuka? Kolla vilka personer som har störst genetisk benägenhet att smittas? Och tänk om all sådan information kunde samlas i en enkel databas med fullständig teknisk öppenhet, tillgänglig och avsedd för hela världen? Lägg till utvecklingen på bostadsmarknad och arbetsmarknad, eller konsumtion av mat och dryck och läkemedel och kläder och skor och bilar och resor. Lägg till det information om exakt hur vi reser. Exakt när i livet vi är som mest benägna att byta jobb. I anslutning till exakt vilka händelser som vi oftast letar ny bostad. Hur ofta vi uppdaterar våra kalendrar och vilken typ av objekt vi föredrar att fotografera. Vilka personer som förekommer på våra bilder.

Allt detta kan Google lägga samman. Det är inte ens svårt. Att använda Googlesökningar för att förutse framtiden har fungerat bra förut. I samband med presidentvalet i USA år 2008 kunde Google konstatera att väljarna i första hand googlar på den kandidat de sedan röstar på. Det stämde i fallet med presidentvalet i 49 delstater av 50. Man har alltså med god marginal passerat gränsen mellan kuriös detalj och seriös vetenskap. Det lite lustiga ordet Zeitgeist är därför ett utmärkt sätt att avdramatisera det sprängstoff som finns i detta – för Google ställs inför ett delikat problem. Det är nämligen lika roligt att veta mycket, som det är farligt att veta för mycket.

Google är självklart inte intresserat av att framstå som en alltför stor maktfaktor. Kuriosa och ingenjörsmantik är vad som ska kommuniceras. Starka politiska och ekonomiska muskler och överlägsna analysverktyg för att förutsäga val och börskrascher är sådant som Google, åtminstone som Google agerar i dag, ytterst ogärna vill bli förknippat med. Mig veterligen pågår, helt logiskt och följdriktigt, inga samtal som tangerar detta. Inga försök att använda Googlemakten och göra gemensam sak med de organisationer som har hamnat i bryderi i den digitala revolutionen. Googles verkställande direktör Eric Schmidt engagerar sig bara i en av dessa branscher: journalistiken. Det gör han på så vis att han med kraft uttalar Googles stöd för klassiskt resurskrävande och högkvalitativ journalistik, och lovar Googles medverkan till att hitta nya och bättre affärsmodeller. Det är vackra ord för att komma från en man som med annonssystemet Google AdSense faktiskt har konkurrerat ut tidningarna själva som annonssäljare – på deras egna sajter. Det är inte troligt att Schmidt är mannen som kommer att ta Google till nästa nivå av öppenhet. Inte utan att säkerställa en betydande intäkt, antingen i form av nya användare eller i en direkt inkomstbringande ny modell. Återstår alltså gruppträck, eller snarare konsumenttryck.

För kanske är det ändå dags? Kanske är det tid för alla oss som dagligen matar Google med kosttillskott i form av våra vanor, önsningar, drömmar och koordinater att formulera krav på en motprestation? Upphovsrätten, som jag ibland försvarat som politisk, ekonomisk och filosofisk idé, är enligt min mening ett särskilt intressant exempel på vad man skulle kunna göra med Googles samlade muskulatur. En del säger att upphovsrätten är oförenlig med den googlande människans natur. Den googlande människan vill ha allting alltid och genast. Allt finns i "molnet", allt googlas fram. Det fysiska exemplaret blir i framtiden överflödigt. Den digitala kopian

likaså. The Pirate Bay utgör naturligtvis ett emblem för denna utveckling.

Hårda fakta, det vill säga data om vårt beteende, håller på att bli nyckeln till allt. Kanske är det alltså precis tvärtom, kanske är det just den googlande människan som genom sina mönster kan visa oss vägen till en modell som inte måste bli vare sig rättighetsfri eller integritetshotande. Google skulle kunna bygga en ny algoritm, en släkting till det mäktiga sökmonstret, som med Google Flu Trends-tekniken som förebild kan ta hänsyn till allt från sökta verk till klickade, till laddade filtyper och regionala mönster, till streaming och förstås de eviga YouTube-klippen (Google äger YouTube) och göra mätningar för att komma fram till hur eventuella pengar från konsumenterna ska fördelas.

Ett perfekt system? Absolut inte. En modell utan felkällor? Omöjlig. Men kanske ändå mycket bättre än det hopplösa träsk av övervåldsjuridik, rättighetsförakt och romantiserande av vad som ännu på de flesta håll faktiskt är lagbrott som vi nu befinner oss i. Vi har en lång väg att gå och mycket att förlora åt båda håll. Mitt i detta finns Google. Ett Google som kan hänvisa till sin storlek: Det är hos oss, och bara oss, man på allvar kan mäta ett internationellt nätbeteende. Det är bara hos oss och genom vår sökordsanalys man snabbt och säkert kan mäta att influensan är på väg. Det är bara hos oss man kan se hur arbetslösheten slår eller bostadspriserna skiftar. Det är faktiskt bara genom våra data man kan skapa en internationellt fungerande och allmängiltig fördelningspolitik knuten till konstnärligt skapande. Informationsmängden är för stor för att man ska kunna bortse från den.

Kanske ska man reflektera över vad det betyder att en enskild aktör kan säga så – utan att överdriva det allra minsta. Är det verkligen rimligt att bara Google ska veta vad människor tänker, vad män-

niskor gör, vad människor köper, vad människor tycker om och vad människor är rädda för? Alla personer som av kommersiella eller personliga skäl vill påverka bilden av sig själv blir fullständigt beroende av en enda sak: att överleva en googling med rättvist resultat, att kunna peka och säga: Kolla på det där. Det där har jag gjort. Det där är jag.

Återstår gör annars två alternativ. Antingen låter vi det vara med detta och konstaterar att fördelarna med Googles kraft överväger. Eller så börjar vi formulera starkare och tydligare krav på Google att tillgängliggöra sitt eget vetande, hårda mätdata från datacentralernas hjärtan. Google vill göra all världens information ”sökbar och användbar” – men informationen om Googles egen kunskap förefaller ännu vara undantagen detta vackra mål.

ATT MÄTA NÄTETS RÄTTIGHETER ■

I Piratpartiet har en debatt om begreppet ”hårda mätdata” förts under vintern 2010, med sedvanlig piratisk intensitet. Partiet antog ett värdedokument som enkelt uttryckt slog fast att hårda mätdata, definitiva och oavvisliga fakta, i varje läge ska värderas högre än ”tyckande”. En klassisk teknokratisk ståndpunkt, där den synbarligen värderingsfria siffran sätts före alla sorters mänsklig erfarenhet, reflektion och politik. Kunskapshistoriskt bevandrade personer, som piratsympatisören Christopher Kullenberg, invände med kraft. Hårda mätdata är alltid föremål för tolkning – och tolkning är alltid föremål för politik. Man bör hålla det i minnet: Inte ens ett googlskt mät-system skulle kunna göras helt fritt från den sortens invändningar. Ju större datamängd desto större politik. Ju mer pengar desto starkare opposition.

Även rättigheter kan mätas. Min personliga uppfattning om upphovsrätten – som grovt förenklat går ut på att jag tycker att det är rimligt med en någorlunda stark ekonomisk upphovsrätt, att den ideella rätten inte får röras, samt att dessa två rättigheter hör ihop – föds ur respekt för de kvinnor och män som i dag oftast under knappa omständigheter arbetar med att skapa kulturella, ekonomiska och immateriella resultat som kommer mänskligheten till största nytta. Det är i engagemanget för dem som mitt intresse för hela frågan bottnar.

I debatten om de klassiska rättighetsfrågorna har båda parter visat en deprimerande intellektuell ohederlighet genom att konsekvent bemöta inte motståndarsidans bästa argument – utan de sämsta. Rättighetskritikerna talar alltså mycket hellre om låt säga Disney än om den stora mängd arbetande konstnärer och skapare av immateriella resultat som verkligen hankar sig fram, med redan usla villkor, vars möjlighet att faktiskt försörja sig rycks undan av piratbeteendet.

Så vad göra i stället? Ett slags variant på beteendemätning kommer från TPB-grundaren Peter Sunde Kolmisoppi och hans projekt Flattr. Den som intresserar sig för kombinationen kultur, ekonomi och Internet har knappast undgått detta. Tekniken är ganska enkel, och ska man tro Sunde Kolmisoppi är grundkonceptet en teknisk förlängning av The Pirate Bay. Du betalar in ett fast och valfritt belopp till ett Flattr-konto varje månad. Alla som har en sajt, stor som liten, kan lägga upp en Flattr-knapp på den. Och så fort du som användare är inne på en sajt som du uppskattar kan du klicka på Flattr-knappen. Vid månadens slut räknas dina klick, och ditt i förväg bestämda belopp fördelas efter hur du har klickat. Det spelar ingen roll om du lägger en femtiolapp eller tio gånger mer, principen är densamma.

Med Flattr har det plötsligt blivit möjligt för var och en att mikrodonera pengar i en omfattning och med en spridning som donatorn

själv kontrollerar nästan fullt ut – en nöt som stora och bekväma bolag har misslyckats med att knäcka i tio år eller mer. För Sunde Kolmisoppi och hans medskapare är affärsidén utmärkt. De behåller tio procent av de insatta beloppen. Det är i procentenheter räknat ungefär fyra gånger så mycket som ett vanligt kreditkortsföretag. Gigrigt? Lite, kanske. Men ändå helt rimligt. Flattr behöver stora trafikvolymer och ett utbrett användande för att lyckas, och grundarna säger att de planerar att sänka sin procentandel senare. Man kan mycket väl tänka sig att Google – som har utfäst sig att förvärva ett företag i månaden och som enligt årets första kvartalsrapport 2010 har ungefär 200 miljarder svenska kronor kontant på banken – följer Flattr noga. Den egna betaltjänsten Checkout skulle med Flattr få ett spännande komplement för en helt annan typ av transaktioner, och i kampen för att inte bli alltför beroende av PayPal för en viktig del av Internet, nämligen de privata transaktionerna, är Google alltid berett att lämna mittfåran kring sök och sortering direkt om rätt läge kommer.

Flattr har dock en avgörande svag punkt. Användarantalet. Det blir liksom ingenting med mindre än att ganska många tusen personer bestämmer sig för att Flattr är standardmodell. Bara med riktigt många användare kan Flattr-modellen bli en inkomstkälla att räkna med för den som skriver musik, skriver texter eller producerar webbdistribuerad journalistik. Och om det är något som Google har – så är det riktigt många användare.

De ekonomiska och tekniska realiteter som följer av den digitala revolutionens omvälvningar har påfallande ofta den egenskapen att de har kort livslängd. Vi kan alltså komma att behöva en fax. Det vill säga: Vi kan komma att behöva en eller flera juridiska, tekniska, ekonomiska och etiska lösningar som fungerar på bred front under låt säga tjugo år – för att sedan bli nästan helt obsoleta. Vi kan inte räkna

med att lösa en av samtidshistoriens största knutar i ett enda tjusigt alexanderhugg. Googles Zeitgeist är inget sådant alexanderhugg; det ska inte värderas som sådant, och inte tillmätas sådana förhoppningar.

Men omvärlden måste ändå till fullo förstå vilken särställning Google har vad det gäller datainsamling, och vilken fullständigt unik datakälla Google i dag är. Vi har ännu bara sett början av vad som är möjligt att göra med den. Med rättighetsfrågorna har vi en utmaning som spänner över alla tänkbara samhällliga discipliner. Så har vi alltså en etisk utmaning. En moralisk. Jag är bland dem som tycker att det är moraliskt att löna den som har skapat något som jag njuter av. På endera viset. Upphovsrätten är på så vis en rasande elegant och demokratisk innovation. Om det du skapar, på spekulation, anses tillräckligt intressant av tillräckligt många, så finns här en modell som ger dig en möjlighet att få betalt för det arbete du la ner.

Modellen förutsätter förstås ett antal saker. Rimliga distributionsätt, till exempel. Och en bred samhällelig acceptans för principen bakom. Modellen överlever däremot inte utbredd brottslighet. Ingen affärsmodell gör det. Även det är en lärdom man kan dra av The Pirate Bay. Frågan är förstås hur överlägsna distributionsmodeller som streaming och fildelning ska kunna frigöras från den brottsliga spridningen av skyddat material. Går det? Finns det ett sätt som samtidigt tillvartar upphovsrätt och integritet? Jag vet inte. Jag har debatterat med en del personer som säger att det är omöjligt, punkt. Jag brukar då säga så här: Det är märkligt att så många personer som ligger i teknisk framkant och alltid talar i utopiska termer om teknisk utveckling bara ser ett olösligt teknikproblem här i världen: En modell som utan integritetsbrott på vägen möjliggör mikrobetalningar från konsumenter till kreativa upphovsmän, kopplade till deras verks popularitet. De kan förstås ha rätt ändå. Men kan vi veta det? Kan vi helt säkert säga om framtiden att ”detta problem är olösligt”? Vi brukar skratta åt sådana

förutsägelser i historien. Inte minst Google, vars muskler och hjärna jag vill åberopa för att bidra till en lösning på detta problem, har en lång historia av redefinition av just ordet ”olösligt”. Vem trodde att det skulle vara möjligt att systematiskt indexera hela Internet? Vem trodde att det skulle vara möjligt för var och en med en Internetuppkoppling att se satellitbilder från varenda kvadratmeter på planeten?

OM GEMENSAMT ANSVAR ■

Upphovsrätten i sig är ingen naturlag, det är ett vanligt påpekande från dem som vill avskaffa eller kraftigt skära i den. Men naturlagsargumentet kan användas mot hart när varenda lag eller samhällsbärande idé vi har. Så jag håller med: Upphovsrätten är inte en naturlag. Den är något mycket bättre än så. Utan upphovsrätt kan musiken du skrivit användas i en reklamfilm – utan ditt medgivande och utan ersättning till dig. Och musiken du lyssnar på fylls av produktplaceringar. Utan upphovsrätt blir konstnärlig integritet en lyx förbehållen de rika, de som kan strunta i att utge romaner i samarbete med Statoil, de som kan tacka nej till en stor reklamskylt vid sin konsert. En mecenatkultur växer fram, vilket inte är av naturen dåligt, men ändå bär med sig känslan av att backa in i framtiden. Samtidigt väcker den utvecklingen viktiga frågor om det konstnärliga, och kanske på sikt också vetenskapliga, uttryckets politiska oberoende.

Amatörkulturen ökar explosionsartat i dag. Det är av godo. Den professionellt utövade kulturen eller konsten kommer däremot att minska, vilket är problematiskt. Amatörkultur i dess alla uttrycksformer har självklart stora värden, både för den nördiga nischen och det epokgörande framsteget. Avgörande landvinningar har gjorts av besjälade människor som har satsat allt och svultit, som har gift sig rikt,

som har tagit sin ärvda miljon för att finansiera ännu en stjärnkikare. Poängen är att ett samhällsbygge inte bör eller kan fungera med något slags nollsolidaritet. Vi säkerställer inte kulturens och för den delen inte heller forskningens plats genom att hoppas på att enskilda rika och enskilda besjälade människor som arbetar *mot* sina förutsättningar ska lösa framtidens problem.

Det gemensamma ansvaret – mikrobetalningens själva grundidé – är fortfarande den bästa modellen. Med en beteendeöverflyttning från affärstransaktion till mikrodonation finns risken att vi ibland samtidigt degraderar kvalitativt kulturskapande. När jag skriver en roman gör jag det utan minsta garanti om lön för min möda. Det finns ingen enskild kund som med ett enda köp kan finansiera mitt arbete. Det vet jag från början. Därför har samhället skapat ett system som ger mig rätt att få en liten slant från var och en som köper ett exemplar av mitt verk när det är klart. Det förutsätter, som alla andra samhällseliga konstruktioner, en viss lojalitet. Om en stor mängd medborgare bestämmer sig för att kringgå modellen, då har den ingen chans att överleva. Den processen har inletts och dess främsta symbol är The Pirate Bay. Om någon tillgodogör sig resultatet av mitt upphovsrättsskyddade arbete utan att vara med och betala detta arbete, då bryts vanligen den här lojaliteten, det system som vi har byggt för att ge personer som skriver romaner en chans att få lite retroaktiv lön för sitt arbete – självklart under förutsättning att tillräckligt många personer tycker att det var bra jobbat av den som jobbade. Det är det marknadsmässiga villkor som upphovsrätten ställer på upphovsmannen.

Upphovsrätten är i allra högsta grad till för att konsumenten ska kunna betala för tjänsten, tankearbetet, skrivarbetet. Inte varan. Och självklart ska betalningen vara mycket mindre när själva varan, en digital fil, kostar noll kronor att framställa. Men exakt hur lågt ska

priset sättas? För att få acceptans för någon form av prislapp måste upphovsmännen verka för en tydligare ekonomisk redovisning av sina villkor. Detta kostade min studiotid. Detta kostar det att trycka en bok. Detta betalar vi för marknadsföring och distribution. Slutsatsen kan bara bli att prislappen måste variera beroende på distributionsform och slutprodukt, men att den övervägande delen av kostnaden, den intellektuella framställningen, alltid ska vara samma.

Det finns ett betydande arbete bakom varje produkt som jag menar att vi konsumenter och samhället bör löna, under förutsättning att resultatet av ansträngningarna används av oss förstås. Någon har erbjudit mig tjänsten ”läsupplevelse” genom att skriva en roman. Jag är hemskt gärna med och betalar några kronor för det, och jag gillar att den som gjorde jobbet får mer betalt om fler personer gillade resultatet. Sökordsanalys är en spännande väg att utforska för att nå ett sådant mål. Google, men ingen av företagets konkurrenter, har kraft nog och data nog att göra det tillsammans med oss användare.

Anta att samhället bestämmer att kultur har särskilda värden, och att man därför vill ge kulturskapare ett särskilt redskap för att kunna få retroaktiv lön för sitt arbete, i proportion till verkets popularitet – som det är i dag. Och anta vidare att det systemet rasar. Då är frågan: Vems ansvar är det att se till att ett nytt och bättre sådant system uppstår? Ska vi alls göra det? Om svaret är ”det får kreatörerna själva göra”, då har vi degraderat kulturen. Om svaret är ”det får staten eller stora donatorer göra”, då har vi fråntagit oss själva vår medborgerliga roll, ryckt undan mattan för systemet, och visar inget ansvarstagande – eller ens intresse – för att skapa ett nytt och bättre. Men om svaret är ”det måste samhället se till att göra genom både normbildning och lagstiftning, hand i hand med kreatörer och konsumenter”, då finns det faktiskt hopp om vägar fram. Ansvaret för att hitta en ny modell delas av alla som har varit med och raserat den gamla.

Det är ingen rättighet att kunna försörja sig som kulturskapare, brukar det heta. Alldeles rätt. Någon sådan rätt finns inte – och har självklart aldrig funnits. Det är ett vanligt förekommande och undermåligt argument i kampen mot upphovsrätten. Rätten, i den mån man alls kan tala om en rätt, har kanske funnits i rätten att ta betalt i relation till verkets popularitet, om man kan uttrycka det så. Det vill säga: Jag skriver en roman, och jag gör det på spekulat. Om många människor, efteråt, bedömer att jag har arbetat bra, så finns upphovsrätten som hjälper mig att få retroaktivt betalt för den arbetstid jag har lagt ner. Därför finns upphovsrätten. En konstruktion för att möjliggöra – inte garantera – en intäkt.

■ GOOGLES MÖJLIGA MOTPRESTATION

Det finns mycket mer att säga. Om samhällsnyttan av kultur. Om skillnaden i kvalitet som uppstår mellan den tandläkare som får åtta timmar om dagen på sig att förfina sin profession jämfört med den tandläkare som får nöja sig med att borra lite på kvällar och helger. Om hur trööst det värdeneutrala kultursamhället skulle bli. Med teaterchefen Jasenko Selimovics ord: Tänk om läraren på universitetet sa ”ta vilken bok som helst”. Alla är lika bra. Din egen sanning kan finnas var som helst.

Det är en ljuvlig upptäckt att alla numera kan skaffa samma saker, att din laptop kan bli en hemmastudio. Jo, men blir det lika bra för det? Du kan köpa samma kökskniv som mästarkocken Alain Ducasse använder utan att bli bättre på matlagning för det. Samma tennisracket som Rafael Nadal använder kan bli ditt för ett par tusenlappar eller så. Om nu ”alla” kan göra musik och ”alla” kan fotografera – varför vill alla ha och använda upphovsrättskyddat material om nu

fritt material är precis lika bra? Därför att det inte är så. Det är inte lika bra. Därför att det finns en skillnad, och den skillnaden kan med ett ord sammanfattas yrkesskicklighet. Det är drömmen om den stora genvägen som slår igenom på bred front, det är självförverkligandetrenden. Vilken är geniernas gemensamma nämnare? Förmodligen det hårda arbetet. Och det är inom flera fält upphovsrätten som ger begåvningarna möjlighet att arbeta heltid med att bli bättre, och skapa det verkligt banbrytande. Ett sådant resonemang förutsätter förstås att man accepterar termer som ”kvalitet” utan att koppla den till en renodlad klickeekonomi.

Ni som i läsning av den här texten söker en oavvislig helhet, ett partiprogram, en sömlöst sammanfogad syntes, ni har rimligen blivit besvikna. Jag kan bara råda er att fundera på om en sådan totallsöning ens är önskvärd. Jag tror att komplexiteten, både hos de här frågorna och hos varje människa, är för stor för det. Men ett är säkert. Det finns i dag bara en enda kraft som med någon som helst tyngd kan säga sig stå i mitten av den digitala revolutionen. Bara en källa till så mycket data att mängden i sig blir oavvislig. Google vill kunna allt som företag. Google vill veta allt som söktjänst. Vi berättar genom vårt beteende. I gengäld får vi det mest kraftfulla redskap för information som enskilda människor har kunnat förfoga över. Begrepp som minne, intelligens och fri vilja kommer att kräva nya definitioner eftersom vi inte längre måste lära oss saker, inte längre måste vara begränsade till den egna hjärnan och eftersom någon annan, Google, genom sina resultat hela tiden leder oss i våra beslut.

Vad som händer med integriteten, politiken, vården, litteraturen, forskningen, massmedierna och våra liv tillsammans som sociala var-elser vet vi väldigt lite om. Det enda vi ganska säkert vet är att allt detta kommer att filtreras, uttolkas och sorteras av ett enda företag. Google kommer, tills vidare, att skapa vår världsbild. Tiden har kom-

mit då omvärlden, den omvärld som gör minst tre fjärdedelar av sina sökningar hos en och samma aktör, och tusen andra saker därtill, har en särskild möjlighet att utkräva en motprestation. Världens användare kan säga: Ni har fått våra data. Lös det här problemet.

OBEGRÄNSAD KOMMUNIKATION, OBEGRÄNSAD KONKURRENS

PETER JAKOBSSON

Vi älskar obegränsad kommunikation, säger reklamen. Men vilka vi är det som avses? Är det *vi* som medieanvändare, bloggare, fildelare eller medborgare, med vissa informationsrelaterade rättigheter och friheter? Eller är det *vi* som avses en liten sekteristisk sammanslutning av tekno-utopistiska hackare och pirater? Eller är *vi* företrädare för en ständigt växande del av den globala kapitalistiska ekonomin: nätverksoperatörer, mjukvaruföretag, och delar av medieindustrin? Just i det här fallet rör det sig om teleoperatören Telenors reklamkampanj med budskapet ”vi älskar obegränsad kommunikation”. Men likheterna med till exempel devisen ”information wants to be free” eller Googles målsättning att göra världens information ”tillgänglig för alla” är slående. Så på vilket sätt sammanfaller vanliga uppfattningar om vad som krävs för en livskraftig demokrati med nätkapitalismens och nätpiraternas rop på kommunikation utan gränser och utan begränsningar? Ambitionen med den här artikeln är att undersöka denna samsyn genom en utforskning av *allmänningen* som en metafor för något värdefullt, i behov av skydd från såväl instängningar som avgränsningar.

Nick Dyer-Witheyford skriver att ”ända sedan Raymond Williams påpekade att orden ’commons’ och ’communications’ har ett gemen-

samt ursprung har den kritiska teorin funnit en kraftfull metafor i den tidiga kapitalismens inhängningar av kollektivt ägda landområden för att beskriva de kommersiella mediernas ständigt tilltagande makt”.¹ Enligt denna tradition ligger det alltså i kapitalets natur att försöka stänga in det som det vill kapitalisera på; att föra saker från marknadens utsida till kapitalets insida, och därmed begränsa den allmänna användningen och allmänhetens användning av det som tidigare var fritt för var och en att bruka. Man kan dock fråga sig om instängning verkligen är den starkaste impulsen inom det ekonomiska systemet för tillfället? Finns det inte lika starka krafter som verkar i en annan riktning – och bör vi i så fall fundera annorlunda på förhållandet mellan allmänningen, instängningsprocesserna och det ekonomiska systemet?

En anledning till att motståndet mot upphovsrätten ses som en demokratisk och egalitär gest är just att det ofta formuleras i termer av ett försvar av allmänningen – genom att man sätter ett likhetstecken mellan det som i upphovsrättsliga termer kallas för *public domain* och allmänningen. Något som vi ur ett svenskt perspektiv ofta känner särskild sympati för med tanke på vår allemansrätt. Men huruvida upphovsrätten står i motsats till ”allmänningen” som ett demokratiskt och egalitärt värde beror egentligen på från vilket perspektiv vi förstår allmänningen. I det här artikeln kommer jag framför allt diskutera allmänningen som dels en plats för *circulation* – i termer av tillgång och åtkomst till information – och dels som en plats för *production*, det vill säga som en plats för arbete och sociala relationer. Därmed öppnar sig två olika och delvis motstridiga perspektiv, från vilka vi kan betrakta upphovsrättens roll för ett bejakande eller förnekande av fria och egalitära former för kulturskapande. Genom att inledningsvis exemplifiera det ekonomiska systemets ökade intresse för allmänningen, samt inte minst telekom- och webbindustrins behov av

upphovsrättsfria zoner, är en ambition att påtala att den samtida diskussionen alltid måste sättas in i ett historiskt sammanhang. Den följande diskussionen är såtillvida påkallad av att industrin har anpassat sig till kritiken av upphovsrätten och gjort den till sin egen – och det är just av den anledningen som kritiken av inhängningen av den kulturella allmänningen eventuellt behöver tänkas om.

DET NYVÄCKTA INTRESSET FÖR ALLMÄNNINGEN ■

I november 2009 tilldelades Elinor Ostrom priset i ekonomi till Alfred Nobels minne. Ostroms forskargärning består i att hon har lyft fram det allmännas betydelse för effektiva och hållbara sociala och ekonomiska relationer. Hennes forskning visar på ett tredje alternativ, som varken förlitar sig på statlig förvaltning eller privat ägande. Genom att studera hur bönder, fiskare, och boskapsägare under gemensamma former utvecklar praktiker och regelverk som tillåter ett effektivt och långsiktigt hållbart bruk av en naturresurs, ifrågasätter hennes forskning nödvändigheten av de två andra medlen – statligt eller privat ägande – för regleringen av tillgången till gemensamma resurser.

Många tolkade Ostroms pris som en förskjutning av priskommitténs bedömningsgrunder, från att ha belönat ekonomer som stod för en betydligt mer marknadsliberal, eller till och med nyliberal agenda, till att belöna ekonomer som ifrågasätter eller kritiserar det marknadskapitalistiska systemet. Inte minst i ljuset av att även det föregående årets pristagare Paul Krugman representerar en sådan position. I spåren av finanskrisen förefaller det som om priskommittén sökt efter alternativ till den ditintills relativt homogena inriktningen hos pristagarna.² Men är detta en rimlig tolkning? Är det verkligen priskommittén som har ändrat inriktning, eller är det kapitalismen som

sådan? Är inte Ostroms pris ett bevis på ekonomins återuppväckta intresse för det allmänna, snarare än ett långfinger riktat mot det kapitalistiska systemet?

Kapitalismens och marknadens intresse för det allmänna har analyserats av bland andra David Harvey. I sin forskning har han framförallt fokuserat på expropriationen och privatiseringen av naturresurser som olja, mineraler och vatten. Men också på privatiseringen av publika nyttigheter såsom skolor och infrastruktur för transporter och kommunikation. Utan möjligheten att inkorporera nya områden, nya resurser, och nya ekonomiska värden, skulle de processer genom vilka kapitalismen ständigt förnyas sig själv avstanna. I boken *Commonwealth* har Michael Hardt och Antonio Negri vidareutvecklat denna princip, och utvidgat den till vad de kallar för det ”biopolitiska området”. Enligt deras analys domineras den kapitalistiska ackumuleringen i dag av ett slags infångande eller tagande av grundläggande sociala och kulturella praktiker, relationer och betydelser. I en ekonomi där värdet i ökande grad återfinns i informationella och symboliska produkter exproprieras inte längre bara naturresurser och publika nyttigheter, utan även de nätverk, relationer och praktiker inom vilka information produceras och symboliskt värde realiserar.³

På webben har den här typen av affärsmodeller lanserats under beteckningar som webb 2.0, *crowdsourcing* eller *wikinomics*. ”Utan allmänningarna skulle det inte finnas något fritt företagande,” har exempelvis Don Tapscott och Anthony D. Williams formulerat det.⁴ Med hjälp av avancerade algoritmer, samlandet av stora datamängder och deltagandet av miljontals människor, produceras stora ekonomiska värden, vilka tillfaller dem som äger och kontrollerar webbens ”plattformar”. Dessa förment neutrala plattformar är de medel genom vilka nätets allmänningar skapas och underhålls: genom juridiska avtal, gigantiska investeringar i teknisk infrastruktur och sköra – men hit-

intills funktionella – relationer mellan ägare och användare. Företagen betonar och garanterar att vårt privatliv ska beaktas, samtidigt som de tekniska nätverken utvinner det ekonomiska värde som vi enligt nätideologin producerar under fria och öppna former. I mer konkreta termer gäller detta bland annat vår språkanvändning (Google), vår produktion av kulturella produkter såsom musik och video (YouTube) och våra sociala relationer (Facebook).⁵

I en företagsrapport från 2007 om upphovsrätten, allmänningarna, och användargenererat innehåll (baserad på en branschträff med företag som Google, McKinsey, Linden Lab, Ebay och Xerox PARC) kan man bland annat läsa att den utveckling som branschen ser framför sig hotar att spränga de nuvarande institutionella överenskommelserna på marknaden. ”Linjära värdekedjor omkonfigurerar nu sig själva till lösa och sociala gemenskaper som, tack vare Internet och webb 2.0-mjukvara, skapar värde på nya, innovativa och decentraliserade sätt.”⁶ De aktuella affärsmöjligheterna är beroende av de nya plattformarnas potential att exponentiellt öka innovationsgraden i ekonomin, och det i en sådan grad att gamla restriktiva affärsmodeller – till exempel de som är beroende av upphovsrätten – nu kan överskridas. ”Poängen är att en innovations-allmänning kan generera ett överskott som kan delas av gemenskapen, men som fortfarande är tillräckligt rikt för att de tillverkande företagen ska kunna utvinna produkter med exklusiv äganderätt och kunna generera vinst.”⁷ I de här företagens opportunistiska vision är således allmänningen ett slags appendix till marknadsekonomin, vilket i första hand är till för att generera vinster åt den ”riktiga” ekonomin.

Aspen Institute, det vill säga utgivarna av rapporten, är ett institut med vissa traditioner. Institutet grundades 1949, och är ett av många forum där män från samhällets ledande positioner träffas i avskildhet för att diskutera samhällsutvecklingen. Enligt Mikael Nyberg var

Aspeninstitutet från början en viktig miljö för det amerikanska kulturkriget mot kommunismen.⁸ I dag när denna kamp är överspelad har institutet hittat nya former för sitt existensberättigande. Den aktuella rapporten författades till exempel inom institutets ”Communications and Society Program”, vars projekt faller inom tre områden: policyfrågor rörande medier och kommunikation, digitala teknologier och demokratiska värden, samt nätverksteknologier och social förändring. Min poäng med att utförligt referera till denna rapport är att urskilja några av de aktörer som på olika sätt identifierat allmänningen som en affärsmodell. Sedan tidigt 1990-tal – med undantag för en kort period efter den så kallade ”dot-com-bubblan” – är dessa företag marknadsledande, och förutspås därigenom bidra till nästa steg i den ekonomiska utvecklingen. Mycket står på spel i omvandlingen av informationsekonomin institutionella arrangemang. I rapporten framstår hotet mot allmänningen framför allt som ett hot mot ackumulationstakten i den kapitalistiska ekonomin, och därmed som en fara för det ekonomiska systemet *per se*.

Potentialen i denna sektor har också uppmärksammats inom den politiska sfären. EU:s initiativ *i2010 – A European Information Society for Growth and Employment* har exempelvis lett Europakommissionen att efterlysa studier ”av användargenererat innehåll med dess ekonomiska, sociala, tekniska, och juridiska utmaningar,” som det heter i rapporten ”User-created-content: Supporting a participative information society”. I den konstateras bland annat att ”lagstiftarna kan ha bidragit positivt till denna utveckling genom att avstå från ett snabbt och strikt upprätthållande av Europadirektiven och regleringar av upphovsrätten, personlig integritet, användningen av data och konsumentskydd. Avsaknaden av ett tydligt förhållningssätt från de europeiska lagstiftarnas sida i dessa frågor har skapat ett utrymme för nytillkomna aktörer att experimentera och växa snabbt.” Rapporten

konstaterar alltså att de affärsmodeller som nu växer fram på nätet har gynnats av en *avsaknad* av upphovsrättslig reglering – snarare än genom ett upprätthållande av densamma.⁹

ALLMÄNNINGEN SOM EN PLATS FÖR CIRKULATION

Utifrån diskussionen ovan verkar det som om det för tillfället finns en medvetenhet inom många olika sfärer av samhället om den potentiella samhällsekonomiska nyttan av en svagare upphovsrätt och en utökad allmänning. Därmed verkar ett begrepp som under en lång tid tjänat som en kritik av tilltagande mediemakt och av det ekonomiska systemet delvis ha approprierats av andra intressen. Därför finns det anledning att tänka över användningen av, meningen med och möjligheterna hos allmänningen som en metafor för en gemensam kultur och en kritik av det ekonomiska systemet.

Allmänningen används ofta som en metafor för att förstå medieindustriernas tilltagande makt utifrån den tidiga kapitalismens inhängningar av kollektivt ägda landområden. Inhängningen av allmänningarna var en process som pågick från medeltiden fram till slutet av 1700-talet. I praktiken handlade det om uppluckringen, och så småningom försvinnandet av traditionella rättigheter och skyldigheter inom en feodal ekonomi – mellan markägare och de som levde av och brukade marken. Dessa rättigheter och skyldigheter innefattade till exempel rätten att ta hand om resterna efter skörden, att plocka kvistar i skogen för att använda som bränsle, eller att samla ull som fastnat på träd och buskar. Som Eva Hemmungs Wirtén påpekat handlade det alltid om aktiviteter som var noggrant reglerade, även om regleringarna alltid var lokala och inte alltid var nedskrivna. Traditioner och skrifter reglerade förhållandet mellan den feodala

godsägaren, dennes undersåtar och marken – det som normalt kallas för allmanningen.¹⁰

Från ett kommunikationsperspektiv erbjuder allmanningen ett rikt metaforiskt landskap med många möjligheter att tänka relationen mellan kulturen som något gemensamt respektive något som kan ägas – och de sociala relationer som respektive förhållningssätt ger upphov till. Metaforen erbjuder också ett lika intressant som specifikt register av betydelser vad gäller cirkulation. Att tänka på allmanningen som en plats för cirkulation låter sig enkelt göras. Det feodala systemet kan till exempel, i motsats till det kapitalistiska systemet, förstås som en cirkelrörelse. Det feodala systemet syftade framförallt till att reproducera samhällsliga förhållandena, medan kapitalismen ständigt strävar efter att överskrida och återuppfinna sig själv. Allmanningen handlar också om liv och möjligheten till reproduktion av liv, vilket möjliggörs genom det naturliga kretsloppet av fotosyntes och förmultning. Den historiska allmanningen förnyade sig ju allt efter årstidernas gång. Inhågningsrörelsen handlade såtillvida om uteslutandet av vissa människor från ett kretslopp, vilket därmed berövade dem möjligheten att använda allmanningen som en plats för reproduktion, vilket i sin tur gav upphov till andra kretslopp av varor och arbete.

Vad gäller de kulturella allmanningarna är också cirkulationsmetaforen högst närvarande – både bland dem som argumenterar för en förstärkt allmanning och dem som ser allmanningen ett slags slöseri eller en rest. Den senare förståelsen av allmanningen definierar den negativt, det vill säga som något överblivet efter det att hänsyn tagits till privata och statliga intressen. Till denna rest hör exempelvis litterära och konstnärliga verk vars upphovsrätt har gått ut, eller verk vars upphovsmän av sagt sig vissa av sina rättigheter genom diverse licensförfaranden. Som sådan blir allmanningen del i ett kretslopp, i vilket dessa verk från allmanningen kan plockas upp och återinföras i

såväl den kulturella cirkulationen liksom i cirkulationen av varor – och vem gillar inte återanvändning i dessa tider? Disneys praktik att använda sig av klassiska sagor och åter föra in dem under upphovsrättens skydd är det mest omtalade exemplet på en sådan återanvändning.

Förstår man det allmänna på det här viset kan det användas som ett argument för ett ökat ägande av idéer och texter, symboler och tekniska uppfinningar. Men många ser inte detta som en värdefull form av återanvändning. Disney räddar inte de klassiska sagorna från soptippen. De var hela tiden levande, även om de levde utanför varucirkulationen. Positiva bestämningar av allmänningen som en plats för cirkulation bör därför ta sin början i andra utgångspunkter. Jürgen Habermas teori om den offentliga sfären som en plats för diskussion, och därigenom som en förutsättning för den politiska demokratis legitimitet, har till exempel tjänat som en sådan utgångspunkt. Därför har forskare som Debora Halbert använt sig av den offentliga sfären som begrepp för att ifrågasätta instängningen av den kulturella allmänningen. Enligt henne kräver offentligheten en cirkulation av texter; det utgör rentav själva grunden för det demokratiska samtalet. I offentligheten förs en diskussion i vilken värdet på texter ökar just genom att de diskuteras och sprids i det öppna. Men samtidigt, och just på grund av att texternas värde på detta sätt ökade under framväxten av den borgerliga offentligheten, kom de också att bli föremål för olika regleringar, som till exempel upphovsrättsliga regler. Men, menar Halbert, anledningen till att texter kunde spela en viktig roll i offentligheten var att förutsättningarna för produktionen och cirkulationen av texter ännu inte var överreglerad. I och med en allt starkare upphovsrätt undermineras enligt henne den cirkulation av texter, meningar och betydelser som var (och är) avgörande för det demokratiska samtalet.¹¹

Samtidigt, erkänner Halbert, har offentligheten som ideologi i mångt och mycket absorberats i en allmän uppfattning om att *mer*

information alltid är att föredra framför *mindre* information. Hon citerar här Jodi Dean: ”Om informationsåldern är den nya politiska hegemonin så är dess ideologi den offentliga sfären [...] Det förmodade värdet hos informationen [...] gör politiska handlingar till fogliga konsumtionspraktiker: goda medborgare måste ha tidningar, television och tillgång till Internet.”¹² Med andra ord har cirkulationen av texter gjorts till ett imperativ som rättfärdigar publicister, tv-nätverk, bildbyråer, förlag och multinationella medieföretag, eftersom cirkulationen indirekt legitimeras genom dess bidrag till det demokratiska samtalet. Att kritisera medieindustrin, oavsett vilka texter den producerar, oavsett motiv eller på vilka sätt de produceras, blir därför att kritisera demokratin och dess behov av en livskraftig offentlighet.

Följer man denna tankegång är problemet att själva definitionen av den offentliga sfären kommit att utarmas till följd av medieindustrins hegemoni. Som Halbert uttrycker det: ”Välkommen till den värld som är resultatet av upphovsrätt och postindustriell kapitalism; en värld i vilken makten och kontrollen över cirkulationen av texter har konsoliderats av immaterialrätten.” Vad som har hänt i denna nya värld är att upphovsrätten i ökande grad rättfärdigas utifrån den nytta som den förmodas tillföra offentligheten, eftersom den bidrar till cirkulationen av texter. Vad som krävs för tillfället är därmed en kamp om vad vi menar med offentlighet – en kamp som måste betona allmänningens betydelse för offentligheten. Enligt Halbert är därför målet för en demokratisk offentlighet ”att garantera att cirkulationen av texter som är nödvändiga [...] kan äga rum utanför det privata ägandets instängningar, skapade av upphovsrätten.”¹³

Utifrån de tendenser som skisserades i inledningen kan man dock fråga sig om det nödvändigtvis är upphovsrätten som ligger bakom det faktum att majoriteten av det offentliga samtalet sker i kanaler som ägs och kontrolleras av stora medieföretag? Grunden för infor-

mationskapitalismens värdeskapande är att informationen ska cirkulera, något som inte nödvändigtvis bäst sker genom de institutionella arrangemang som har gällt hitintills. ”I sitt informationella modus fungerar kapitalismen som kommunikation, som cirkulationen av meddelanden och information”, menar till exempel Jodi Dean.¹⁴ För telekomindustrin och de stora webbföretag vars intäkter kommer från annonser och reklam som de visar på sina sidor, och för de företag vars innehåll skapas av användarna är upphovsrätten ingen stor fråga; detta visar sig också i den så kallade Gowersrapporten. Om något utgör upphovsrätten ett osäkerhetsmoment för deras affärsmodeller; den är mer av en reglering som *hindrar* den obegränsade cirkulationen av texter än underlättar den. Och om det är företagets makt över den offentliga sfären som är problemet, så är inte upphävandet av upphovsrätten nödvändigtvis lösningen.

Huruvida medieindustriernas nuvarande affärsmodeller är en indikation på vart vi är på väg skall vara osagt. I alla fall pekar de för tillfället mot att fler texter kommer att produceras för att spridas genom allmänningen snarare än genom upphovsrättens instängningar. Men dessa allmänningar kommer samtidigt att produceras inom ramarna för de företagsägda nätverk och verktyg som utgör grunderna för denna produktion – och därmed kontrolleras allmänningarna. På webben rör det sig dock om en annan slags kontroll än den som finns inom det traditionella mediasystemet, där produktionen och spridningen av texter kontrolleras genom mediemarknadens oligopolistiska ägarstrukturer. Det handlar om ett slags ”mjuk kontroll” som möjligen kan förstås – med hjälp av en tankefigur från Karl Palmås artikel i den här boken – som skapandet av förutsättningarna för tankesmittor. En sajt som YouTube skapar i den meningen ”youtubebaciller” som sprids och vidarebefordras enligt de parametrar som bestäms av sidans protokoll och infrastruktur. Mjuk kontroll fungerar, enligt Tiziana Terranova

som också lanserat begreppet, genom att manipulera startpunkterna och slutpunkterna i ett visst system, trots att en hög grad av rörelsefrihet tillåts och rentav eftersträvas mellan dessa punkter.¹⁵

■ ALLMÄNNINGEN SOM EN PLATS FÖR PRODUKTION

Om allmänningen kan betraktas utifrån ett perspektiv som riktar in sig på vikten av att låta information cirkulera, och därmed som en förutsättning för en livskraftig offentlighet och för skapandet av ekonomiska värden, ger historien vid hand att allmänningen också kan ses som en plats för produktion – det vill säga som en plats för arbete och därmed för sociala relationer och praktiker för skapande. De två perspektiven, cirkulation och produktion, går att inte att skilja åt fullständigt men de belyser olika dynamiker och processer och förtjänar därmed att uppmärksammas separat.

De historiska allmänningarna var inte bara platser, utan också en uppsättning regler som bestämde de sätt på vilket allmänningen fick brukas av dem som bodde på eller i anslutning till den. Dessa regler återspeglade förhållandet mellan markägaren och de som bodde på ägorna. Företräde gavs alltid åt markägaren, och de som bodde på allmänningarna fick ta del av det som blev över eller det som betraktades vara av lågt ekonomiskt värde. Allmänningen har aldrig approximerat något slags demokratiskt ideal eller rättviseideal, och risken för att romantisera allmänningen bör därför alltid uppmärksammas parallellt med dess nytta.¹⁶

Om vårt fokus flyttas från cirkulation till produktion och vi betraktar dem som producerar texter för de allmänningar som växer fram på nätet – de så kallade sociala mediernas allmänningar – vilka möjligheter har dessa användare att kontrollera och ta del av det eko-

nomiska värdet av sin produktion? För de allra flesta är denna möjlighet naturligtvis ganska liten, och även för de som har denna möjlighet är de värden som uppstår små. När den kulturella produktionen generaliseras och utsträcker sig till i princip alla webbanvändare så minskar värdet på det enskilda bidraget med omvänd proportionalitet. Värdet uppstår i stället i massaggregering av innehåll. Därför kan värdet i produktionen framför allt realiseras av de som äger plattformarna, sökmotorerna och webbportalerna. Förhållandet mellan användarna och de som äger plattformarna regleras i första hand av de användaravtal och kontrakt som man måste ställa upp på som användare. Genom dessa avtal regleras vad företaget får och inte får göra med det som användaren bidrar med till tjänsten. På så sätt avtalas den exklusiva äganderätten bort och förhållandet mellan plattformens ägare och användaren regleras i stället genom ett kontrakt.

De allmänningar som börjar växa fram på nätet ger därmed inte utrymme för ett helt fritt och oregrerat skapande – utan det styrs på andra sätt än genom ägande och medieindustrins etablerade system för produktion och distribution. Till stora delar påminner situationen på nätet om vad Mark Rose har kallat en ”regleringsregim”, vilken han skiljer från den äganderegim som uppstod som en följd av upphovsrätten. Uppfinnandet av upphovsrätten innebar egentligen inte att det skapades ett regelverk kring textproduktion. Det som hände var snarare att regelverket och de principer som det vilade på försköts. Före upphovsrätten var det vanligt med olika former av monopol som gavs till enskilda organisationer som därmed fick ensamrätt att trycka vissa verk. Denna ensamrätt vilade dock inte på uppfattningen om att en person eller organisation ägde ett visst verk. I stället deltog de, påpekar Rose, ”som olika sorters gillesmedlemmar hade gjort under hundratals år, i en gemenskap som definierades i termer av ömsesidiga rättigheter och ansvarstaganden.” Vad som hände vid övergången från rättighetsregi-

men till äganderegimen var att en tidigare institution, baserad på uppfattningen om samhället som en gemenskap sammanbunden av plikt, ersattes av ”den framväxande possessiva individualismens ideologi.”¹⁷

När webbföretag betonar sin roll att främja framväxten av nätgemenskaper är Roses ”regleringsregim” en bra utgångspunkt för att ifrågasätta motiven bakom detta. Snarare än att fokusera på det individuella ägandet, har framför allt webb 2.0-fenomenet resulterat i en möjlighet att dra nytta av användarnas produktion av innehåll. Ett slags ömsesidigt beroendeförhållande har därmed uppstått mellan användare och företag; användarna bidrar med innehåll och företagen lovar att uppfylla sina plikter genom att agera rättvist mot användargemenskapen. Det är också ett bra sätt att förstå varför många webbföretag är noga med att värna om användarnas personliga integritet. Genom att respektera denna slipper man att tala om den mycket mer prekära och laddade frågan om ägande. Man visar respekt för användarna så länge frågan om exklusivt ägande inte kommer upp för diskussion. Retoriken om nätgemenskaper bygger i så måtto i långt högre grad på överenskommelser och självreglering än den mer formella juridiska regleringen i form av upphovsrätter. Uppmärksammandet av allmänningen som en plats för arbete och produktion snarare än en plats för cirkulation ger sålunda upphov till ett något annorlunda perspektiv på allmänningen som en möjlig kritik av det ekonomiska systemet.

■ AVSLUTNING – MOT IDEOLOGISKA FÖRSKJUTNINGAR?

Allmänningen har i den här artikeln använts som en symbolisk resurs för att visa på olika sätt att förstå dynamiken i samtida konflikter kring ägande och kulturell cirkulation och produktion på nätet. Den

ena tolkningen – allmänningen som en plats för cirkulation – visar på vissa delar av denna rörelse. Många argumenterar för att allmänningen är nödvändig just för att den tillåter en cirkulation av texter som är helt basal för ekonomin, fortsatt kulturell produktion och för det offentliga samtalet.

Man kan dock fråga sig om inte den dominerade tendensen är att cirkulationen av texter i allt väsentligt tilltar, trots upphovsrätten. Den andra tolkningen – allmänningen som en plats för produktion – har visat på en annan samtida dynamik; den som uppstår när allt fler företag ser allmänningen och de gemenskaper som formas kring allmänningen som en potential källa för värdeskapande. Dessa företag har allt att tjäna på en försvagad upphovsrätt och en utökad allmänning. Allmänningen som metafor har därmed öppnat upp en plats där en rad av frågor blir möjliga att ställa. Som artikeln har visat existerar en lång tradition av att använda allmänningen som ett sätt att ifrågasätta medieindustrins strävan att äga och avgränsa saker som för många framstår som gemensamma och som rimligtvis borde ligga utanför äganderätten. Detta är fortfarande ett giltigt och användbart perspektiv, vilket till exempel framgår i Johan Söderbergs artikel i den här boken. Men samtidigt avtar den kritiska udden i instängningsmetaforen eftersom webbkonomin och nätkapitalet insett att Internet inte bara är en plats för kommunikation utan också för produktion. Det är numera vanligt att företag i första hand inte är intresserade av att stänga in och begränsa nätanvändarna utan snarare att möjliggöra och uppmuntra deras produktion på ett sätt som företagen sedan kan dra nytta av. I vilken mån detta förhållande bäst kan beskrivas som symbiotiskt eller parasitärt måste avgöras från fall till fall, men detta visar på de många bottnarna hos både instängnings- och allmänningssmetaforen.

Slutligen bör man notera att den historiska inhängningsrörelsen förebådade övergången från ett ekonomiskt system till ett annat: från

ett feodalt till ett kapitalistiskt samhälle. Det som har diskuterats i denna artikel har handlat om en liten del av det ekonomiska systemet, men kanske kan man inom denna begränsade del av ekonomin också fundera på förändringar eller förskjutningar av åtminstone det ideologiska ramverket som rättfärdigar detta system? I sådana fall handlar det inte om en övergång från en feodal regim till ett slags informationskapitalism, utan snarare om en rörelse i två olika riktningar. För det första från en liberal kapitalistisk ideologi, lagstadgad genom upphovsrätten, till en paternalistisk kapitalistisk ideologi, i vilken webbföretag står i centrum för värdeskapandet och som en slags garant för att varje webbanvändare ska få en liten del av den totala kakan. Allt utifrån företagets goda vilja. Det är på många sätt en tillbakagång från en äganderegim till en regleringsregim, som i allt högre grad präglas av gratis- eller lågavlönat arbete i hierarkiska nätgemenskaper. För det andra kan man också skönja en nyliberal riktning där avskaffandet av de upphovsrättsliga monopolerna ökar konkurrensen i ekonomin. Kanske kan man förstå den form av produktion som eftersträvas i de sociala medierna som en variant av den nyliberala form av styrning som Michel Foucault har beskrivit. Enligt honom är det inte en generalisering av varuformen som är karaktäristisk för nyliberalismen, utan generaliseringen av det entreprenöriella subjektet. Det som eftersträvas är alltså inte ”varu-effekten, utan ett samhälle baserat på tävlingens dynamik. Inte ett varuhus-samhälle, utan ett företags-samhälle.”¹⁸ Upphovsrätten ger upphov till ett varuhussamhälle, där varje kulturyttring kan förstås som en vara, men bromsar samtidigt takten i ekonomin på grund av de monopol som den ger upphov till. Utan upphovsrätten ökar konkurrensen och tävlan – obegränsad kommunikation, obegränsad konkurrens.

1. Nick Dyer-Witheford, "E-capital and the many-headed hydra" *Critical perspectives on the Internet* red. Greg Elmer (Lanham: Rowman & Littlefield Publishers, 2002), 129.
2. Även om man som enskild skribent sällan sätter rubriken på sin artikel i dagspress, ger Sverker Sörlins kommentar om Elinor Ostrom Nobelpris, "Prickfri ekonomi. Elinor Ostrom bevisar rättvisans värde" i *Dagens Nyheter* 14/10, 2009, en antydan om hur hennes forskning just "bevisar rättvisans värde". Även *The Guardian* poängterade i en artikel att Ostroms forskning går helt på tvärs mot doxan inom den ekonomiska vetenskapen. För en diskussion, se Larry Elliot, "Elinor Ostrom's Nobel prize marks a departure for economics" *The Guardian* 8/12, 2009.
3. För en diskussion, se David Harvey, *The New Imperialism* (Oxford: Oxford University Press, 2005), samt Michael Hardt & Antonio Negri, *Commonwealth* (Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 2009).
4. Don Tapscott & Anthony D. Williams, *Wikinomics: How Mass Collaboration Changes Everything* (London: Atlantic, 2008), 91.
5. Detta resonemang utvecklas i Peter Jakobsson & Fredrik Stiernstedt, "Pirates of Silicon Valley: State of exception and dispossession in Web 2.0" *First Monday* (under utgivning hösten 2010).
6. Rapporten, "The Rise of Collective Intelligence: Decentralized Co-Creation of Value as a New Paradigm of Commerce and Culture", skriven av David Bollier och publicerad av Aspen Institute 2007, finns att ladda ned på – http://www.aspeninstitute.org/sites/default/files/content/docs/pubs/The_Rise_of_Collective_Intelligence.pdf [senast kontrollerad 30/6, 2010]. Citatet är hämtat från sidan fyra.
7. *Ibid.*, 16.
8. Mikael Nyberg, *Kapitalet.se: myten om det postindustriella paradiset* (Stockholm: Ordfront, 2001).
9. Florence Le Borgne-Bachschmidt *et. al.*, "User-created-content: Supporting a participative information society" (2008), 13, 154 – http://ec.europa.eu/information_society/europe/i2010/docs/studies/ucc-final_report.pdf [senast kontrollerad 30/6, 2010].

10. Eva Hemmungs Wirtén, *Terms of Use: Negotiating the Jungle of the Intellectual Commons* (Toronto: University of Toronto Press, 2008).
11. För en diskussion, se Debora J. Halbert, *Resisting Intellectual Property* (New York: Routledge, 2005).
12. Jodi Dean, *Publicity's Secret: How Technoculture Capitalizes on Democracy* (Ithaca: Cornell University Press, 2002), 35.
13. Halbert 2005, 25.
14. Dean 2002, 150.
15. Se, Tiziana Terranova, *Network Culture: Politics for the Information Age* (London: Pluto Press, 2004).
16. Trots diverse uppmaningar om att inte romantisera de kulturella allmänningarna är det tveklöst fortfarande ett kvardröjande drag i bekskrivningen av dem. Anupam Chander och Madhavi Sunder skriver till exempel i artikeln, "The Romance of the Public Domain", *California Law Review*, vol. 92, 2004, att forskare ofta "döljer de aspekter av allmänningen som har att göra med distribution. De förutsätter ett landskap där varje person kan skörda allmänningarnas rikedom. Det är att romantisera allmänningarna – tron att eftersom en resurs på juridisk väg är öppen för alla, så kommer den att utnyttjas jämlikt av alla."
17. Mark Rose, *Authors and Owners: The Invention of Copyright* (Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1993), 14, 15.
18. Michel Foucault, *The Birth of Biopolitics: Lectures at the Collège de France, 1978-1979* (Basingstoke: Palgrave, 2008), 147.

NÄR ALLA BLIR RADIO- KANALER & FRISÖRER

DANIEL JOHANSSON

Den decentraliserade spridningen av musik via fildelningsnätverk skapade under de första åren av 2000-talet en övergång från ett analogt och produktbaserat musikanvändande till ett musikens tillgänglighetsparadigm. Det är ett paradigm som under de senaste åren fått sin kommersiella tillämpning på marknaden med musiktjänster som Spotify, Comes With Music, TDC Play och WiMP. Under ett antal år efter lanseringen av Napster vände sig en stor grupp nätanvändare att musik skulle vara allestädes närvarande, tillgängligt när som helst, var som helst, fritt kopieringsbart och gratis. The Pirate Bay var här en i mängden av fildelningsaktörer som skapade förutsättningar för miljontals människor att dela med sig av och kopiera musik i stora mängder.

Redan 1994 beskrev Paul Goldstein hur den digitala tekniken skulle komma att påverka konsumtionen av underhållning och kultur i sin bok, *Copyright's Highway: From Gutenberg to the Celestial Jukebox*.¹ Han förutspådde en situation där människor kunde få tillgång till de enorma mängder kultur som skapats genom historien på ett helt nytt sätt, genom den ”gudomliga jukeboxen”, där allt skulle finnas tillgängligt för användning. I dag ser vi hur Goldsteins vision börjar förverkligas, om än inte som lagrad data på lokala apparater, utan snarare

som strömmad data genom uppkopplade maskiner med tillgång till stora kataloger av musik. Det är på många sätt en utveckling som tecknades i David Kuseks och Gerd Leonhards manifest, *The Future of Music: Manifesto for the Digital Music Revolution* från 2005.² De såg då den förändrade musikkonsumtionen som ett resultat av bland annat den exponentiella tillväxten i bandbredd och lagringsutrymme, vilken skulle resultera i ett slags organisatoriskt och kompetensmässigt skifte inom musikindustrin – ett skifte som i hög grad handlat om en övergång från att vara en produktbaserad industri till att bli en tjänstebaserad. När *The Future of Music* publicerades var det många av musikindustrins ledande personer som visade stor tveksamhet till visionen om 'musik som vatten' – det vill säga dels lika tillgängligt och lätthanterligt som vattnet i kranen, dels möjligt att paketera som exempelvis kolsyrat vatten i PET-flaskor. Erfarna företagsledare i musikbranschen hade helt enkelt svårt att se hur sådana affärsmodeller skulle kunna fungera.

I dag kan vi dock se hur den här typen av affärsmodeller på allvar börjar slå igenom. I allt större utsträckning betalar användare i dag en fast abonnemangssumma för att få tillgång till miljontals låtar strömmade till sin dator eller sin mobil. Alternativt får de tillgång till ett musikabonnemang med obegränsat utbud vilket medföljer köpet av någon produkt. I musikindustrin har det blivit allt viktigare att äga en stor katalog av musik eftersom det är de stora katalogerna som enligt Chris Andersons "långa svans"-modell skapar de stora intäkterna. Digital distribution har inte de geografiska eller utrymmesmässiga begränsningar som fysisk distribution har, därför är det aktörerna med de största katalogerna som potentiellt blir de största vinnarna.

I takt med att nya tjänster lanserats, det vill säga digitala musiktjänster som visar att 'musik som vatten' faktiskt fungerar, har ledande branschpersoners inställning till affärsmodellen förändrats. Manifestförfattaren Gerd Leonhard har numera blivit närmast en institution vid den årliga musikbranschkonferensen Midem i Cannes, och andra ledande personer som exempelvis Rob Wells på Universal Music Group, använder sig ofta av hans flödesmetafor. Det som saknats i den offentliga debatten kring denna utveckling är dock en diskussion kring de långsiktiga effekter den kan tänkas ha på de delar av upphovsrätten som hanterar exemplarframställningen. Det vill säga, den lagstiadgade rätten som upphovsmannen eller dess företrädare har att kontrollera när, var och hur musikkopior framställs. Möjligen är det så att The Pirate Bay och dess motsvarigheter redan tvingat fram fundamentet till en förändrad upphovsrätt, praktiskt användbar ända ned på enskilda privatpersoners nivå. Lagstiftare och kulturindustrier har dock än så länge ingen gemensam vision av hur en ny ekonomisk verklighet kring musik och annan kultur skulle kunna skapas tack vare fildelningen. Det skulle till exempel kunna vara så att den enda möjligheten att på sikt bevara upphovsrätten som moraliskt, ekonomiskt och juridiskt ideal, faktiskt handlar om att förändra den del som i den offentliga debatten mer eller mindre kommit att bli synonym med hela upphovsrätten, nämligen exemplarframställningsrätten, så att privatpersoners kopierande och decentraliserade spridande på nätet infogas i det legala monetära systemet.

Faktum är att vi redan i dag har funktioner i rättighetssystemet som skulle kunna appliceras på vad som för tillfället är ett illegalt kopierande och spridande, och som därigenom skulle kunna under-

lätta skiftet från den traditionella upphovsrätten till en ny och uppdaterad upphovsrätt. Vi har radiokanalerna och frisörerna.

Den absoluta rätten att kontrollera när, var och hur en kopia framställs finns tydligt inskriven i Upphovsrättslagens paragraf två. ”Upphovsrätt innefattar, med de inskränkningar som föreskrivs i det följande, uteslutande rätt att förfoga över verket genom att framställa exemplar av det och genom att göra det tillgängligt för allmänheten, i ursprungligt eller ändrat skick, i översättning eller bearbetning, i annan litteratur- eller konststart eller i annan teknik.”³ Till denna absoluta rätt har i lagstiftningen tillförts en mängd undantag, eller inskränkningar. Sådana inskränkningar gäller till exempel framställning av tillfälliga exemplar (11§), rätten för privatpersoner att framställa privata kopior (12§), rätten för skolor att framställa exemplar för undervisningsändamål (13§), och framställning av exemplar till personer med funktionshinder (14§). Dessa lagstadgade undantag inskränker på den absoluta exemplarframställningsrätten så till vida att dessa grupper av användare under vissa omständigheter får framställa kopior utan att tillstånd behöver inhämtas från rättighetshavarna. I den amerikanska upphovsrättsdoktrinen kallas sådana inskränkningar gemensamt för *fair use*, ett uttryck som visar att det handlar om en balans mellan upphovsmännens absoluta rätt att kontrollera det man skapat och allmänhetens rätt att ta del av ”samhällets kulturella liv”, så som det är formulerat i FN:s deklaration om de mänskliga rättigheterna, artikel 27: ”Envar har rätt att fritt taga del i samhällets kulturella liv, att njuta av konsten samt att bli delaktig av vetenskapens framsteg och dess förmåner. [...] Envar har rätt till skydd för de moraliska och materiella intressen, som härröra från varje vetenskapligt, litterärt eller konstnärligt verk, till vilket han är upphovsman.”⁴

Som privatpersoner äger vi aldrig musik, annat än den musik vi själva skapar, oberoende av om vi köper den lagrad på en cd-skiva, som

en digital nedladdning eller som ett abonnemang för strömmad musik. Vi betalar egentligen för rätten att få använda musiken inom vissa givna ramar. Att ha betalat för ett Premium-abbonemang på Spotify klarerar följaktligen inga rättigheter för att ladda ned samma musikverk via The Pirate Bay, lika lite som ett köp av en cd gör det legalt att ladda ned albumet från en illegalt publicerad förlaga på en blogg. 'Hur' en kopia framställs får därmed en nyckelposition i diskursen om exemplarframställning, det vill säga rättighetshavarnas lagstadgade rätt att bestämma på vilket sätt kopian skapas och i vilken kontext.

Om den nuvarande trenden mot *all-you-can-eat*-tjänster för musik håller i sig kan man förvänta sig att försäljningen av individuella exemplar kommer att minska kraftigt under de kommande åren. Utvecklingen de senaste tio åren pekar mot det, även om 2009 var ett undantagsår då även försäljningen av exemplar av musik gick upp i Sverige, både fysiskt och digitalt. Värt att notera är dock att Sverige i detta fall är unikt – tillsammans med Sydkorea och Storbritannien var den svenska musikindustrin ensam om att se en sådan ökning.⁵ Den så kallade NCB-avgiften betalas för varje framställt exemplar i samband med mångfaldigandet av verket för att ekonomiskt kompensera den eller de som har upphovsrätten till verket. Vid digital försäljning är det musikbutiken, som exempelvis CDON, som betalar denna avgift, en kostnad som självklart läggs på priset ut till kund. En på sikt storskalig övergång från exemplarframställning till strömmande tillgång av musik skulle kunna innebära att NCB-avgiften tids nog avskaffas eftersom den i praktiken inte skulle fylla någon funktion. Dessa intäkter är baserade på det som i upphovsrätten kallas "mekaniska rättigheter", det vill säga när en mekanisering görs ska också en i förväg bestämd avgift betalas för fördelning till upphovsmännen. Strömmande tjänster, av typen Spotify, innebär dock inte någon ny mekanisering och följaktligen erläggs inte heller någon avgift till NCB.

Självklart kommer vi aldrig att hamna i en situation där det endast är en distributionsmodell, eller ett format, som är allenarådande – det visar inte minst den fortsatta försäljningen av vinylskivor. Men om strömmande musik blir den affärsmodell som huvuddelen av intäkterna till rättighetshavarna kommer från, blir en logisk följd att hela det ekonomiska systemet kring exemplarframställning förändras. Att strömma en musikfil via en digital tjänst räknas av rättighetsällskapen som ett offentligt framförande från tjänstens sida, snarare än som exemplarframställning. Det har större likheter med webbradio än med försäljning av enstaka exemplar. Stim-tarifferna för att klarera sådan användning gentemot upphovsmännen ser i maj 2010 ut enligt följande. För max 5 000 besök per månad till musiktjänsten gäller: ”0–20 minuter i musikmängd, 200 kr/månad; 21–60 minuter i musikmängd, 500 kr/månad; 1–2 timmar i musikmängd, 750 kr/månad; 2–6 timmar i musikmängd, 1000 kr/månad; 6–12 timmar i musikmängd, 1500 kr/månad”.⁶ I de fall då musikmängden är större än tolv timmar per månad sker en individuell överenskommelse mellan Stim och tjänsten. Förutom klareringen av rättigheter gentemot upphovsmännen krävs också licenser från musikägarna, alltså de som har de mekaniska rättigheterna till inspelningarna, vanligtvis skivbolag, samt en klarering gentemot de utövande artisterna och musikerna på inspelningen.

Inom upphovsrätten finns en form av licensiering som är nödvändig för att underlätta hanteringen av musik i offentliga sammanhang. Man använder begreppet *avtalslicens* för att beskriva funktionen att kunna licensiera en större mängd musik för användning. En avtalslicens gör det möjligt för en musikanvändare att teckna en licens som godkänner användande av all musik i specifika sammanhang, även sådan musik som en rättighetsorganisation inte företräder. Rättighetsällskap applicerar just begreppet ”musikanvändare” på aktörer som

avser använda musik för offentligt framförande. En radio- eller tv-kanal, en frisör, en restaurang eller en livsmedelsbutik löser en sådan licens genom rättighets-sällskapen och behöver då inte gå till samtliga enskilda rättighetshavare för att klarera varje katalog för användande i sin egen specifika kontext.

Avtalslicenser är nödvändiga för att underlätta musikanvändningen i det offentliga rummet, och har utvecklats på liknande sätt i de nordiska länderna under 1900-talet. Den katalog som ett rättighets-sällskap företräder kan brukas av musikanvändaren utan att licenstagaren inhämtat godkännande direkt från de olika rättighetshavarna, men inte enbart. Avtalslicensen gäller alltså även för musik som inte företräds av rättighets-sällskapet. Som en del av avtalslicensen finns oftast ett krav på rapportering. Detta är nödvändigt för att rättighets-sällskapen ska kunna fördela, eller avräkna, intäkterna till rätt upphovsmän, musikförlag, utövare eller skivbolag. För olika former av offentligt framförande finns varierande former av rapporteringskrav, en frisör eller en klädbutik kan exempelvis inte rimligtvis förväntas logga alla låtar som spelas upp, medan en radiokanal kan förväntas rapportera exakt vilken musik som används. I sammanhang där det inte finns några detaljerade rapporteringskrav används i stället generella fördelningsnycklar, så kallade *analogiunderlag*, där man gör en bedömning av vilken musik som används mest baserat på olika medier, och sedan avräknar intäkterna från avtalslicensen med mer generella avräkningsmodeller.

En möjlig lösning på problemet kring den exemplarframställning som i dag sker illegalt bland privatpersoner via sajter som The Pirate Bay skulle kunna vara att privatpersoner likställs med de musikanvändare som har möjlighet att teckna avtalslicenser för offentligt framförande. Att vi alla blir en form av "radiokanaler" eller "frisörer", som utifrån ett antal givna ramar har tillåtelse att framställa och sprida ex-

emplar digitalt på exempelvis bloggar eller fildelningsnätverk. Ett sådant undantag till den absoluta exemplarframställningsrätten skulle kunna avgränsas till att endast gälla för icke-kommersiellt bruk (med därav följande definitioner av vad som avses med just ett sådant bruk).

Sedan 2008 pågår i Sverige en utredning rörande upphovsrätten. Syftet med utredningen är ”att göra en översyn av bestämmelserna om upphovsrättens övergång i 3 kap. lag (1960:729) om upphovsrätt till litterära och konstnärliga verk och se över vissa frågor om avtalslicenser m.m.”⁷ Regeringens särskilde utredare, Jan Rosén, professor i civilrätt vid Stockholms universitet men också aktiv i olika upphovsrättsorganisationer i Sverige, skriver i det delbetänkande som publicerades i april 2010, ”Avtalad upphovsrätt” SOU 2010:24, specifikt om de förändringar han vill se när det gäller avtalslicenser. ”De förändrade och nya avtalslicensbestämmelserna syftar till att underlätta rättighetsklareringen vid olika former av massutnyttjanden av upphovsrättsligt skyddade verk och prestationer och att därmed tillgängliggöra den stora repertoaren under ordnade former och på acceptabla villkor för nyttjarna, upphovsmännen och andra rättsinnehavare.”⁸ I kommentarer till de direktiv som föregått utredningen har Rosén också påtalat att det många gånger är svårt för upphovsmän till följd av den tekniska utvecklingen att själva förvalta och tillvarata sina rättigheter. Här har Rosén dragit slutsatsen att en kollektivisering av något slag förmodligen är önskvärd, kanske till och med nödvändig.

Dessa generella slutsatser gäller de befintliga avtalslicensbestämmelserna. Men Rosén ger i delbetänkandet inte något förslag rörande en ’privat’ avtalslicens för musikanvändning i digitala medier. Det ter sig dock uppenbart att samma regelverk skulle vara möjligt att applicera på privatpersoner. Man skulle därmed kunna lösa en licens som involverar olika former av spridning och kopiering av musik, och på samma sätt som radiokanalers och frisörers licensavgifter fördelas till

rätt upphovsmän och utövare, skulle intäkterna från en sådan licens fördelas till de korrekta rättighetshavarna. Jämställandet mellan privata musikanvändare och musikanvändare som brukar musik i offentliga sammanhang innebär i dagens upphovsrättsliga idébyggnad en viss problematik eftersom lagstiftningen är utformad för att tydligt särskilja vad som är ett privat och vad som är offentligt nyttjande. Men vad är egentligen offentligt och privat i den digitala domänen? Visar inte alla trender med önskvärd tydlighet att det privata och det offentliga sammanvävts på grund av den digitala tekniken? Vi kan dessutom förvänta oss att denna trend kommer att accelerera ytterligare i takt med att tekniken utvecklas, det vill säga att informationen om våra privata liv och förehavanden blir något som är publikt exponerat, där vänner och andra enkelt kan följa var vi är, vad vi gör, vad vi tycker, tänker, säger, läser, lyssnar eller tittar på.

För en del är sådana visioner skrämmande, medan det för andra är ett nytt och spännande steg som inte bara förändrar bilden av vad som är privat och publikt utan också själva fundamentet för vad det innebär att vara människa – både i sociala grupperingar, men också hur vi utför våra arbeten, kommunicerar, delar med oss av kunskap och delar upplevelser med varandra. Just delandet är ett av de viktigaste kulturella fenomenen med Internet. Den decentraliserade spridningen av musik via fildelningsnätverk är därför en naturlig följd av hur tekniken som sådan är utformad. Vill vi att kulturen kring den nya informationsteknologin ska fungera på ett annat sätt, måste vi helt enkelt bygga om tekniken i grunden. Så stor är den informationsteknologiska revolutionen att den *de facto* förändrar själva basen för spridning och distribution, och lika stora är troligen de förändringar som måste göras för att kunna bibehålla en upphovsrätt i den digitala domänen. Det räcker inte enbart med anpassningar av vissa delar i upphovsrätten – själva exemplarframställningsrätten som sådan mås-

te förändras i grunden, en förändring som kommer att påverka hela systemet för hur ekonomisk kompensation för musikanvändande sker.

■ MOT ETT NYTT UPPHOVSRÄTTSEKONOMISKT SYSTEM FÖR MUSIK

Till skillnad mot exempelvis William W. Fischers förslag från 2004⁹ om en statlig instans som samlar in pengar till upphovsmännen – ett förslag som mest liknar en skatt – är den privatlicens som jag här förespråkar inte nödvändigtvis något som måste ske genom en centraliserad statlig aktör eller en enskild rättighetsorganisation. På samma sätt som elbolag eller mobiloperatörer levererar en tjänst där användaren sedan betalar enligt olika modeller, skulle också en sådan licensieringsfunktion kunna hanteras av en mängd olika aktörer. Men för att förstå hur ett sådant upphovsrättsligt ekonomiskt system skulle fungera behöver vi jämföra det med hur det ser ut i dag.

En musikköpare som i dag införskaffar en cd-skiva kan använda den på en mängd olika legala sätt – men en betalning av en skiva legaliserar, som vi redan slagit fast, inte nedladdningen av samma låtar från ett fildelningsnätverk. I övergången från fysiska exemplar till digital musikanvändning har detta varit en rimlig modell, men i den informationstekniska verklighet vi nu börjar befinna oss i – där musiken mer betraktas som ett flöde, likt vatten eller elektricitet, snarare än en produkt – är den rimlig även där? Jag menar att det paradigmskifte vi befinner oss i handlar om införandet av ett upphovsrättsekoniskt system som bygger på privatlicensintäkter för fri spridning och nedladdning, exempelvis via fildelningsnätverk, samt löpande intäkter och avräkning baserat på mängden användande

snarare än antal framställda exemplar. Det förslag jag lägger fram är med andra ord ett sorts tudelad lösning på fildelningsproblematiken. En lösning som inte försöker stoppa fildelningen utan snarare uppmuntrar den. Om det finns någon lärdom man bör dra efter The Pirate Bay är det just att människor *vill* vara med och sprida musik. Detta bör vara basen för hur upphovsrätten hanteras i samband med digital distribution.

I det gamla musikparadigmet kunde någon köpa en cd-skiva och lyssna på den några gånger för att sedan förpassa den till sin källare; skivan (eller snarare musiken på skivan) var inte så bra som köparen trodde. En annan skiva kunde däremot användas hundratals gånger över tid – på fester, i bilen, i portabla musikspelare – och köparen kunde skapa legala kopior till sina vänner och sin familj som kunde fortsätta använda musiken i stor omfattning. Priset på skivan, och därmed intäkterna till upphovsmännen, utövarna och ägarna till de mekaniska rättigheterna, var precis desamma för båda skivorna oberoende av hur mycket musiken *de facto* användes. Rimligtvis borde en upphovsman eller en närstående rättighetshavare vars musik används mer också få mer betalt. Det borde ur en rättviseaspekt också omfatta andra kulturprodukter; en författare som läses mycket borde få mer ekonomisk ersättning än en författare som läses mindre, en film som ses många gånger borde få mer intäkter än en film som ses mindre. Mängden framställda exemplar blir i praktiken ointressant, det är mängden *användning* som är det centrala.

En ny inskränkning skulle följaktligen kunna tillföras upphovsrättslagstiftningen, det vill säga en inskränkning som gör det lagligt att framställa exemplar, som att ladda ned från ett fildelningsnätverk som The Pirate Bay, vid en situation där ersättning erlagts för just denna användning. Samma privatlicens gäller också den decentraliserade *spridningen* av musik på fildelningsnätverk, via musikbloggar, på

lagringssajter och cyberlockers eller på andra framtida distributions-sätt. Har jag som privatperson en gång tecknat en sådan privatlicens, har jag rätten att sprida och ladda ned musik i icke kommersiella sammanhang. I nästa steg, när jag väl använder musiken, sker en betalning baserad på mängd. Om jag använder mer musik än min granne betalar jag helt enkelt mer, på samma sätt som när jag använder mer elektricitet än grannen. Privatlicensen löser problemet med spridningen och nedladdningen, och mängdbaserad betalning löser problemet med den lagstadgade ekonomiska kompensation rättighetshavarna ska ha från slutanvändaren.

Själv kärnan i en sådan tudelad lösning ligger i hur man hanterar rapporteringen av använda verk. I dag rapporteras automatiskt hur många gånger musikverk används och spelas upp på strömmande tjänster, som till exempel Spotify, och vårt eget privata användande läggs till alla andra användares. En automatiserad musikrapportering skulle kunna implementeras på samma sätt som den avläsning som sker vid användande av elektricitet, och intäkterna skulle av befintliga rättighetsorganisationer fördelas utifrån de effektiva fördelningssystem som redan finns i dag. Ur en teknisk synvinkel skulle följaktligen alla apparater som är möjliga att spela upp digital musik behöva innehålla en funktion där användning av musik rapporteras till rättighets-sällskapen. Det skulle behövas oerhört utvecklade och detaljerade system för detta, och en mycket viktig del blir användningen av en gemensam metadatastandard. Grunden för en sådan metadatastandard har tagits fram av konsortiet Digital Data Exchange,¹⁰ där såväl skivbolag, rättighetsorganisationer som tekniktillverkare finns representerade.

Spridning av musik via tjänster som The Pirate Bay skulle i en sådan situation snarare uppmuntras än förhindras – en paradox om något, givet vissa delar av musikbranschens syn på fildelning i dag. Ju

fler som sprider och laddar ned musik, desto större mängd användning av musiken på allehanda digital uppspelningsapparatur – och därmed ökade intäkter för de rättighetshavare vars musik används mest. I ett sådant system skulle en användare lagligt kunna ladda ned ett album via The Pirate Bay, men kanske bara lyssna på två av låtarna varvid endast användningen av dessa två låtar ligger till grund för betalning och avräkning till de relaterade rättighetshavarna, medan de övriga kopiorna i praktiken skulle vara ekonomiskt värdelösa fram tills dess att någon lyssnade på dem på den specifika utrustningen.

Liksom det finns krav på dagens musikanvändare att rapportera såväl vilka verk som används som hur många som exponeras för verket, krävs en automatiserad rapportering från oss alla för att ett sådant tänkt system ska fungera. Som alla förstår är detta inte något som kan införas varken i dag eller imorgon; hela det upphovsrättsliga ekonomiska systemet runt inspelad musik måste utvecklas, liksom allmänhetens synsätt på hur man betalar för musik. Till en början skulle en sådan rapportering dock kunna ske utifrån mer generella fördelningsnycklar för att på sikt bli mer effektiva och involvera detaljerad avräkning baserad på faktisk användning. En sådan utveckling hänger tätt samman med hur utvecklingen av tekniken kommer att se ut under de kommande åren. En intäktmodell som baseras på användning snarare än på exemplarframställning tycks alltså vara mycket rättvisare gentemot upphovsmännen och utövarna. Dessutom skulle en sådan utveckling underlätta för de företag som jobbar med musik, eftersom dessa då kan fokusera på den del av affärsmodellen man är bäst på, att ta fram ny musik och marknadsföra den – samtidigt som man låter den allra största delen av distributionen skötas av såväl kommersiella som privata användare. Fokus för ett musikbolag blir då att helt enkelt få människor att sprida och använda musiken så mycket som möjligt.

Självklart finns det invändningar och kritik mot ett sådant förslag. Skulle verkligen tillräckligt många människor betala en privatlicens för spridning och exemplarframställning? Är det nödvändigt att införa en obligatorisk avgift, eller går det att bygga funktionen på frivillighet? Hur ska en korrekt rapportering av användningen på olika digitala apparater kunna genomföras så att risker för missbruk minimeras? Hur många aktörer i musikindustrin är egentligen villiga att införa en privatlicens som riskerar att minska de vinstmarginaler som den traditionella exemplarframställningen inneburit – inte minst historiskt? Kommer musikanvändarna, det vill säga privatpersoner, att vilja betala för musik på detta sätt? Hur skulle en sådan lösning påverka de befintliga musiktjänsterna som redan i dag har påbörjat övergången till strömmande musik 'som vatten'? Och vilka andra delar av upphovsrätten kommer att påverkas genom införandet av en sådan ny musikekonomi?

■ AVSLUTNING

Förändrar man systemet blir frågorna många. Viktigt att komma ihåg är emellertid att upphovsrätten, liksom alla andra lagar och rättigheter, är rörliga konstruktioner som anpassas och förändras över tid. Införandet av en ny inskränkning i den absoluta exemplarframställningsrätten i form av en avtalslicens för privatpersoner betyder inte nödvändigtvis att en sådan ska gälla för all framtid. Man skulle kunna se det som en interimistisk lagstiftning som är nödvändig att införa under en viss tidsperiod för att lösa upp en konflikt i samhället som alldeles uppenbart verkar omöjlig att lösa med traditionella medel. Teknikens snabba utveckling utmanar inte bara upphovsrätten i sig, utan även det sätt varpå lagstiftning och juridiska nyckelfrågor hante-

ras i samhället. Den inbyggda tröghet som har funnits i detta system har sina positiva sidor, men en ökad dynamik i den lagstiftande processen måste anses önskvärd med tanke på hur omvälvande dessa tekniska förändringar är i den enskilde människans vardag.

Jag lever inte i illusionen att detta är något som går att införa under de närmaste åren, varken i lagstiftning eller i praktisk användning. Det är en vision som, om den ska fungera, måste få fotfäste och kollektiv acceptans bland tillverkare av mobiler, datorer, underhållningssystem, spelkonsoler och annan konsumentelektronik – liksom bland Internetleverantörer, olika former av rättighetsägare och privatpersoner. En kritisk massa av aktörer måste börja se detta som ett potentiellt nytt ekonomiskt system kring kultur och underhållning, där privatpersoner i mycket större utsträckning än tidigare utgör del av exemplarframställningen och distributionen, och där det finns ett monetärt och effektivt system som gör den decentraliserade spridningen laglig utan att inkräkta på andra rättigheter.

Ett antal steg behöver tas, och ett första skulle kunna vara att genomföra ett längre pilotförsök i Sverige för att undersöka möjligheterna med såväl en privatlicens för spridning och nedladdning som en funktion för avräkning baserad på mängd användning. Embryot till en sådan pilot presenterades av Stim under år 2008, och gick då under namnet ”fildelningslicens”.¹¹ Användningsområdena skulle vara tydligt avgränsade när det gäller vilka former av användande som inkluderas, så att den inte konkurrerar med annan musikanvändning. Någon som exempelvis sätter upp en indexeringssida på webben som hittar mp3-filer i molnet och spelar upp dem i en spelare – som Grooveshark eller Hype Machine – kan alltså inte gå under en sådan privatlicens. Denne måste lösa en avtalslicens för offentligt framförande. Ett musikanvändande som uppenbart har syftet att vara mer än bara privat användande innebär andra krav på licensieringen.

Även den så kallade privatkopieringsersättningen skulle med en sådan förändring kunna anpassas till de i dag illegala kopieringsprocesserna online. Privatkopieringsersättningen gäller endast för legala kopior, inte för kopior framställda från illegala förlagor, men ett undantag med en avtalslicens för privatpersoner skulle även göra att kopierande från fildelningsnätverk kunde innefattas i privatkopieringsersättningen. Det kanske till och med är privatkopieringsersättningen som ska utökas för att hantera just detta område, eftersom samtliga rättigheter redan i dag är invälda i en ny kommande privatkopieringslicens.

Med stor sannolikhet finns det ett antal organisationer och aktörer som till en början skulle motsätta sig en inskränkning i den absoluta rätten att framställa och sprida exemplar. Men frågan man bör ställa sig är om det finns någon långsiktighet att hårdnackat vidhålla att en sådan rätt är nödvändig – eller ens lämplig – när verkligheten tydligt visar att just exemplarframställning och spridning decentraliserats, och där de nya teknikernas inneboende drivkrafter just bygger på sådan digital kopiering? För första gången sedan inspelad musik blev en naturlig del av människans vardag ser vi nu att nya tekniker skapar möjligheter för införandet av mer rättvisa intäktmodeller för upphovsmän, utövare och musikägare. Frågan man måste ställa sig är vad alternativet egentligen är?

Att upprätthålla exemplarframställningsrätten i dess nuvarande form har visat sig oerhört svårt i digitala medier. För att kunna göra det i storskalig omfattning krävs att Internetleverantörer och rättighetshavare utvecklar funktioner för att i långt högre grad kontrollera när, var och hur kopior framställs. Utvecklingen i Frankrike och Storbritannien under de senaste två åren visar att detta inte är något avlägset – utan tvärtom något som är i allra högsta grad aktuellt genom införandet av mekanismer för att effektivt identifiera och sätta stopp

för privatpersoner som delar med sig, eller laddar ned, från fildelningsnätverk.

Alltså, endera upprätthåller vi exemplarframställningsrätten i dess nuvarande form och får då ett mer kontrollerat Internet med utvecklade mekanismer för när, var och hur vi får framställa exemplar, eller så förändrar vi regelverket kring exemplarframställningen och får en rättvisare fördelningsmekanism som ger upphovsmännen, utövarna och musikbolagen betalt både i licensform och i förhållande till hur mycket deras verk används. Vi har redan slagit in på vägen mot ett informationssamhälle där mängden data som hanteras ökar exponentiellt. De negativa aspekterna av detta debatteras flitigt, men de positiva aspekterna belyses inte lika ofta. Informationen gör det möjligt för oss att skapa helt nya lösningar som vi tidigare bara kunde drömma om. En musikrapportering och betalning baserad på vår personliga musikanvändning, samt en avtalslicens för privatpersoner, skulle förutom att det ger rätt upphovsmän betalt i förhållande till hur mycket musik vi använder, lösa problemet med den decentraliserade exemplarframställningen som i dag är illegal.

Självklart upplever många en sådan utveckling som ett intrång i den privata sfären, men frågan är om inte alternativet är värre, det vill säga ett upprätthållande av exemplarframställningsrätten som den ser ut i dag med dess potentiella varningssystem, kontrollmekanismer och konflikter mellan musikanvändare och rättighetshavare. Informationsteknologin leder tveklöst fram till vad som är dess styrka, hanteringen av enorma mängder information och data, och vi kan inte vrida tillbaka klockan till den ständigt anonyma, fränkopplade och manuella värld vi levde i tidigare. Vi måste dock välja vilken information som ska samlas in – och vilken moral och etik som ska ligga till grund för Internets själva infrastruktur. Endera väljer vi att bygga ett informationssamhälle där upphovsrätten faktiskt går att upprätthålla

långsiktigt genom att legalisera decentraliserad exemplarframställning med starka ekonomiska modeller som har stöd från den breda allmänheten. Eller så väljer vi att upprätthålla rådande lagstiftning med stärkta sanktioner och kontroll.

Vi har fortfarande en lång väg att gå innan den decentraliserade kopieringen och spridningen av musik kan sammanföras med upphovsrätten, men det är endast om vi hittar en sådan lösning som den rådande konflikten mellan teknikutvecklingen och lagstiftningen kan lösas. Intäktsmodeller som baseras på mängden användning snarare än antalet sålda kopior skulle kunna vara en möjlig väg att gå – det vill säga att vi som privatpersoner likställs med andra musikanvändare som radiokanaler och frisörer. Radikala förändringar på kort sikt är dock inte att föredra. Man skulle kunna se detta som ett antal nödvändiga steg som bör tas för att råda bot på ett problem som inte kommer att försvinna, utan snarare växa om vi prompt bestämmer oss för att införa funktioner för att upprätthålla exemplarframställningsrätten. Ett första steg är att fler aktörer ser detta långsiktiga alternativ som en möjlig väg framåt.

■ NOTER

1. Paul Goldstein, *Copyright's Highway: From Gutenberg to the Celestial Jukebox* (New York: Hill & Wang, 1994).
2. David Kusek & Gerd Leonhard, *The Future of Music: Manifesto for the Digital Music Revolution* (Boston: Berklee Press, 2005).
3. Se, "Lag (1960:729) om upphovsrätt till litterära och konstnärliga verk" – <http://www.notisum.se/rnp/sls/lag/19600729.HTM> [senast kontrollerad 30/6, 2010].
4. "FN:s allmänna förklaring om de mänskliga rättigheterna" från 10/12, 1948 – <http://www.humanrights.se/upload/files/2/MR-instrument/Allm>

- anna%20oforklaringen%20outskriftsversion.pdf [senast kontrollerad 30/6, 2010].
5. Se, "IFPI Digital Music Report 2010" – <http://www.ifpi.org/content/library/DMR2010.pdf> [senast kontrollerad 30/6, 2010].
  6. För mer information, se Stims hemsida – <http://www.stim.se> [senast kontrollerad 30/6, 2010].
  7. Se bland annat information om "Upphovsrätt" på – <http://www.regeringen.se/sb/d/1910/a/12248> [senast kontrollerad 30/6, 2010].
  8. "Avtalad upphovsrätt" SOU 2010:24 – <http://www.regeringen.se/content/1/c6/14/33/63/a1746577.pdf> [senast kontrollerad 30/6, 2010]. Citatet är hämtat från sidan 14.
  9. William Fisher, *Promises to Keep - Technology, Law, and the Future of Entertainment* (Stanford: Stanford University Press, 2004).
  10. Se – <http://www.ddex.org> [senast kontrollerad 30/6, 2010].
  11. Kenth Muldin (Stim) *et al.*, "Så kan nedladdning bli laglig" *Göteborgs-Posten* 7/2, 2008 – <http://www.gp.se/nyheter/debatt/1.123289-sa-kan-nedladdning-bli-laglig> [senast kontrollerad 30/6, 2010].

FRU JUSTITIA & FRÖKEN TECHNE¹

NICKLAS LUNDBLAD

The net treats censorship as a defect and routes around it.

— John Gilmore

Ett sätt att utforska betydelsen av rättsprocessen om The Pirate Bay (vi borde egentligen tala om rättsprocesserna, det har ju blivit ett flertal olika processer) är att försöka förstå den som ett led i en pågående förhandling mellan två sociala fenomen: rätten och tekniken. Om vi tänker oss dessa två som olika sociala system, och konstruerar en sorts idealtyper, kan vi föra ett resonemang om hur tekniken och rätten samverkar och motverkar varandra. Det finns risker förenade med ett sådant angreppssätt. Det är dels alldeles för lätt för den som så önskar att påpeka att rätten och tekniken inte är två absolut åtskilda system, det vill säga att det är svårt att tänka sig dem idealtypiskt. Dels är det en alltför långtgående förenkling att formulera problemet som en spänning mellan tekniken och rätten. Det ligger en del i dessa invändningar, men det är i allt väsentligt ett argument som missförstår vad jag vill göra. När jag vill förstå vad rättsprocessen kring The Pirate Bay kan lära oss, vill jag främst veta hur den förändrar diskurser och språkspel. Liksom flera av de andra författarna i den här boken vill jag inte blottlägga hur det *verkliga* är, utan hur det ser ut att vara, hur vi talar om detta fenomen – och vilka slutsatser vi kan dra av det.

Tekniken, eller nätet, kan utmana rätten på en mängd olika sätt.² I det klassiska inledningscitater från John Gilmore handlar det om censur; påståendet är att nätet hanterar censur som en sorts skada och därför navigerar runt den. I den tanken finns två olika element som vi kommer att återkomma till. Det första är att tekniken ständigt befinner sig i konflikt med rättsregler av olika slag (censur är en rättsregel). Det andra är att tekniken har förmågan att trumfa rätten och ignorera den. Noterbart är att tekniken i citatet är en aktör – den undviker censuren, den har en egen vilja, en egen agenda. Det är intressant eftersom det existerar en lång tradition av antropomorfiserande av rätten. Tekniken antropomorfiseras också, den förvandlas till något nytt och spännande, något yngre. Jag tror därför att det är passande att tänka sig tekniken som en fröken mot rättens fru – kanske mest på grund av att det lånar sig till en mängd enkla poänger: som att rättens moraliserande, avundsjuka och försöka att tämja tekniken påminner en del om klichéskildringen av en äldre kvinnas relation till en yngre i sagorna. Kanske vore det än mer passande att lägga ytterligare ett raster över relationen och gripa efter styvmodern som bild. Rätten blir Askungens och Snövits styvmor, och tekniken vill bara vara fri, utvecklas, leva livet. Skildringen är orättvis på många sätt, men schemat återkommer.

Se bara på diskussionen om nätets suveränitet. På den mest grundläggande nivån utmanar tekniken hela den gamla nationalstaten. I den tidiga, cybertarianska litteraturen finner vi flera exempel på detta, men nog inget så bombastiskt och kraftfullt som John Perry Barlows fantastiska självständighetsförklaring för cyberrymden.

Regeringar i den Industrialiserade Världen, ni trötta jättar av kött och stål, jag kommer från Cyberrymden – Medvetandets nya hem. Å framtidens vägnar ber jag er som tillhör det förflutna att lämna oss i

fred. Ni är inte välkomna här. Ni har ingen överhöghet där vi samlas. [...] Vi har ingen vald regering, och väntas heller inte ha någon, så jag riktar mig mot er med ingen större auktoritet än den med vilken friheten själv alltid talar. Jag förklarar det globala sociala utrymme vi bygger som naturligt oberoende av det tyranni som ni försöker påtvinga oss. Ni har varken moralisk rätt att styra över oss eller innehav av några tvångsmedel som vi har orsak att frukta.³

Barlows tonårsuppror är både trotsigt och stolt – på samma gång, likt dotterns mot styvmoderns för att nu överarbeta liknelsen. Och även om vi kanske skrattar åt Barlow i dag finns tonen kvar i debatten, de ligger under ytan och väntar bara på att konflikten mellan rätten och tekniken ska blossa upp igen. Denna träta är en konflikt med många lager och en lång historia. Tekniken har alltid utmanat rätten på olika sätt, och rättegången mot The Pirate Bay skriver därför inte bara in sig i en unik genealogi bestående av Napster, Mp3.com, Kazaa, Grokster och andra nya tekniker, utan också av ett stadigt motstånd mot teknisk utveckling i stort – upphovsrätten har ju använts för att utmana allt från videospelare över självspelade pianon till mp3-spelare.⁴

■ BINÄR RÄTT

Ambitionen i det följande är alltså att studera hur tekniken utmanar rättens funktion, legitimitet och praktik, samt hur rätten svarar. Min grundanalys är enkel – jag tänker mig rätten som ett självförstärkande, autopoetiskt system av den typ som Niklas Luhmann skisserar.⁵ Men jag kommer bara att låna enkla delar av vad som är en komplex och mångtydig analys. Luhmann noterar att rättens funktion ytterst är att slita tvister, inget annat, och att det följer att lagen därför *måste*

koda händelser som lagliga eller olagliga. Lagen producerar binär kod, inte på grund av en domstol tvingas till enkla avgöranden, utan för att detta är hela poängen med rätten. Den måste kunna avgöra tvister, annars har den ingen funktion. En domstol kan inte låta bli att avgöra ett fall.

Om systemet misslyckas med att hantera en fråga, om systemet inte kan avgöra den, bryter det samman. Inte olikt ett datorprogram som fastnar i en oändlig loop när det inte konstruerats ordentligt, skulle rätten, om den misslyckas med att slita tvister, sluta fungera. Detta perspektiv – att rätten kan ses som en mjukvara implementerad i riksdag, domstolar och jurister – är centralt för att förstå exakt vad det är som händer när komplex teknik möter rättssystemet. Det är två komplicerade sociala system som brakar samman. De måste hantera varandra på något sätt. Det enklaste sättet att förstå detta är att se tekniken som ett sorts virus som angriper rättssystemet. Tekniken underminerar och försöker förändra rätten på olika sätt, letar efter möjligheter att reproducera sig själv inom ramen för det större samhällssystemet. Rätten reagerar med ett immunförsvar som syftar till att stoppa förändringen.

Nu är den modellen alldeles för enkel, men det är en bild att hålla i minnet varefter vi fortsätter att utforska relationen mellan tekniken och rätten. Vi måste förstå att de två systemen har olika mål – tekniken strävar efter ständig utveckling, enligt teknikdeterministen med nödvändighet. Men även utan en sådan berättelse kan vi se att tekniken är i ständig förändring. Den avtäckar och tillgängliggör, den ställer till förfogande. Det är det som är teknikens essens. Rättens essens är att sortera världens vara i två klasser: de lagliga och olagliga. Det olagliga kan inte ställas till förfogande, och konflikten blir oundviklig.⁶ Precis som Lawrence Lessig noterat att mjukvara kan ha regulatoriska effekter, kan vi alltså observera att hela rättssystemet kan ses

som en uppsättning algoritmer som syftar till att sortera fenomen i två olika kategorier – lagligt och olagligt. Lag är kod lika mycket som kod är lag.⁷

Ur ett programmeringsperspektiv betyder det intressant nog att vi skulle kunna säga att lagen är mycket illa konstruerad – den är undermålig kod. Modern mjukvara innehåller olika subsystem som kan fånga upp undantag och programmeringsmisstag. Lagen, däremot, insisterar på att koda allt binärt: lagligt eller olagligt, och bara tanken på ett tredje värde destabiliserar hela rätten som institution. När en domstol inte längre förmår avgöra frågor, om den skulle kapitulera inför en fråga, ja, då skulle rättssystemet skakas i sina grundvalar. Luhmann noterar att detta är unikt för västvärlden. Han skriver:

Även om det binära schemat lagligt/olagligt är logiskt primärt eftersom identifierandet av ett rättssystem bygger på just detta schema, är det historiskt ett nytt påfund och antar att det redan finns en färdig normrepertoar. Det var på intet sätt självklart att denna särskilda lösning skulle vinna över andra möjliga lösningar i rättens evolution. Det kunde lika gärna ha ansetts att ett binärt schema som detta borde undvikas eftersom det framstår som alltför farligt.⁸

Två saker i citatet förtjänar att utforskas när vi försöker förstå hur tekniken utmanar rätten. Den första är att rätten hela tiden antar en existerande normrepertoar. Det är givetvis falskt när det gäller ny teknik: någon normrepertoar finns ju inte – den har inte hunnit formerats, men rätten *måste* anta en. Annars tvingas den mot det tredje värdet som leder till institutionens sammanbrott och undergång. Den andra insikten är att det inte hade behövt vara så. Rätten kunde innehålla en enkel regel som tillät domstolar att avstå från att avgöra en sak. I ett hypotetiskt samhälle där detta vore fallet skulle spänningen mellan

tekniken och rätten se helt annorlunda ut. Domstolar skulle inte tvingas ta ställning till om Napster, Grokster, Kazaa och annan ny teknik var olaglig eller ej, utan skulle kunna vänta och hänvisa till pågående normbildning. Nu låser sig rätten i den västerländska rationaliteten och förklarar att *tertium non datur* – ett tredje givets ej.

Vi kan låta det vara osagt om en ordning där domstolen kunde avstå från att ta ställning vore önskvärd eller ej, starka argument talar för att en sådan rättsordning skulle skapa betydande osäkerhet, men det är lätt att se att ett rättssystem som tillåter ett tredje värde i kodningen av världen skulle utveckla ett helt annat förhållningssätt till teknik. Luhmann skriver att ett binärt rättssystem är ”farligt”, och en av anledningarna är förstås att binära rättssystem blir aggressiva: när väl något bedöms måste det sorteras, det nya rättsfallet måste hanteras och ordningen som produceras måste respekteras. I ett multivalent rättssystem skulle rätten vara mycket mer tolerant och förmodligen också mycket mindre effektiv. Men i ett sådant system skulle rätten också kunna avvakta.

Nu finns inte den möjligheten. Lagens algoritmer kodar världen binärt, rätten digitaliserar och har alltid gjort det. Tekniken vägrar att passa in i de redan etablerade tolkningsscheman som finns, och utmanar därmed rättens existens. Denna första utmaning möter rätten genom att ständigt konstruera nya tolkningsscheman, självförstärkande och självbekräftande. Vi ser det i allt från domens försök – obekväma och valhänta – att förstå tekniken till den populära debatten. Uttryck som ”Internet är inte vilda västern” och ”samma lagar gäller på nätet som i vanliga världen” är uttryck för rättssystemets försök att absorbera utmaningen från tekniken, utan att för den skulle förändras.

Det är denna process, detta fenomen, som Jessica Litman ibland kallar ett ”trick”⁹ – rätten gör alltid anspråk på att förstå och kunna tolka det nya i de existerande kategorier och scheman som redan eta-

blerats. Digitalisering producerar intet nytt, utan fogas in i samma språkspel som tidigare: ord som ”verk”, ”kopia” och ”tillgängliggörande” blir styrande för hur den nya världen förstås. Här finns en av de kanske mest besvärliga friktionsytorna mellan rätten och tekniken. Rättens oförmåga att hantera ett tredje leder till att den inte kan acceptera förändring eller förnyelse. Allt har alltid funnits och måste kunna bedömas, kodas, på samma sätt: lagligt eller olagligt. Rätten är ur detta perspektiv djupt platonisk – den återerinnrar sig den nya tekniken och avkunnar sedan dom.

Det tar sig stundom komiska uttryck, när den nya tekniken analyseras sker det genom vad som mest påminner om arkeologiska metod. Den plockas sönder i den rättsliga texten som om hade domstolen funnit en artefakt från det förflutna, vars funktion kan rekonstrueras inom den förståelse som vi i dag har tillgång till med försiktig och insiktsfull analys. Det sätt som TPB-omen beskriver den nya tekniken utgör en nästan övertydlig illustration:

Senare utvecklades fildelningsprogram som bygger på s.k. peer-to-peer-teknik. Denna teknik innebär att filer kan överföras mellan kommunicerande datorer som är jämbördiga med varandra, dvs. utan att någon har roll av klient- eller värddator. Det finns ingen central dator i nätverk som bygger på denna teknik. Fildelningsprogram enligt denna teknik är t.ex. Direct Connect, som via s.k. hubbar förmedlar kontakter mellan enskilda datorer anslutna till hubben. En annan peer-to-peer teknik som används för fildelning är programvaran och filöverföringsprotokollet, vilka benämns BitTorrent.¹⁰

Förment detaljriktighet, försiktigt myndig distans till språket, nästan en sorts avsky inför termerna som tvingar författaren att skriva ”s.k. hubbar” och förklara att det nya fenomenet ”benämns” BitTorrent.

Det påminner mest om arkeologens försök att rekonstruera en bortglömd offerritual. Slitningen förvärras förstås också av att tekniken är svårbedömbär, och att tolkningsprivilegiet inte entydigt tillkommer domstolen. Lika mycket som två olika samhällsfenomen kolliderar kan vi se hur två olika språkspel krockar i domen. Och makten försöker bemäktiga sig det nya språket, men misslyckas ständigt. Följande replikskifte är talande:

Håkan Roswall, åklagare i Pirate Bay- rättegången:

– När träffades ni för första gången IRL?

Peter Sunde:

– Vi använder inte uttrycket IRL, in real life. Vi säger AFK, away from keyboard.

Håkan Roswall:

– Då är jag lite föråldrad.

Sunde:

– Ja.¹¹

Men det är inte Roswall som är föråldrad. Det är rättens språk som stöts bort av teknikens. Allt detta är enkelt att förstå om vi ser rättens relation till tekniken som ett försök att absorbera och neutralisera. För rätten finns ingen framtid. Bara det förflutna. För tekniken är det tvärtom – den är en del av en ständig utveckling. Det binära mot det tillgängliggörande.

RÄTTEN SOM KARNEVAL

Rätten misslyckas aldrig med att koda något som lagligt eller olagligt. Men ibland kan kodningen komma i konflikt med andra system i

samhället, med andra värden. När detta sker är det inte rättens existens som utmanas i första hand, utan dess *legitimitet*. När spänningen mellan ett samhälles samlade, rika och komplexa värdesystem – ett system som knappast är binärt – och rättens binära kod blir alltför stor uppstår en annan friktion: koden produceras visserligen fortfarande, domstolarna förmår avgöra fall och lagen förmår ge svar, men svaren ignoreras. Domarna blir verkningslösa.

Här ser vi konflikten mellan tekniken och rätten i ett nytt ljus. När rätten tillämpas på tekniken blir resultatet *nonsens*. Ludwig Wittgenstein beskriver ett liknande fall när han säger att ofta, i filosofin, kan vi se språket gå på tomgång.¹² Ibland tvingar tekniken rätten att gå på tomgång, att producera resultat som saknar mening, som saknar faktisk effekt. Rättens resultat blir alltmer ointressanta, som en slumpgenerator som spottar ur sig kombinationer av ord i förhoppningen om att några kombinationer eller sekvenser ska ha mening. Rättens meningsskapande funktion degenererar då till en sorts abstrakt resone-mang, ett förfinat glaspärlespel eller ett narrspel. The Pirate Bay förklaras vara olagligt – men inget händer.

I ett större perspektiv har varenda rättegång mot fildelare varit framgångsrik, men fildelningen fortsätter, verktygen förfinas, sprids och utvecklas. Inget förändras och långsamt framstår rättens kodning av samhället som löjeväckande.¹³ Det är ett hårt ord, jag medger gärna det, men det finns skäl att använda det eftersom just *löjet* är problematiskt för rätten. Som Max Weber noterar är lagen en uppsättning regler som staten med sitt våldsmonopol effektivt kan övervaka efterlevnaden av.¹⁴ När den effektiviteten försvinner förvandlas lagen till en norm, och plötsligt beror efterlevnaden av majoritetens upplevelse av hur legitima reglerna är. Tekniken förlöjligar ibland rätten på det här sättet. Rättens *funktion* förblir intakt, men dess *mening* urholkas snabbt. Tekniken fungerar som en narr, den vänder på värdeordning-

ar. Ett sätt att förstå tekniken här är att låna ett schema från Michail Bachtins analyser av karnevalen:

Karnevalen är inte till för att betraktas – i den lever man, och lever gör alla, ty i enlighet med sin idé är den till för hela folket. Så länge karnevalen pågår finns inte för någon något annat liv än karnevalens. Under karnevalen kan man bara leva enligt dess lagar, dvs. efter dess frihetslagar. Och ingen kan lämna den, ty karnevalen känner inga rumsliga gränser. Den har en universell karaktär, den är ett särskilt tillstånd hos världen, där den pånyttföds och förnyas och där alla är delaktiga.¹⁵

Det krävs ingen större fantasi för att se kopplingen mellan karnevalen och tekniken. The Pirate Bay är en karneval, den är ett skratt och en omstörtande av vär(1)den:

Detta språk kännetecknas av ”det omvändas” originella logik, av ”tvärtom”, av ständiga växlingar mellan högt och lågt (”hjulet”), mellan fram och bak, av de mest olikartade former av parodier och travestier, nedsättanden, profaneringar, farsartade kröningar och detroniseringar. [...] Karnevalsparodin negerar och förnekar visserligen, men samtidigt pånyttföder och förnyar den. Den rena negationen är fullständig främmande för den folkliga kulturen.¹⁶

Den som läser brevswaren på The Pirate Bays hemsida kan inte låta bli att tänka på just språket och skrattet under ytan. Och utvecklingen efter rättegången, ”försäljningen”, det mediala spelet och figurerna – allt detta passar närmast trivialt in i samma tolkningsschema. Tekniken hotar rätten som karneval, tvingar rätten att parodiera sig själv.¹⁷

Teknikens skratt utmanar rättens mening, och snart följer politiken efter och försöker lösa upp spänningen. Det finns i dag inget större par-

ti i Sverige som inte förespråkar någon sorts upphovsrättsreform – i sig ett tydligt tecken på hur legitimiteten måste förhandlas om, hur flera klausuler i det sociala kontraktet fordrar nya värderingar. Bristen på legitimitet lyfts till och med fram i politiken som en nödvändig drivkraft bakom reformarbetet. ”I detta ligger möjligheten att inom ramen för den existerande upphovsrätten hitta praktiska lösningar som leder till större legitimitet för upphovsrätten. Genom att låta upphovsmän frivilligt begränsa eller korta sin upphovsrätt öppnas möjligheter till en ny balans inom ramen för den existerande upphovsrätten.”¹⁸

Reformen i sig är mindre viktig än det öppna erkännandet av bristen på legitimitet. Samma tema återkommer gång på gång i politiska debatter. Det går inte att kriminalisera en ungdomsgeneration, får vi veta, och samtidigt är det just det som rätten tvingas göra – den kan ju inte avstå. Den måste koda beteendet som lagligt eller olagligt, den måste kriminalisera ungdomsgenerationen, och därför dräneras den på trovärdighet.

Men även rättens praktik utmanas av tekniken. Domstolens relativa isolering och unika sociala praktik förändras av tekniken, öppnas upp och görs tillgänglig över nätet och via olika realtidstjänster. Ur ett perspektiv tillgängliggör tekniken rätten på samma sätt som den tillgängliggör oss i en heideggersk analys – tekniken förvandlar rätten från värdedrivna ritual till platt skådespel. Detta skedde förstas också explicit när *The Pirate Bay* i samband med rättegången skildrade den som ett ”spektakel”, och orkestrerade en medicirkus kring processen som snabbt förstärktes av parternas retorik. Men inte bara rättegången granskades, utan också rätten och domstolens ledamöter: diskussioner om jäv, egenintressen och kompetens som knappast annars förekommer alls ledde till ett flertal olika prövningar.

Den teknik som utmanade rätten användes alltså också för att utmana rätten som institution, för att utmana utövandet av rätten. Var-

efter rättegången utvecklades blåste bloggstormar upp och The Pirate Bay användes för utspel och kommunikér av olika slag. Tekniken utövade ett motstånd inte bara mot rättens existens och legitimitet, utan också mot det sätt på vilket domstolen utövade rätten. Här finns en konfliktyta mellan tekniken och rätten som utforskats alldeles för litet. Rättssystemet blir snabbt mer och mer teknikberoende, och rättens praktik blir också beroende av ny teknik på flera olika sätt. Samtidigt försöker systemet reducera tekniken binärt till lagligt och olagligt. Tekniken förändrar rättsprocessen i grunden. Inte bara i uppenbara fall, som vid användning av inspelningsutrustning eller webbsändningar av pågående rättegångar,¹⁹ utan också när tekniken tillgängliggör information om rättens egna intressen och möjliga jävs-situationer.

Här tvingas rätten svara på samma sätt som tidigare, den kan inte finna sig själv jävig, den måste försöka försvara sin legitimitet, den måste rekonstruera sig själv som icke jävig. Utmaningen är systematisk, inte individuell. Frågan är om en jävsprövning i en situation som denna är en prövning av en domares jäv – eller om det är en prövning av vilket ansvar som rätten vill låta tekniken utkräva av den.

Gunnar Bergholz skrev en intressant debattartikel om detta i *Aftonbladet*, där en fras sticker ut: ”Tagna var för sig är förhållandena [...] knappast jävsgrundande, men när det gäller helheten kan fråga ställas: *Is justice seen to be done?* Svaret blir nog att vi får se eller som en debattör sagt att det är ’hugget som stucket’ vilken utgång det blir.”²⁰ Fler personer än någonsin såg rättegången på olika sätt, och därför blir det viktigt att se till att ”justice is seen to be done”. Skälet till att rättvisan blev så synlig var den teknik som användes för att bevaka och genomlysna rättegången. För rätten – som institution – förvandlas frågan därför snabbt till en ödesfråga: ska den ökade synlighet som tekniken leder till få bestämma vad som faktiskt utgör grund för jäv? Rätten avgjorde frå-

gan och fann att inget jäv förelåg. Hade den kunnat avgöra annorlunda utan att också ge upp en del av sin autonomi? Kanske inte.

Ur Niklas Luhmanns perspektiv är detta naturligtvis en skenfråga. Rätten är alltid jävig till förmån för sin egen existens och legitimitet – den försvarar sig och rekonstruerar sig ständigt. Men under TPB-rättegången ifrågasattes plötsligt även rättens praktik, inte bara dess teoretiska analys av världen.

■ AVSLUTNING

Tekniken utmanar alltså rättens existens genom att ständigt försöka tvinga fram ett tredje; den utmanar rättens legitimitet genom sitt skratt, och den utmanar rättens praktik med ständigt större genomlysning och insyn. Rättens svar är genomgående autopoetiskt, självskapande och självförstärkande. Det leder mig att tro att vi kanske måste förändra våra föreställningar om rätten och tekniken i grunden. Jag vågar påstå att den vanligaste föreställningen om hur teknik och rätt förhåller sig till varandra är att rätten halkar efter och att den försöker komma ikapp. Att rätten utvecklas, men långsammare. Herbert Burkert introducerade på ett seminarium nyligen föreställningen om två tåg som rör sig i olika hastighet och där anpassning mellan vagnarna är problematisk och utmanande – och jag tror att hans föreställning är ganska representativ.

Men tänk om det inte är så? Om rätten inte alls anpassar sig till tekniken, utan ständigt bara försöker förstärka och reparera sin egen kod? Kom ihåg Luhmanns observation att lagens algoritmer med nödvändighet måste producera en binär sträng som resultat: lagligt eller olagligt. Det är allt lagen kan ge. Hur kan den då anpassa sig? Svaret kan mycket väl vara att rätten – i avsaknad av utrymme för det

tredje värde som skulle kunna leda till förändring – är statisk. Även legala reformer är föga mer än nya regler för vad som ska vara olagligt och lagligt. Vad vi ser är egentligen inte någon verklig utveckling, bara en förändring.

Förutsättningarna för att vi ska kunna tala om *evolution* i något sammanhang är att det finns variation i en egenskap, att den är ärftlig och att det finns en selektion på basis av egenskapen. Om något av dessa element saknas talar vi om *genetisk drift*. En hypotes skulle kunna vara att rätten förändras huvudsakligen genom att den driver igenom samhället. Att få rättsregler verkligen är föremål för någon verklig selektion. Det gäller sannolikt inte för hela rättssystemet, men i allt högre utsträckning gäller det för immaterialrätten. Det beror inte på att immaterialrätten är ondskefull eller dålig på något sätt. Jag tror att det finns ett gott argument för att immaterialrätten utvecklades som en konsekvens av kraftig selektion och variation i regler som hade att göra med censur. Dessa regler var föremål för ett starkt selektionstryck, eftersom censur hade att göra med maktfördelning i samhället – och regler som handlar om makt förändras snabbare och under större tryck än andra.

Men när framförallt upphovsrätten utvecklats under några hundra år började saker att förändras. Upphovsrätten skrevs in i internationella konventioner i FN-systemet, som sedan infördes som EG-direktiv för att till sist införas som nationell rätt. Samtidigt flödade immaterialrättsliga regler in i det handelsrättsliga systemet och i andra internationella system. Resultatet har varit entydigt – selektionstrycket på upphovsrätten som regelsystem har helt eliminerats. Det finns inte längre någon evolution att tala om i den delen av rättssystemet. Oavsett om en upphovsrätt med kortare skyddstider skulle medföra större nytta så skulle den inte ha en chans mot det robusta och rigida system som dagens upphovsrätt existerar i.

För närvarande befinner sig hela den del av rättssystemet som han-

terar kunskapsflöden och informationsproduktion, med den analysen (och det går att resa invändningar), i ett stillstånd av genetisk drift, med slumpmässiga förändringar utan direkt inverkan på kommande generationer rättsregler. Det enda som fortfarande finns kvar är ett imponerande och samtidigt oroande immunförsvar mot förändringar, särskilt mot teknisk förändring. Resultatet av det är paradoxalt. Om vi ser rättssystemet som en uppsättning algoritmer, som en sorts storskaligt system som producerar rättsliga bedömningar, ja då måste vi tyvärr inse att inversen av det citat vi inledde med är sann: *Rättssystemet hanterar nätet som en sorts skada och försöker finna vägar runt det.*

■ NOTER

1. Innehållet i denna artikel är författarens egna åsikter. De representerar vare sig artikelförfattarens arbets- eller uppdragsgivares uppfattningar – och heller inte andra relaterade organisationers intressen.
2. Jag kommer att tala främst om tekniken i stort, men nätet är förstås en del av tekniken.
3. John Perry Barlow, "A Declaration of Independence of Cyberspace" *Crypto Anarchy, Cyberstates and Pirate Utopias* red. Peter Ludlow (Cambridge: MIT press, 1996), 27–30.
4. En observation i marginalen: det slår mig att rätten ofta haft en tillåtande attityd till teknik som man kan ta på. Den amerikanska rättens sätt att behandla videobandspelare, självspelade pianon och mp3-spelare var exempelvis tillåtande. Man ansåg att dessa tekniker borde uppmuntras eftersom de kunde utvecklas till legitima maskiner på en ny marknad. Mjukvara, däremot, har konstant motarbetats av rätten, och alla de fall som jag nämner är exempel på processer som resulterat i mjukvarutillverkarens nackdel.
5. Niklas Luhmann, *Law as a Social System* (New York: Oxford University Press, 2004).

6. Tanken på att tekniken ställer till förfogande och tillgängliggör [ge-stell] är en figur i Martin Heideggers analys av tekniken.
7. Lawrence Lessig, *Code and Other Laws of Cyberspace* (New York: Basic Books, 1999).
8. Luhmann 2004, 174.
9. För en diskussion kring ”a sleight of hand”, se Jessica Litman, *Digital Copyright* (New York: Prometheus Books, 2001).
10. ”Stockholms tingsrätts dom meddelad 2009-04-17 i mål B 13301-06”, 14 – <http://static.vg.no/piratebay/dom.pdf> [senast kontrollerad 30/6, 2010].
11. Helena Zachariasson, ”The Pirate Bay-rättegången är över – här är höjdpunkterna!” IDG.se 3/3, 2009 – <http://www.idg.se/2.1085/1.215602/pirate-bay-rattengang-över--har-ar-ar-hojdpunkterna> [senast kontrollerad 30/6, 2010].
12. Ludwig Wittgenstein, *Philosophical investigations: Philosophische Untersuchungen* (Oxford: Basil Blackwell, 1968).
13. Och vi ser plötsligt framväxten av en ny diskurs: en besvärjelsediskurs där företrädare för upphovsrätten försöker inskräpa rättens effektivitet på olika sätt och berätta att rätten är effektiv, för att försöka återskapa dess legitimitet. Det påminner mest om sympatisk magi, som en sorts ritual där man försöker framkalla regn genom att hålla vatten på marken ur en karaff.
14. Max Weber, Claus Wittich & Guenther Roth, *Economy and Society: An Outline of Interpretive Sociology* (New York: Bedminster Press, 1968).
15. Michail Bachtin, *Rabelais och skrottets historia: François Rabelais' verk och den folkliga kulturen under medeltiden och renässansen* (Gråbo: Anthropos, 1986), 17.
16. Ibid, 21.
17. Att allt detta är medvetet, att kontroversen söktes, är uppenbarligen en del av det hela. För en diskussion, se Jonas Andersson, ”For the Good of the Net: The Pirate Bay as a Strategic Sovereign” *Culture Machine* vol. 10, 2009.
18. Henrik von Sydow & Per Schlingmann, ”Moderaterna ska jobba för en mer dynamisk upphovsrätt” *Dagens Nyheter* 17/12, 2009.
19. För en diskussion kring hur tekniken öppnar domstolens praktik, se Maria Abrahamsson, *TV-sända rättegångar: en förtroendefråga* (Stockholm: Timbro, 2008).
20. Gunnar Bergholz, ”Pirate Bay-domaren jävig eller inte?” *Aftonbladet* 29/4, 2009.

DET DIGITALA IMPERATIVET

NINA WORMBS

När den statliga Digital-tv-kommissionen för några år sedan skulle informera om övergången från analoga till digitala sändningar i marknätet för tv kunde man hitta följande argument på kommissionens hemsida: ”Det är helt enkelt dags för ett tekniskifte.” Med en sådan inställning till teknisk förändring blir det lätt att fatta beslut. Utvecklingen är inte bara förutbestämd enligt en viss logisk ordning: det analoga ersätts av det digitala. Det sker därtill enligt en fastställd tidtabell. Det är bara att ta sig en titt i almanackan för teknikutveckling så får man veta när det är dags. Lätt som en plätt.

Exemplet illustrerar min huvudpoäng i den här artikeln, nämligen hur föreställningar om teknisk förändring eller hur teknik är beskaffad ofta används för att motivera ekonomisk, kulturell eller organisatorisk förändring. Tekniken får tjäna som ett argument i sig. Jag anser att det är olyckligt. I stället bör kulturpolitiken, liksom för övrigt all politik, klart deklarerat sina mål och sin ideologi oberoende av de verktyg som ska användas för att nå dessa mål. Lika lite som en förändring av skattesystemet i Sverige bör motiveras utifrån de finesser som finns i beräkningsprogrammet Excel, bör till exempel frågan om digitaliseringen av bibliotekens samlingar motiveras med den hypotetis-

ka lagringskapaciteten hos serverna i källaren på Kungliga biblioteket. Det innebär knappast att verktygen inte formar våra värderingar om vad som är möjligt och därmed önskvärt. Men de ska inte utgöra primära argument för förändring.

EFTER THE PIRATE BAY – OM BROTT & KONTINUITET

Det finns få händelser i historien som har sådan betydelse att man kan dela upp tiden i ett före och ett efter. Naturkatastrofer hör dit förstås, men det är i regel främst händelser som berör krig och fred som går till historien som minnesvärda. Men det finns också tillfällena då beslut fattas som berör eller har potential att beröra många människor, som när unioner sluts mellan länder eller deklARATIONER om mänskliga rättigheter fästs på papper.

Det är dock sällan som tekniska eller vetenskapliga framsteg finner sin väg in i historieböckerna som datum eller årtal att komma ihåg. Skälen är förmodligen flera, men en viktig aspekt är att resultaten av tekniska och vetenskapliga förändringar ofta sker på lång sikt. Kunskap och ting sprids sakta, och det är inte förrän en viss tid har gått som återverkningarna blir tydliga och konsekvenserna framträder. Det finns förstås undantag. Atombomben var ett sådant. Sputnik ett annat. På det kommunikationstekniska området fick radion, som uppfanns i slutet av 1800-talet, tämligen omgående stor betydelse, liksom telegrafens före den. Men generellt har inte ny kommunikationsteknik tagits i bruk på ett sätt som gör att man kan tala om ett avgränsat före eller efter. Visst introduceras ny teknik med buller och bång, men oftast är det inte introduktionen som är det viktiga årtalet, utan den tidpunkt när tekniken fått en sådan spridning att den har stor effekt på användarna, och därmed samhället.

Samtidigt är det ofta dessa introduktioner som vi vill uppehålla oss vid. När introducerades televisionen i Sverige, till exempel? Många vet nog att det skedde i mitten av 1950-talet, och att vi fick en andra kanal i slutet av 1960-talet. Men en viktigare pusselbit för att förstå televisionens roll i samhället är kanske snarare kunskapen om när majoriteten faktiskt hade en tv-apparat hemma, eller när de titade mer än en timme om dagen. Men det är inte så vi tenderar att skriva historia. Introduktioner är lättare att förhålla sig till än användning, innovationer är lättare att mäta än kvalitativ betydelse. Trots att vi inser att den kontinuerliga förändringen i de flesta fall är den viktiga så har vi, medan historien pågår, en tendens att konstant värdera händelser eller introduktioner som brytningspunkter. ”Nu kommer saker och ting ändras”; ”Apples nya läsplatta kommer att förändra bokbranschen”; ”3D kommer att stoppa biografödöden”; ”Twitter kommer att fördjupa demokratin” och så vidare.

Att tala om en tidpunkt *efter* The Pirate Bay spetsar därför till en föreställning om att *det är nu det händer*. På många sätt är förstås både utvecklingen och bilden av den sann, lika sann som den har varit under ganska lång tid. På samma gång är den problematisk eftersom den ofta glömmes eller i vart fall skymmer kontinuiteten. Och dessutom undervärderar den historiens betydelse. Om The Pirate Bay och den snart aktuella rättegången blir en händelse som vi kan placera ett *efter* före – det får framtiden utvisa. Får fildelnings sajten och det rättsliga efterspelet en symbolisk betydelse, som ett slags samlande beteckning för en period när krocken mellan olika värderingssystem och grupper blev akut och lyftes till flera offentliga sfärer, då är chansen förstås större.

I den eufori som följde på det publika genombrottet för Internet i mitten av 1990-talet är samtidsfascinationen tydlig. Då fick informationstekniken nytt bränsle som ”framtidbildande teknik”, för att använda ett begrepp från Svante Beckman. På den fästes återigen alla våra förhoppningar och förväntningar. Rapporten från den första IT-kommissionen som publicerades 1994 hette *Informationsteknologin: Vingar åt människans förmåga*. Med teknikens hjälp skulle vi kunna göra det mesta. IT sorterades in bredvid ångkraften, järnvägen och atomkraften som tekniker med enorm samhällsomdanande potential – det talades inte sällan om en informationsrevolution. All luft har nu inte försvunnit under informationsteknikens vingar, men tunnare har den blivit. Den senaste propositionen från den av Näringsdepartementets enheter som arbetar med infrastruktur heter *Tillgängliga elektroniska kommunikationer* (2010).

Kanske hänger detta ihop med att tekniken inte är helt ny längre, trots att vi pumpas med nyheter om alltmer sofistikerade applikationer till våra handhållna enheter. Eller kanske är det en tillfällig svacka. Men mitt emellan dessa delvis motstridiga strömmar finns föreställningarna om vad tekniken kan göra, bör göra eller faktiskt gör. Flera artiklar i den här boken tar också tekniken som utgångspunkt, eller i alla fall replipunkt. I vissa diskussioner om ”den nya kommunikationstekniken” är dessa tekniska verktyg tvingande och våra val ytterst begränsade. Andra brukar i stället försöka lyfta fram att vad vi gör med tekniken, det bestämmer vi själva.

Då och då dyker termen teknikdeterminism upp i denna debatt, men den är sällan särskilt väl definierad och tenderar att snarare användas som skällsord än analytiskt redskap. Det är förståeligt, men lite synd. Det är synd eftersom en redan polariserad debatt tenderar

att bli än mer låst när begrepp som har olika innebörd för kombattanterna används och följdriktigt missförstås. Det är också synd eftersom den beröringsångest som numera är allmän när det gäller termen teknikdeterminism försvårar en diskussion av teknikens roll i samhället. Jag vill hävda att vi borde tala mer om våra teknikdeterministiska föreställningar, inte minst i relation till den ”nya” digitala informationstekniken. Vår uppfattning om vilken roll tekniken har i samhället spelar nämligen roll för hur vi väljer att låta eller inte låta tekniken organisera samhället. Vi bör på allvar diskutera inom vilka ramar vi agerar, hur våra föreställningar om dessa ramar ser ut och vad vi drar för slutsatser av dem. För tekniken påverkar ju självklart vårt samhälle, om det är vi eniga. Det är hur processerna ser ut som vi ofta har svårt att beskriva.

■ **TEKNIKDETERMINISM & TEKNISK UTVECKLING**

Att tekniken inverkar på och samverkar med vårt samhälle är som sagt en trivial utsaga; det räcker med att se sig omkring. Men det finns även andra företeelser som samverkar med och förändrar samhället. Vissa menar att politik är en stark drivkraft för samhällelig omdaning, andra skulle lyfta fram ekonomisk vinning, och några skulle säga att det ligger i Guds händer. De flesta vidhåller förmodligen att det alltid rör sig om en blandning, där olika faktorer i större eller mindre omfattning påverkar saker och ting vid olika tider och på olika platser. Det centrala är att teorin rör samhällspåverkan.

Det är också så man bör behandla begreppet teknikdeterminism; det är en teori om samhället och inte om tekniken. Den säger i princip att samhället påverkas av teknik, men den säger inte hur mycket eller på vilket sätt. Trots denna enkelhet har den alltså fått ett rykte

som *paria* – det är få som vill bekänna sig som teknikdeterminister. Det beror sannolikt på att vi ofta placerar teknikdeterminister i ena änden av det spektrum av föreställningar som teorin ger utrymme för. I sin extrema, hårda form styr teknikutvecklingen samhället – teknik driver historien. Det finns flera historiska exempel på denna föreställning. Marx yttrande om hur den handdrivna kvarnen gav oss feodalherren medan den ångdrivna ledde till den industriella kapitalisten är förmodligen den mest kända. Om huruvida Marx verkligen var teknikdeterminist tvistar de lärde, vilket illustrerar svårigheten.

I den hårda versionen av teknikdeterminismen finns inte mycket utrymme för människans val och kanske inte heller för hennes väl och ve. Ny teknik tycks organisera världen omkring sig själv och det är inte mycket vi kan göra åt det. Vi får helt enkelt det samhälle som tekniken ordnar åt oss. En sådan ståndpunkt är praktisk om man sympatiserar med den värld som uppstår, men naturligtvis handlingsförlamande för den som inte trivs. Båda illustreras alltför väl i den polemiska diskussionen för eller emot The Pirate Bay. Det krävs emellertid inte så mycket ansträngning för att se att teknikens organiserande förmåga varken är tidlös eller platsberoende. Genom att studera samma teknik i olika länder inser man snart att påverkan skiftar. De tekniska artefakterna och de tekniska systemen ser också olika ut, eller har olika stilar. Bilsamhället ter sig exempelvis helt olika i USA och i Europa, energisystemen varierar och radio och tv är utbyggda och organiserade enligt mycket skiftande principer beroende på var och när man tittar. En mjukare form av teknikdeterminism erkänner teknikens roll, men ser också andra faktorer som avgörande för hur samhällen utvecklas och förändras.

Men hur ser då egentligen teorierna om tekniken ut? En vanlig teori som ibland dyker upp som en pendang till teknikdeterminismen, och emellanåt ses som en del av den, är föreställningen om au-

tonom teknik. Det innebär att tekniken har en egen, inneboende förändringspotential, eller kanske till och med en latent kraft. Moores lag, förutsägelsen att antalet komponenter på en integrerad krets kommer att dubblas regelbundet, är ett bra exempel på föreställningen om autonom teknikutveckling. Siffran har varierat lite över tid, men den industri som är beroende av beräkningshastigheten på integrerade kretsar har i decennier haft riktvärden för hur denna utveckling ska se ut. Utvecklingen ser helt enkelt ut att följa just en ”lag”, eller ”nästan en naturlag”, som Giovanni Dosi har uttryckt det.

Som Donald MacKenzie har påpekat finns det emellertid inget inneboende hos integrerade kretsar som gör att dessa fördubblas på en viss yta med mycket stor regelbundenhet. Efter att Gordon Moore identifierat en viss utveckling, i vilken han tyckte sig se ett slags mönster, blev denna utveckling i stället ett önskemål och ett riktmärke. Moores iakttagelse fungerade helt enkelt performativt för den konkurrensdrivna industrin som började räkna på hur snabba deras processorer måste vara för att kunna tävla med företagen i byggnaden intill. Förväntningarna på teknisk förändring är centrala drivkrafter för att åstadkomma just denna förändring. Och det gäller inte bara informationsteknik.

En närliggande teori om teknisk förändring är att den sker längs vissa utstakade banor. Ibland talar man också om stigberoende, och då menar man egentligen bara att historien har betydelse för hur tekniken förändras. Även detta är en empirisk iakttagelse av teknisk förändring, som exempelvis kan förklaras med de relativt enkla ekonomiska villkor som gäller för industriell produktion. Om du har ett produktionssystem i vilket du gjort stora investeringar är det sannolikt att du föredrar en liten och billig förändring av tekniken (och därmed produktionssystemet), framför en större förändring som kräver nya investeringar. Eftersom ny teknik ska passa in både i produktions- och använ-

darsammanhang är den ekonomiska risken mindre vid en liten förändring. Och gör man små förändringar i teknik, ser de också ut att följa en bana. Liksom en boll som kastas iväg får en rörelsemängd som bestämmer dess färd genom luften, föreställer man sig också att tekniken förändras på ungefär samma sätt.

Men det finns ju även teknik som utvecklas på andra sätt. Som jag redan antytt kan det vara svårt att skilja på teorierna om samhället och tekniken. Det illustrerar inte minst den våg av fallstudier som kom på 1980- och 1990-talet och som använde sig av ett socialkonstruktivistiskt perspektiv för att mota det teknikdeterministiska spöket. I sin allra enklaste form innebär det perspektivet att det är människor som skapar tekniken och att den därför blir socialt, kulturellt och ekonomiskt bestämd. I någon mening är den här teoribildningen frigörande och emancipatorisk eftersom den återtar initiativet. Människan är ingen hjälplös fåne som måste anpassa sig efter tekniken; det är i stället hon som skapar och styr tekniken.

Fildelning är precis som annan teknik skapad av människan. Men det betyder inte att människor är eniga om hur denna teknik ska eller bör användas. I stället har visst bruk av denna teknik, i huvudsak när fildelningen sker i strid mot formaliserade överenskommelser om ägande och rättigheter, blivit emancipatorisk för vissa – och strikt begränsande för andra. Samtidigt är förstås detta att människan skapar tekniken och att den kan användas med diametralt motsatta effekter – åtminstone för många av oss – helt trivialt. Vari ligger då poängen med att understryka att tekniken är av människan skapad? Jo, det illustrerar också att ny teknik inte automatiskt eller i någon objektiv mening är bättre än den gamla. Ny teknik är, precis som gammal, utvecklad och verksam i sitt sammanhang. Detsamma gäller förstås inom informationstekniken där kraven på digitalisering griper omkring sig, nästan som vore det en naturlag.

■ DET DIGITALA IMPERATIVET

Det kan inte ha undgått någon läsare av denna artikel att mitt intresse för metaforiskt språk gjort mig särskilt känslig för ideologisk substans. Jag vill nämligen hävda att teknikens roll i debatten ofta är just metaforisk och att den därför skymmer många sakargument. Teknikförändring kan ibland till och med användas som ett argument i sig. En framtida kulturpolitik bör därför, precis som all politik, klart deklarerat sina ideologiska utgångspunkter och redogöra för vad man vill uppnå. Självklart bör man också deklarerat hur detta ska gå till och argumentera för ett visst tillvägagångssätt. Men verktygen är medel, inte mål.

Med den utgångspunkten vill jag hävda att ”det digitala” som metafor är värd en närmare belysning. I den samtida debatten har det vuxit fram en retorik där analog betyder gammal och digital innebär ny och modern. Det är en förenkling av sakernas tillstånd som är olycklig för politiken i allmänhet, och medie- och kulturpolitiken i synnerhet, eftersom den skymmer sakfrågorna. Saker och ting blir nämligen inte automatiskt bättre för att de är digitala. Deras kvalitet beror på en rad randvillkor som inte sällan förtigs i dikotomin mellan det gamla analoga och det nya digitala.

Huruvida en tv-bild blir bättre digitalt än analogt beror exempelvis på hur mycket information bilden innehåller, hur överföringen går till och vad själva apparaten gör med signalen. Vi får inte *per automatik* en bättre radiomarknad om vi övergår från analog FM till DAB, utan frågan är beroende av hur tillståndsgivningen för radiosändningar ser ut, hur finansieringen av verksamheten är ordnad och hur medieföretagen är organiserade i Sverige. Men dessa randvillkor tappas ofta bort, och i det diskursiva resultatet framstår det analoga som enbart gammalt och det digitala som nytt och bra. Retoriken målar upp

en verklighet där det borde stå klart för de flesta att vi inte kan bevara gammal teknik, annat än som industriminnen och för deras affektionsvärde. Det passar också vår självbild. I en nation som berömt sig av att ligga i framkant av teknikutvecklingen, där ingenjörsideal som rationalitet och effektivitet hålls högt, där byts förstås gammal teknik ut mot ny och modern – det vill säga digital.

Så till den grad har begreppet ”digital” fråntagits sin ursprungliga betydelse, och i stället givits dessa associativa och symboliska värden, att man till och med kan tala om en digital kulturpolitik. Det är intressant och bör stämma till reflektion. Som ett grundackord ligger här förstås den gamla klassiska framstegstanken och lurar. Men det finns även andra tankefigurer som är intressanta när vi försöker förstå det digitala imperativet som synes tvinga oss till en viss typ av teknikförändring. Det digitala framställs ofta som resurssnålt och effektivt, vilket passar vår strävan efter ett uthålligt samhälle. Det digitala möjliggör också självkorrigering, vilket stämmer väl överens med utbredningen av kvalitetssäkringssystem. Den digitala signalen illustreras som en ren ström av ettor och nollor där det inte råder någon tvekan om tolkning och där all data är mätbar. Slutligen associerar vi digital teknik med både hög hastighet – det går väldigt fort i informationssamhället – och med en förmåga att spara och indexera allt, en kombination som möjligen givit upphov till missförståndet att ett informationssamhälle också är ett kunskapssamhälle. Givet alla dessa positivt laddade egenskaper är det kanske inte så konstigt att begreppet digital inte bara har blivit ett slags *essens*, utan till och med en metafor för den goda utvecklingen. Och den goda utvecklingen måste man ju främja, eller hur?¹

NOTER

1. Jag har i den här artikel gått till några av de standardverk som publicerats inom teknik- och vetenskapsstudier samt teknikhistoria under de senaste åren. Jag gör således inga anspråk på att tillföra forskningen något egentligt nytt. Däremot tycker jag att diskussionen förtjänar att lyftas in i den allmänna samhällsdebatten. Det har skrivits mycket om informationsrevolutionen, både normativt och kritiskt analyserande. Jag är förtjust i Svante Beckmans artikel, ”IT och världsbilderna” i antologin *Infrastruktur för informationssamhället* från 1995. Frågan om teknikdeterminism är som sagt gammal, men ett bra översiktsverk är alltså Merritt Roe Smith och Leo Marx, *Does Technology Drive History* från 1994. Donald MacKenzie har en diger produktion bakom sig, och några av hans uppsatser i boken *Knowing Machines* från 1998 kan rekommenderas. David Edgerton har understrukit behovet av att tydligt särskilja teorier om samhället och teorier om tekniken, bland annat i en recension av MacKenzies bok *Inventing Accuracy* 1993. Man måste förstås komma ihåg att distinktionen inte alltid är analytiskt fruktbar. Edgertons bok *The Shock of the Old* från 2006 illustrerar väl poängen om behovet att också se kontinuitet i teknisk användning, och inte bara koncentrera sig på förändring. Langdon Winers syn på teknikdeterminismen är den omvända mot Edgertons, och redan i boken *Autonomous Technology* från 1978 drev han tesen att den tekniska utvecklingen sprungit ifrån oss. Thomas Park Hughes arbeten om stora tekniska system har haft också haft anseelig betydelse för vår kunskap om teknisk förändring. I böcker som *Networks of Power: Electrification in Western Society, 1880-1930* från 1983, eller *Rescuing Prometheus* från 1998, har Hughes visat hur en viss utveckling kan ges rörelsemängd eller momentum. Samtidigt har hans studier också illustrerat hur beroende teknikutvecklingen är av sin omgivning. Slutligen är den här artikeln exempel från radio- och tv-området hämtade ur min egen forskning, framför allt från boken *Radio och TV efter monopollet* från 2007, som jag skrev tillsammans med Lars-Åke Engblom. Jag vill till sist tacka Jenny Beckman, Anders Ekström och Mats Fridlund för kommentarer på en tidigare version av denna artikel.

PIRATER

PIRATER, PARTISANER & EKOLLON

LEIF DAHLBERG

De tidiga grekerna var alla pirater.

– Montesquieu¹

Det svenska ordet ”pirat” kommer, via latinet, från det grekiska ordet ”πειρατης” som betecknar både ”en som försöker” och ”en sjörövare”.² Denna dubbla betydelse hos det grekiska ordet försvinner under dess resa västerut. På latin betecknar ordet ”pirata” endast en sjörövare. Det är förstås talande att den dubbla betydelsen hos det grekiska ordet går under på färden över Medelhavet eftersom havet utgör piratens typiska domän. Även om pirater ofta har funnit fristäder på kuster och i havsvikar, utgörs deras traditionella operationsområde av havet, ett rum utanför varje territoriell jurisdiktion. Havet är ett rum utan gränser och det slukar alla spår efter gärningar, det är ett platslöst rum. Om romarna sålunda å ena sidan förenklade eller rentav förfalskade ordet ”pirat”, gjorde de å andra sidan sitt bästa för att utplåna dess verkliga referens. Det hör nämligen till en av den romerska republikens bedrifter att ha utrotat piraterna från Medelhavet och därmed förvandlat detta innanhav till ett fredens hav, liknande ett territorium, som de kallade *mare nostrum*.

Av detta exempel ska man inte sluta sig till att romarna saknade sinne för mångtydighet (vardaglig eller mer poetisk) eller att de alltid var framgångsrika i sina försök att skapa ordning och reda i sitt väx-

ande välde. De romerska juristerna, i första hand inte domare och advokater utan de privatlärdade rättskunniga som assisterade domaren i hans verksamhet, kunde visa prov på både pragmatism och språkligt nyskapande. Ett bra exempel på detta är juristen Ulpianus kommentar angående en persons lagstadgade rätt att samla ihop de ekollon som har fallit från hans träd ned på en annan persons fält: ”Alla frukter inbegrips i ordet ’ekollon’”.³ Med denna lakoniska kommentar menade Ulpianus alltså att den rätt som gäller för nedfallna ekollon även gäller för alla andra frukter. På liknande sätt kunde de romerska juristerna skapa andra juridiska fiktioner, som exempelvis att en icke-romersk medborgare vid behov kunde få passera som romare, eller att en slav som man ville frige i själva verket alltid hade varit fri.

Dessa två exempel, om pirater och ekollon, visar hur ords betydelse stundom begränsas (från att beteckna flera saker till att beteckna en sak), och stundom utvidgas (från att beteckna en sak till att beteckna flera saker), semiotiska processer som är både konstruktiva och destruktiva. T. S. Eliot har målande beskrivit hur ords betydelser och användningar förändras under deras resa genom historien:

[...] Ord sträcks,
knäcks och går ibland sönder under bördan,
under spänningen; halkar, glider, går under,
förfaller av otydlighet, kan inte stanna på plats,
kan inte stå still.⁴

De rörelser och förvandlingar som utmärker det levande språket bromsas upp av definitioner i lexikon och grammatiker, språkets lagböcker. Men som Eliot påpekar så är dessa försök att fixera och djupfrysa ords betydelser fåfänga, ty likt små barn kan de ”inte stå still”. Detsamma gäller klassiska och etablerade juridiska begrepp.⁵

När man i dag talar om att äga rätten till frukten av sitt arbete, menas med detta inte bara att man kan disponera över de frukter som man skördar från sina egna träd. Man har också rätt till resultatet av sitt arbete, oavsett om det är fråga om materiella eller icke-materiella saker. Denna tänkta rätt till resultatet av sitt arbete kan åskådliggöras i form av ekollon som faller från ett träd, som hos Ulpianus, eller i form av det kroppsarbete som 'blandas' med det material som bearbetas. Den senare bilden, som återfinns hos John Locke, bygger på en tänkt analogi mellan rätten att bestämma över sin kropp och rätten att bestämma över resultatet av kroppens arbete, vilket även inbegriper intellektuell verksamhet.⁶ När Locke mot slutet av 1600-talet skriver ner sina reflektioner om äganderätt är immaterialrätten fortfarande inte särskilt väl utvecklad och det finns ingen upphovsrättslagstiftning. Men redan under det påföljande århundradet kommer detta område att förvandlas från det öppna hav där bokpirater kan härja fritt till ett område reglerat av nationella lagstiftningar om upphovsrätt.⁷ Under större delen av 1800-talet är dessa regleringar endast nationella, vilket exempelvis tillåter svenska bokförlag att fritt skörda frukterna av utländska författares arbete, och vice versa.⁸ Dessa möjligheter begränsas till sist av Bernkonventionen 1886, som sedermera reviderats och utvidgats flera gånger.⁹

Om det privata äganderättsbegreppet således stegvis har utvidgats under historiens gång, så har det även funnits motverkande krafter.¹⁰ I romersk rätt finner man flera kategorier av saker som inte kan ägas av en enskild person, utan i stället tillhör alla människor (*res communes*), staten (*res publicae*) eller gudarna (*res sanctae, res religiosae, res sacrae*).¹¹ Det är nu länge sedan som gudar hade juridisk status på jorden, men i stället finns det en stark tro på existensen av marknadskrafter (styrda av en "osynlig hand"),¹² och dessa krafter skyddas och regleras av dagens juridiska regelverk. Äganderättsbegreppet är vidare ett sam-

mansatt begrepp, där innehav inte automatiskt eller nödvändigtvis leder till en exklusiv och absolut bestämmanderätt.

Den internationella regleringen av upphovsrätt saknar egna domstolar och bygger i stället på samverkan mellan nationalstater och deras juridiska institutioner. Denna institutionella struktur har under de senaste decennierna påverkats av två samverkande faktorer. Dels framväxten av nya, alltmer komplexa ekonomiska och sociala förhållanden – på en gång mer rörliga och dynamiska, där globala privatekonomiska intressen och kapitalströmmar inte längre begränsas av nationella gränser; dels utveckling av digitaliserad information som med hjälp av nya medietekniker rör sig mer eller mindre fritt på digitala informationsoceaner.¹³ Medan intellektuella och konstnärliga arbeten (bortseende från muntligt traderade verk) tidigare har haft fasta materiella uttryck (unika eller tekniskt reproducerbara), har de nu antagit en närmast flytande form.¹⁴ Det finns uppenbara paralleller mellan dessa internationella monetära flöden och digitala informationsströmmar, men även en konvergens i det att monetära flöden representeras som (digital) information.

Eftersom pirater som regel opererar på öppna vatten kan det tyckas naturligt att detta flytande tillstånd hos digitaliserad information lockar till sig informationspirater av olika slag (cyberkriminella, fildelare, hackers, hacktivisterna eller vanliga medieanvändare). Tanken med den här artikeln är att utforska det slags flytande rumslighet som utmärker piratens verksamheter, det rättsligt flytande rum som uppstår i hans eller hennes kölvatten, liksom motreaktioner som på olika sätt försöker göra havet mindre vått. Ambitionen är i korthet att diskutera juridiska, kulturella och politiska relationer mellan verksamheter och rumsligheter, och i synnerhet relationen mellan fasta och flytande tillstånd.

”Liquid modernity”, flytande modernitet, är Zygmunt Baumans eleganta beteckning för att beskriva den sen- eller postmoderna samtiden, detta i kontrast till den ”fasta” modernitet som föregick den.¹⁵ Enligt Bauman har övergången från ”fast” till ”flytande” modernitet skapat en ny miljö för individuella livsprojekt, där individer ständigt antar nya utmaningar som de aldrig förut mött. Tidigare sociala institutioner upplöses och nya sociala former blir inte längre fasta och fungerar därför inte som referensram för mänskliga handlingar och livsplaner. Individer måste finna andra sätt att organisera sina liv. Bauman menar att dessa flytande sociala former kräver av människor att de är flexibla och anpassbara, ständigt beredda och villiga att ändra taktiker, att överge åtaganden och lojaliteter och utveckla nya möjligheter som uppstår. Man kan fråga sig om Bauman säger något annat än att vi lever i en övergångstid, där en historiskt kortvarig och geografiskt begränsad modernitet övergår i ett nytt skede. Eller har kanske moderniteten alltid varit ett flytande begrepp?

Allting flyter – och även hos en viss Georg Wilhelm Friedrich Hegel utgör havet en figur för det slags rum i vilket företagande och industrikapitalism tar form och utvecklas. I sin *Grundlinien der Philosophie des Rechts* från 1820 skriver Hegel till exempel:

På samma sätt som *jorden och den fasta marken* är förutsättningen för familjelivets princip, så är *havet* det yttre och livgivande elementet för industrin. När begäret efter vinst paras med risk, höjer sig industrin över jorden och ersätter samtidigt banden till det borgerliga livets begränsade nöjen och begär med element av fara, fluiditet och undergång. Havet, detta överlägsna kommunikationsmedium [größte Medium der Verbindung], skapar handelsförbindelser mellan fjärran

länder; det upprättar rättsliga relationer som ger upphov till kontrakt, och samtidigt är handeln av världshistorisk betydelse som tidens främsta bildningsmedel.¹⁶

För Hegel är det havets fluiditet snarare än markens fasthet som betecknar det naturliga elementet för det moderna industrisamhället. Han skriver att ”alla stora och företagsamma nationer söker sig mot havet”.¹⁷ Det förefaller således vara möjligt att låta Baumans begrepp ”flytande modernitet” sippra bakåt i tiden, tillbaka till industrisamhällets begynnelse under tidigt 1800-tal. Det är samtidigt viktigt att betona att industri och handel ger upphov både till rättsliga relationer och förutsätter dessa, både mellan privatpersoner och företag. Dessa relationer är privaträttsliga, även om dispyter kan regleras av offentliga domstolar.

Det finns en inbyggd motsägelse i Hegels beskrivning av havet som ”det yttre och livgivande elementet för industrin”, och att ”det upprättar rättsliga relationer som ger upphov till kontrakt”. Det rättsliga regelverk som därmed kastas över havet gör detta mindre öppet och flytande, en effekt som kan jämföras med den romerska pacifieringen av Medelhavet. Denna binära och dialektiska relation mellan olika slags rumslighet som man finner hos Hegel – fastland och öppet hav – kan med fördel ställas mot det begreppspar som Gilles Deleuze och Félix Guattari kallade ”räfflat rum” (*espace strié*) och ”slätt rum” (*espace lisse*).¹⁸ Dessa termer, som är lånade från fysiologin och där beskriver två olika muskeltyper, används av Deleuze och Guattari för att beteckna olika samhälleliga tillstånd, liksom förändringar av dessa. De beskriver den administrativa statsapparaten som ett räfflat samhälleligt rum, medan militären och krigsmaskinen utgör ett slätt samhälleligt rum.

Dessa två rumsligheter har olika orientering: statsapparaten är inåtriktad, konstituerande och administrerande ett territorium; krigs-

maskinen är utåtriktad och deterritorialiserande. Deleuze och Guattari menar att under olika historiska skeden har det ena rummet underordnats det andra. De skriver exempelvis att när Odysseus (med list) tillägnar sig den stupade Akilles vapen, så betecknar denna händelse att det släta, militära rummet underordnas det räfflade, politiskt-administrativa rummet.¹⁹ Deleuze och Guattari beskriver denna process i termer av ”räffling” av det släta rummet, det vill säga att ett slags rumslighet övergår i ett annat – från ett tillstånd till ett annat. Men de understryker samtidigt att ”de två rummen existerar endast genom sina blandningar med varandra: det släta rummet översätts ständigt, omvänds till ett räfflat rum; det räfflade rummet omvänds ständigt, omvandlas till ett slätt rum.” Med en strandmetaforik skulle man kunna likna dessa processer vid hur de avtryck som badgäster på dagen skapar på en sandstrand (fotavtryck, sandslott, skräp, spelplaner) under natten slätas ut och utplånas av tidvattnet – och redan nästa dag kommer det andra badgäster som lämnar nya avtryck. Dessa processer ska inte förstås som representerande ordning respektive oordning, utan förkroppsligar olika slags samhällligt och rumsligt ordnande.

I kontrast till Hegel beskriver Deleuze och Guattari dessa två processer som icke-dialektiska, i betydelsen att de aldrig är fullständigt avslutade och att de alltid är reversibla. Det är intressant att jämföra Hegels beskrivning av havet som företagandets och industrikapitalismens naturliga element, med Deleuze och Guattaris beskrivning av havet som urtypen för det släta rummet:

Havet är det släta rummet framför alla andra, och framför allt det första att konfronteras med kravet på en alltmer strikt räffling. Problemet dyker inte upp i närheten av fastlandet. Det är tvärtom vid havsnavigering som räffling av haven görs. Havsrummet räfflas genom två

nya upptäckter, den ena astronomisk och den andra geografisk: *bärningen*, som man får fram genom en serie beräkningar utifrån en exakt observation av stjärnor och solen; och *kartan*, som förbinder meridianer och paralleller, longituder och latituder, representerande kända och okända regioner i en matris. [...] Det är som om havet inte bara har varit arketyper för alla släta rum, men även det första av dessa rum att underkastas en gradvis räffling som behärskar det först inom ett område, sedan inom ett annat. Handelsstäder har aktivt deltagit i denna räffling, och var ofta förnyare, men endast nationalstater kunde slutföra den, höja den till en global nivå och till en ”vetenskapspolitik”. En *storleksordning* etablerade sig alltmer och underkastade *riktadheten* eller överlagrar sig själv på den.

Det är utan tvivel av detta skäl som havet, arketyper för det släta rummet, också har varit arketyper för varje räffling av det släta rummet: räffling av öknerna, räffling av luftrummet, räffling av stratosfären. [...] Det var på havet som det släta rummet första gången underkastades och man fann en modell för att lägga ut och tvinga fram räfflat rum, en modell som sedan använts på andra ställen.

Liksom hos Hegel representerar havet hos Deleuze och Guattari ett öppet rum som ställs mot fastlandets slutna rum. Hegel beskriver havet som det naturliga elementet för industri och handel, verksamheter som leder till en territorialisering av havets öppna rum (genom rättsliga relationer och kontrakt). Hos Hegel skrivs dessa processer in i en historiefilosofi med en tydlig riktning och tydligt slutmål, nationalstaten. På liknande sätt menar Deleuze och Guattari att räfflingen av havets släta rum börjar med handel, men att det först är nationalstater som förmår territorialisera havet. Hos de senare är däremot räffling och utslätning reversibla processer. Exempelvis menar de att det ”ibland [är] tillräckligt med rörelser, snabba eller långsamma, för

att återskapa ett slätt rum.”²⁰ Det är taktiker som man inte sällan återfinner hos nomader – och pirater – som därigenom omvandlar ett sluttet räfflat rum till ett spegelblankt hav.

SCHMITT OM PIRATER & PARTISANER ■

Finns det då något samband mellan havet som figur för olika aspekter av förändring och modernitet och föreställningen att havet är piratens naturliga hemvist? Om man ska tro Carl Schmitt, som utgick från Hegels sammankoppling mellan hav och industrialism, existerar det ett tydligt samband mellan å ena sidan de engelska sjörövarna som (med drottning Elizabeths goda minne) plundrade de spanska och portugisiska handelsskeppen under andra hälften av 1500-talet, och å andra sidan den nya internationella rättsordning som etableras i samband med erövringen av världshaven och koloniseringen av den nya världen.²¹ Schmitt skriver i sin bok *Der Nomos der Erde* från 1950, att dessa fribytare förverkligade nya friheter: ”De var banbrytare för den nya friheten på havet, som en väsentligen icke-statlig frihet. De var havspartisaner [Partisanen des Meeres] under en övergångsperiod under världskampen mellan katolska och protestantiska makter.”²² Schmitt betonar att gränsen mellan piratskepp och krigsskepp under denna period kunde vara högst flytande, och det är därför träffande att beskriva pirater i termer av ”partisaner”, det vill säga icke-reguljära trupper. Liksom Hegel menar Schmitt att dessa ”havspartisaner” opererar utanför det fasta, territoriella rättsrummet och att det där(med) skapas en ny rättsordning, ett nytt rättsligt rum.

Till skillnad från Hegel betonar Schmitt dock att den nya rättsordningen skapas i relation till ett icke-rättsligt rum (den nya världen), ett rum som senare internaliseras (i den gamla världen) i form av en

differentiering mellan och separation av politik och ekonomi. I kort-
het är detta nya politiska system det som kommit att kallas libera-
lism.²³ På samma sätt som Schmitt kopplar samman piraten med
framväxten av industrialism och liberal marknadsekonomi, har andra
forskare betonat att upplysningstidens progressiva sociala idéer åter-
finns hos såväl sjörövare som politiska och religiösa dissidenter.²⁴ Och
åter andra menar sig se samband mellan moderna pirater och kapita-
lism i den mening att dagens pirater är morgondagens kapitalister.²⁵

I en senare bok, *Theorie des Partisanen* (1963), hävdar emellertid
Schmitt att identiteten mellan piraten och partisanen är oprecis. Nu
urskiljer Schmitt i stället fyra kriterier som utmärker partisanen:
irregularitet, stegrad rörlighet, intensiteten hos det politiska engage-
manget, samt inte minst dennes territoriella (telluriska) karaktär.
Med partisan avser Schmitt i första hand en organiserad motstånds-
kämpe som strider mot en ockupationsmakt – men även en frihets-
kämpe som strider mot en kolonialmakt. Även om Schmitt menar att
både piraten och partisanen är irreguljära, eftersom de varken bär
uniform eller öppet visar sina vapen, så skiljer de sig då piraten ställer
sig utanför all regularitet, medan partisanen i en viss mening förutsät-
ter den. Detta synsätt hänger samman med att Schmitt menar att par-
tisanen först uppträder i historien i Spanien i motståndet mot
Napoleons ockupationsarmé 1808–1813.²⁶ Till skillnad från krig mellan
nationalstater, som i första hand bedrivs mellan organiserade militära
enheter och där man försöker undvika civila mål, blir skillnaden mellan
civil och militär otydlig i partisankriget.

Enligt Schmitt är målet för partisanen inte att flytta fram krigs-
fronten utan att etablera en ny samhällsordning. Det innebär att det
irreguljära hos partisanen inte är en permanent egenskap. Efter att
motståndaren har besegrats kommer partisanen antingen att ingå i
den nya reguljära armén eller i den nya administrationen – och parti-

sanledare kommer att bli statschefer.²⁷ Enligt Schmitt hör partisanen därmed hemma i en logik som styrs av begreppsparat vän-fiende, vilket för Schmitt definierar det politiska rummet.²⁸ I kontrast till partisanen framstår piraten hos Schmitt nu som en rent kriminell typ. Piraten har ingen politisk agenda. Som Dominique Weber har påpekat gör detta att piraten på en och samma gång förefaller både mindre och mer oroväckande än partisanen: ”Mindre oroväckande eftersom dess irregularitet inte är uttryck för en absolut fiendskap, vilket är fallet med partisanen; mer oroväckande eftersom våldet i piratens irregularitet inte tycks vara framburet av något institutionellt projekt.”²⁹

Schmitts andra kriterium för partisanen är stegrad rörlighet. Även om Schmitt inte skriver det uttryckligen är detta en egenskap som även utmärker piraten. Bägge två utnyttjar nya teknologier som ska öka deras mobilitet och slagkraft, men också deras irregularitet bidrar till deras rörlighet. Genom att operera på natten och genom att kunna dölja sig bland civilbefolkningen kan partisanen plötsligt dyka upp och sedan omedelbart försvinna. På samma sätt dyker piraten plötsligt upp vid horisonten för att sedan spårlöst försvinna – Schmitt nämner till exempel att det moderna ubåtskriget initialt jämfördes med piratens irreguljära och ”brottsliga” stridssätt. Denna rörlighet har partisanen och piraten för övrigt gemensamt med nomaden, en samhällsform som Deleuze och Guattari associerar med det släta rummet.

Det tredje kännetecknet för partisanen är kanske det viktigaste, även om det också är det mest problematiska, nämligen ”det intensiva politiska engagemanget”. Enligt Schmitt slåss partisanen på en politisk front, och det är denna politiska karaktär som återger den ursprungliga betydelsen hos ordet ”partisan”. Ordet kommer från ”parti” och avser kopplingen till ett kämpande, krigförande eller politiskt aktivt parti eller grupp. I kontrast till detta utmärks piraten, enligt Schmitt, av ”den *icke-politiska* karaktären hos dess onda handlingar”.

Piraten har för avsikt att stjäla och är inriktad på att berika sig. Enligt Schmitt utmärks partisanen däremot av en radikal re-aktivering av distinktionen mellan vän och fiende, vilken är kopplad till hans defensiva karaktär: Partisanen försvarar ett stycke land. Den stegrade rörligheten i hans taktik till trots är hans grundposition platsbunden.

Detta leder till Schmitts fjärde kriterium för partisanen, dess territoriella, telluriska karaktär. Denna distinktion är den tydligaste, eftersom den utgår från att piraten verkar till havs och partisanen på land. ”Land och hav har utvecklat inte bara olika sätt att föra krig och olika slags krigsskådeplatser, utan även olika begrepp för krig, fiende och byte.”³⁰ Partisanen slåss varken på öppna slagfält eller på krigsfronter, utan i mörkret eller under jorden. Men partisanen verkar fortfarande på det fasta landet.

■ PIRATER & DET POLITISKA RUMMET

Möjligen kan man argumentera för att sedan Carl Schmitt formulerade sina pirat-partisan-kriterier har distinktionen mellan fastland och öppet hav blivit mindre absolut. I en tid när samhällseliga institutioner och strukturer, med Baumans beteckning, blir alltmer flytande är det inte alltid självklart vad som är fastland och vad som är *offshore*. Till detta kommer de allt snabbare kommunikationshastigheter som slätar ut såväl nationsgränser som upphovsrättslagstiftning. Men det är långtifrån allt som förvandlas till flytande form, och territoriella statsmakter kan när som helst gå till motattack mot denna deterritorialisering. Ett slående exempel på detta manifesterades i efterdyningarna av den globala finanskrisen 2008, då en mängd statschefer (G20) talade om att bekämpa skatteparadis på samma sätt som man tidigare talat om att föra krig mot terrorister. I den offentliga retoriken kan

det i dag ibland vara svårt att veta vem som är statens värsta fiende: cyberpiraten, skattesmitaren eller terroristen.

Mot bakgrund av Schmitts distinktion mellan partisan och pirat är det intressant att reflektera över politiseringen av den svenska (så kallade) piratrörelsen. Till att börja med bör det påpekas att termen ”pirat” här används metaforiskt (till skillnad från hos Schmitt), vilket inte betyder att det är fråga om en papperstiger.³¹ Dessutom tillskrivs denna retoriska figur olika betydelse hos dess anhängare och dess motståndare. Medan somliga i piraten ser ett heroiskt motstånd mot det kapitalistiska systemet i allmänhet och kulturindustrin i synnerhet, så betraktar andra piraten som en person som bryter mot upphovsrättslagstiftning och stjälar andras saker (med eller utan avsikt att berika sig). Det är också missvisande att tala om piratrörelsen som en enhetlig rörelse, och under denna benämning ryms sannerligen många olika fenomen. Det som intresserar mig här är hur personer hemmahörande inom vad som ibland kallas fildelningskulturen (och ibland piratkopieringskulturen) inte bara har framträtt i mediala sammanhang och argumenterat mot den nuvarande utformningen av svensk och internationell upphovsrättslagstiftning och för det legitima i fildelning, utan även organiserat lobbyliknande organisationer (som Piratbyrå) och bildat ett politiskt parti, Piratpartiet.

Denna politisering av piratrörelsen tycks till stor del komma som ett svar på allt aktivare försök från representanter för musik- och filmindustrin att kriminalisera och även åtala enskilda personer för illegal fildelning.³² Det har hävdats att denna politisering betecknar en övergång från ett (taktiskt) motstånd till etablering av mer permanenta (politiska) strategier.³³ Med Schmitts terminologi skulle man kunna säga att den svenska nätpiraten under åren 2003 till 2006 förvandlades till en politisk partisan, och att frågan om fildelning allt mindre handlar om juridik och upphovsrätt – och alltmer om politik och deltagande-

kultur. Samtidigt, och parallellt med denna politisering av piratrörelsen, är det påtagligt hur dess motståndare (Svenska antipiratbyrån och Ifpi) allt starkare trycker på att kriminalisera fildelning, både genom språkbruk (man talar numera inte om ”fildelning” utan om ”illegal fildelning”) och genom spektakulära åtal mot fildelare och fildelningstjänster. Denna nya situation skapar ett politiskt-juridiskt flerfrontskrig som har vissa likheter med striden för medborgarrätt i USA på 1960-talet i det att rättssalen utgör en politisk arena – och att rättsväsendet därmed blir en del av en politisk konflikt. Det förefaller som om svenska jurister är lika ovana vid denna politisering av rätten som våra politiker är illa rustade för att trovärdigt hantera frågan om en juridisk reglering av digitala medietekniker. Och samtidigt finns risken att bägge grupperna kommer att bli förbisprungna av den pågående teknikutvecklingen.

Det bör understrykas att kopiering och fildelning inte längre endast är en fråga för privatpersoner och deras medieanvändning: Kommunala och statliga institutioner (bibliotek, museer, myndigheter, skolor, universitet) brottas med (juridiska) regelverk som skapades för analoga och kapitalintensiva medieformer, men som framstår som otympliga för dagens digitala medier. Medan en del samhällseliga institutioner har visat stor försiktighet och restriktivitet så har andra anammat en mer pragmatisk attityd och tillåter en allt friare användning av digital information. Här finns ibland påtagliga inkonsekvenser inom en och samma myndighet. Medan domstolsverket numera skickar domslut i elektronisk form så kan man endast få tillgång till dokument som använts under förhandlingar i fysisk form (detta gäller även digitala bilder). Det finns därmed behov av – och det ställs även direkt och indirekt krav från myndigheter på – att regelverk och lagstiftning ska uppdateras på sätt som legaliserar dagens digitala medieanvändning. Hur denna process kommer att utvecklas återstår att se,

men minst lika intressant är den pågående förändringen av relationen mellan det politiska och det juridiska rummet.

Distinktionen mellan och separationen av det juridiska och det politiska rummet (som vi i dag tar för självklara) tog form under 1700-talet. Dessförinnan fanns ingen fysisk, personlig eller institutionell separation av dessa makter. Skillnaden var i stället funktionell eller (för att använda Aristoteles distinktion mellan det juridiska och det politiska talet) tidslig. Det juridiska talet (under en rättegång) handlar om det som har hänt; det politiska talet (under en överläggning) handlar om det som kommer att hända och det som ska göras. Mellan dessa domäner finns både en symmetri (de framstår som temporala speglingar av varandra) och en asymmetri (för juridiken är världen det som är fallet; för politiken är världen en möjlighet).

I den separation av de två domänerna som görs i dag särskiljs de av att det är politiken som sätter gränser och bestämmer reglerna för rättssystemet, medan det är rättssystemet som tillämpar dessa regler. En konsekvens av denna separation av lagstiftande och dömande makt är att rättssystemet inte ska ta ställning till det rättfärdiga i gällande lagstiftning. Kvaliteten hos lagar bestäms alltså inte av om de är rättvisa – utan av om de går att använda och vad de kan användas till.³⁴ Det är således inte en juridisk fråga hur man ska balansera upphovsrätten – det vill säga rätten till ersättning för intellektuellt och konstnärligt arbete – mot å ena sidan medieanvändarens (eller mediekonsumentens) rätt att bestämma över formerna för sin personliga medieanvändning, eller mot å andra sidan samhällets och medborgarens rätt till information och kunskap. Det är en politisk fråga.

Av betydelse för ovanstående är att under 1800-talet tar en ny samhällelig maktinstitution form: massmedier, den så kallade ”tredje” statsmakten. Denna utveckling går hand i hand med att parlament blir mer demokratiska institutioner. Under 1900-talet kommer reg-

leringen av relationen mellan massmedier och det politiska rummet att bli en återkommande fråga, kanske en av de viktigaste politiska frågorna för konstitutionen av det politiska rummet. Varje gång ett nytt massmedium slår igenom möts det av såväl förhoppningar om dess demokratiska (eller demokratiserande) potential, som rädsla för möjligheter att manipulera det för politiska syften. Det händer på 1920-talet med radio, på 1930-talet med film, på 1950-talet med tv och på 1990-talet med Internet.

Det är kanske en historisk tillfällighet att den första upphovsrättslagstiftningen tar form under samma tidsperiod som separationen av lagstiftande och dömande makt äger rum. Men att en rättslig prövning av gällande (upphovs)rätt i dag inte bara får politiska konsekvenser i form av bildandet av ett politiskt parti, utan även en möjlig rekonfigurering av det politiska rummet är inte en tillfällighet. Det är emellertid inte den rättsliga processen som är den avgörande eller verkande faktorn, utan den teknikutveckling som har placerat avancerade persondatorer i var mans hem och sedan knutit samman dem genom Internet. Medan medieteknikutvecklingen under 1800- och 1900-talen antingen varit sammankopplad med medie- och kulturindustrin (eller snabbt infångad och kontrollerad av den senare), har det visat sig omöjligt att kontrollera konvergensen av persondatorn och digital medieteknik. Det är dock inte den medietekniska utvecklingen i sig som har fått politiska och juridiska konsekvenser, utan i stället mötet mellan dessa digitala medietekniker och den delnings- och deltagandekultur som redan existerade i den privata sfären. När dessa aktiviteter gick *online* var det inte längre klart var gränsen gick mellan privat bruk, gemensam medieanvändning och offentlig visning.³⁵

Att gränsen mellan privat och offentligt i digitala medier och på Internet har blivit alltmer flytande är både ett juridiskt och ett politiskt problem – vilket påverkar relationen mellan det rättsliga och det

politiska. Det finns i dag både en lagstiftning som skyddar privatpersoners integritet och en stark politisk vilja att bevara densamma, något som på en gång tillhör en lång liberal tradition och utgör en reaktion mot 1900-talets olika totalitära politiska system. Det är inom detta utvidgade privata rum, som alltså uppstår genom sammankoppling av enskilda privata rum, som moderna mediepirater kan operera. När representanter för medie- och kulturindustri argumenterar för att kriminalisera dessa 'privata' mediepraktiker, svarar piraterna med att lyfta frågan till den politiska arenan. Detta leder i sin tur till en kris för relationen mellan det rättsliga och det politiska. Även om det kommer att bli intressant att se hur våra politiska och rättsliga institutioner hanterar denna heta potatis utan att förlora trovärdighet och legitimitet, så är den större frågan hur denna ömsesidiga politisering av det rättsliga rummet och juridisering av det politiska rummet omskapar dessa samhälleliga rum.

Med Schmitt kan man avslutningsvis fråga sig om det fortfarande finns en tydlig frontlinje mellan dessa rum eller om det snarare är fråga om ett partisankrig. På motsvarande sätt kan man ställa sig undrande till hur den alltmer flytande gränsen mellan det privata och det offentliga omskapar betydelsen av det privata rummet. Frågan är inte om det kommer att leda till en privatisering av offentligheten eller en politisering av det privata rummet, utan hur det politiska som ett offentligt rum kommer att konstitueras i förhållande till det juridiska rummet. Med andra ord, hur konstitueras det politiska i förhållande till enskilda (juridiska) särintressen – och i relation till det allmänna, genom vilka det kan framställa eller representera en allmänhet som sådan? Hur förhåller sig politiken till det politiska, och hur visar sig det politiska i politiken? Dessa frågor betecknar rörelser, snabba och långsamma, som ömsom räfflar och ömsom slätar till rum – såväl privata och offentliga som ekonomiska, politiska och rättsliga.

NOTER

1. Montesquieu, *De l'esprit des lois II* (1748; Paris: Flammarion, 1979), 36.
2. Detta ord (πειρατης) kommer från verbet "πειρειν", som betyder "att försöka", "att anfalla", som i sin tur kommer från substantivet "πειρα", "ett försök".
3. Justinianus, *Digesta*, 43.28.1 (Ulpianus).
4. T. S. Eliot, *Four Quartets* (London: Faber & Faber, 1946), 12.
5. Carl Schmitt, *Theorie des Partisanen. Zwischenbemerkung zum Begriff des Politischen* (1963; Berlin: Duncker & Humblot, 2006), 24.
6. John Locke, "Of Property", *Two Treatises of Government* (1698–1704; Cambridge: Cambridge University Press, 2003), 287–288.
7. Adrian Johns, *Piracy. The Intellectual Property Wars from Gutenberg to Gates* (Chicago: University of Chicago Press, 2009), 41–82, 109–144.
8. Martin Fredriksson, *Skapandets rätt. Ett kulturvetenskapligt perspektiv på den svenska upphovsrättens historia* (Göteborg: Daidalos, 2009), 93, 126–133.
9. Den första Bernkonventionen (1886) reviderades i Paris 1896 och i Berlin 1908; kompletterades i Bern 1914, reviderades i Rom 1928, i Brussel 1948, i Stockholm 1967 och i Paris 1971, och kompletterades igen 1979.
10. En utmärkt studie av äganderättens historia finns i Peter Garnsey, *Thinking about Property. From Antiquity to the Age of Revolution* (Cambridge: Cambridge University Press, 2007).
11. Justinianus, *Institutiones*, II.i. Se även, Carol M. Rose, "Romans, Roads, and Romantic Creators: Traditions of Public Property in the Information Age", *Law and Contemporary Problems* nr. 66, 2003.
12. Adam Smith, *An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations* (1776; Oxford: Clarendon, 1976), 456.
13. Henry Jenkins, *Convergence Culture: Where Old and New Media Collide* (New York: New York University Press, 2006); Lawrence Lessig, *Remix: Making Art and Commerce Thrive in the Hybrid Economy* (New York: Penguin Press, 2008); Leif Dahlberg, "Från boksida till Facebook", *Författaren i den digitala tidsåldern* (Stockholm, 2009), 91–126.

14. Ett exempel på sådan ”flytande” digital medieteknik som delar upp och (sedan) sätter samman digitala filer är BitTorrent.
15. Zygmunt Bauman, *Liquid Modernity* (Cambridge: Polity Press, 2000).
16. Georg Wilhelm Friedrich Hegel, *Grundlinien der Philosophie des Rechts* (1820; Hamburg: Felix Meiner, 1955), 202.
17. *Ibid.*, 203.
18. Gilles Deleuze & Félix Guattari, *Mille plateaux. Capitalisme et schizophrénie* (Paris: Ed. de Minuit, 1980), 592-625.
19. *Ibid.*, 439. Se även Leif Dahlberg, ”Achilles’ foot and the Law: Legal Space(s), Striated and Smooth”, *Practising Equity, Addressing Law: Equity in Law and Literature* red. Daniela Carpi (Heidelberg: Winter, 2008).
20. Deleuze & Guattari 1980, 593, 598-599, 625.
21. Carl Schmitt, *Der Nomos der Erde im Völkerrecht des Jus Publicum Europaeum* (1950; Berlin: Duncker & Humblot, 1997), 20, 69.
22. *Ibid.*, 145.
23. Michel Foucault, ”Biopolitikens födelse” *Fronesis* nr. 22-23, 2006.
24. Se Razmig Keucheyan, ”Philosophie politique du pirate”, *Critique* nr. 733-734, 2008, och Olivier Abel, ”Essai sur la prise. Anthropologie de la flibuste et théologie radicale protestante” *Esprit* nr. 356, 2009.
25. Se Matt Mason, *The Pirate’s Dilemma. How hackers, punk capitalists, graffiti millionaires and other youth movements are remixing our culture and changing our world* (London: Allen Lane, 2008), och Adrian Johns, ”Piracy as Business Force” *Culture Machine* vol. 10, 2009.
26. Schmitt 1963, 35, 28.
27. Dominique Weber, ”Le pirate et le partisan. Lecture critique d’une thèse de Carl Schmitt” *Esprit* nr. 356, 2009.
28. Schmitt 1963, 35. Se även Carl Schmitt, *Der Begriff des Politischen* (1932).
29. Weber 2009, 127.
30. Schmitt 1963, 127, 21, 93, 27.
31. Se Leif Dahlberg, ”Put a Tiger in Your Text. Metalepsis and Media Discourse” *Nordicom Review* nr. 1, 2010.
32. Se exempelvis Anders Rydell & Sam Sundberg, *Piraterna. De svenska fildelarna som plundrade Hollywood* (Stockholm: Ordfront, 2009).

33. Jonas Andersson, "For the Good of the Net: The Pirate Bay as a Strategic Sovereign" *Culture Machine* vol. 10, 2009.
34. William Twining & David Miers, *How to Do things with Rules. A Primer of Interpretation* (London: Butterworths, 1999).
35. Michael Hardt & Antonio Negri, *Multitude. War and Democracy in the Age of Empire* (London: Penguin Books, 2005), 180–181.

459 MILJARDER KRONOR – OM METAFORER, FLÖDEN & EXEMPLAR

STEFAN LARSSON

I den här artikeln argumenterar jag för att vårt tänkande i grunden är metafor- och föreställningsstyrt. Bilder och konceptuella ramverk styr i mångt och mycket hur vi kommunicerar, och därmed i grunden argumenterar och debatterar. Jag hävdar att det finns en utbredd föreställning om att vårt tänkande är mer objektivt förankrat än vad det egentligen är. Här visar sig en process, eller ett slags kamp, vilken pekar på en maktsituation. Den som lyckas etablera de metaforer och föreställningar som bäst passar hans eller hennes sak, kommer att lyckas styra diskussionen till sin favör. Som rättssociolog är min poäng att det även tar sig uttryck i hur rätten formuleras, vilket naturligtvis sker i en dialektik med teknologiska utvecklingar, förändrade samhällsförhållanden och så vidare. Rätten adderar dessutom en aspekt av formaliserad makt, helt i linje med sanktionerade metaforer och föreställningar. Den konkreta fallstudien för dessa resonemang utgörs i min artikel av upphovsrättens fokus på exemplarframställning, samt inte minst kontrollen av denna. Jag vill hävda att ”exemplaret” är en konceptuell metafor – som kunde se annorlunda ut. Mediedistribution kan exempelvis konceptualiseras i termer av ett ”flöde” lika mycket som i form av ”exemplar”. Eftersom förutsätt-

ningarna för hur digitala medier distribueras har förändrats så väsentligt – från att tidigare ha lagrats i olika varianter av väldefinierat avgränsade plastbitar till att spridas som digitala filer i nätverk – så har exemplarsmetaforen expanderat till att täcka en rad nya fenomen. Det handlar visserligen om fenomen med liknande attribut som de ursprungliga, vilket gäller de flesta metaforiska överföringar. Men någonstans i denna expansion av exemplarsmetaforen kommer det att uppstå svårigheter, det vill säga att metaforen inte är tillräcklig längre. Att den döljer mer än den berättar.

De rättsliga följderna vittnar förstås om detta. För att i praktiken visa på problemen med exemplartänkandet i en digital kontext, använder jag i den här artikeln statistik från en fildelningstrackersida (*som* The Pirate Bay, *men* inte The Pirate Bay), och de monetära värden per fil som tingsrätten använde i fallet mot The Pirate Bay. Ambitionen är helt enkelt att räkna ut vad en *hel* sajt som exempelvis The Pirate Bay egentligen skulle vara värd enligt denna etablerade och rättsligt sanktionerade modell. Summan blir naturligtvis enorm – vilket sätter detta sätt att värdera datafiler på sin spets. Det är ett sätt att kritisera rätten, förankrat i hur språkliga och tankemässiga processer går till. Även om ett flödesbaserat utbyte inte av nödvändighet behöver upplösa exemplaren i sig, så är det nödvändigt att reflektera utanför det befintliga och här legalt formulerade sättet att tänka. Man behöver inte ens föra fram någon av föreställningarna som mera rätt än den andra i någon objektiv mening. Det är relationen till hur denna metaforik fungerar i den empiriska tillvaron som blir intressant. Var och en av tankemodellerna erbjuder sina för- och nackdelar. Det intressanta ligger i att en av dem är rättsligt sanktionerad och befäst i en stark och globalt omfattande reglering.

Även om den här boken i delar blickar bakåt, finns samtidigt det hägrande framtidsperspektivet där: frågan om Internets plats i tillvaron, om nätets framtida karaktär och den nutida politikens förhållnings-sätt. Vad händer nu – och hur blir det sedan? Det finns i detta framåt-blickande ett ofrånkomligt perspektiv som har med generationer att göra, där två saker sticker ut. För det första är den kommande generationen födda som användare av informationstekniken, utan att för den sakens skull betrakta sig som tekniskt kunniga. Det är i hög grad deras tillvaro. Deras föreställningar om tillvaron kommer att vara sprungna ur denna kontext – deras tankars konceptuella metaforer likaså. För det andra kommer de förmodligen att skratta åt oss, åt vår typ av förståelse av vad den digitala förändringen innebär och kommer att innebära. Precis som vi ibland skrattar åt det som fanns före oss.

I boken *Born Digital* från 2008 hävdar John Palfrey och Urs Gasser att den nya generationen har ett helt nytt förhållningssätt till exempelvis musik. ”De tänker inte på inspelad musik i form av lp-skivor, kassetband, eller till och med cd-skivor köpta i en skivaffär.” Musik, för dem, ”finns i digitala format som kan laddas ned från Internet; den kan flyttas runt och delas med vänner och släktingar”.¹ Det är just här flödesmetaforen blir rimlig, i polemik med föreställningen om exemplar och kontrollen av dessa. Om vi tror på denna beskrivning av de som vuxit upp, och framöver kommer att växa upp med det digitala nätverket allerstädes närvarande, så formar det troligen också vår bild av en rad fenomen i samtiden som har att göra med IT-politik, upphovsrätt och delandet av digitala filer.

Men vad finns det då för problematiska föreställningar i de rättsliga formuleringarna när dessa möter nya uppfattningar hos unga människor som vuxit upp med Internet och digitala teknologier? Vad

är det för begrepp och metaforer som verkar? För att ge lite perspektiv kan man göra en återblick till en konferens på Chalmers Tekniska Högskola i februari 1979. Chalmers fyllde då 150 år och samlade några av landets teknikexperter och diskuterade och presenterade det hastaste på arenan. De adresserade samhällets relation till tekniken, och rapporten från evenemanget fick namnet *Teknik för ett lagom samhälle*.² Två saker är intressanta med den; dels tillbakablickandet, dels framåtblickandet. I det koppartrådsutbyggda Sverige som rådde före mobiltelefonen kunde man visa på statistik över hur oerhört utbredd telefonin var. Detta ställdes i kontrast med ett påpekande från Storbritanniens högste chef för telefonverksamheten, som så tidigt som 1895 uttalade sig om telefonins bristande utvecklingspotential. ”Telefonen är inte och kommer aldrig att bli en artikel som kan förvärfvas av den stora folkmassan. [...] Med telefondrift vill man uppnå snabbhet i kommunikationen. Om folkmassan börjar använda telefon skulle man inte uppnå den snabbhet i kommunikationerna som man eftersträvade och telefondriften skulle därför bli ineffektiv.”³ Det här ska förstås ses i ljuset av hur växlingstekniken såg ut 1895; den var inte direkt automatiserad. Exemplet visar också svårigheten med att förutse vissa saker även om man befinner sig i en position där man betraktas som expert. Ibland kan det rentav vara svårare för någon i en sådan position att tänka utanför de föreställningar som just råder.

Det andra intressanta med Chalmersrapporten var framåtblickandet och då framför allt den ”stora nyheten på teletjänstområdet”: ”datavision” eller ”teledata”. ”Datavisionen är ett informationssystem, där man via telefonnätet kan ansluta sig till en datorbaserad informationscentral. Systemet innebär för abonnenten i princip tvåvägskommunikation med en central dator, varifrån man genom dialogförfarande kan hämta information om allehanda saker”, påtalade Jan Kuuse. Han konstaterade att vissa frågor måste klarläggas och lö-

sas innan datavisionen blir verklighet. Speciellt intressant var ”frågor för politiker: Vilken information ska bli tillåten? Vem ska få vara informationslämnare? Hur blir det med tillgängligheten?”⁴ Det är naturligtvis uppenbart att dessa frågor på olika sätt är besläktade med IT-debatten i dag. Man kan notera uppifrånperspektivet; frågorna behövde bestämmas på förhand, och troligen behövde informationen begränsas. Det var förstås i princip omöjligt att förutse ”datavisionens” utbredning trettio år senare, och inte minst upphovsrättslagstiftningens centrala roll i dagens debatt. Ändå var nuvarande upphovsrättslag redan då gammal eftersom den trädde i kraft 1960 – baserad på ett betydande förarbete från 1956 gjort av den så kallade Auktoritetskommittén som tillsattes redan 1938.

RÄTTEN & METAFORERNA

Som exemplen ovan illustrerar kan teknik, metaforer och teknikmetaforer ge oväntade perspektiv på såväl historien som framtiden. Även i juridiska sammanhang berättar metaforer något om tankestrukturer, samt inte minst om upphovsrätten som rättslig konstruktion. Metaforer är ett verktyg (för att använda en metafor) som förklarar eller erbjuder ett sätt att förstå ett fenomen, exempelvis en typ av händelse, ett beteendemönster eller företeelse i världen i termer av ett mer bekant koncept. Vi uppfattar livet som en resa (med start och mål), eller Internet som ett nät (då vissa aspekter av olika slags nät passar för att i överförd bemärkelse beskriva aspekter av sammankopplade datorer och servrar. Det figurativa elementet kan vara mer eller mindre tydligt, och individer kan vara mer eller mindre disponerade att se sådana element, exempelvis i en text.

Det är en allmänt spridd uppfattning att metaforer mest är målande bilder som används som ”en anordning av poetisk fantasi och retorik – som uttryck för extraordinärt, snarare än ordinärt, språk”.⁵ Utöver det brukar metaforerna betraktas som något uteslutande knutet till språkliga konstruktioner snarare än tankemässiga. Som kontrast till denna minimalistiska föreställning av metaforer har George Lakoff och Mark Johnson visat att ”metaforer finns överallt i vårt vardagsliv, inte bara i språket utan även i tanke och handling. Våra vanliga begreppsmässiga system, enligt vilka vi både tänker och agerar, är i grunden metaforiska till sin karaktär”. Metaforer och de föreställningar de bygger på uppstår ur vårt interagerande med vår fysiska och sociala omgivning. Lakoffs och Johnsons *Metaphors We Live By* från 1980 har kommit att påverka mycket av språk- och kognitionsforskningen. I boken hävdar de att metaforernas roll i vårt tänkande går mycket djupt. Av speciellt intresse är de olika slags krigsmetaforer de diskuterar – det vill säga, att argumentation är krig: ”dina påståenden är *oförsvarliga*, han *attackerade* alla mina argument, mitt inlägg *förstördes* helt av hans motargument, i debatten som följde gick hon *rakt på mål*”.⁶ Den underliggande konceptuella metaforen eller föreställningen styr vad som är ett rationellt användande av språket kring en viss företeelse, och den gör det via metaforen och sitt länkade system av koncept. I relation till den upphovsrättsliga konstruktionen sätter sådana underliggande föreställningar såtillvida ramarna för vad som förefaller vara de logiska följderna kring det debatterade fenomenet. Och den som lyckas styra detta ramverk kan också reglera utvecklingen av debatter beträffande den upphovsrättsliga lagstiftningen.

Hur metaforer och föreställningar – det vill säga de konceptuella metaforerna – är konstruerade visar, i korthet, hur kulturellt betingat vårt tänkande är. Om man vill förstå inläsningar som har med meta-

forer och tankemässiga föreställningar att göra betyder det att dessa måste lyftas upp till en medveten nivå för att synas och granskas. Eftersom metaforerna är så grundläggande för mänskligt tänkande och kommunicerande är det inte något märkvärdigt eller besynnerligt att detsamma gäller även inom rättssystemet. Det finns dock några principiellt mycket viktiga problem härvidlag som har att göra med rättens maktfördelande funktion och för de fall när rättens legitimitet står på spel – vilket också ofrånkomligen hänger samman med det mycket bekymmersamma förväxlandet av det som är *rätt* i en inomdogmatisk mening med det som är *sant* i en empirisk mening.

Metaforteorier såsom de som lanserades av exempelvis Lakoff och Johnson krockar ofta på ett intressant sätt med en mer formaliserad syn på mening och sanning. Här understryks objektiva, litterära och linjära tankesätt, och här betraktas metaforer enbart som färgstarka, figurativa lingvistiska symboler eller uttryck som används för att tydligt uttrycka en poäng. Detta inkluderar rätten och det rättsliga. ”Juridiska forskare har ofta förstått metaforer som i värsta fall en förvriddning av lagen – och i bästa fall som en nödvändig men temporär behållare för argument”, har Robert Tsai till exempel påtalat. ”Metaforer är vaga och bökiga; de är subjektivt lockande, detta i kontrast till den explicita rättsliga argumentation vilken representerar den strikta, autentiska kärnan av lagen.”⁷ Just denna föreställning inom rätten, om rätten, har varit långlivad och stark. Jeremy Bentham menade till exempel att metaforer var antitesen till rättsligt resonerande. Den traditionellt rättsliga uppfattningen om metaforers oviktiga plats och funktion går med andra ord helt på tvärs mot det språk- och kognitionsforskningen har visat från åttiotalet och framåt.

Framför allt Mark Johnson har använt dessa insikter till att studera det språkbundna rättssystemet. Han har bland annat frågat sig hur vi kan få bättre kunskap om rättens förståelse och resonerande fungerar.

Delar av svaret återfinns inom rättslig kognitionsforskning, det vill säga hur tänkandet fungerar i relation till rättsliga koncept och rättsligt beslutsfattande.⁸ Johnson menar att det rättsliga resonerandet och de rättsligt förankrade koncepten bygger på ett slags självbild av att ha objektiva förtecken. I dem finns en föreställning om att koncepten har strikta gränser, definierade av nödvändiga och tillräckliga förutsättningar. Även Linda Berger har i linje med detta analyserat hur exempelvis vårdnadstvister kan beskrivas i termer av metaforer och narrativ. Hennes slutsats är att rättsliga beslutsfattare inte kan undvika att bli färgade i sitt beslutsfattande av vare sig myter, metaforer eller symboler.⁹

Verkligheten måste alltså alltid översättas till juridikens språk, kläs i dess dräkt och anpassas till dess liturgiska uttryck för att den juridiska processen ska kunna fortlöpa. Och i den processen skapas en falsk trygghet och ett slags objektivitetskänsla. All rätt bygger med andra ord på någon typ av bakomliggande föreställning eller ”konceptuell metafor” om det den söker reglera. Man kan sträcka sig till att säga att all rätt formulerar en världsbild, antingen i sig eller som en del av någon typ av uppfattning om hur världen *är* beskaffad, och ofta – som är vanligt med rättsliga normer – i vart fall implicit om hur den *borde* vara. Om vi håller oss till den skrivna lagen kan man konstatera att det finns portalparagrafer som vittnar om en humanistisk människosyn, vilket är en typ av övergripande föreställning, och det finns en obeskrivlig mängd detaljparagrafer som vittnar om föreställningar om mindre sakförhållanden. Ibland berättar dock dessa till synes små och ibland obetydliga paragrafer om en hel världsbild som kan ligga som grund för en globalt spridd reglering som påverkar miljarder människor.

I sin bok *Digital Copyright* från 2001 argumenterar Jessica Litman att en sorts ”metaforisk progression” – det vill säga, en förändring av underliggande föreställningar – har legat till grund för den amerikanska upphovsrättslagstiftningen under nittonhundratalet.¹⁰ Det började med en ganska begränsad uppfattning om vilka rättigheter författare och upphovsmän skulle ha, till ett ökat fokus på ömsesidighet; en motprestationsmodell mellan skapare och allmänhet. På 1970-talet började så upphovsrätten att ses mer som en incitamentsmodell. Litman menar därmed att den tidigare förhandlingsföreställningen gradvis har ersatts av en modell som med utgångspunkt i ekonomisk analys av lagstiftning betraktar upphovsrätten som ett system av stimulansåtgärder. Hon hävdar att framgången för denna modell ligger i dess enkelhet, eftersom den förutsätter ett direkt samband mellan omfattningen av upphovsrätten och den mängd författarskap som produceras och distribueras.

Beroende på hur upphovsrätten konceptualiseras kommer också debatter och argument att följa i dess hägn. Tänkta rättsliga revideringsförslag kommer alltid att vara ohjälpligt inlåsta inom de logiska väggar som den rådande föreställningsformen bjuder. När den ledande föreställningen om upphovsrätt har förändrats från en avvägning av ömsesidiga intressen mellan kreatörer och allmänhet till ett system främst inriktat på upphovsrättsaggregatörers rättigheter, blir också svaret på en i praktiken icke-fungerande upphovsrätt mer sanktioner, mer kontroll, hårdare straff och vidare kriminalisering av näraliggande handlingar (eller tekniker). Kritiker hamnar i en position där de måste förklara varför de motsätter sig konstnärer, musiker och författare – inlåsta i den rådande föreställningen bakom regleringen.

Bill D. Herman har till exempel analyserat metaforen ”copy-

right is property” och visat hur rättighetsbaserade egenskaper från något analogt, fysiskt och kulturellt välförankrat, nämligen äganderätten (och då framförallt fastighetsrätten) har fått bäring även inom upphovsrätten. Följderna av den retoriska användningen av denna metafor blir att det exempelvis ligger nära till hands att tala om att någon ”bryter sig in” när hackers tar sig förbi tekniska kopieringsspärar,¹¹ en metaforik som även Johan Söderberg berör i denna bok.

Metaforer är alltså inte oskyldiga. De föreställningar och konceptuella metaforer som det juridiska systemet nyttjar har ju alltid någon form av anknytning till makt. Lagen är ett allmänt förekommande instrument för statligt sanktionerad kontroll. En framgångsrik rättslig reglering föreskriver inte bara beteende, utan inbegriper också föreställningar om hur världen är och bör ordnas. I en uppkopplad värld ifrågasätts emellertid i vissa avseenden den centraliserade makten som den legitima uttolkaren av vad som är rätt och fel. Sociala normer som har vuxit fram i relation till beteenden baserade i de förändringar som Internet har burit med sig behöver naturligtvis inte stämma särskilt väl med hur analogierna fungerade före Internet. I samband med en avnationaliserad värld konstaterar till exempel Manuel Castells att den nya sociala morfologin, de nya strukturerna, ruckar på de tingens ordning som var etablerade sedan tidigare – ”flödenas makt tar överhanden över maktens flöden”.¹²

Vad gäller upphovsrätten har dess globala spridning resulterat i en relativt homogen rätt i större delen av världen. Detta har gjorts via internationella avtal (såsom Bernkonventionen och TRIPS-avtalet), harmonisering inom Europeiska unionen (såsom Infococ- och Ipredirektivet) samt rättsliga samarbeten mellan till exempel de nordiska länderna i Europa. En del av denna konstruktion rör kontroll av tillgängliggörande och verk, men kanske än viktigare här, den kontroll

på kopior som rättighetsinnehavarna tillerkänns. I den svenska upphovsrättslagens 2§ uttrycks detta som: ”Upphovsrätt innefattar, med de inskränkningar som föreskrivs i det följande, uteslutande rätt att förfoga över verket genom att framställa exemplar av det och genom att göra det tillgängligt för allmänheten.”¹³

I linje med ovanstående kan detta ses som en föreställning som föddes och fungerade väl i en analog tillvaro när reproduktion och distribution av varje exemplar krävde en inte så försumbar investering. Under sådana förutsättningar hade det rättsliga skyddet för kontroll av kopior en tydlig förankring i förutsättningarna för hur materialet spreds. Rätten aktiverades när någon tryckte upp en rad ”piratkopior”, vilket oftast gjordes i syfte att sälja dem, eftersom denna ”piratverksamhet” var kostsam. Men i en tid när reproduktionens och distributionens kostnad är försumbar, står det rättsligt formulerade skyddet av kontroll över kopiorna inte i samma självklara samband med förutsättningarna för spridningen. Föreställningen bygger på att musiklyssnande, filmtittande, mediekonsumtion och lagring av media följer samma mönster som den gjort i en analog tillvaro. Det vill säga, har man köpt ett album kommer man inte att köpa det en gång till – eller tio gånger till. Det betyder också att man inte kommer att köpa Kraftwerks samlade verk utan att egentligen veta vilka Kraftwerk var, bara för att kolla om den där låten om en modell man hörde på radio en gång är så bra som man minns (eller inte). Föreställningen bygger också på att beteendet att ladda ner något gratis med en knapptryckning kan jämföras med att detta annars skulle köpts – ibland för en ganska stor summa pengar.

I exemplarkontrollens dilemma ligger också den traditionellt mycket väl förankrade uppdelningen mellan privat och offentligt. Upphovsrätten föreskriver att det är lagligt att kopiera för ”privat bruk” eller att ”framställa ett eller några få exemplar av offentliggjorda verk”, som

det står i 12§ i Upphovsrättslagen. Att gränserna mellan offentligt och privat är kraftigt förändrad i en digital kontext är dock inte svårt att föreställa sig. En rad forskare har uppmärksammat upphovsrättens fokus på exemplaren, på kopiorna, och problemen med att knyta rättigheterna till att kontrollera just antalet kopior. Det var rimligt i en analog kontext där varje exemplar var ett fysiskt ting, men bjuder en uppsjö konstigheter när den föreställningen översätts till en digital kontext. Även kommersiella aktörer bakom en så flödesrelaterad metafor som ”streamade medier” måste förhålla sig till regleringens exemplarföreställningar i form av kunders klick. Detta för att kunna sluta avtal med rättighetshavare. Exemplarföreställningen är såtillvida förhärskande. Legala alternativ måste relatera till detta faktum – eller förbli illegala. Exemplarföreställningens dilemma i den digitala tidsåldern framstår just som en ström av små paket, formad av den institutionaliserade logiken etablerad under helt andra förutsättningar än de digitala.

■ OM MATEMATIK & RÄTTEGÅNGEN MOT THE PIRATE BAY

Den medialt mycket uppmärksamade rättegången mot The Pirate Bay ledde till en dom i april 2009. Tingsrätten fann i första hand de fyra åtalade skyldiga till medhjälp till brott mot upphovsrättslagen. Det refererades till 54§ och 2§ i Upphovsrättslagen för att påpeka att den som har brutit mot bestämmelserna ska betala ersättning till rättighetshavaren. Tingsrätten menade dessutom att om brottet skett med uppsåt, så skulle den skyldige betala ersättning för annan förlust än uteblivet vederlag. Noterbart är att skadeståndet beräknades på den förlust som de som gjort sig skyldiga till *huvudbrottet* hade åsamkat bolagen – och inte utifrån vad de åtalade själva har gjort sig skyldiga till, det vill säga medhjälp.

En av de avgörande frågorna i rättegången var hur mycket en datafil egentligen var värd. Rättegången handlade ju främst om medverkansbrott, det vill säga ”medhjälp till brott mot upphovsrättslagen” i ett specifikt antal fall – nämligen tillgängliggörande för allmänheten av 21 musikalbum, två låtar, åtta filmer, en tv-serie och fyra datorspel. De fyra åtalade befanns skyldiga och dömdes till ett års fängelse. Utöver detta skulle de ersätta målsägandebolagen för deras förluster och rättegångskostnader. En del av förlusten gäller en ”skäligen ersättning för utnyttjandet”, som Upphovsrättslagen föreskriver, och om överträdelsen var medveten bör ersättning även utgå för ”ersättning för annan förlust”.

Hur man beräknar dessa typer av förluster är minst sagt svårbedömt – och kräver eftertanke. En hel del antaganden måste göras. Bolagen valde olika metoder för beräkning av ersättningen. För att bestämma storleken av ersättning är det rättsligt vedertaget att tillämpa olika tariffer (eller liknande) för att skapa en hypotetisk licensavgift. Saknas sådana innebär det inte att någon skäligen ersättning ska utebli. Det faller då på domstolen att göra en bedömning av frågan.¹⁴ De nordiska filmbolagen valde att använda en hypotetisk licensavgift – och domstolen godkände deras modell. Den byggde på antagandet av en svensk marknad på sex miljoner Internetanvändare, och ungefär lika många i länderna runt Sverige. En sakkunnig med ”lång erfarenhet från ledande befattningar inom svensk filmindustri” konstaterade att en rimlig licensavgift för de tre populära Wallanderfilmerna var ungefär 700 000 kronor och 150 000 kronor för den inte lika populära *Pusher 3*.

Även om redan denna beräkningsmodell bygger på en del antaganden – och även visar på en rättsligt svårknäckt föreställning om hur ett rättsfall måste knytas till ett enda land – så är egentligen den andra beräkningsmodellen av större intresse. De svenska skivbolagen

och de amerikanska filmbolagen använde nämligen en metod där man ville visa vad de "borde ha fått betalt" för varje enskild nedladdning av deras skyddade verk.¹⁵ Använder man sig av denna beräkningsmetod blir ett och annat uppenbart. Skivbolagen stipulerade en antagen förlust på € 6,50 per album, och € 0,70 per låt multiplicerat med antalet nedladdningar.¹⁶ De amerikanska filmbolagen föreslog en kostnad på mellan 222,50 och 261,47 svenska kronor för filmerna och 415,81 kr för tv-serien. Tingsrätten fann dock detta väl högt – och sänkte priserna till mer schablonmässiga 150 kr respektive 300 kr.

För att illustrera min poäng kan man använda statistik från en av de populära BitTorrenttrackersajterna hösten 2009 som säger att ungefär tio miljarder nedladdningar har gjorts via webbplatsen. På så vis kan man beräkna vad sajtens datafiler skulle vara värda om man använder en av de modeller som tingsrätten fann rimliga i målet mot The Pirate Bay. Domstolen ifrågasatte emellertid tillförlitligheten i räkneverket på The Pirate Bays hemsida som bevis för att fastställa antalet nedladdningar. Detta var enbart en av tre angivna anledningar till att halvera summan av nedladdningar som beräkningsgrund för skadestånd; de andra två hade med geografiska hänsyn att göra och om det inomrättsliga analogislut från olovligt tillgängliggörande till annat upphovsrättsligt förfogande som man gör i och med exemplarvärdeberäkningen.¹⁷ Domstolens slutsats att hälften av det angivna antalet i räkneverket skulle hållas för sannolikt innebär att tingsrätten fann själva modellen för beräkandet av värdet på ett skadestånd för rimlig, med vissa betänkligheter, vilket på det hela taget auktoriserar exemplarmetaforen i sammanhanget.

För att undvika en uppenbar kritisk punkt mot min användning av nedladdningsstatistik från en annan torrentsajt i en värdeberäkning halverar jag också min siffra, till strax under fem miljarder ned-

laddningar. Detta trots att inte alla av de orsaker som fick tingsrätten att göra halveringen är relevanta här. Poängen, att se vilka enorma belopp man kan räkna sig fram till, kommer att vara tydlig ändå. Vidare, om man antar liksom tingsrätten gjorde, att en stor majoritet – och sätter den till 90 procent – av nedladdningarna innebär upphovsrättsliga intrång så kommer man snabbt fram till att åtminstone 4,42 miljarder illegala nedladdningar har gjorts via denna anonyma sajt.

$$(9\ 828\ 507\ 127 / 2) \times 0,9 = 4\ 422\ 828\ 207,15$$

Följer man statistiken från denna BitTorrenttracker är det uppenbart att de flesta nedladdningar gäller film, musik och tv-serier. För tydlighets skull bör man dock göra några antaganden: för det första är det rimligt att hålla sig till den 90-procentiga nivån av illegal nedladdning rakt över de olika kategorierna. Andelen olagliga nedladdningar som utgjorde filmer var 27,99 procent och musik 25,01 procent, vilket resulterar i 1,24 miljarder illegala nedladdningar gällande film, och 1,11 miljarder illegala nedladdningar gällande musik. Om man sedan lägger till tv-serierna så står dessa för 20,67 procent av utbudet, vilket motsvarar cirka 914 miljoner illegala nedladdningar. Resultaten som presenteras nedan är avrundade till närmsta heltal.

$$\text{Film: } 4\ 422\ 828\ 207,15 \times 0,2799 = 1\ 237\ 949\ 615$$

$$\text{Musik: } 4\ 422\ 828\ 207,15 \times 0,2501 = 1\ 106\ 149\ 335$$

$$\text{Tv-serier: } 4\ 422\ 828\ 207,15 \times 0,2067 = 914\ 198\ 590$$

Om man sedan använder dessa beräkningar för att beräkna ”skälig ersättning för utnyttjandet” på det sätt som tingsrätten gjorde i The Pirate Bay-målet, i enlighet med anspråken från skiv- och filmbolag, börjar beloppen bli ganska höga. Om ersättningen för filmer skulle

baseras på 150 kronor per nedladdad film multiplicerat med antalet nedladdningar, blir det ungefär 186 miljarder kronor. Gör man motsvarande beräkning för musik, och gör ett ytterligare antagande om att 75 procent rör album, som tingsrätten godtog ett pris på € 6,5 för, och 25 procent rör enskilda låtar, som tingsrätten godtog ett pris på € 0,7 för, får man med aktuell växelkurs ungefär ett värde på 52 miljarder för albumen, och 1,9 miljarder svenska kronor för de enskilda låtarna – vilket totalt blir uppåt 54 miljarder kronor för musiken i dess helhet.

$$\text{Film: } 1\,237\,949\,615 \times 150 = 185\,692\,442\,277$$

$$\text{Album: } 1\,106\,149\,335 \times 0,75 \times 62,7 = 52\,016\,672\,460$$

$$\text{Enskilda låtar: } 1\,106\,149\,335 \times 0,25 \times 6,75 = 1\,866\,627\,002$$

Därtill ska man addera tv-serierna, värderade till 300 kronor. Här är det i min något grova statistik igen dags för ett antagande, eftersom jag inte vet hur stor andel av nedladdningarna som rörde ett enskilt avsnitt, en hel säsong eller en rad säsonger. Man kan dock göra antagandet att en majoritet laddar ner hela säsonger – och därmed att en minoritet laddar ner enskilda avsnitt. Man kan också sätta en proportion på 80:20, det vill säga att 80 procent av nedladdningarna för tv-serier rör hela säsonger, medan 20 procent rör enskilda avsnitt. Proportionen kan tyckas ha en övervikt åt hela säsonger, men det får kompenseras för utelämnandet av de enskilda avsnitten i beräkningen nedan, inte minst eftersom tingsrätten inte gjorde någon bedömning av deras pris. Säsongerna var enligt tingsrätten värda 300 kronor – vilket här leder till ett totalt värde på ungefär 219 miljarder kronor.

$$914\,198\,590 \times 0,8 \times 300 = 219\,407\,661\,700$$

Sammanfattningsvis kan man konstatera att det totala värdet på illegalt nedladdad musik, film och tv-serier på en populär BitTorrent-trackersajt liknande The Pirate Bay skulle enligt en rättsligt sanktionerad beräkningsmodell baserad på exemplarframställning bli ungefär 459 miljarder kronor.

$$\begin{aligned} &(\text{film}) 185\ 692\ 442\ 277 \\ &+ (\text{album}) 52\ 016\ 672\ 460 \\ &+ (\text{enskilda låtar}) 1\ 866\ 627\ 002 \\ &+ (\text{tv-serier}) 219\ 407\ 661\ 700 \\ &= 458\ 983\ 403\ 440 \end{aligned}$$

Det är mycket pengar. Det är mer än vad Volvo och Ericsson – Sveriges två största företag – tillsammans omsatte under 2009. Det motsvarar mer än hälften av den budgeterade kostnaden för Sveriges offentliga sektor för 2010. Detta är alltså det värde som den (tings-)rättsligt sanktionerade beräkningsmodellen – baserad på den upphovsrättsliga exemplarmetaforen – ger vid handen för en ensam BitTorrent-tracker. Därtill har jag alltså halverat antalet nedladdningar i min matematiska övning, vilket bara delvis är relevant i jämförelse med tingsrättens bevekelsegrunder för en halvering av The Pirate Bays statistik.¹⁸

Om man dessutom applicerade resonemanget för ”annan ekonomisk skada” som målsägande i The Pirate Bay-fallet tilldömdes, och utgick från den proportion som denna ekonomiska skada hade i förhållande till övrigt skadestånd, skulle skadeståndet öka med ca 50 procent till runt 688 miljarder kronor. Det är sådana summor vi talar om.

Siffrorna ovan är naturligtvis absurda hursomhelst – men likväl en logisk konsekvens av tingsrättens sätt att räkna. Men hur ska man då tolka detta? Beroende på perspektiv kan man antingen välja det upphovsrättsliga spåret, det vill säga att tro på konstruktionen kring

exemplarens enskilda värde. Rimligen borde man då bli bestört över de enorma värden som upphovsrättsindustrin går miste om. I så fall blir den rimliga, men möjligen något oreflekterade konsekvensen, att ropa efter ännu hårdare tag mot fildelning i syfte att kamma hem de lika enorma som uteblivna inkomsterna. Den alternativa tolkningen är förstås att man funderar över om det finns något grundläggande problem i översättningen av exemplarvärdet i den digitala kontexten.

Rimligheten i skadeståndet i rättsfallet mot The Pirate Bay, för att nu hålla oss till det specifika fallet, ligger i de val som målsägande gjort. Samtidigt är det uppenbart att de som stämde männen bakom sajten medvetet lät fallet beröra bara en mindre mängd verk – och en relativt begränsad tid då verken ska ha fildelats. Hade man samlat flera verk och fler rättighetshavare i en gigantisk kampanj hade summorna blivit så stora att gemene man antagligen hade reagerat starkt. Det hade framstått som helt apart för svensk skadeståndstradition. Huruvida detta skulle ha påverkat domen i sig ska vara osagt – rättsligt sett är det ju naturligtvis lika binärt *rätt* eller *fel* oavsett summa – men det hade påverkat domens legitimitet negativt, och inte minst tydliggjort dilemman med att värdera digitala filer i hårda pengar.

Alldeles oavsett vad man kan säga om just detta fall, så uttrycker siffrorna också en annan sak, nämligen att kopiering av ljud- och bildmedier är ett beteende som är socialt accepterat. Oavsett om det är lagligt eller ej. Man kan därmed fråga sig vilket demokratiskt värde det spridda beteendet har. Hur ska man hantera en så pass stark social norm som inte alls korrelerar med hur beteendet är reglerat? Detta leder till två olika, men ändå tätt sammankopplade frågor: vad *kan* man göra och vad *bör* man göra?

Kan man med praktisk framgång lagstifta i linje med en starkare och mer utvidgad upphovsrätt? Till vilket pris? Är det ens möjligt att nå efterlevnad med sådan reglering när de sociala normerna tycks så

annorlunda? Därtill uppkommer den mer politiska frågan om huruvida man ens bör reglera på det sättet, om man nu har legitimitets- och demokratisk hänsyn för ögonen? För vem lagstiftar man? För den breda massan? För kulturen i sig? För marknadsstrukturen och mellanhänderna? Man kan även ställa den mer generella frågan kring rättens legitimitet. Jag själv är involverad i ett forskningsprojekt, Cybernormer, som visar att unga nätvana individers beteende alls inte överensstämmer med hur delar av upphovsrätten är reglerad.¹⁹ Vad innebär det då att vi befinner oss i en lagstiftningstrend som kriminaliserar majoriteten av unga?

AVSLUTNING – ATT VÄLJA NYA BILDER

Kognitionsforskare har visat att metaforer är nödvändiga för vårt tänkande. De ger oss bilder som gör att vi kan tala om abstrakta ting; de är djupt rotade i vårt språk och sinne. De konceptuella metaforerna är, i korthet, själva byggklossarna för vårt referensbundna tänkande. Men samtidigt är dessa byggklossar inte värderingsfria; föreställningarna ramar in tankestrukturer som både kan lyfta fram funktionella aspekter hos ett fenomen såväl som dölja eller vilseleda andra. Det vanskliga ligger i vår egen omedvetenhet om metaforernas och föreställningarnas makt, att de tenderar att inte göra något väsen av sig, att de blir ”för-givet-tagna” delar i vårt språk utom räckhåll för vårt vardagliga medvetande.

Upphovsrätten är en global reglering förankrad i såväl internationella traktat, som i europeisk och svensk rätt. Den här artikeln hävdar att den till synes obetydliga del av upphovsrätten som fokuserar på exemplarskontroll är ett uttryck för en föreställning eller konceptuell metafor som täcker stora delar av det upphovsrättsliga systemet – och

som för tillfället är i konflikt med verkligheten. Som kontrast, och för att erbjuda en duellerande kombattant till föreställningen om exemplar, kan man diskutera *flödet* som metaforisk beskrivning av digital distribution. Beroende på om man formulerar upphovsrätten kring en flödesmetafor, eller om man formulerar upphovsrätten kring föreställningen om att skydda exemplarsframställning, kommer man med andra ord få väldigt olika utfall. När tingsrätten i The Pirate Bay-målet kom fram till att rätt belopp att kompensera de klagande skulle vara ungefär 30 miljoner kronor – och att detta landade inom rimlighetens gräns – så byggde det på att man enbart hade räknat på värdet av ett mindre antal verk. Genom att applicera de analogiskt hävdvunna föreställningarna för värdeberäkning på det digitala flödets kategorisering i termer av exemplar, uppstod samtidigt ett slags väsensskild praktik – vilken dock genererar astronomiska och absurda belopp i monetära värden om man till fullo följer dess logik.

Det finns med andra ord något inläsande med metaforer och föreställningars sätt att verka under medvetandets nivå, något konservativt och svårkritiserbart. Bill D. Herman har övertygande visat att äganderättsmetaforen dominerar de allmänna mentala bilderna av upphovsrätten, och därmed mycket av debatten – även bland de tänkare som försöker omkonceptualisera den problematik som det digitala bjuder. Metaforer är övertygande verktyg för att förenkla komplicerade frågor, och kan ge ett pedagogiskt och retoriskt övertag för de som propagerar för konceptuella kopplingar till ägande för fysiska ting. Det konserverar i sin tur föreställningen om exemplar, men ger även en typ av argumentationsmässigt övertag för att rama in debatter i termer av ”stöld”, ”pirater”, ”parasiter”, ”inbrott” och så vidare. Det vill säga, handlingar som har sin grund i en analog tillvaro med fysiska objekt, men som metaforiskt överförs i syfte att definiera den nya typen av handlingar som har med det digitala att göra.²⁰

I övergången från ett analogt till ett digitalt förankrat samhällssystem, med allt vad det innebär av förändring av sociala mönster, arbetsorganisation, politik och demokrati, skapande och reproduktion – och inte minst rättens roll – kommer de mentala bilderna, metaforerna och deras bakomliggande föreställningar att ömsom ställas på ända, och ömsom ligga kvar. För att förstå de sociala normer och beteendemässiga förändringar i vardande, och de rättsliga och politiska utmaningar det innebär, behöver vi bättre förstå hur språk och rätt är relaterade. En del rättsliga element fungerar bra i den nya kontexten, en del sämre, och man bör inte tillåta sig att vara så pass inkörd i tidigare tankemönster att man inte klarar av att bejaka nya. Allt i en strävan efter en delikat balans mellan att låta kultur hända, att få till en god korrespondens mellan sociala och rättsliga normer, och att samtidigt ge plats för nya teknologiers utvecklingslinjer och deras sociala konsekvenser. Och hur många metaforer var det inte i den meningen?

NOTER

1. John Palfrey & Urs Gasser, *Born Digital: Understanding the First Generation of Digital Natives* (New York: Basic Books, 2008).
2. Tor Kihlman (red.), *Teknik för ett lagom samhälle. En rapport från en konferens på Chalmers Tekniska Högskola den 9-10 februari 1979* (Göteborg: Tvärtryck 1979).
3. Ibid.
4. För en diskussion, se Jan Kuuses bidrag i rapporten *Teknik för ett lagom samhälle*.
5. Georg Lakoff & Mark Johnson, *Metaphors We Live By* (Chicago: Chicago University Press, 1980), 3.
6. Ibid., 3, 3, 4.

7. Robert L. Tsai, "Fire, Metaphor, and Constitutional Myth-Making" *Georgetown Law Journal* nr. 1, 2004.
8. Mark Johnson, "Mind, Metaphor, Law" *Mercer Law Review* nr. 3, 2007.
9. För en diskussion, se Linda Berger, "How Embedded Knowledge Structures Affect Judicial Decision Making: A Rhetorical Analysis of Metaphor, Narrative, and Imagination in Child Custody Disputes" 2008 – http://works.bepress.com/linda_berger/1/ [senast kontrollerad 30/6, 2010].
10. Jessica Litman, *Digital Copyright* (New York: Prometheus Books, 2001), 77–88.
11. Bill D. Herman, "Breaking and entering my own computer: The contest of copyright metaphors" *Communication, Law and Policy* nr. 2, 2008.
12. Manuel Castells, *End of Millennium – The Information Age* (London: Blackwell, 2000), 500.
13. Se, "Lag (1960:729) om upphovsrätt till litterära och konstnärliga verk" på exempelvis – <http://www.notisum.se/rnp/SLS/lag/19600729.HTM> [senast kontrollerad 30/6, 2010].
14. För en vidare diskussion, se domen i The Pirate Bay-målet i april 2009, "Mål nr B 13301-06" – <http://static.vg.no/piratebay/dom.pdf> [senast kontrollerad 30/6, 2010].
15. *Ibid.*, 97.
16. *Ibid.*, 98.
17. De andra två angivna anledningarna för att halvera det antal nedladdningar som bolagen angett – förutom eventuell osäkerhet i räkneverken på The Pirate Bays hemsida – är att beräkningsmetoden avser en annan typ av upphovsrättsligt förfogande än de olovliga tillgängliggöranden som The Pirate Bay-fallet avsåg i Sverige. Siffrorna kunde också varit geografiskt obundna.
18. Eftersom syftet här varit att visa på vilka värden man kommer upp i om man använder *pris-per-exemplartänket* i samband med fildelningstatistik – det vill säga, inte att räkna på just svensk fildelning *per se* eller huruvida den inomrättsliga analogin från olovligt tillgängliggörande till annat upphovsrättsligt förfogande verkligen fungerar – så kunde man lika väl undvika den halvering som tingsrätten gjorde på antalet nedladdningar i fallet med The Pirate Bay. En betydande skillnad mellan det fallet och min

statistik är också att i TPB-fallet så är det målsägandebolagen som anger en siffra baserat på ett enkelt räkneverk, och i mitt fall är det sajtägarna själva som alltså haft möjlighet till egen kontroll.

19. Se – <http://cybernormer.se/> [senast kontrollerad 30/6, 2010].

20. Herman 2008.

THE PIRATE BAY-BACILLEN – TRE SPEKULATIONER

KARL PALMÅS

Han gick inte med i The Pirate Bay av några politiska eller ideologiska skäl. The Pirate Bay var i stället en teknisk utmaning för honom. [...] De tilltalades agerande kännetecknas av ett samarbete där varje person känt till varandras inblandning och roller. De har agerat och i övrigt fungerat som ett 'team', med det gemensamma syftet att vidareutveckla The Pirate Bay både tekniskt och affärsmässigt.¹

Stockholms tingsrätts dom kring The Pirate Bay har flera litterära kvaliteter. Exempelvis inleds texten med en ingående beskrivning av dramats protagonist nummer ett – filöverföringsprotokollet. Först senare introduceras de mänskliga aktörerna, vilket känns helt rimligt givet att deras roller i sammanhanget faktiskt *är* underordnade det agerande som denna nya teknologiska skapelse står för. För att kunna säga någonting om de mänskliga subjektens eventuella skuld bör man alltså först utreda vad det icke-mänskliga ”kvasiobjektet” gör.²

Bortsett från detta kan läsaren också skönja ett annat tema; en frågeställning som texten i fråga hela tiden cirkulerar kring, men aldrig riktigt formulerar explicit. Författaren håller oss hela tiden på halster beträffande vilken typ av organisation vi har att göra med. Vi kan läsa oss till att The Pirate Bay är någonting man 'går med i', på samma sätt som man går med i ett parti – eller kanske en gång Rote Armee Fraktion. Samtidigt är det inte så enkelt. I personporträtten kan vi nämligen uttyda att organisationen inte endast kan förstås utifrån ett platt politiskt-ideologiskt raster. Nej, när vi tränger in i

protagonisternas psyken märker vi att organisationen även tjänar som projektionsyta och plattform för ett osedvanligt starkt intresse för teknologins möjligheter.

Är det så vi ska förstå The Pirate Bay – som ett labb där ljusskygga, oansvariga och humanism-agnostiska vetenskapsmän konspirerar? ”Dr Frankenstein, meet Dr Strangelove!” Nej, inte heller en sådan karaktärisering av organisationen är helt korrekt. Den vore till och med naiv; från Marx vet vi ju att intresset inte ljuger. I slutändan är ju TPB-grundarna privata entreprenörer – och då måste de ju vara ute efter ekonomisk vinning. Eller?

EFTER KULTURRADIKALISMEN – KVASIRADIKALISM ■

Aktivist, terrorist, galen vetenskapsman, entreprenör: TPB-förövaren har uppenbarligen en komplex personlighet. Bland dessa motstridiga kategorier var det främst spänningen mellan aktivism och entreprenörskap som präglade det juridiska dramat i Stockholms tingsrätt. Under processen försökte åklagarsidan å ena sidan visa att verksamheten organiserats av entreprenörer som handlat i vinstsyfte. I tingsrättens dom framgår att den ekonomiska vinningen inte gått att påvisa, men samtidigt lyfts andra entreprenöriella drag hos de åtalade fram som en belastande faktor. TPB-grundarna har arbetat som ett team, de har utrett lämpliga organisationsformer, och de har försökt tänka kreativt kring olika inkomstkällor – de har med andra ord praktiserat det som vi i dag försöker lära ut till tusentals entreprenörskapsstudenter på landets universitet och högskolor.

Å andra sidan ville åklagarsidan samtidigt visa på TPB-grundarnas politiska motiv. Sådana motiv är ju särskilt komprometterande när de finns i huvudet på personer som kontrollerar en teknologisk lösning

(BitTorrent-tracker) med potential att omstörta hela industrisektorer. Ekonomer och näringslivsföreträdare talar gärna om att det är ”den kreativa förstörelsen” som driver kapitalismen framåt, men uppenbarligen finns det innovationer som är lite *för* omvälvande. Och uppenbarligen är det möjligt att olagligförklara sådana innovationer. Skickliga advokater verkar vara viktiga i sammanhanget. Hur hade industrialismen vecklat upp sig om ”ludditerna” – de arbetare som under det tidiga 1800-talet saboterade de maskiner som underminerade deras ställning – hade haft råd med jurister av samma kaliber?

Aktivist-entreprenören utgör ett problem för den ekonomi och det samhälle som vi kallar modernt. Vi blev moderna när vi började separera den objektiva Naturen från all den subjektivitet som präglar människors politiska och kulturella handlande. Modernitet innebar att började vi se vetenskaplig och teknologisk utveckling såsom någonting som både kan och bör förlöpa som ett objektvt utforskande av Naturens beskaffenhet. Denna objektivitet kan säkras av två principer. Det vetenskapliga utforskandet av naturens väsen skulle ske ”gentlemannalikt”, vilket innebar att vetenskapsmannen iklädde sig rollen som ett avsubjektifierat tyst vittne till den natur som – medelst laboratorieexperiment – uppenbarade sig för mänskligheten.³ På samma sätt skulle tekno-industriell utveckling ske under hägnet av Adam Smiths lika avsubjektifierande ”osynliga hand”. Teknologier får födas in i vår värld om, och endast om, de kan rättfärdigas på ekonomisk-instrumentella grunder.

Enligt dessa principer sökte den moderna människan säkerställa att vetenskapen inte korrumberades av människans tillkortakommanden. Kulturella föreställningar skulle inte kunna förvanska den objektiva vetenskapliga sanningen om naturen; politiska ambitioner skulle inte kunna vrida den teknologiska utvecklingen åt håll som gynnar särintressen. Kultur hör hemma på museer och teatrar, politik

hör hemma i parlament och diskussionsklubbar – teknovetenskapens laboratorier bör hållas så långt ifrån dessa som möjligt.

I denna modernitet måste man alltså välja. Du får vara hur politisk du vill – gå med i partier, demonstrera på första maj, till och med dekonstruera en teateruppsättnings underliggande ideologi – bara du inte låter din politiska strävan utmynna i nya teknologier. Omvänt får du gärna sätta nya teknologier till världen, bara du får denna utveckling att framstå som objektiv och obändig. Så länge du kan säga något i stil med ”naturen visade sig fungera såhär, jag är bara dess budbärare” eller ”marknaden visade sig ha utrymme för denna produkt”, så kan ingen klandra dig. Inte heller naturen kan klandras; den kan ju inte ställas inför domstol. Men om du utmanar de hierarkier som både utgör och upprätthåller en given ordning, och kanske öppnat upp för spekulationer om politiska motiv – ja, då är du inte längre ett tyst vittne, utan en skränig föröware. Då är det inte naturen, utan du, som agerat. Och helt plötsligt finns det någon att ställa inför domstol.

Sammantvinningen av teknologi och aktivism tecknas väl i myten om Prometheus – den figur som enligt den grekiska mytologin stjal elden från gudarna, ger den till människorna, och därefter straffas genom att fjättras vid en klippa. Sammankopplingen av teknovetenskapliga framsteg å ena sidan, och maktkritik å den andra, är här påtaglig. De ter sig till och med som olika sidor av samma mynt. Och mycket riktigt, när man i Libris gör en titelsökning på ”Prometheus” finner man två relativt nyutgivna svenska böcker som behandlar myten utifrån dessa två vinklar: Nils Uddenbergs *Prometheus och dryaden*, med undertiteln ”Människan, naturen, tekniken, etiken”, och Harry Järvs *Prometheus eld*, vars undertitel är ”Försvar mot maktmissbruk från mytisk tid till 1900-talet”. För Uddenberg står Prometheus som sinnebild för ”den produktiva och manipulerande människan, som utmanar gudarna – i vår tid skulle vi kanske hellre tala om natur-

lagarna – och får ta konsekvenserna av detta”.⁴ Järv, däremot, beskriver myten som en diskussion kring upprorets vara. ”Prometheusmyten handlade ursprungligen om gudarnas makt. Under de senaste trehundra åren har den blivit en symbol för den moderna, progressiva, teknologiska, antiauktoritära, självständiga, fria människan.”⁵ Utifrån denna premiss går Järv igenom av hur denna debatt tagit form under de senaste århundradena. Exempelvis diskuterar han hur Goethe tolkar Prometheus-myten: ”Kärnpunkten i Prometheus’ revolutionära avståndstagande från den härskande guden Jupiter/Zeus var också Goethes avståndstagande från en gud som inte representerade vad Goethe ansåg vara föredömligt: den översvallande vilja till skapande och kärlek som finns i naturen, men framförallt i konstnären.”⁶ Järv nämner även kulturradikalen Brandes lovordande av Goethes Prometheus-dikt. ”Det har aldrig skrivits någon större upprorsdikt [...] Den är evig. Var rad är här formad en gång för alla, står som en eldskrift på mänsklighetens natthimmel. Få versrader som skrivits på denna jord kan nämnas vid sidan av den.” Trots denna lovsång kan man konstatera att den kulturradikalism som Brandes företrädde helt missade att det finns två sidor av Prometheus-myntet. Prometheus var ju inte bara upprorsmakare, han var samtidigt en uppfinnare – det var hans modifierande av ”naturen” som gjorde honom så farlig för gudarna. Om Prometheus inte hade låtit sin radikalitet verka utanför de domäner vi i dag kallar ”kultur” så hade vi inte diskuterat honom i dag.

Är det då möjligt att idag – efter The Pirate Bay – tänka sig en radikalism som håller sig inom den av modernismen avgränsade ”kulturen”? Finns det en mer anakronistisk föreställning, givet samtida föreställningar kring ”det politiska”? Politik är ju inte alls, som Slavoj Žižek påpekar, det möjligas konst; ”äktä politik är snarare den diametrala motsatsen, alltså det omöjligas konst – det som förändrar själva parametrarna för vad som anses ’möjligt’ i den existerande konstella-

tionen.”⁷⁷ Det är i dag svårt att hävda att dessa förskjutningar av det möjliga endast uppkommer genom rent kulturella ingrepp. Teknoekonomiska ingrepp, uppkomsten av nya kvasiobjekt, är minst lika potenta. Är inte The Pirate Bay-dramat – som ju rör sig i gränslandet, i den laglösa krigszonen, mellan natur och kultur – just ett tecken på detta? Den samtida samhällsomvälvaren laddar alltså begreppet ”kvasiradikal” med en ny, positiv mening. Kvasiradikalen bedriver så att säga taktik kring kvasiobjekts tillblivelse, och därmed mobiliseras såväl mänskliga subjekt som naturliga objekt till nya samhälleliga konstellationer.

EFTER OPPOSITIONEN – ANPASSNING ■

Repetition, opposition, anpassning. Allt samhällsekonomiskt liv följer denna sekvens, som inleds med en uppfinning. Uppfinningen – ett nytt begär, en ny teknologi, ett nytt danssteg – blåser liv i apparaten genom att repeteras ut i en mångfald av riktningar. Den geometriska expansionen av dessa imitativa strålar möter förr eller senare andra imitativa strålar; repetitioner av tidigare innovationer. Detta moment – oppositionen – kan märkas i flera olika kontexter. Den uppstår i huvudet på konsumenten som inte kan välja mellan kanelbuller eller biscottin, i en tingsrätt som dömer kring fildelning, eller i dansaren som tvekar mellan att repetera samma tur eller slänga in ett nytt *move*. I oppositionsmomentet kan en innovationssmitta alltså möta hinder för ytterligare repetition. Samtidigt är smittan lömsk. Precis som ett ständigt muterande förkylningsvirus lever den vidare genom anpassning. Dessutom kan bacillen ligga passiv, nedkyld under lång tid, för att sedan aktiviseras när den åter upptinas. Det finns alltså något irreversibelt i uppfinningsmomentet. En innovation som väl upp-

stått har alltså en tendens att komma tillbaka; den fortsätter att existera, att hota med sin ständiga återkomst. En innovation kan inte göras ogjord, den kan endast hållas i schack. Och detta endast genom att *alla* nya uttryck för – *alla* nya repetitioner av – det ständigt muterande viruset *kontinuerligt* möter opposition av mer potenta baciller. Är det denna process som inleddes under 2000-talet – först i relation till Napster och sedan till The Pirate Bay?

När den franske sociologen Gabriel Tarde ville förklara ekonomiskt liv genom ett belysande exempel skrev han inte om nålproduktion eller bagare, som Adam Smith, utan om bokproduktion.⁸ Visst, en bok kan förstås i termer av arbete och kapital – någon måste skriva, sätta, och trycka boken; någon måste betala för tryckmaskinen och papperet – men då missar man bokens primära ekonomiska funktion. Boken är ju även ett medium för smitta av kunskap, och som sådan kan den vara central för ekonomisk utveckling. Tillblivelsen av själva boken är ju i sin tur beroende av kunskaper, exempelvis om tryckkonst, som spridits via andra böcker. På detta sätt är det kunskapen – inte arbete eller kapital – som är den primära produktiva kraften. Återigen; uppfinningen är det moment som blåser liv i den samhällsekonomiska apparaten. Arbetet är blott den repetition som följer på denna innovation, och ska närmast ses som ett psykologiskt tillstånd av sorg och leda. Tangenttryckningsprocessen är mindre glädjefull än förnimmelsen av de ingivelser – oregleriga och oberäknliga möten av tankesmittor – som vid ordbehandlaren stelnar till text. Kapitalet kan bistå i replikationen av innovationen – ju mer kapital, desto effektivare spridning – men denna förändring är strikt kvantitativ, inte kvalitativ. Det kvalitativa brottet sker vid innovationen. Utan uppfinning, inga böcker. Och inte heller några tryckpressar, några pennor, eller ens något språk.

För Tarde representerar alltså boken två olika – men samexisterande – typer av kapital, vilka han beskriver i biologiska termer. I ett

frö finns det dels en grodd, ”ritningen” för det som senare kommer att blomma ut, och dels det slags frövita som bistår med näring och energi till denna utblomningsprocess. Grodden representerar alltså det ”bacillkapital” som på många sätt kan liknas med ”kunskapskapital”; på samma sätt kan vi tala om arbete och (real-)kapital som ”frövitekapital”. En bok som inte läses av någon kan sägas representera rent frövitekapital – den är inget mer än formad cellulosa, som kommit till genom mötet av arbete och kapital, och som i bästa fall kan fungera som brevpress, hushållspapper eller brasved. Med andra ord, boken kan endast användas för att repetera redan existerande uppfinningar. När den börjar läsas får den en helt annan funktion. Bacillen som legat i dvala blir aktiv och mobil, redo för att reproducera sig, och eventuellt anpassa sig genom att mutera och ingå i symbios med andra baciller. Först då – när bacillen kan repeteras i andra böcker, i mänskliga sinnen och i nya maskiner – blir boken sant produktiv. Först då kan den börja skapa skillnad – och först då kan den bli sant farlig.

Åter till The Pirate Bay. Kan vi tänka oss existensen av en TPB-bacill? Ja, fast med två förbehåll. För det första ska vi se denna bacill som en av flera muterande baciller, i komplex symbios med varandra: Napster-bacillen, nedladdningsbegärs-bacillen, BitTorrent-bacillen, ”information-wants-to-be-free”-bacillen och så vidare.⁹ Napster-bacillen började sprida sig då Napstertjänsten först möjliggjorde repetitionen av en viss typ av kopiering, nedladdningsbegäret repeterar sig alltså i en alltmer digitaliserad värld. Alla dessa baciller har alltså haft en fas av replikering, men uppvisar även tecken på anpassning, efter ett oppositionsmoment; Napster-bacillen har förstås helt muterat och tagit nya former.

För det andra måste vi även tänka TPB-bacillens samverkan med TPB-frövita, det vill säga de servrar och fiberoptiska kablar, den organisation och de personer, som verkar som värdar åt repetitionen.¹⁰

The Pirate Bay är just ett intressant exempel på bacillens flyktighet och frövitans soliditet. För Tarde är det just soliditeten – kapaciteten att utgöra ett motstånd, att vara någonting man kan luta sig mot – som utmärker realkapitalet. ”Alla verktyg, både de som används för manuellt och intellektuellt arbete, är substanser i fast tillstånd, och inte i formen av en vätska eller gas”, skriver han. ”Verktyg och soliditet är två idéer så intimt sammankopplade att vi även kan finna detta band inom djur- och växtlivet, över hela det zoologiska spektrat. Verktygen för levande varelser är appendix eller förlängningar av varje cell. De är mer eller mindre rörliga och alltid gjorda av material som uppvisar mer eller mindre motstånd”.¹¹ Frövitans är alltså inte bara det värdskap som möjliggör repetitionen av innovationen; den är även de solidifieringar, de avlagringar och stratifieringar, som uppstår då den blir ”besatt” av bacillen.

Detta gör att bacillkapitalet och frövitekapitalet är dömda till olika öden. Den solidifierade frövitans får ta smällen vid oppositionsmomentet; bacillen överlever genom att aldrig förstelnas till en fix form, och hela tiden anpassa sig runt oppositionen. Det är följaktligen The Pirate Bays servrar som konfiskeras, det är dess organisation som upplöses, det är dess grundare som sätts i fängelse – men bacillerna lever alltjämt vidare genom anpassning. Nedladdningsbegäret repeteras alltjämt i våra sinnen, och vidareutvecklingar av diverse fildelningsprotokoll pågår alltjämt. En ny konfiguration bland denna ekologi av smittor kommer säkerligen uppstå, och sannolikt även ett nytt oppositionsmoment där denna nya konfigurations avlagringar står inför rätta. Och vid denna opposition har komplexet av baciller redan börjat förgrena sig, och rulla ut i nya riktningar.

Kom ihåg vad Goethe skrev om Prometheus-myten: Det finns en översvallande vilja till skapande och kärlek i naturen. Oppositionsmomentet skapar en avvikelse i flödet vilket öppnar för den anpass-

ningsprocess där kvalitativt nya konstellationer börjar falla på plats. Socialdarwinismen pekar på konkurrensen som central för evolutionen. Tarde framhåller i stället, i linje med vår tids neodarwinism, hur ”samevolution” förlöser kapaciteter hos organismer som hamnat i symbios med varandra. Det är denna anpassningens kreativitet som talar för en evig återkomst av TPB-bacillen. Denna kreativitet är ju, för att citera den gamla överläkaren Bror Gadelius i en av hans mest Henri Bergson-rusiga stunder, ”en ström, som aldrig upphör att kväla”.¹² Fler domstolsdramer är att vänta.

EFTER AFFÄRSMODELLEN – EN NY SAMHÄLLSTELEOLOGI

Uppfinningen är inte bara det som sätter igång sekvensen av repetition, opposition, anpassning. Den har även en förmåga att skapa nya veck i samhällsväven, och därmed forma nya kollektiviteter. I den samtida piratdebatten är detta påtagligt. Ett veck i den politiska mitten har uppstått, och bland annat gjort att autonoma från vänster och libertarianer för höger mötts kring vissa sakpolitiska ståndpunkter. Lägg därtill de gröna som vill bevara det öppna nätets rika fauna, samt de piratpartister som nu faktiskt representerar svenska väljare i Bryssel, och plötsligt kan vi tala om ett embryonalt politiskt subjekt. Inom denna framväxande gruppering finns en känsla för det problematiska i den immaterialrättsliga regimen, en kritik av den moderna ekonomins separation av produktion och konsumtion, och en fallenhet att famna Linux-världens ”basar” i stället för Microsoft-världens ”katedral”.

I vilken utsträckning detta subjekt kan utveckla en gemensam känsla av riktning för samhällsutvecklingen är ännu oklart. Frågan är ens om vi kan tala om uppkomsten av en ny ”stor berättelse” som harmoniserar våra framtidsdrömmar? Är det så att vår samtid, bortsett

från den eventuellt eviga återkomsten av tidigare nämnda baciller, även präglas av formeringen av en ny samhällsteleologi? Uppfinning och tro är intimt sammanflätade, eftersom mänsklig subjektivitet uppstår genom sömngångaraktiga imitationsbeteenden – inte genom ett tillbakadragande från världen (som i Descartes modell för *cogitot*.) Vi är alla, i grund och botten troende, *croyants*. Det finns helt enkelt ingen nykter, rationell, icke-troende individ som kan ställa sig utanför flödet av tankesmittor. ”Samhället är imitation, och imitation är en typ av hypnotism”, påtalar Tarde.¹³ Denna sömngångaraktiga imitation bör inte, menar han, ses som ett problem, utan som ett imperativ för skapandet av goda modeller; det vill säga uppfinningar värda att imitera. Både uppfinningen och tron präglas alltså av förmågan att vecka samhällsväven, och ena oss till att ingå i gemensamma projekt. Medborgares begär harmoniseras av tankesmittors repetitioner, oppositioner och anpassningar. Tardes smittontologi kan alltså hjälpa oss att förstå även uppkomsten av nya samhällsteleologier.

Om man tillåter sig att spekulera om en eventuell ny samhällsteleologi, så är den oheliga alliansen mellan autonom vänster och libertariansk höger speciellt intressant. Bägge parter må enas om det *etiskt önskvärda* i att driva ekonomin i ovanstående riktning, men det som håller samman alliansen är parternas radikalt motsatta *samhällsontologier*. Från vänsterhåll tror man att en förändrad immaterialrättslig regim och en upplösning av producent-konsument-separationen kan driva ekonomin till en punkt där kapitalismens mest värdeskapande aktiviteter görs immuna mot kapitalets förmerande av sig själv. Eugene Holland tänker sig exempelvis denna utveckling i kemiska termer: Den autokatalytiska process som kallas kapitalism kommer att stanna upp, precis som den autokatalytiska kemiska reaktion som inte längre får tillgång till reaktionsmaterial.¹⁴ Från högerhåll tror man snarare att samma politiska utveckling kommer att leda till en

mer fulländad kapitalism – den *katallaxi* som Friedrich von Hayek diskuterar också utifrån ett kemiperspektiv. Tilliten mellan parterna uppstår alltså i tron på sin egen version av *kapitalismkemi*, och i förvisningen om att allianspartners version är felaktig. Är det detta som väntar – efter The Pirate Bay? En nyliberal Thelma och en marxist-Louise som håller varandra i händerna när de accelererar mot avgrunden, i hopp om att just deras utopi väntar?

Tarde lämnade själv, genom sin korta sci-fi-novell *Fragment d'histoire future* (i engelsk översättning betitlad *Underground Man*), ett bidrag till denna kommande samhällsteologi. Tardes berättelse är satt i en framtid där klimatförändringar tvingat mänskligheten att flytta ned i underjordiska tunnlar, och i denna prekära situation har ekonomin ställts om mot att fokusera på estetisk produktion. På detta sätt understryks att det enda sant produktiva är människans samlade uppfinningar – ”mänsklighetens sanna kapital [är] det samlade intellektuella arvet från det förgångna”.¹⁵ I denna underjord är den fria kulturen allestädes närvarande och fritt tillgänglig. Att kopiera och imitera är att visa på mänsklighet, att plagiera gamla mästare är ett tecken på vördnad. Vi befinner oss alltså i en ekonomi baserad på bacillkapitalets potentiella överflöd, snarare än frövitkapitalets begränsande brist.

Eftersom alla medborgare sugits in i detta estetiska liv har de ekonomiska kategorierna modifierats. ”Att producera är en fråga om passion, att konsumera är en fråga om smak.”¹⁶ Med andra ord, produktionen är inte en repetitiv sysselsättning, i vilken arbetaren känner sorg, utan skapandet av uppfinning, styrd av våra estetiska passioner. På samma sätt ska konsumtionen ses i estetiska termer. I Tardes bemärkelse – konsumtion är repetitionen av begär – kan alltså konsumtionen upprätthållas i en värld av begränsat frövitkapital, eftersom begären styrts till intellektuell aktivitet. Tarde är säkerligen över-

optimistisk i sina förhoppningar kring att eliminera frövitenskapens roll i ekonomin – inte minst eftersom boken skrevs i slutet av 1800-talet, innan fossilbränsleberoendet satte i på allvar. Samtidigt lyckas han formulera en positiv vision av en framtid formad av materiell armod. Intensifiering av uppfinning och estetisk konsumtion överglänsar avstannandet av materia-energi-flöden. Universums obändigt tilltagande entropi kan samexistera med ett alltmer raffinerat mänskligt liv, som alltså inrymmer alltmer differentierade kreativa uttryck.

Utöver klimatförändringstemat finns det en parallellitet mellan Tardes underjordiska framtid och vår samtid, i vilken en ny samhällsteleologi eventuellt växer fram i interferensen och överlagringen mellan ständigt muterande TPB-baciller. Vad skulle krävas för att skapa en värld där bacillkapitalets inneboende överflöd inte stympas; där kopieringen av goda uppfinningar affirmeras? En värld där produktion blivit en fråga om passion, och konsumtion blivit en fråga om smak? Här behöver vi naturligtvis göra ett rejält språng – från Tardes abstraktionsnivå till frågan om praktisk kulturpolitik. Utopier kring estetiskt liv och fri fildelning punkteras alltför lätt av frågor som ”vem ska betala?” och ”vilken är affärsmodellen?”. Samtidigt är det kanske just sökandet efter Affärsmodellen om verkar hämmande i debatten. Om man verkligen tror på omställningen till en estetisk ekonomi, med fri spridning och kopiering, så kanske man bör fråga sig vad som händer om man slutar se skapandet av ”uppfinningar” inom kulturområdet som just affärer? Ett sådant ifrågasättande är inte nödvändigtvis en appell till att låta uppfinningen ligga i en framtida socialiststats händer, tvärtom. Uppfinnandet av goda tankesmittor väl värda att imitera bör fridlysas från såväl vinstintresse som beskattning.

Denna tanke har lyfts i USA, där bedömare oroar sig för att journalistiska bastioner som *New York Times* och *The New Yorker* graviterar allt närmare konkurs. Så gott som alla parter är överens om behovet av

högkvalitativ journalistik – inte minst av det tidskrävande och grävande slaget. Givet denna situation har bedömare hävdad att dessa verksamheter bör betraktas med samma glasögon som vi betraktat universitetsväsendet i flera hundra år. Det tidningar skapar är en samhällstjänst som bör organiseras i stiftelseliknande former, så kallade *endowments*. På detta sätt hoppas man säkra såväl allmänintresse som publicistisk autonomi. Med andra ord skulle man kunna skapa en sådan *endowment* av en stor summa pengar, och låta denna ligga som en grundplåt för verksamheten. Journalistiken blir autonom från kortsiktiga ägare, eftersom verksamheten stöds av avkastningen. På samma sätt kan affärsdriven bristlogik upphävas; webb-baserad kopiering upphör då att vara ett problem. Kruxet är såklart att denna utveckling bara kan komma igång om ihopsamlandet, och upprätthållandet, av denna kapitalstock underlättas. Frövitekapitalet fryses alltså, till förmån för kopierandet av samhällets bacillkapital. Samma tanke skulle kunna expanderas till andra former av skapande verksamhet. Kan småskaliga musikförlag och kulturtidskrifter säkra sin långsiktiga överlevnad enligt en liknande modell? Vilka lagliga hinder ligger i vägen för en sådan utveckling? Även här ser vi hur en uppfinning har en kapacitet att skapa nya veck och nya kollektiviteter. I debatten kring en av dessa lösningar kan vi se hur upphovsrättshavare och upphovsrättskritiker enas – mot de oligopolistiska katedraler inom kulturproduktion som i dag tjänar mest pengar på att skapa brist bland kreativa uttryck.

Tre spekulationer – efter The Pirate Bay: Kulturradikalism framstår som alltmer anakronistisk i en värld av kvasiradikalism; legal opposition mot fildelning genererar nya, mer anpassade mutationer av TPB-bacillen; ett nytt politiskt subjekt, lett av en ny samhällsteologi, håller på att formeras. Det är vanskligt att tala om ett ”före” och ett ”efter” i anslutning till The Pirate Bay. Att situera ett eventuellt brott vid domstolsdramat i Stockholms tingsrätt kan aldrig vara nå-

gonting annat än en estetisk fråga. Men – för att återknyta till passagen om repetition och anpassning – det finns något irreversibelt i uppfinningsmomentet. Den lömska bacillen lever och frodas, just nu, i denna bok och i ditt sinne.

■ NOTER

1. Stockholms tingsrätts dom i 'The Pirate Bay-målet', Mål nr B 13301-06, 17/4, 2009 – <http://static.vg.no/piratebay/dom.pdf> [senast kontrollerad 30/6, 2010].
2. Michel Serres begrepp "kvasiobjekt" används av Bruno Latour för att beskriva ett objekt som "agerar"; en entitet som är varken ett "rent" objekt eller "rent" subjekt. För en diskussion, se Bruno Latour, *We Have Never Been Modern* (Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1993).
3. Donna Haraway, *Modest_Witness@Second_Millennium.FemaleMan_Meets_OncoMouse: Feminism and Technoscience* (London: Routledge, 1997).
4. Nils Uddenberg, *Prometheus och dryaden: Människan, naturen, tekniken, etiken* (Stockholm: Natur och Kultur, 1990), 12.
5. Harry Järv, *Prometheus eld: Försvar mot maktmissbruk från mytisk tid till 1900-talet* (Stockholm: Atlantis, 1998), 28.
6. *Ibid.*, 23.
7. Slavoj Žižek, *The Ticklish Subject* (London: Verso, 1999), 199.
8. Är man intresserad av Gabriel Tarde kan man läsa mer om hans *Psychologie Economique* från 1902 i bland annat Rosalind Williams *Dream Worlds* (Berkeley: University of California Press, 1982) eller i Bruno Latours och Vincent Antonin Lepinays *The Science of Passionate Interests* (Chicago: Prickly Paradigm Press, 2010).
9. Att tala om *en enskild* och *fix* bacill är alltså missvisande – det är endast av stilistiska skäl som denna artikel refererar till bacillen.
10. Här kan vi kort notera att den uppkomna maskinen – frövita plus baciller, servrar plus protokoll – i sig fungerar som en värd åt smittor (i form av datafiler). Lämpligt nog kallas inympningen av en sådan fil att "seed",

det vill säga "fröa". För en vidare diskussion, se Christopher Kullenbergs bidrag till "Framtidsencyklopedin", *Glänta*, nr 3, 2008.

11. Gabriel Tarde, *Psychologie Economique* (Paris: Felix Alcan, 1902), 258-259.
12. Bror Gadelius, *Skapande fantasi och sjuka skalder: Tegnér och Fröding* (Stockholm: Hugo Gebers Förlag, 1927), 33.
13. Gabriel Tarde, *Les Lois de l'Imitation* (Paris: Félix Alcan, 1900), 91.
14. Eugene Holland, "Nonlinear Historical Materialism and Postmodern Marxism" *Culture, Theory and Critique* nr. 2, 2006.
15. Gabriel Tarde, *Underground Man* (London: Duckworth & Co, 1905), 31.
16. *Ibid.*, 121.

UPPHOVS RÄTTENS SJÖSLAG & LÅNGA DYNING

KRISTOFFER SCHOLLIN

12/4, 1982 UCLA LAW SCHOOL, LOS ANGELES

Jack Valenti, ordförande i Motion Picture Association of America, rättade till slipsen innan han påbörjade sitt anförande. "Herr ordförande och ärade ledamöter, efter mitt vittnesmål kommer ni att få höra Mr. Clint Eastwood, skådespelare, producent och regissör, samt ett flertal andra representanter för film- och biografindustrin. Med er tillåtelse avser jag att förbli stående eftersom jag ämnar bruka mig av 'visuella hjälpmedel'. Jag vet att de är visuella, men huruvida de tjänar som hjälpmedel vill jag låta vara osagt." Spridda skratt kunde höras från åskådarläktarna. Många hade kommit för att bevaka dessa utskottsförhör som skulle utreda frågan i vilken utsträckning Sonys videokassetbandspelare, introducerad på den amerikanska marknaden 1975, var ett verktyg för upphovsrättsintrång eller inte. Om hovrättens dom från året innan skulle stå sig i högsta domstolen skulle ungefär tre miljoner amerikaner bli åtminstone teoretiskt ansvariga, och tillverkare och försäljare skulle drabbas av skadestånd som kunde tänkas övergå företagets värde. Jack Valenti väntade tills tystnaden infann sig. "Videobandspelare. Dessa maskiner, som för övrigt till 100 procent tillverkas i Japan och vars kassetter till 85 procent tillverkas utanför USA, har ett enda syfte. Ett enda syfte. De är till för att kopiera

upphovsrättsligt skyddat material. Material som tillhör andra. Dessa maskiner är helt enkelt stöldverktyg. Videobandspelaren är för den amerikanska filmproducenten och för den amerikanska allmänheten, vad den ökände mördaren Boston Strangler är för en kvinna som är ensam hemma: ett dödligt hot.” Han rättade till slipsen igen.¹

STORM PÅ TEKNIKUTVECKLINGENS HAV

”Inser ni att vi på det här sättet ger bort våra masterband?” Detta sägs ha varit Polygram-chefen Maurice Obersteins analys av situationen inför övergången från vinylskiva till cd. En annan skivbolagschef, Jerry Moss, menade att om cd:n skulle leverera den typ av perfekt ljud som utlovades av teknikerna så skulle piratkopieringen göras avsevärt enklare. Det var tidigt 1980-tal och den digitala revolutionen hägrade.² Dessa varningsrop sågs som teknik- och framstegsfientliga då, men efter en lång skördeperiod för skivförsäljning under 1990-talet, slog profetiorna faktiskt in. Det började med kopiering i industriell skala av själva cd-skivorna, men i och med att Internet vann inträde i musikkonsumenternas hem och dessa började dela musik med varandra över digitala nätverk, skildes slutligen verken från sin bärare och bolagens praktiska kontroll över det upphovsrättskyddade innehållet minskade i motsvarande utsträckning.

Att digitalisering och utbyggnaden av internationella kommunikationsnätverk skulle medföra att den del av musikindustrin som sysslar med produktion och distribution av fysiska bärare skulle krympa kraftigt var knappast förvånande. Inte fullt lika lätt att förutse var att detta skulle följas av en ökning av intäkter från den del av branschen som rörde livespelningar och levande framföranden. En undersökning från KTH redovisar exempelvis siffror beträffande den svenska

musikmarknaden under perioden 2000 till 2008. Intäkter från försäljning av skivor har minskat från ungefär 1 650 till 780 miljoner kronor, inkluderande inkomster från försäljning via digitala skivaffärer som iTunes. Under samma period ökade summan för Stim:s avgift på konserter, festivaler och andra evenemang från 42 till 90 miljoner kronor, och intäkterna från de fem största livearrangörerna i Sverige ökade från cirka 440 till strax under 1 000 miljoner kronor. Avgifter från radio och tv samt den så kallade kassettagiften har även de ökat kraftigt under samma period. Sammantaget är intäkterna inom svensk musikindustri som helhet i stort sätt oförändrade – med en påtaglig förändring i förhållandet mellan dess tre ben; skivförsäljning, liveförsäljning och avgifter.³ En snarlik undersökning av den brittiska marknaden gjord av Times Labs visar på motsvarande proportionella förändringar under perioden 2004 till 2008.⁴ Digitaliseringsens tekniska utveckling sätter med andra ord underhållnings- och kulturindustrierna under starkt tryck, men kanske inte på ett så enkelriktat sätt som man vid en första anblick kan tycka.

5/8, 2002 ROCKEFELLER PLAZA 75, NEW YORK

Trots den generösa takhöjden och de imponerande panoramafönstren var stämningen tryckande i sammanträdesrummet hos Warner Music Group. Bakom sin lugna fasad bet sig verkställande direktören för Apple, Steve Jobs, nervöst i kinden. De församlades blickar innehöll förväntan, otålighet och i vissa fall fientlighet när de riktades mot honom. Han tog till orda. ”Okej, lyssna nu. Det här är inte första gången vi talar om det här. Faktum är att under de senaste 18 månaderna har vi och många av de andra fyra stora bolagen mötts så många gånger att vi börjar bli trötta på varandra. Jag kommer att säga samma sak som jag har sagt de andra gångerna: ni kan inte hantera er

musik som ni är vana vid.” Runt bordet skruvade företrädare för WMG på sig. Någon suckade. ”Sucka inte! Det här problemet kan ni inte sucka bort. Ingen av de tjänster ni har försökt pracka på konsumenterna fungerar. Music-Net är skräp. Pressplay är skräp. Prenumerationstjänster med knöliga begränsningar. Era kunder vill inte ha det.” När han tog en sekunds paus var tystnaden kompakt. ”Jag förstår hur det känns. Vi på Apple äger också intellektuella tillgångar. Jag gillar inte att folk stjälar vår mjukvara mer än ni gillar att folk laddar ner er musik, men ni måste förstå att Internet har förändrat spelreglerna. Det behövs bara en enda digital kopia som kommer ut och sedan exploderar det. Vad ni måste göra är att konkurrera med det. Och vi kan visa er hur man gör. Men vi måste göra det tillsammans. På Napster gör man inte skillnad på om musiken kommer från er eller EMI eller något annat bolag. Låt oss sälja er musik på nätet via iTunes Music Store, till generösa villkor som ligger i linje med vad användarna vill ha.” Vid nämnandet av ordet Napster, det peer-to-peer-baserade nätverk vars moderbolag hade stängts ner året innan och vars oerhörda genomslagskraft ingen runt bordet kunde förneka, gick som en elektrisk stöt genom församlingen. En äldre herre vid kortändan tog till orda utan att fråga om ordet. ”Om”, sade han långsamt, ”om vi går med på detta vill vi ha tekniska garantier för att våra rättigheter står sig. Även efter att användarna laddat ner.” Jobs nickade – ”det ska vi kunna ordna.”

PIRATER VID HORISONTEN

Den första rättegången mot The Pirate Bay är som bekant över – och domen har som väntat också överklagats. Vi som tycker att målet är viktigt väntar spända på hovrättens kommande förhandling under hösten 2010. Jag är knappast den första att nämna det, men rättegången har på ett tydligt och ibland smärtsamt sätt illustrerat kollisionen mellan två världar. Kalla dem kartan och verkligheten, eller

dogmen och praktiken. Det handlar på många sätt om två uppsättningar normer som kolliderar, där den ena är grundad i text och tradition och den andra i ett teknikdeterministiskt tankesätt. Personligen kände jag denna motsättning väldigt tydligt då jag kallades in som vittne i rättegången, samt när mitt vittnesmål sedermera recenserades på olika håll.

Beteckningen rättegången mot The Pirate Bay leder egentligen tanken bort ifrån vad åtalet formellt handlar om, nämligen att fyra personer med olika kopplingar till The Pirate Bay skulle ha varit medhjäpliga till åtminstone någon av de trettio tre huvudgärningar som återfinns i stämningsansökan. Var och en av huvudgärningarna har form av ett slags 'användare X, med till exempel användarnamnet *KingKong*, har gjort ett verk tillgängligt för andra användare på Internet'. Detta är huvudgärningen, men åtalet handlar endast om medhjälp – användarna åtalas inte. Dessa användare har mötts med hjälp av länkar, så kallade torrent-filer, vilka de laddar upp eller ner på The Pirate Bay. Sajten fyller på detta sätt funktionen av ett öppet torg där användarna möts och utväxlar kontaktuppgifter med varandra. När väl kontakten är etablerad så kan delning av filer mellan användarna ske via deras respektive Internetuppkopplingar.⁵ Främjandet av huvudgärningen från de fyra anklagades sida ska alltså ha bestått i själva administrationen av den mötesplats som The Pirate Bay utgör, samt det beteende de i övrigt uppvisat. Om detta är tillräckligt för att anses som medhjälp till huvudgärningarna i åtalet är vad hovrätten slutligen har att ta ställning till.

Formellt är åtalet utformat så att det är de handlingar och åtgärder som var och en av de åtalade har vidtagit som ska bedömas. Frågan som ska besvaras är om de åtalade – Neij, Svartholm Warg, Sunde Kolmisoppi och Lundström – med råd eller dåd främjat *KingKongs* eller andras upphovsrättsintrång. Det handlar alltså inte primärt om

att bedöma vare sig sajten The Pirate Bay eller tekniken som ligger bakom det hela. Det är inte en rättegång mot The Pirate Bay som teknisk företeelse, mot användarna eller mot den kultur och politik som den gett namn åt. Ändå har lejonparten av tiden i rättegången ägnats åt att beskriva de konsekvenser som användarnas beteende har inneburit för marknaden och den polemik mot upphovsrätten och rättighetshavare som ska ha förekommit. Detta är både anmärkningsvärt och talande för de speciella problem som föreligger med att passa in vad de åtalade egentligen gjort på ett straffstadgande.

Det upphovsrättsliga intrånget begås av alla de miljoner användare som gör konstnärliga verk tillgängliga utan lov. Detta sker när användaren som har verket i sin helhet eller i alla fall delvis på sin hårddisk startar en BitTorrent-klient och låter andra användare ladda ner från honom eller henne. Att detta har skett är oomtvistat. Med detta borde upphovsrätten ha spelat ut sin roll – och man kunde ha fokuserat på den intressanta frågan, nämligen kring hur man ska se på medhjälpsfrågan i alla dessa fall. Men så har inte varit fallet. Inte minst för att skadeståndsfrågan inte avskildes från skuldfrågan, vilket skulle ha förenklat processen avsevärt. Det är annars vanligt att man avskiljer den civilrättsliga frågan om skadestånd från den straffrättsliga frågan om skuld när den senare är komplicerad. Målsägandena motsatte sig försvarets yrkande i denna fråga.

13/5, 2009 STOCKHOLM

Daniel Ek, grundare av musiktjänsten Spotify, log mot reportern. ”Idén till Spotify kom redan 2003 eller så, men det var väl runt 2006 som vi kände att det måste finnas ett bättre alternativ för skivbolagen än att hålla på och stämma sina användare. Fildelningfrågan intresserar oss inte, men frågan om hur

framtidens affärsmodeller för musiker ska se ut – den intresserar oss.” Han stannade upp och valde sina ord med omsorg. ”Vår vision var redan från början att erbjuda en laglig musiktjänst, som var lika bra eller bättre än piratsajterna, där användarna fick tillgång till all världens musik, gratis.” Plötsligt såg han ganska trött ut. ”Det var ett hästjobb att sälja in tjänsten. Jag satt väl i princip i flygstolen under två års tid för att träffa skivbolagsdirektörer och försöka sälja in tjänsten. Våldigt många jag mötte sa att det här kan de aldrig gå med på. Ibland skrattade man åt mig. Till slut var det nog en fråga om tajming. Skivbolagen har sett siffrorna för fildelning och insett att de måste göra något. Detta, samt att vi visade en viss lyhördhet för deras önskemål när vi utformade tjänsten, var nog det som sålde in det hela till sist. Vi får mellan 20 000 till 40 000 nya användare per dag.” Han log ytterligare, men såg också lite besvärad ut. ”Till slut är det ändå rättighetshavarna som bestämmer. Fast det är lite jobbigt att vi har olika kataloger i olika länder. I Sverige tvingades vi till exempel ta bort Robyn, men i Storbritannien, där hon ges ut av EMI, finns alla hennes skivor att tillgå hos oss. Det irriterar våra svenska kunder. På samma sätt är briterna sura över att vi nästan inte har något med Oasis, men i Sverige finns nästan allt av Oasis tillgängligt. Kunderna vill kunna byta musik med varandra och lyssna när som helst och varsomhelst. Vi tänker expandera, så vi får väl hoppas att skivbolagen inte drar ur pluggen.” Hans skratt ekade plötsligt en aning nervöst.

■ RÄTTIGHETSHAVARNAS TVEEGGADE SVÄRD

Upphovsrätten är det regelverk som ger skapare och producenter ensamrätt att bestämma över ett litterärt eller konstnärligt verks användande. Typiska verk som omfattas är litteratur, bildkonst, arkitektur och musik men även programkod och tv-inspelningar. Rätten att bestämma över sådant som kopiering, försäljning, sändning och andra

former av allmänt tillgängliggörande kan säljas vidare, och överförs ofta automatiskt via kontrakt till en arbetsgivare eller ett studiobolag. Undantag från denna ensamrätt finns förstås, exempelvis kopiering för privat bruk, i biblioteksverksamhet och för satir. Och naturligtvis varar inte upphovsrätten i all evighet. När tillräckligt lång tid har gått upphör skyddet, och verken blir fria att utnyttjas av alla och envar. Därav alla dessa Disney-filmer som baserar sig på grekiska sagor, eller R'n'B-låtar med Mozarts musikaliska slingor i refrängen.

Olovligt utnyttjande av upphovsrättsligt skyddat material, så kallat intrång, innebär att skälig ersättning ska betalas, detta helt oavsett uppsåt eller oaktsamhet. Ansvar är med andra ord strikt, och vägledning till ersättningens storlek får sökas genom att intrånget jämförs med motsvarande åtgärd på den legala marknaden – något som visade sig svårt att göra i fallet med *The Pirate Bay*. Övrigt skadestånd kan komma i fråga om intrånget gjorts med uppsåt eller av oaktsamhet. För straffansvar krävs uppsåtlighet eller grov oaktsamhet.

Upphovsrätten anses till sin ekonomiska del vara till för att gynna skapande och investeringar. Tilldelandet av ensamrätter anses nämligen uppmuntra själva skapande- och investeringslusten. Samma grundläggande logik gäller för alla andra immateriella rättigheter. Grunden för rättigheterna är att de uppmuntrar till ytterligare skapande och investeringar. Det är ett synsätt som faller tillbaka på idéer om ekonomisk effektivitet och förmåga att kanalisera ekonomiska resurser till skapande och innovation. I det EG-direktiv som låg till grund för den senaste uppdateringen av samtliga europeiska upphovsrättslagar heter det att ”dessa rättigheter har en avgörande betydelse för det intellektuella skapandet. Skyddet av dem bidrar till att bevara och utveckla kreativiteten och gagnar upphovsmän, utövande konstnärer, producenter, konsumenter, kultur, näringsliv och allmänhet.”⁶

Ekonomisk analys som grundbult för upphovsrätten är ett tveeggat svärd. Å ena sidan erbjuder den en heltäckande och brett accepterad grund som ger ett starkt berättigande. Å andra sidan får man finna sig i att ekonomisk analys kan användas för att uttrycka kritik mot upphovsrättens utformning, speciellt när marknader och kommunikationsteknik förändras. Ekonomiska teoretiker har alltså påpekat att bilden ovan är falsk, samt att den riskerar att skapa en illusion av att upphovsrättens utformning styrs av en rationell, nyttomaximerande organisation med allas goda för ögonen. Tyvärr är det inte så väl ställt, utan upphovsrätten är ett resultat av en politisk dans mellan nationella handelsintressen och privata intressen, med en avsevärd institutionell tröghet inblandad. Utöver detta orsakar den tekniska utvecklingen ständiga piruetter eller snedsteg hos olika parter genom återkommande svårförutsägbara taktändringar. Tryckpressen, spel-dosan, kameran, radion, vinylpressen, televisionen, videon, diskoteken, digitaliseringen och Internet är några av de teknologiska förändringar som påverkat spelreglerna avsevärt.

Flera av de förändringar som gjordes i svensk upphovsrätt 2005 hade sin upprinnelse i en G7-konferens tio år tidigare, då framför allt fonogrammakarnas oro inför den digitala infrastrukturens framväxt kom till uttryck. Den då rådande rädslan och ovilligheten till förändring från den del av musikbranschen som byggts upp kring en specifik teknisk distributionsmetod får alltså genomslag i en tid då det kanske vore mer effektivt att rikta blicken mot framtiden och reformera upphovsrätten i enlighet med mer tidsenliga tekniker och nyttjandeformer. Kanske är detta dock att vänta sig för mycket. ”Vad vi står inför [...] är en blandning av avsiktliga och oavsiktliga konsekvenser av en icke-dirigerad historisk process på vilken många intressenters varierande inflytande har lämnat sitt avtryck”, påtalade bland annat Paul David. ”Det vore följaktligen ganska uppseendeväckande om denna

rättsliga evolution rörande immaterialrätterna hade på något sätt resulterat i en uppsättning instrument optimalt utformade för att tjäna antingen det allmännas syften eller privata aktörers intressen.”⁷⁷ Denna bild står alltså i kontrast mot tanken på upphovsrätten som ett system designat för att belöna och därmed uppmuntra det kreativa skapandet.

ÄR EN UPPHOVSRÄTTSREFORM MÖJLIG I DAG? ■

Kanske är det egentligen inte något större problem att föreställningen om upphovsrätten som ett verktyg för att skapa optimala förutsättningar för kreativitet nog är falsk. Det verkligen bekymmersamma är att den hindrar den praktiska utveckling som faktiskt föreligger och att varje kritik av upphovsrätten därmed blir oerhört kontroversiell – hur nyanserad och konstruktiv den än må vara. Den pågående diskussionen tvingar snabbt in en i en situation där ’du antingen är med oss eller emot oss’. Någon mellanposition existerar inte. Debatten om fildelning har också blivit extremt polariserad, där den ena sidan beskylls för att vara organiserade inbrottsligor och den andra sidan för teknofobiska betonghäckar.

Det talas förstås om att upphovsrätten bör reformeras; att dess utformning borde ändras för att ligga mer i takt med tiden. Begreppet *copyright rollback* används ibland för att diskutera möjligheten att skala bort en del rättigheter som inte längre är anpassande till hur samhället ser ut. I stället skulle nya intellektuella rättigheter, vars skyddsomfång och tidsramar är mer anpassade till marknad och teknik, tillföras. Detta må låta tilltalande, men frågan är om det inte implicerar en överskattning av rationaliteten i systemet. Det frammanar återigen bilden av ett slags nyttoximerande, övergripande vilja och med-

vetenhet som vakar över strukturen. I praktiken är det knappast politiskt genomförbart att skala ner rättigheter när dessa utvecklas på en internationell arena, där varje medlemsland har sina egna nationella intresseorganisationer att ta hänsyn till. Det troliga är mot den bakgrunden att upphovsrättens omfång kommer att vidgas och dess livstid att förlängas. Redan 1994 konstaterade just Stig Strömholm att "riktigare än att frammana den från kulturell och rättspolitisk synpunkt nedslående bilden av ett rättsområde på glid från ideella höjder till materialistiska sumpmarker är nog emellertid att ifrågasätta om inte det betänkliga med utvecklingen framför allt ligger i att rättsordningarna, särskilt det internationella rättssystem som uppbar och skapar de stora konventionerna, helt enkelt har överansträngt en rättslig modell, som ursprungligen tillkommit för helt andra förhållanden men som på grund av den legislativa oförmågan till förnyelse kommit att fylla uppgifter som till slut förvanskar den".⁸

Det finns en alltså form av institutionell tröghet och en oförmåga till förnyelse som ligger i otakt med teknikutvecklingen, en tröghet som leder till att rättssystemet blir illa anpassat till att reglera den verklighet som ligger för handen. Sedan immaterialrättens utveckling blev en del av FN-systemet har det politiska och ekonomiska intresset för dess frågor ökat i takt med att kontrollen över immateriella tillgångar alltmer har kommit att betraktas som avgörande för såväl enskilda företags som hela staters förmåga att hävda sig i den internationella konkurrensen. Sedan mitten av 1980-talet har immaterialrätten allt mer kopplats samman med frågor om internationell frihandel och det FN-organ som har att hantera dess frågor är därmed sedan mitten av 1990-talet inte längre det primära internationella forumet för immaterialrättsliga frågor. Snarare har den immaterialrättsliga utvecklingen i första hand utgått från världshandelsorganisationen WTO. Det så kallade TRIPS-avtalet (Agreement on Trade-Related Aspects

of Intellectual Property Rights) utgör numera en icke-separerbar del av det avtalspaket som varje stat som vill delta i WTO-samarbetet måste anamma. Det förefaller dessutom som om den framtida utvecklingen kommer att äga rum i en exklusiv krets av de rikaste WTO-länderna: de så kallade Acta-förhandlingarna är en intressant företeelse som antagligen kommer att etablera ett nytt internationellt organ för immaterialrättsliga frågor, men som det inte finns rum att syna i detalj här och nu.

Det verkar alltså närmast omöjligt för ett land som Sverige att gå sin egen väg när det gäller upphovsrätten, men det är naturligtvis lockande att profilera sig i denna typ av mycket uppmärksammade frågor. Symptomatiskt är exempelvis att det nuvarande regeringspartiet Moderaterna påtalat att upphovsrätt inte är äganderätt och att partiet ska arbeta för en mer dynamisk upphovsrätt i samklang med tekniken. Vid en närmare granskning visar sig förslagen dock inte avse någon egentlig reform av upphovsrätten utan endast olika administrativa förfaranden för rättighetshavare att frivilligt kunna avsäga sig sin rätt i varierande utsträckning.⁹ Folkpartiet har i sin tur antagit en motion kring upphovsrätten vars utgångspunkt är en mer positiv syn på Internets möjligheter till informationsspridning. Viljan torde dock alltså vara större än möjligheterna – även för de folkvalda.

EN SÄKER HAMN? ■

Om man bortser från den otrevliga attityd och grova språk gentemot rättighetshavares företrädare som förekommit på The Pirate Bays hemsida, är den när allt kommer kring endast en samling länkar som användarna har lagt upp. Det imponerande ligger i länksamlingens omfång och i att vem som helst kan lägga upp och ladda ner länkar

utan att behöva granskas och auktoriseras. Öppenheten och omfattningen var och är The Pirate Bays styrka. Användarna utgör dess värde.

I tingsrättsförhandlingen framfördes att E-handelslagen skulle vara tillämplig och kanske utgöra en säker hamn för de fyra åtalade.¹⁰ Lagen är baserad på ett EG-direktiv och har som en av sina funktioner att klargöra när en leverantör av informationssamhällets tjänster ska kunna hållas ansvarig för skada som uppkommit på grund av den genom tjänsten lagrade eller vidarebefordrade informationen.¹¹ Detta gäller för både det strikta skadeståndsansvaret vid upphovsrättsintrång, och det ansvar som förutsätter uppsåt eller oaktsamhet. De möjligheter som ges i upphovsrättslagen att meddela olika typer av förelägganden och beslut (såsom vite) för att förhindra fortsatt missbruk påverkas inte. Ett syfte med bestämmelserna är att säkerställa att mellanhänderna inte drabbas av ett orimligt stort ansvar, vilket skulle riskera att hämma utvecklingen av informationssamhällets tjänster. Ett annat är att öka tryggheten och rättssäkerheten, samt att avlägsna hinder för den fria rörligheten för diverse tjänster genom att ha tydliga och framför allt gemensamma regler på den inre marknaden.

Definitionen av ”informationssamhällets tjänster” är mycket bred och täcker alla tjänster som normalt utförs mot ersättning, tillhandahålls på distans, på elektronisk väg och på individuell begäran av en tjänstemottagare. Definitionen av ”ersättning” är också generös och inkluderar tjänster som kan upplevas som ’gratis’ av användarna, till exempel sökmotorer, prisjämförelsesidor och kontakttjänster på Internet.¹² Tjänstleverantörerna delas in i tre kategorier, vilka är överföringstjänster (16§), cachningstjänster (17§) samt lagringstjänster (18§). De två första typerna är av teknisk, automatisk och passiv karaktär i förhållandet mellan tjänsten och det material som det handlar om i de primära intrången. Tjänsten får inte samarbeta med tjänstemottagarna eller ändra i någon information.¹³ Den tredje

kategorin är till för tjänster där material lagras en längre tid, exempelvis webbhotell eller videotjänster som YouTube. För straffrättsligt ansvar gäller enligt 19§ att en tjänsteleverantör som överför eller lagrar information för någon annan får dömas till ansvar för brott som avser innehållet i informationen, endast om brottet begås uppsåtligen – alltså inte endast av oaktsamhet. Redan de allmänna grundsatserna om ansvar för underlåtenhet samt kravet på subjektiv täckning innebär således hinder för att hålla en mellanhand ansvarig för de intrång som användarna begår.¹⁴ I fallet The Pirate Bay rörde det sig om en länksamling som gav tillgång till det informationsnät som fanns mellan användarna och information som lagrades på användarnas datorer. En tjänst som The Pirate Bay var vad man i engelska rättsfall kallat en *signpost*-funktion. Med andra ord lagrades den skadeståndsgrundande informationen – spelfilmer, musikalbum samt datorprogram – aldrig på webbplatsen, och det borde därför varit lämpligast att kategorisera tjänsten som en ren vidarebefordringstjänst.

För tjänster som enbart vidarebefordrar, det vill säga i enlighet med 16§ i E-handelslagen, gäller ansvarsfrihet om leverantören inte samverkar med användarna av tjänsten genom att initiera, välja ut mottagaren av tjänsten eller välja ut eller ändra i den överförda informationen. Det som borde prövas i hovrätten är alltså om de fyra åtalades beteende – yttranden på hemsidan, utformningen av den samt den öppna databasen – kan likställas med några av dessa rekvisit. Tyvärr gjordes inte någon sådan prövning i tingsrätten eftersom den valde att kalla The Pirate Bay en ”värdtjänst” – den typ av lagringstjänst som omfattas av bestämmelsen i 18§, vilket leder till en annan prövning av förhållandet mellan användare och tjänst. Det är inte uteslutet att detta val kan ha berott på att man hyste missuppfattningen att tjänsten var utformad så att upphovsrättsskyddat material förekommit på webbplatsen.¹⁵

Inför hovrättens prövning till hösten 2010 finns därför anledning att dröja en stund vid sådana lagringstjänster som åsyftas i E-handelslagens 18§. Det rör sig alltså om tjänster som lagrar den skadliga informationen åt sina användare. EG-direktivet formulerar det som en tjänst som lagrar information åt mottagaren av en tjänst ("storage of information provided by the recipient of the service"). Kategorin avser bland annat digitala anslagstavlor på Internet, där användarna kanske anslår upphovsrättsligt skyddade texter utan tillstånd eller framför andra yttranden som kan medföra ansvar. Gemensamt för dessa tjänster är att användarna både kan föra in informationen och ta del av den som andra användare fört in. Därtill inkluderar kategorin tjänster som ger användaren möjlighet att sätta upp sin egen plats på Internet och fylla den med nedladdningsbara filer, exempelvis MySpace eller diverse webbhotell, och dessutom tjänster där man lagrar och visar användares filmer, som på exempelvis YouTube.¹⁶

Dessa tjänster benämns "värdtjänster" (hosting services) och det borde vara tämligen svårt för hovrätten att komma fram till att en tjänst som består i att lagra länkar är att likställa med dessa. Detta innebär inte automatiskt att männen bakom The Pirate Bay skulle slippa undan skadeståndsansvar, utan endast att man bör gå vidare och pröva i vilken utsträckning de har samarbetat med användarna som står bakom de egentliga intrången. Men oavsett hur E-handelslagen tolkas i fallet med The Pirate Bay kvarstår faktum att många digitala mellanhänder – som inte samverkar med användarna till upphovsrättsintrång och därmed anses befriade från ansvar – likväl kommer att vara effektiva som verktyg för användare som olovligen vill dela filer.

Gloucester Crown Court hade i februari 2010 att bedöma frågan om hur Internettjänsten "TV-Links" skulle ses enligt deras implementering av E-handelsdirektivet. Det rörde sig om en indexerad

samling av över 30 000 länkar till strömmande media på andra sidor. TV-Links var ett effektivt sätt för över 30 miljoner användare att skaffa sig tillgång till tv-serier och filmer, och tjänsten hade också betydande annonsintäkter. Vid en polisrannsakan beslagtogs datorutrustning med vilken tjänsten drevs. Domstolens bedömning i frågan var dock att det rörde sig om en ren vidarebefordringstjänst, och att den ansvarige ej hade initierat överföringen, ej valt ut mottagare och ej modifierat den överförda informationen. Fallet uppvisar alltså betydande likheter med The Pirate Bay – men med motsatt utgång. Det aktuella EU-direktivet har som sitt viktigaste mål att undvika en splittrad rättslig situation i de här frågorna, men det ser alltså ut som om risken för detta har ökat. Jag skulle gärna se att man i höstens förhandlingar begär ett förhandsavgörande från Europeiska unionens domstol angående tolkningen av E-handelsdirektivet rörande dessa typer av digitala länksamlingar.

DEN LÅNGA DYNINGEN – EFTER STORMEN

Om nu upphovsrätten svårligen kan reformeras, och det visar sig ännu svårare att stänga ner de verktyg som används för olovlig fildelning, vad återstår att göra? Bör man söka framtidens lagliga nyttjande av film och musik i rättighetshavarnas goda vilja? Bara för att man har en upphovsrätt innebär inte detta att man har råd att utnyttja den på vilket sätt som helst. Vad man kan hoppas på är att framtidens lösningar kommer till stånd när rättighetshavarna möter konsumenternas behov i en verklighet som faktiskt föreligger. Det kommer att växa fram nya plattformar och licensstrukturer, och det kommer med all säkerhet att röra sig om privata, till en början begränsade, initiativ. Ibland nämns visserligen ett möjligt alexanderhugg som skulle göra

all fildelning laglig genom att man helt enkelt tog ut en avgift i de sektorer som tjänar mest på förekomsten av kultur, information och nöje i digital form: bredband, hemmabioteknik och portabla mediespelare. En sådan avgift skulle, som en producent på Göteborg Filmfestival uttryckte det, ”ta betalt där det faktiskt konsumeras”. Ett sådant system benämns schablonmässigt ”bredbandsskatt”, och skulle administreras av någon organisation som är bra på att ta fram statistik över konsumtionen samt att sköta betalningsströmmar, exempelvis Stim som också bjudit in till en sådan diskussion. ”Vi vill sätta oss ner med Internetoperatörerna och diskutera hur vi gemensamt kan göra det möjligt för dem att erbjuda sina kunder att via sin Internetavgift betala för den musik som strömmar genom nätoperatörernas nätverk – och därmed också bli lagliga musiksurfare. I typfallet innebär det att en vanlig Internetanvändares månadsavgift höjs med ett belopp som står i proportion till det samlade nyttjandet av musik på nätet.”¹⁷

Det får väl erkännas att en sådan drastisk lösning verkar politiskt orealistisk i dagens klimat, inte minst på grund av de handelspolitiska konsekvenser som ett sådant införande skulle kunna medföra om det befinns utgöra ett brott mot Sveriges åtagande enligt TRIPS-avtalet.¹⁸ Men med ändrat framtida handelsbruk så vet man aldrig. Mer realistisk för stunden är nog den lösning som Spotify står för: en musiklyssningstjänst som erbjuder samma typ av snabbhet, sökbarhet och användarinblandning som gjort fildelningen populär. Ovanpå detta håller man sig med en flexibel betalningsmodell som gör tjänsten anpassad till många olika målgrupper med olika ekonomiska förutsättningar. Att vissa bredbandsleverantörer bakat in tjänsten som en del i sitt bredbandserbjudande gör det hela än mer spännande. Allt som allt: en laglig ”all-you-can-eat”-modell som står i samklang med den tekniska utvecklingen inom digital distribution. Tyvärr har man inte lyckats med att få med alla rättighetshavarna på tåget, och användare

har också uttryckt en viss skepsis mot att vara beroende av en fungerande nätuppkoppling för tillgång till sitt musikbibliotek.¹⁹ Värre är invändningen att man inte kan lita på att rättighetsinnehavarna inte plötsligt ändrar villkoren – eller drar undan delar av sin katalog från tjänsten. En sådan brist på tillit leder helt förståeligt till att användare tvekar att ensidigt bygga upp sina lyssningsvanor kring en laglig tjänst som Spotify.

Oavsett om Spotify blir den framgång man hoppas på eller inte,²⁰ pekar initiativet ut en framkomlig väg för andra framtida plattformar och licensmodeller. Rättighetshavarnas anslutning till tjänsten är förvisso formellt frivillig, men mot bakgrund av tillståndet i det tekniska informationslandskapet så får denna frivillighet ändå anses ha en viss begränsning i praktiken. Den olagliga fildelningen fungerar inte endast som inspirationskälla för utformningen av dessa nya tjänster, utan inverkar även delvis på förhandlingar med rättighetshavarna. Något som är minst sagt tidskrävande och tämligen osäkert, och därmed dämpar investeringsviljan i tjänster som skulle kunna konkurrera med Spotify på samma sätt som radiokanaler konkurrerar med varandra. En framtida möjlighet skulle kunna vara att sätta upp ett system med avtalslicenser för tjänster av denna typ, helst i samband med att företrädarorganisationer för rättighetshavare samordnar sig på den europeiska arenan. Syftet med sådana modeller skulle vara att uppnå en öppnare tillgång och mer förutsägbara förutsättningar för framtida musiktjänster – utan att entreprenörerna ska behöva tillbringa ”två år på flygplan” för att få tillstånd de nödvändiga licenser som behövs. På den svenska arenan pekar det senaste delbetänkandet i Upphovsrättsutredningen mot att ge avtalslicenserna ökat utrymme och betydelse.

Situationen inom filmsektorn släpar på många sätt efter i jämförelse med musikindustrin. Dvd-utgåvor säljer fortfarande mycket bra. Men man får anta att en liknande utveckling som den inom musiksektorn också väntar här. En motsvarande tjänst till Spotify är Vodddler som erbjuder filmer efter en abonnemangsmo­dell. Tjänsten är inne i en testperiod och har ett tämligen begränsat utbud. Det verkar sannolikt att precis som dess motsvarighet inom musikbranschen kommer dess eventuella framgång att bero på hur villiga rättighetshavarna är att förse tjänsten med en bred katalog och generösa användarvillkor. Någon gång i framtiden, när marknaden och tekniken saktat ner kring ett antal fungerande modeller avseende nöje och kulturupplevelser, kommer tiden kanske att vara mogen för att reformera upphovsrätten i enlighet med de bruk som etablerats. Lagstiftning följer vanligtvis marknadsbruk, om än med god fördröjning. Men det omvända gäller också: att marknadsbruk influeras av lagstiftningen, eller i vart fall av föreställningen om dess innehåll.

9/2, 2010 NEW YORK

Det snöade utanför panoramafönstren i det luftiga konferensrummet. Kvartalsrapporten för Warner Music Group var i stort sett avslutad och det var dags för frågestund. Warners chef Edgar Bronfman Jr. tog emot analytikernas frågor om strömmande tjänster och nedladdningstjänster. ”Jo, angående affärsmodeller. Gratis strömmade tjänster är tydligt inte positivt för musikindustrin. Vad gäller Warner så kommer vi inte att licensiera vårt material till sådana tjänster. Att få all musik gratis, och att sedan lockas till en betaltjänst, är inte den sortens inställning till affärer som vi vill stötta i framtiden. Vi tror hellre på de tankesätt som har lanserats av Rupert Murdoch under det gångna året: att ta betalt per utnyttjande eller via personliga prenumerationer. Den

digitala världen kan inte få vara ett laglöst rum. Samma lagar som gäller i den vanliga världen måste gälla även där.” Frågan kom från golvet. ”Gäller det även om era kunder gillar tjänster som Spotify, och alternativet är att kunderna vänder sig till illegal fildelning i stället?” Edgar Bronfman Jr. harklade sig. ”Våra avtal med Spotify påverkas inte för tillfället, men vi kan inte låta våra affärsmodeller dikteras av piraters utpressning.” Utanför fönsterglasets fortsatte snön att falla. Den skulle falla länge än.

NOTER

1. Den här artikeln är en kraftigt bearbetad version av min text i *Svensk Juristtidning* nr. 3, 2010, ”Pirater och rättighetshavare”. Jag hoppas att de namngivna personerna ska förlåta mig de skönlitterära gestaltningar som jag gjort för att kunna illustrera skeenden och tidsperioder på ett enklare sätt än vad omfånget tillåter. Innehållet i de fyra kursiverade passagerna är inspirerat av i tur och ordning: (1.) ”Hearings before the subcommittee on courts, civil liberties and the administration of justice on home recording of copyrighted works 1982”, (2.) Steve Jobs intervju i *Rolling Stone Magazine* i december 2003, (3.) intervju med Daniel Ek i *Dagens Industri* 28/3, 2009 samt en snarlik intervju i *Dagens Nyheter* 13/5, 2009, och (4.) ”Warner Music Group earnings call transcript” 9/2, 2010 samt uttalande i *The Guardian* 10/2, 2010.
2. Louis Barfe, *Where Have All the Good Times Gone? The Rise and Fall of the Record Industry* (New York: Atlantic Books, 2005), 295.
3. Daniel Johansson & Markus Larsson, ”The Swedish Music Industry in Graphs – Economic Development Report 2000–2008” – http://www.trendmaze.com/media/1038/swedish_music_industry_2000-2008.pdf [senast kontrollerad 30/6, 2010].
4. Time Labs Report, ”Do music artists fare better in a world with illegal file sharing?” – <http://labs.timesonline.co.uk/blog/2009/11/12/do-music-artists-do-better-in-a-world-with-illegal-file-sharing/> [senast kontrollerad 30/6, 2010].

5. Vid den tidsperiod som är aktuell i åtalet stod The Pirate Bay bakom inte bara ett öppet register där användarna kunde utväxla länkar, utan även driften av en så kallad "tracker", en funktion med vilken användare med sådana länkar kunde finna varandra. Trackern är en av de funktioner som varit svårast att förklara, men kan i allt väsentligt liknas vid en närvarotavla där användarna anslår att man är online och har en aktiverad länk. The Pirate Bay driver dock ingen tracker längre, eftersom den inte anses relevant i och med den senare tekniska utvecklingen som gör det möjligt för användarna att hitta varandra oavsett denna.
6. "Directive 2001/29/EC of the European Parliament and of the Council of 22 May 2001 on the harmonisation of certain aspects of copyright and related rights in the information society" – http://www.anacom.pt/streaming/directive%202001_29_EC_uk.pdf [senast kontrollerad 30/6, 2010].
7. Paul A. David, "Intellectual Property Institutions and the Panda's Thumb: Patents, Copyrights, and Trade Secrets in Economic Theory and History", *Global Dimensions of Intellectual Property Rights in Science and Technology* red. Michael B. Wallerstein *et al.* (Washington: National Academic Press, 1993), 21.
8. Stig Strömholm, "Ideologi och praktik – till de upphovsrättsliga avtalens utveckling" *Festskrift till Anders Agell* red. Torgny Håstad (Uppsala: Iustus, 1994), 631.
9. Henrik von Sydow & Per Schlingmann, "Moderaterna ska jobba för en mer dynamisk upphovsrätt" *Dagens Nyheter* 17/12, 2009.
10. "SFS 2002:562. Lag om elektronisk handel och andra informationssamhällets tjänster". E-handelslagen – se exempelvis <http://www.notisum.se/RNP/sls/lag/20020562.htm> [senast kontrollerad 30/6, 2010].
11. *Ibid*, 16-18§.
12. Se vidare Kristoffer Schollin, "A Funny Thing Happened on the Way to the Internet Forum" *Swedish Studies in European Law* 2008 (London: Hart Publishing 2010).
13. Se vidare i EU-direktivet till E-handelslagen, framför allt ingresspunkterna (43) och (44).
14. Propositionen till E-handelslagen, 2001/02:150, innehåller resonemang kring tjänsteleverantörers straffrättsliga ansvar på sidorna 88-92.

15. Se, ”Stockholms tingsrätts dom meddelad 2009-04-17 i mål B 13301-06” – <http://static.vg.no/piratebay/dom.pdf> [senast kontrollerad 30/6, 2010].
16. Propositionen till E-handelslagen, 2001/02:150, innehåller resonemang kring värdtjänster på sidan 21.
17. Kenth Muldin *et al.* (Stim), ”Så kan nedladdning bli laglig” *Göteborgs-Posten* 12/2, 2009.
18. Det finns förvisso begränsade initiativ på den europeiska arenan som pekar i denna riktning. Ett exempel är den polska filmlagen som innebär en avgift på 1,5 procent av intäkter för alla bolag och digitala plattformar som distribuerar film. Avgiften används av polska filminstitutet för att stödja polsk filmproduktion. Detta är förvisso långt ifrån den typ av heltäckande avgift som skisseras ovan, men jämfört med det svenska filmavtalet som baserar sig på frivillighet och där beräkningen utgår från biografbiljetter så är det polska systemet en rörelse i den riktningen.
19. Nära sex av tio användare uppgav detta som en nackdel i Stim:s undersökning, ”Pirater, fildelare och musikanvändare – en undersökning om förutsättningarna för nya musiktjänster på Internet” – [https://www.stim.se:8443/stim/prod/stimv4.nsf/Productions/4D6D4B7EEC3E1D96C12575700036EEDB/\\$File/20090306.pdf](https://www.stim.se:8443/stim/prod/stimv4.nsf/Productions/4D6D4B7EEC3E1D96C12575700036EEDB/$File/20090306.pdf) [senast kontrollerad 30/6, 2010].
20. Spotify gick med nästan 32 miljoner kronor i förlust 2008 enligt SvD – ”Röda siffror i Spotifys årsredovisning”, osignerad, *Svenska Dagbladet* 18/8, 2009.

■ VAR SÅ GOD ATT ÄLSKA DET IMMATERIALRÄTTSLIGA ÄGANDET OCKSÅ

JOHAN SÖDERBERG

Är immaterialrätten en egendomsrätt? Denna fråga har debatterats flitigt av liberala anhängare och motståndare till immaterialrätten. På senare år har diskussionen lyfts från bloggofären till att bli en angelägenhet för de politiska partierna. När höga funktionärer inom Moderata samlingspartiet slog fast att immaterialrätten inte ska betraktas som en egendomsrätt fick de mothugg från Folkpartiets partiledare.¹ För liberala kritiker av immaterialrätten är det avgörande att frågan kan separeras från försvaret av den privata äganderätten. Samtidigt är stödet som de kan mobilisera från borgerliga opinionsbildare och beslutsfattare betydelsefullt. Därför har frågan om huruvida immaterialrätten ska räknas som en egendomsrätt blivit viktig för den immaterialrättskritiska rörelsen som helhet. Lite tillspetsat kan man säga att det har blivit till en politisk angelägenhet att denna fråga besvaras nekande – eller åtminstone lämnas hängande i luften. Med denna artikel vill jag bredda diskussionen om immaterialrättens status som en egendomsrätt. Här kommer jag att argumentera för att immaterialrätten bör förstås som en variant av privategendomen.

Påståendet att immaterialrätten inte är att betrakta som en egendomsrätt bygger på ett vida spritt antagande i den immaterialrätts-

kritiska rörelsen som helhet. Vad jag har i åtanke är föreställningen om att information är fundamentalt annorlunda från materiella resurser. Artikeln kommer därför att inledas med att bemöta detta resonemang. Jag bestrider inte påståendet att information, till skillnad från materiella ting, kan reproduceras i ett oändligt antal kopior. Men jag är tveksam till att ett sådant konstaterande erbjuder den bästa utgångspunkten för att tänka kring immaterialrätten. Ett problem med resonemanget är att tyngdpunkten läggs vid ett förmodat brytnings-skede. En gammal ekonomi baserad på materiella produkter ställs mot en ny ekonomi baserad på information och tjänster. När detta motsatsförhållandet får stå i centrum riskerar tankegången att bli statisk. Det är mer fruktbart att i stället betona den historiska kontinuitet som lett fram till dagens immaterialrättsliga situation. Det blir då tydligt att expansionen av egendomsformen till det immaterialrättsliga området inte sticker ut nämnvärt från hur det privata ägandet som institution har inkorporerat andra resurser tidigare i historien. Inspiration hämtas i det följande från konstruktivistisk vetenskapsteori,² liksom från marxistisk ideologikritik.³ Tveklöst blir det svårare att få de olika grupperingarna inom det immaterialrättskritiska lägret att sluta upp bakom den tolkning som jag förordar här. Jag tror ändå att detta angreppssätt är att föredra eftersom det står på en mer solid teoretisk grund. Därför utlovar det en bättre vägkarta för framtida strider kring immaterialrätten.

ETT KONSTRUKTIVISTISKT PERSPEKTIV PÅ INFORMATION ■

Begreppet ”information” är centralt i många av resonemangen som förs av immaterialrättskritikerna i bloggosfären och inom Piratpartiet.⁴ Trots en stor variation går det att urskilja ett par gemensamma

drag. Kännetecknande för information antas vara att den kan reproduceras i ett oändligt antal kopior. Denna egenskap förmodas införa en avgörande skillnad mellan information och ”materia”. Medan information finns i ett ständigt överflöd är andra typer av resurser alltid begränsade. I nationalekonomiska termer har samma idé formulerats som att det inte tillkommer några stigande marginalkostnader med att reproducera ytterligare en kopia av samma information.⁵ De restriktioner som immaterialrätten skapar i tillgången på information uppfattas därför som ”artificiella”. Argumentationen underbyggs ibland med en jämförelse mellan fildelning och bilstöld. En innehavare av information har fortfarande tillgång till sin information efter det att den har kopierats och spridits till flera användare. Ägaren till en bil har däremot berövats sin möjlighet att utnyttja bilen efter det att den har blivit stulen. Detta exempel, eller någon av dess många varianter, leder fram till idén att det privata ägande av materiella resurser är förankrat i naturligt existerande begränsningar. Mot den bakgrunden framstår immaterialrättsligt ägande som artificiellt, konstlat och konstruerat.

Tillsammans med föreställningen om vad information är – och hur den skiljer sig från andra, materiella resurser – följer ofta ett antagande om att information kommer att spela en allt större roll i framtiden. Detta påstående anknyter, explicit eller implicit, till en femtio år gammal idé om det antågande, postindustriella informationsamhället. Utsagorna om ett sådant framtida samhälle återkommer i ett oändligt antal utföranden och har getts många olika namn genom åren. Inte desto mindre kretsar resonemangen kring samma uppsättning idéer. Vi sägs leva i en brytningstid. Det historiska brottet består i övergången från industrialism till informationalism (nätverkssamhälle). Den pådrivande faktorn bakom denna omvandling sägs vara utvecklingen av informationsteknik.⁶ Det är samma teknik som har skapat ett överflöd av musik, film och spel med mera, och som har

gjort det nära på omöjligt att ta betalt för information. Inte alltid, men tillräckligt ofta, slutar detta anförande i en vision om att upphovsrättsindustrin kommer att förlora slaget om immaterialrätten. Ur de föråldrade monopolens aska väntas nya affärsmodeller resa sig – vilka förhoppningsvis kommer att förena god lönsamhet med informationsfrihet.⁷

Antagandena som jag har återgett här kan problematiseras med hjälp av konstruktivistisk vetenskapsteori. Denna teoribildning växte fram i mitten på 1900-talet när sociologer och filosofer började studera naturvetenskaplig kunskapsproduktion. Den gamla trosvissheten om att vetenskapsmän endast beskriver eviga fakta och naturlagar blev alltmer ifrågasatt. Med ett historiskt perspektiv på naturvetenskaperna blev det klart att de vetenskapliga sanningsanspråken har genomgått stora omvälvningar. Det är inte bara teorierna som har förändrats med tiden; själva grundvalarna för att bedöma en teori eller observation har också visat sig vara föränderliga. Därmed undergrävs idén om vetenskaplig kunskap som något som byggs upp successivt genom åren genom att mer fakta och lagar upptäcks.

Som alternativ förklaringsmodell till det ovanstående lägger konstruktivistisk vetenskapsteori tyngdpunkten vid att vetenskapliga fakta och teknologiska artefakter är konstruerade. Poängen är inte att förneka att 'verkligheten' existerar. Syftet är att problematisera den process genom vilken vår kunskap om verkligheten blir till. Konstruktivistisk vetenskapsteori vill belysa det fotarbete och den organisering som har krävts för att göra något till en 'för-givet-tagen', naturvetenskaplig sanning. Kontentan av detta resonemang är att vetenskapliga resultat inte upptäcks – utan snarare skapas. Efteråt 'rivs byggställningarna' och arbetet som har legat bakom konstruktionen osynliggörs. Det konstruktivistiska synsättet påbjuder slutsatsen att världen skulle ha kunnat konstrueras på många andra sätt än de som

vi känner till i dag. Insikten om denna möjlighet döljs bakom föreställningen att vetenskapliga fakta är givna av naturen och att teknikutvecklingen följer orubbliga lagar. Många forskare på området ser det därför som sin uppgift att påminna omgivningen om att vetenskapen och teknologin är resultatet av konflikter och förhandlingar.⁸

Inte sällan strider det konstruktivistiska synsättet mot det mesta som känns intuitivt riktigt och är allmänt vedertaget. Min argumentation förutsätter inte en uppslutning bakom de mer långtgående ståndpunkterna inom konstruktivistisk vetenskapsteori. Det räcker egentligen med att ett löst konstruktivistiskt anslag tillämpas på föreställningen om vad information är för något. Jag vill mena att en historisk tillbakablick ger ett visst stöd för en sådan omtolkning. Den definition av information som vi nu använder oss av blev gångbar i slutet på 1940-talet. Begreppet föddes i samband med framväxten av en industri som var baserad på naturvetenskaplig forskning. Denna industri hade behov av att kunna mäta informationsprocesser. Att specificera vad information var för något utgjorde ett första steg i denna riktning. Under en tid fanns det flera rivaliserande svar på frågan ”vad är information?”. Enligt ett förslag borde information förstås som något som var oskiljaktigt från hur den tolkades av mottagaren. En sådan storhet skulle dock vara i det närmaste omöjlig att kvantifiera. Definitionen svarade också dåligt mot industrins behov av att kunna analysera och styra informationsprocesser. I stället vann det förslag som fortfarande har laga kraft i dag, och som vanligen förknippas med namnet Claude Shannon. Han erbjöd en definition där information existerar oberoende av vilken mening den förmedlar till mottagaren. Därigenom blir information till en de-kontextualiserad, matematisk och mätbar storhet. Katherine Hayles betonar hur denna definition har bidragit till en dualistisk världsbild där kroppslighet ställs i motsättning till information samtidigt som den förra antas vara genomsyrad av den senare.⁹

Samma definition av information föregår och ligger till grund för den immaterialrättsliga lagstiftningen. För att något ska kunna ägas måste det först ha identifierats som en urskiljbar enhet. Men det vore lika rimligt att förstå information som en kontextbunden, menings- skapande och kollektiv process. Med den senare beskrivningen verkar det mindre naturligt att avdela och hägna in kommunikationsflödena bakom upphovsrätter och patent. Jag tar en risk när jag talar så mycket om definitioner. Det kan nu framstå som om denna process uteslu- tande eller huvudsakligen bestod av språkliga diskurser. I så fall skulle immaterialrätten kunna utmanas bara genom att folk började tänka och tala annorlunda om information. En av förtjänsterna med den gren av konstruktivistisk vetenskapsteori som Bruno Latour företrä- der är att teorin tar avstånd från ett ensidigt fokus på diskurser. En språklig definition måste förankras i materiella praktiker. Detta reso- nemang kan illustreras med hur ”information” har konstruerats som en kvantifierbar storhet. Föreställningen om vad information är har byggts fast i ADSL-uppkopplingar, TCP/IP-protokoll, grafiska gräns- snitt, policydokument, i verkställandet av domslut och så vidare. Att säga att information har konstruerats på ett visst sätt är därför inte samma sak som att säga att information inte existerar – eller att den kan se ut hur som helst. Inte heller betyder det att dagens definition av information enkelt kan bytas ut genom att vi ändrar tankesätt och språkbruk. Likafullt är det konstruktivistiska anslaget fruktbart för att rikta uppmärksamheten mot hur en förgiven sanning om vad information är, har byggts upp historiskt i dragkampen mellan mot- stående intressen.

Konflikterna kring olika kopieringsskydd, Digital Rights Manage- ment (DRM), erbjuder ett nästan övertydligt exempel. Syftet med DRM är att förhindra användare från att kopiera upphovsrättsskyd- dat material utan rättsinnehavarens tillstånd. På samma gång bidrar

DRM till en större berättelse om vad immaterialrätten och information är för något. Enligt denna berättelse är upphovsrättsindustrin leverantörer av innehåll och underhållning. Konsumenterna är mottagare av detta innehåll och står därför i skuld till leverantören. Vad som är anmärkningsvärt med detta exempel är att vi tydligt igenkänner DRM som just en konstruktion. Det är så uppenbart, att min utläggning ovan nästan kan framstå som trivial. Detta skvallrar om ett misslyckande från upphovsrättsindustrins sida. Hade konstruktionen varit framgångsrik skulle vi inte ha känt igen DRM som en konstruktion. Kopieringsspärrens skulle ha sjunkit in i gränssnittet utan att tilldra sig någon särskild uppmärksamhet. Först därefter skulle DRM effektivt kunna stabilisera upphovsrättsindustrins berättelse om sig själv som leverantörer av innehåll. Att så inte har skett beror på att industrins ansträngningar har motarbetats. Delvis har motståndarna fört kampen på en diskursiv nivå. Ett litet exempel i mängden är kampanjen för att läsa ut förkortningen ”DRM” som ”digital *restriction* management”. Mer betydelsefullt är det arbete som har utförts av crackers, aktivister och entreprenörer inom fildelningsbranschen. Användarvänliga gränssnitt för att kringgå DRM och för att sprida filer över Internet har varit avgörande. Därmed har en alternativ berättelse om vad information är kunnat få fotfäste hos en bredare allmänhet. Den senare berättelsen återupprättar en syn på information som ett flöde av kommunikationer snarare än som ett innehåll.

Så långt skiljer sig inte min utläggning nämnvärt från många av de versioner som cirkulerar bland immaterialrättskritiker i bloggosfären. Men det immaterialrättskritiska synsättet och konstruktivistisk vetenskapsteori är inte samstämmiga till punkt och pricka. Även argumentationen för fri fildelning kan plockas isär med hjälp av ett konstruktivistiskt, teoretiskt tillvägagångssätt. Om upphovsrättsindustrin vill framställa ägandet av information som en naturgiven själv-

klarhet, så finns det en nästan lika stor benägenhet i det immaterialrättskritiska lägret att framställa information som en av naturen oändlig resurs. Därmed dras en gräns upp mellan information och kategorin ”materiella, ändliga resurser”. Dan Schiller har träffande beskrivit denna tankefigur som ett fall av ”informationsexceptionalism”. Han är kritisk till att information på detta vis har kommit att uppfattas som något artfrämmande i samhället. Schillers invändning ligger i linje med ett genomgående tema inom konstruktivistisk vetenskapsteori, nämligen vikten av gränsdragningar. Arbetet med att avgränsa saker är aldrig oskyldigt. Med utgångspunkt i denna insikt föreslår jag att gränsdragningen mellan information och materiella resurser bör förstås som taktiskt-politiskt motiverad. Syftet med informationsexceptionalismen är att skilja immaterialrätten från den privata egendomsrätten. Därmed kan immaterialrättsfrågan paketeras om, så att olika grupper i samhället kan samlas bakom en kritik av immaterialrätten oavsett deras övriga, ideologiska motsättningar.

HUR ÄGANDE KONSTRUERAS

Föreställningen om ägandet som en naturrätt har varit en grundpelare i liberalt tänkande allt sedan John Lockes dagar. Ägandet kan sägas vara en naturrätt eftersom den antas existera oberoende av historiska förlopp, som exempelvis framväxten av nationalstater och modern lagstiftning. Paradoxalt nog måste denna föreställning om ägandet som en evig, oföränderlig princip jämkas samman med faktumet att gränserna för äganderätten ritas om och omförhandlas kontinuerligt. Ett nutida, konkret exempel på detta är införandet av ägandelägenheter som en ny boendeform. Vilka rättigheter och skyldigheter som ingår i ägandet av en ägandelägenhet jämfört med en bostadsrätt var

inte givna på förhand. Den slutgiltiga formen för denna äganderätt bestämdes i en dragkamp mellan olika parter. Vidare har införandet av ägandelägenheter förskjutit associationerna som tidigare fanns kring bostadsrätten. Något till synes så självklart som "mitt hem" har fått en delvis ny innebörd. Ägandet bör därför betraktas som en gränsdragning genom vilken makt, resurser och ansvar fördelas mellan individer och kollektiv. Det är en gräns som kontinuerligt upprätthålls och omförhandlas.

Sådana omförhandlingsprocesser ska förstås mot bakgrund av maktförskjutningar i samhället. Införandet av ägandelägenheter ger ett tydligt exempel på detta eftersom initiativet kan knytas till den borgerliga alliansens valseger. En viktig poäng i konstruktivistisk vetenskapsteori är dock att politisk makt inte endast utövas genom det parlamentariska systemet och andra samhällseliga institutioner utan också i konstruktionen av tekniska artefakter och vetenskapliga sanningsanspråk. Med andra ord, gränserna för äganderätten måste ritas om löpande när nya ting skapas där det inte finns några inarbetade föreställningar eller överenskommelser. Ett exempel på detta är uppfinnandet av fotografiet som skapade stor förvirring bland lagstiftare och allmänhet i mitten av 1800-talet. I ett inledande skede var det inte självklart huruvida den fotografiska bilden var något som överhuvudtaget kunde ägas. I immaterialrätten har denna problematik ställts på sin spets. Orsaken är att denna lagstiftning reglerar ägandet över just innovationer och nyskapande. Den snabba förändringstakten inom detta område har bidragit till att skadeskjuta föreställningen om det immaterialrättsliga ägandet som en naturrätt.

Inte desto mindre fortsätter John Locke att åberopas i debatten om immaterialrätten. Det är på grund av hans inflytelserika idéer som liberala immaterialrättskritiker är så angelägna om att överbevisa sina ideologiska meningsfränder om att immaterialrätten inte är en ägande-

rätt 'på riktigt'. Först efter att de har fastslagit denna gränsdragning blir det möjligt för dem att diskutera gradskillnader i immaterialrätten, och uttala ett visst stöd för upphovsrättsintrång. Inget av detta vore tänkbart om det hade funnits konsensus om att immaterialrätten är en äganderätt, det vill säga *okränkbar, evig och absolut*. I enlighet med detta tankesätt har liberala kritiker gjort en stor sak av att patent och upphovsrätter är tidsbegränsade. De argumenterar för att immaterialrätten är ett särfall eftersom den "riktiga" äganderätten inte känner några dylika begränsningar. På detta frestas man att svara att industrin skulle ha gjort sin bästa PR-kupp om den slutade att lobba för en stegvis utökning av upphovsrätten (från 50 år till 70 år efter upphovsmannens död, och så vidare), och rätt och slätt utropade immaterialrätten som evig. Påpekandet att immaterialrätten är behäftad med begränsningar bevisar just ingenting. Staten finner det för gott att även inskränka ägandet av mark och byggnader genom allemansrätten, strandskyddet, kulturvården, och minerallagen, för att nämna några exempel.¹⁰ Alla former av ägande kan beskrivas som statligt sanktionerade monopol. Jag kan ändå tillstå att det finns en betydande skillnad mellan immaterialrätten och ägandet av till exempel mark. Längre tid har förflutit sedan landegendom infördes som en institution. Därmed har denna konstruktion hunnit byggas fast i fler, materiella praktiker och vunnit större allmän acceptans. Byggställningarna är rivna och kvar finns bilden av landegendom som en självklar, obestridlig naturrätt.

En historisk tillbakablick visar emellertid att så inte alltid var fallet. Ofta görs kopplingar mellan den nu pågående expansionen av immaterialrätten och inhägnadsrörelsen i England. Privategendomen så som vi känner den i dag utformades under loppet av några århundraden. Land som tidigare hade brukats gemensamt blev definierat som privat egendom och hägnades in.¹¹ Privatiseringen av land ingick i en

större samhällsomställning utspridd över lång tid, som Peter Jakobs-son också noterar i denna bok. När landsortsbefolkningen hade fråntagits möjligheten att försörja sig på vad jorden gav var de tvungna att söka anställning i städerna. Införandet av privat ägande över land stod på så vis i samband med urbaniseringen och uppkomsten av lönearbete. Detta skapade i sin tur underlaget för marknader för jordbruksprodukter bland mycket annat. Att konstruerandet av nya former av ägande är nära förbundet med nya sätt att organisera arbetet och utbytet är en viktig poäng att ta med sig till dagens immaterialrättsliga debatt. Ett sådant "globalt" synsätt genomsyrar just Dan Schillers kritik av informationsexceptionalismen – det vill säga, föreställningen om att information kvalitativt skiljer sig åt från övriga, materiella resurser:

I strid mot påståendet som görs av postindustrialister att värdet på information utgår ifrån dess inneboende egenskaper som en resurs, så hävdar vi att dess värde består enbart i dess transformation till en handelsvara – en resurs som är socialt omvärderad och utmejslad genom en historiskt uppbyggd tillämpning av lönearbete och marknader för dess produktion och utbyte.¹²

Schillers abstrakta resonemang är inte helt lätt att ta till sig. Stöd för hans tes kan sökas i Bernard Edelmanns historiska studie av hur fotografiet vann erkännande som ett artistiskt verk och införlivades i den franska upphovsrättslagstiftningen. Fallet är intressant eftersom det utspelar sig i det juridiska tomrum som uppkom i och med uppfinnandet av fotoapparaten. Till en början stod maskinen i centrum för allmänhetens intresse. Fotografiet tillmättes inga särskilda, artistiska kvaliteter och fotografen betraktades snarare som en simpel maskinskötare än som konstnärlig artist. Så här i efterhand skulle detta

kunna tolkas som om de artistiska aspekterna hos fotografiet släpade efter en överdriven fascination inför tekniken. Edelmans argument är dock inte att det fanns några inneboende, dolda artistiska kvaliteter hos fotografiet. I stället beskriver han ett inledande skede när ingen ännu hade tänkt tanken att ett fotografiskt verk var något som kom utrustat med exklusiva äganderätter. Denna idé artikuleras först i och med att fler människor fann sin försörjning inom det fotografiska området. Edelman spårar denna utveckling i dokument från franska domstolar. Till en början avlog domstolarna kraven från enskilda att de hade en ensamrätt över bilderna de tagit. Domstolarna ansåg att fotograferna endast hade plagierat ett sceneri med optiska medel. Äganderätten över bilden tillhörde snarare markägaren. Gradvis förändrades dock inställningen hos domstolarna. Omsvängningen svarade bland annat mot en framväxande filmindustri som hade behov av juridiskt stabila överenskommelser, en begynnande export av fransk film till utlandet, samt en gryende arbetsmarknad för fotografer och relaterade yrkesgrupper. Rättsväsendet måste nu gå in som garant för det ekonomiska värdet som började tillmätas fotografi och film. I annat fall kunde inte en fungerande marknad komma tillstånd. Intressant nog föranledde detta ekonomiska övervägande en ny och mer uppskattande syn på fotografen. Domarna började uttala sig positivt om de artistiska aspekterna i yrket. Det romantiska tankegodset om artisten som utgjuter sin kreativitet och därmed tillskansar sig ett rättighetsanspråk över verket investerades på så sätt också i fotografens arbete.¹³

Samma resonemang kan tillämpas på ett mer aktuellt exempel, nämligen införlivandet av mjukvara under upphovsrättslagstiftningen. Detta skedde i de flesta länder i världen, inklusive Sverige, under den andra hälften av 1980-talet. Tidigare hade World Intellectual Property Organization skissat på ett förslag till en *sui generis*-lag där

äganderätten över mjukvara skulle begränsas till 15 år och förses med kraftiga inskränkningar. Men lobbying från IBM och andra multinationella företag resulterade i att mjukvara i stället skrevs in under den betydligt striktare upphovsrättslagstiftningen. Delvis var det denna juridiska överenskommelse som gjorde att mjukvara hädanefter fick ett ekonomiskt värde som det inte hade haft tidigare och inte skulle ha fått annars. Delvis tillkom dessa ändringar i upphovsrättslagen i respons på att en marknad i mjukvara redan hade tagit form. Men denna marknad uppstod knappast ur intet. Den växte fram i samklang med att ”programmeraren” konstruerades som en regelrätt yrkeskategori. Den första mjukvaran skrevs på samma institutioner, och (ibland) av samma personer, som sedan använde sig av programvaran. Med andra ord fanns det varken köpare eller säljare av mjukvara vid den här tiden. Under sextioalet påbörjades en professionalisering som innefattade riktade utbildningar, rutiner för att kvalificera och mäta arbetsprestationer, samt en anpassning av verksamheten till mer hierarkiska företagsstrukturer.¹⁴ Mjukvara fick ett ekonomiskt värde i och med att den omdefinierades som en handelsvara, vilket bland annat inbegrep att dess produktion inordnades under lönearbetets järnlagar.

Exemplen ovan pekar på en gemensam nämnare i Dan Schillers och Bernard Edelmanns tänkande. De vägrar att tillskriva några inneboende egenskaper eller ekonomiska värden hos informationen som sådan. Därmed motsäger de ett intellektuellt tillvägagångssätt där större samhällsförändringar förklaras med hänvisning till vad information ”egentligen är” (oändligt reproducerbart, immateriellt, och så vidare). Snarare verkar det vara det omvända förhållandet som råder. Egenskaper och ekonomiska värden uppstår i kraft av allt det som organiseras runt omkring fenomenet eller tekniken i fråga. Det vill säga, genom kulturella föreställningar, arbetssätt, konsumtionsmönster,

infrastruktur, lagstiftning, rättsskipning, och så vidare. Först i och med att dessa understödjande, materiella praktiker har blivit tagna för givna framstår det som om fenomenet, i det här fallet ”informationen”, besitter inneboende egenskaper och ekonomiskt värde.

Likadant förhåller det sig med konstruktionen av ägandet över andra resurser än information. Inhägnaden av allmänningar medförde att land blev till en begränsad resurs på ett helt nytt sätt. Med detta vill jag inte ha sagt att jordbruksmarken i en absolut mening var obegränsad före inhägnadsrörelsen och begränsad efteråt. Inte heller avser jag att suddas ut de många relevanta skillnaderna mellan fotografiska bilder, mjukvara och jordbruksland. Min poäng är att en analys som börjar i ett konstaterande om hur vissa resurser är till sin natur begränsade eller obegränsade riskerar att leda in i ett stelbent, statistiskt resonemang. Utifrån en sådan utgångspunkt blir det svårt att tänka sig att en resurs kan laddas med fundamentalt olika innebörder beroende på sammanhang. Exempelvis anmärker Dan Schiller att det ahistoriska tillvägagångssätt som kännetecknar ”informationexceptionalismen” inte kan förklara varför information har blivit värdefullt nu – men inte ansågs vara det tidigare. Ett mer fruktbart angreppssätt är därför att undersöka hur resurser görs begränsade i sitt historiskt uppkomna sammanhang. I en sådan studie hamnar fokus på de materiella praktiker som behövs för att stabilisera nya rumsliga indelningar. I dag står striden bland annat kring krypteringslås, nätverksneutralitet, skadeståndshot eller handelsavtal. Helt avgörande för företag är att de lyckas ta kontroll över produktionen av källkod. Mjukvaran utgör länken genom vilken en informationsmarknad kan upprätthållas över datornätverket. På motsvarande vis rullades den första inhägnadsrörelsen fram med hjälp av stängsel, diken, kartor, och galgbackar. Då som nu spelade lagstiftningen en framskjuten roll i att uppfinna nya brottsrubriceringar som svarade mot de nya egendomsrättsliga

anspråken. Detta perspektiv framhäver den historiska kontinuiteten som har lett fram till dagens situation. Det ger som synes ett annat, och möjligen bättre, utgångsläge för att reflektera över framtida strider om immaterialrätten.

■ VÄGKARTA INFÖR FRAMTIDA STRIDER OM IMMATERIALRÄTTEN

En av de viktigaste poängerna i konstruktivistisk vetenskapsteori är att det inte finns några lagbundna, nödvändiga framtidsscenarion. Därav följer att det inte går att känna tillförsikt kring huruvida immaterialrätten egentligen är dömd till en kollaps. Sådana förhoppningar florerar ofta med utgångspunkt i konstaterandet att information kan kopieras i ett oändligt antal kopior. Alternativt antas det bli konsekvensen av en teknologikutveckling som går mot snabbare uppkopplingar och större lagringskapacitet. Förvisso finns det starka skäl att tro att immaterialrätten aldrig kan artikuleras på ett sådant sätt att alla tvetydigheter (vem är upphovsman och vem är inte det i en webb 2.0-ekonomi?), gränzoner (när övergår ett privat framförande till att vara offentligt?), definitioner (hur skiljer man kopierad data från strömmad media?), eller objekt (är ett hundradels fragment av en fil fortfarande en fil?) kan klaras upp.

Men existensen av sådana läckage i det nuvarande immaterialrättsliga systemet är inte nödvändigtvis tecken på ett förestående sammanbrott. Tvärtom, ifall immaterialrätten är så dysfunktionell och kontraproduktiv som många av dess kritiker hävdar är det kanske läckagen som gör att systemet trots allt kan fortsätta att hanka sig fram. Exempelvis är det en öppen hemlighet att piratkopieringen av Windows har varit betydelsefull för att etablera operativsystemet i både den privata och offentliga sfären. Förvisso har de illegala kopi-

orna inte genererat några direkta inkomster till företaget. Men det är tack vare denna icke-auktoriserade användarbas som Microsoft kan dominera mer lukrativa marknader, såsom institutioner och företagskunder. Användarbasen blir till en hävstång gentemot andra företag eftersom deras anställda skolas i Windows grafiska gränssnitt och deras kunder förväntar sig att produkterna ska vara kompatibla med Microsofts mjukvara. Man kan därför ställa sig den hypotetiska frågan: ifall Microsoft kunde trycka på en knapp som i ett slag stoppade all piratkopiering, skulle företaget då inte ha avstått från den möjligheten? Fler exempel skulle kunna räknas upp för att underbygga påståendet att samma företag som åberopar immaterialrättsligt skydd samtidigt är beroende av att dessa rättigheter inte respekteras till fullo.¹⁵

Slutsatsen som jag drar härav är *inte* att företagen agerar irrationellt när de lobbyar för utökad lagstiftning. Det är ett vanligt argument bland amerikanska, liberala immaterialrättskritiker. Ett framstående exempel är Yochai Benkler. Han tänker sig att motsättningen mellan vinstintresse och informationsfrihet kan överbryggas om företagsledningarna bara blir upplysta om att det går att tjäna pengar också på öppna licenser och fri kopiering av information.¹⁶ Resonemang av det slaget bygger på en ofullständig, idealiserad bild av egendomsrätten. Ägandet antas här existera oberoende av hur arbetsrelationer, marknadsutbyten och kontroll är organiserade. Med det globala synsätt på egendom som jag förordade tidigare i artikeln framstår det dock som osannolikt att företag självmant skulle välja att avskaffa immaterialrätten.¹⁷ Mitt motbud är som följer: Överträdelser mot immaterialrätten kan bli lönsamma och förmås att stabilisera systemet. Förutsättningen är dock att dessa företeelser först har definierats som lagbrott. Därför finns det ingen motsättning när exempelvis IBM lobbyar för införandet av mjukvarupatent i EU och samtidigt investerar i fri mjukvara. Eller när Universal kräver hårdare tag mot

fildelning och samtidigt släpper trailers på fildelningsnätverken för att marknadsföra sina nya filmer. Tvärtom, de allt striktare immaterialrättslagarna och de affärsmodeller som byggs upp kring legala och illegala, fria informationsflöden kan vara positivt relaterade till varandra. Det är genom att förpassa den icke-auktoriserade kopieringen till en juridisk gråzon som företagen lyckas bibehålla en viss kontroll över dessa alternativa, decentraliserade distributions- och marknadsföringskanaler. I så måtto har det immaterialrättsliga systemet byggt in ett moment av laglöshet som en förutsättning för sin egen existens.

Vad upphovsrättsindustrin inte kan riskera är att den icke-auktoriserade kopieringen ökar till en sådan omfattning att de enskilda överträdelserna inte längre uppfattas som olovliga. I den mån en sådan attitydförändring redan har skett hos yngre generationer är det en källa till berättigad oro bland industrins företrädare. Men det finns inga inneboende egenskaper hos information som resurs, och inte heller några tendenser hos informationsteknologin, som garanterar att en sådan utveckling inte kan vändas till sin motsats. Den politiska viljan hos industrin och lagstiftare är fortsatt obruten. Låt gå att de sannolikt aldrig lyckas stoppa fildelningen helt och fullt. Men ett visst läckage kan som sagt bli till smörjmedel i ett gnissligt, förvuxet immaterialrättsligt maskineri. Den avgörande punkten är i stället om industrin lyckas isolera den tekniskt kunniga minoriteten, crackers, hackers, aktivister och entreprenörer från massan av okunniga användare och potentiella konsumenter. Att så inte redan har skett beror i hög grad på att kunskapen och verktygen för att skriva mjukvara är utspridd bland en stor minoritet av användare.¹⁸ Därmed har hackers kunnat svara på lagstiftningen genom att leda om informationsflödena och kringgå rättsväsendets definitioner. Ett kvitto på industrins misslyckande i detta avseende är dess försök att stävja fildelningen genom att stämma enskilda användare.

Jag gissar att industrins trevande försök att tillhandahålla så kallade lagliga gratistjänster kommer att visa sig mer verkningsfullt. Fildelningsrörelsens framryckning vilade på att en liten kärna av politiskt övertygade aktivister lyckades involvera miljontals konsumenter. Det kan dock antas att de senares intresse för sakfrågorna i bästa fall är flyktigt. Så snart den illegala fildelningen inte längre erbjuder den billigaste och bekvämaste metoden för konsumtion av medieprodukter kommer dessa konsumenter att lämna piratskeppet. Därefter blir det lättare att ringa in gruppen av tekniskt kunniga användare. När de har stämplats som avvikare kommer deras fortsatta aktivitet snarast att bidra till en legitimering av immaterialrätten. I dag är det uppenbart, på gränsen till trivialt, att säga att DRM är en konstruktion, att starka ekonomiska intressen står bakom denna teknologi och att alternativa sätt att organisera produktionen och distributionen av information skulle vara möjliga. Men dessa erfarenheter kan snart vara bortglömda hos alla utom de mest inbitna aktivisterna.

Mitt framtidsscenario är förstås inte förutbestämt det heller. Men sannolikheten att det slår in tycks mig vara större än den konsensusinriktade upplösning som Benkler och andra liberala immaterialrättskritiker hoppas på. En lärdom från den första inhägnadsrörelsen är att utvidgningen av privategendomen föregås av en upptrappad spiral av övervakning, våldsanvändning och strängare lagstiftning. I dagsläget syns ingen avmattning i tillförandet av nya brottsrubriceringar och utökandet av tvångsmedel för att beivra immaterialrätten. Denna tendens tycks ligga i linje med en större samhällsomställning. Immaterialrätten är kanske därför det område som framför de flesta andra konkretiserar den oro som Slavoj Žižek menar att västerlandet känner inför Kinas stigande stjärna. Optimismen på 1990-talet om att de marknadsekonomiska reformerna i landet skulle leda till en demokratisering av styrelseskicket har förbytt i onda förningar. Kanske

den kinesiska enpartistaten inte utgör en relik utan snarare är att betrakta som en förelöpare i omställningen från demokratisk till auktoritär kapitalism? Vilken framtid finns det för den borgerliga demokratin, frågar sig Žižek, om de borgerliga, politiska friheterna har blivit till ett hinder snarare än en förutsättning för ekonomisk tillväxt?¹⁹

Žižeks resonemang låter mindre långsökt efter hemlighetsmakeriet kring handelsavtalet Acta. Man satte centrala demokratiska principer ur spel för att trumfa igenom avtalet bakom ryggen på allmänheten och valda parlamentariker. Men när jag lyfter fram immaterialrätten i detta sammanhang har jag något mer specifikt i åtanke. Expansionen av ägandet som institution, till att nu även inkludera idéer och språkliga framställningar, innebär att rätten till yttrandefrihet hamnar i direkt konflikt med rätten till egendom. Motsättningen uttrycks tydligast i den fria mjukvarurörelsens ansträngningar med att övertyga omvärlden om att deras krav på fri information ska förstås i betydelsen ”yttrandefrihet” – och inte i betydelsen ”gratis”. Att denna förvirring uppstår kring ordet ”fri” beror på mer än tvetydigheter i det engelska språket. Konflikten mellan rätten till yttrandefrihet och prissättningen av mjukvara kommer sig av att datorprogram är språk och handelsvara på en och samma gång. Den uppkomna situationen avviker från invanda föreställningar om att demokrati och marknadsekonomi nödvändigtvis är sammankopplade. Både liberaler och marxister har tänkt sig att marknadsutbytet och kontraktsrätten förutsätter fria individer med vissa politiska rättigheter. Detta skulle stå som garant för begränsade demokratiska rättigheter i länder med utvecklade marknadsekonomi. Fallet med Kina och de många exempel som immaterialrätten bjuder på pekar på något annat. De visar snarare på en ökad dissonans mellan borgerliga, politiska rättigheter och ekonomiska rättigheter. Ytterst är det denna interna slitning i det li-

berala lägret som kommer till uttryck i trätan över huruvida immaterialrätten är att betrakta som en egendomsrätt eller inte.

NOTER

1. Henrik von Sydow & Per Schlingmann, "Moderaterna ska jobba för en dynamisk upphovsrätt" *Dagens Nyheter* 17/12, 2009. Se även, Márten Schultz, "Vad är en liberal rättspolitik?" – <http://blog.magasinetneo.se/maarten-schultz/topics/upphovsr%C3%A4tt> [senast kontrollerad 30/6, 2010].
2. Konstruktivistisk vetenskapsteori är ett vittförgrenat fält. En redogörelse för de olika positionerna skulle överskrida ramarna för denna artikel – och är inte heller nödvändig för de poänger jag vill göra här. Segio Simondo har i *An Introduction to Science and Technology Studies* (Oxford: Blackwell, 2010) skrivit en lättillgänglig översikt.
3. Även om relationerna mellan marxistisk ideologikritik och det akademiska ämnet kunskapssociologi tidvis har varit ansträngda, så har de bägge inriktningarna följts nära åt. Många av insikterna som lyfts fram i konstruktivistisk vetenskapsteori kan spåras tillbaks till Hegel och de marxister som lät sig inspireras av den tyske filosofens kunskapsteoretiska resonemang, inte minst George Lukacs. En gemensam nämnare för bägge inriktningarna är att de relativiserar universiella, eviga sanningsanspråk genom att dessa förstås som historiskt skapade.
4. Det är relativt oproblematiskt att hänvisa till Piratpartiets ståndpunkter eftersom partiledaren och officiella dokument från partiet kan sägas tala för organisationen som helhet. Den immaterialrättskritiska rörelsen är dock mycket större än Piratpartiet. Dit måste också räknas en lös gruppering av bloggare, aktivister, entreprenörer och teknikfantaster. Även om många och delvis motstående idéer ryms under samma tak, så menar jag att mångfalden här inte är lika överväldigande som det ibland påstås. Självbilden i bloggosfären av att utgöra en "svärm" som har överskridit politisk representativitet har, ironiskt nog, blivit till en enhetlig, sammanhållande ideo-

- logi i dessa kretsar För en vidare diskussion, se Geert Lovink, *Zero Comments: Blogging and Critical Internet Culture* (New York: Routledge, 2008).
5. En ekonom som tidigt började fundera över hur reproducerbarheten hos information inverkade på klassisk, ekonomisk teori var Fritz Machlup i, *Knowledge: Its Creation, Distribution and Economic Significance* (Princeton: Princeton University Press, 1984). För en mer kritisk genomgång av relationen mellan immaterialrätt och klassisk ekonomisk teori, se Richard Watt, *Copyright and Economic Theory – Friends or Foes* (Northampton, Mass.: Edward Elgar Publishing, 2000).
  6. Richard Barbrook har i sin bok *Imaginary Futures: From Thinking Machines to the Global Village* (London: Pluto Press, 2007) visat hur föreställningarna om informationssamhället utarbetades mot bakgrund av det kalla kriget. USA behövde en utopi som kunde mäta sig med Sovjetunionens monopol på drömmen om en bättre framtid. Till stor del var det desillusionerade ex-trotskister som rekryterades för denna uppgift. De kunde använda sina ingående studier i historiematerialistisk teori för att snickra ihop en ny framtidsvision som bättre svarade mot Amerikas intressen. I stället för ett socialistiskt lyckorike slutade nu historien i ett liberalt, upplyst konsumtionssamhälle. Även i detta samhälle hade klassmotsättningarna ebbat ut, men inte som ett resultat av klasskamp utan tack vare (informations)teknologi.
  7. Jag gör inte gällande att alla som identifierar sig som immaterialrättskritiker också måste skriva under på den programförklaring som jag skissat på här. Men även de som anför avvikande idéer måste förhålla sig till denna inflytelserika berättelse om vad information är för något. Inte heller vill jag ge sken av att dessa påståenden är unika för immaterialrättskritikerna. Vad de har lyckats med är att knyta allmänt spridda föreställningar om information och informationssamhället till sin kritik av immaterialrätten.
  8. Detta är förstås en mycket flyhänt skiss över forskningsfältet, men det pekar ut några av de gemensamma dragen hos de många skolor som går under beteckningen ”konstruktivistiska”. Ian Hackings, *Social konstruktion av vad?* (Stockholm: Thales, 2000) är en bra källa för en mer utförlig introduktion till ämnet.

9. För en diskussion, se N. Kathrine Hayles, *How we became Posthuman: Virtual Bodies in Cybernetics, Literature, and Informatics* (Chicago: University of Chicago Press, 1999).
10. Denna poäng har tidigare gjorts av Anders Svensson – <http://www.zaramis.nu/blog/2009/03/11/inskrankningar-i-upphovsratt-och-aganderatt-ar-nodvandiga/> [senast kontrollerad 30/6, 2010].
11. Det är nästan omöjligt att nämna dessa frågor utan att namnet Garrett Hardin dyker upp. I en artikel i *Science*, "The Tragedy of the Commons" (nr. 162, 1968), utvecklade han ett abstrakt, spelteoretiskt resonemang för att försvara den ekonomiska rationaliteten bakom inhägnad av land. Samma tongångar går igen när förespråkare för immaterialrätten i dag hävdar att utan en fungerande marknad i information kommer nyproduktionen av vetenskap och kultur att stanna av. Precis som sina efterföljare på immaterialrättens område bortsåg dock Hardin från de faktiska, historiska omständigheterna kring inhägnadsrörelsen. Att land hade brukats gemensamt i många hundra år utan att det förorsakat en allmänningarnas tragedi, eller att vetenskap och kultur bevisligen produceras utan ekonomiska incitament, får inte plats i kalkylen.
12. Dan Schiller, "How to think about information" *The Political Economy of Information* red. Vincent Mosco & Janet Wasko (Madison: University of Wisconsin Press, 1988), 41.
13. Bernard Edelman, *Ownership of the Image: Elements for a Marxist Theory of Law* (London: Routledge, 1979).
14. För en diskussion, se George Dafermos & Johan Söderberg, "The hacker movement as a continuation of labour struggle" *Capital & Class* nr. 97, 2009.
15. Ett annat fall som liknar Microsoft är den olovliga kopieringen av akademiska tidskrifter. Förvisso går förlagen därmed miste om direkta intäkter från de enskilda läsarna. Men tack vare den ökade cirkulationen ökar betalningsviljan bland biblioteken.
16. Se, Yochai Benkler, *The Wealth of Networks* (New Haven: Yale University Press, 2006).
17. Även företag som Red Hat, baserat på att sälja tjänster kring fri programvara, är verksamma i ett sammanhang där kostnadsbildningen bestäms av

- priset på upphovsrättskyddad programvara. Med andra ord, lönsamheten för Red Hat står i direkt relation till hur mycket de kan bjuda under Microsofts prissättning.
18. Tidigare har jag med detta argument föreslagit att kravet på fri källkod bör ses i ljuset av dragkampen i arbetslivet mellan arbetsgivare och arbetstagare över vem som har tillgång till kunskanden över produktionen. För en vidare diskussion, se Johan Söderberg, "Hackers GNUited!" *Free Beer* red. Stian Eide 2009 – <http://freebeer.fscons.org/> [senast kontrollerad 30/6, 2010].
  19. Slavoj Žižek, "Vet vi vad som sker i Tibet?" *Dagens Nyheter* 18/4, 2008.

POLITIK

FEMTON GASTAR PÅ DÖD MANS KISTA – OM FRAMTIDENS NÄTPOLITIK

RASMUS FLEISCHER

1.

Piratsymboliken uttömde sina sista krafter. Tidpunkten då botten var nådd går att datera ganska exakt: årsskiftet 2009/10, då ett nytt årtionde stod vid dörren. Sedan dess har det varit svårt att hitta någon som lockas av estetiken med skepp och segel, krokiga sablar och lappade ögon. Vad var det som hände 2009? Vid årets början fungerade The Pirate Bay fortfarande som samlande symbol för en nätpolitisk aktivism. Rättegången i februari teatraliserades till ”The Spectrial” och gav utrymme för fysiska möten. Christopher Kullenberg skriver i *Det nätpolitiska manifestet* om hur den erfarenheten fick aktivismen att formera om sig som mer praktiskt inriktad hacktivism. Därur kristalliserade sig både informella kluster som Telecomix och en formell organisation som Juliagruppen. Utan att någon riktigt märkte det föll piratsymboliken bort på vägen och ingen såg längre något behov av någon sjöfarkost som samlande symbol.

Piratbyrån började spontant avveckla sig själv för att uppgå i de nya sammanhangen. Efter hand blev det bara vid utrikes aktiviteter som det ännu fanns en viss poäng i att spela med i rollen som ”de

svenska piraterna”. Sista gången var nog vid Venedigbiennalen i juni 2009, då Berlusconi provocerades att skicka militärpolis för att genomöka en konstutställning på jakt efter piratservrar. Allt de fann var dock en mängd pyramider av papper. Samma dag röstades Piratpartiet in i Europaparlamentet, men det ter sig inte helt lätt att definiera en gemensam nämnare för partipiraterna i Bryssel och byråpiraterna i Venedig.

Om det någonsin fanns en ”piratrörelse” kan ifrågasättas. P-ordet räcker knappast som kriterium, för då skulle Piratförlaget behöva räknas till samma påstådda rörelse som -byrån, -bion, -bukten och -partiet. Piratbyrån dödförklarade redan 2007 den så kallade fildelningsdebatten. Under 2009 blev det uppenbart att den nätpolitiska aktivismen inte handlar om huruvida saker ska vara gratis eller inte, utan om vilket slags Internet som ska få finnas – vilket i sin tur är svårt att skilja från frågan om vilka slags gemenskaper som ges möjlighet att finnas varandra, samt i förlängningen frågan om hur dessa gemenskaper kan realisera sig i det fysiska rummet. En postdigital politik måste utgå från ett oupphörligt kretslopp mellan nätet och staden.

Ändå envisades vissa med att upprepa mantrat om ett skyttegravs- krig mellan pirater och antipirater. Många ledarskribenter och forskare har gjort det till en vana att alltid först måla upp en sådan bild, för att sedan bekvämt placera sig i ett nyanserat mittfält – exempel står säkert att finna även i den här boken. Nyhetsjournalister har fortsatt att frossa i bilderna av skepp och segel när nätpolitiska strider dramatiseras.

Vid sidan av terrorkrig var det just nätkonflikter som dominerade dagspressens tillbakablickar på årtiondet. Närmare bestämt nätkonflikter som involverade supersymbolen The Pirate Bay – övriga tenderade att glömmas bort. För att ta ett exempel ur mängden: Hur många minns i dag den märkliga razzian mot Internetleverantören

Bahnhof, våren 2005? Det är bekräftat att filmindustrin avlönade en infiltrator för att placera piratkopior på servrar hos Bahnhof, men ingen räknar väl längre med att polisen någonsin kommer att flytta anmälan från sin plats längst ner i byrålådan. Fallet kröntes av en verkligt barock detalj: Den amerikanska filmlobbyn tog på sig äran för tillslaget i ett pressmeddelande som skickades ut i Word-format, vilket avslöjade en tidigare version av dokumentet, där man kryddat med en påhittad historia om de svenska piraternas koppling till terroristgruppen ”Gula brigaderna”.

När nollnolltalet gick mot sitt slut rätade tidningarna ut alla sådana krusiduller till enkla tidslinjer. Nollnolltalet blev till en historia om olika nättjänsters uppgång och fall: 2000 sänktes Napster, 2001 ersattes det av Kazaa, 2003 föddes The Pirate Bay, 2006 stormades servrarna av polisen, 2008 lanserades ”det lagliga alternativet Spotify” och 2009 föll domen mot The Pirate Bay. Givetvis illustrerades tidslinjen med bilder av ett sjöslag.

2. ■

Olika sorters vatten har sedan länge använts som metaforer för Internet. Vatten i fryst form: William Gibsons roman *Neuromancer* (1984) populariserade inte bara begreppet ”cyberspace”, utan etablerade också is som metafor för de barriärer av programkod som skyddar känslig data mot hackers. ”Isbrytare” kom på motsvarande vis att beteckna program för att bryta sig genom databarriärerna.

Vatten i flytande form: Oceanen och bukten, vågen och strömmen, floden och rännilen. Alla har de fått tjäna som metaforer för datakommunikation. World Wide Web liknades genast vid en ocean, där man färdades genom att surfa. Ofta användes den populära webb-

läsaren Netscape Navigator som liknade sig vid ett fartyg genom att ta en klassisk träratt som sin logotyp. Grupper av sjöfolk kunde muta in en vik, en fjord eller en bukt – som när det lilla experimentet som först kallades för "Piratbyråns tracker" tog sig namnet The Pirate Bay. Bukten vaktades av ett tremastat segelfartyg och var fylld av kraftiga undervattensströmmar, "torrents". Här användes det senare ordet för att beteckna de små filer med metadata som krävs för att rikta de virvlande flödena. Andra slags dataöverföringar som var mer rätlinjiga, från server till mottagare, kom att omtalas i termer av strömmar, "streaming".

Vatten i gasform: Moln har återkommit som symbol i nätets historia. Innebörden har skiftat men av någon anledning har ingen bemödat sig om att göra en nätmetereologisk åtskillnad mellan cirrus, stratus och cumulus. Under nollnolltalets sista år blev det alltmer populärt att tala om "molnet" – bestämd form, singularis – som den slutgiltiga destination dit all data var förutbestämd att uppstiga. Vad som i praktiken avses är snarare gigantiska serverhallar, vissa av dem rentav placerade under vatten för att kyla processorerna, allt under kontroll av företag som Google.

Allt som är fast förflyktigas. Om modernisering förstås som en naturlag, blir nätets hydrologi lätt till teleologi. Vurmen för molnet rymmer en sådan tendens. Men vatten rör sig i kretslopp. Från molnen faller regn, hagel och snö. En del hamnar i havet medan annat fångas upp i dimmiga regnskogar och frusna glaciärer, underjordiska sjöar och stinkande kloaker. Dessa platser erbjuder en rikedom av metaforer för dem som inte vill reducera utvecklingen till bilden av allmän avdunstning upp i det blå.

Strax innan rättegången mot The Pirate Bay inleddes började kretsen kring Piratbyrå att omvärdera de marina bilderna av nätets ekologi. Är kanske nätet snarare en skog? Då krävs inte bara en annan

slags navigation, utan också en annan slags omvårdnad av det bräckliga samspelet mellan olika livsformer och ett annat slags försvar mot illvilliga angripare. Ett försvar som även inbegriper vidsträckta tunnelsystem under jordytan.

3. ■

Fråga: Vad var The Pirate Bay? Svar: Under nollnolltalets andra halva var The Pirate Bay en lång rad olika saker – som på något sätt hölls samman. Betraktat som en infrastruktur för fildelning rörde det sig om tre distinkta funktioner. För det första en sökmotor för torrentfiler, influerad av Google i sin design. För det andra ett arkiv för lagring av de torrentfiler som användarna behagade ladda upp. För det tredje en BitTorrent-tracker, världens största, som hjälpte till att sammankoppla svärmar av datorer till att dela viss data som specificerats genom metadatan i en torrent-fil. Trackerfunktionen tillhandahölls fritt och utnyttjades flitigt även av andra sajter.

Därutöver rymde The Pirate Bays webbsida ytterligare ett par komponenter. Framför allt en blogg vars globala genomslag var enormt, även om den i allt högre grad kom att kompletteras av Peter Sundes personliga blogg och av den oberoende nyhetssidan Torrentfreak. Därtill en klädbutik, vars praktiska drift lagts ut på ett separat företag och som i perioder genererade vissa intäkter till Piratbyrån. För driften av The Pirate Bays servrar krävdes en betydligt större ekonomi, vilket löstes på ett lite udda vis, som framkom i rättegången. Det israeliska företaget Random Media tog på sig att betala alla fakturor mot att de fick sälja annonsutrymme på The Pirate Bays webbplats, vilket säkerligen lämnade kvar ett överskott. Bondfångerierna av slaget "Meet these girls from your area" bombarderade således de besökare till The

Pirate Bay som inte hade vett att blockera reklamen i sin webbläsare. Men vad var alternativet?

Åklagaren hävdade tvärsäkert att de åtalade skulle ha tjänat miljontals kronor rakt ner i sina egna fickor, men Stockholms tingsrätt fann inga belägg för den saken. Ändå hade många utomstående, särskilt från en äldre generation, svårt att tro på att grundarna av The Pirate Bay skulle kunna ha avstått från att ta ut en profit som låg inom deras räckhåll. Frågan kom att diskuteras i termer av idealism kontra dubbelmoral, när det snarare handlade om en pragmatik knuten till sättet att organisera projektet. Ännu en nödvändig komponent i driften av The Pirate Bay var nämligen de lösa kluster av medhjälpare som ställde upp med allt från programmering och bandbredd till grafisk design och knytande av nya kontakter. Alla dessa frivilliga bidrag förutsatte en tillit som skulle fallit sönder i samma sekund som en skarp gräns drogs mellan insida och utsida – vilket är just vad som sker om vissa personer börjar kanalisera vinster ner i egen ficka.

The Pirate Bay var kort sagt namnet på ett *assemblage* av mjukvara, hårdvara, människor och symboler. Ingen enskild komponent betydde något för sig, utan sprängkraften uppstod genom sammankopplingen. Utan sina svärmar av miljontals fildelare vore The Pirate Bay ingenting. Ändå framställdes det ofta precis tvärtom, som om fildelningen var beroende av den symboliska entiteten ”The Pirate Bay”. Symbolvärdet var både en styrka och en svaghet: det möjliggjorde mobiliseringen av sympatisörer, men ledde samtidigt till en passivisering. Tanken med The Pirate Bay hade hela tiden varit att uppmuntra andra att ta efter dess exempel – och att efter en mångfald av experiment kunna överge BitTorrent-protokollet till förmån för någonting bättre. Men i stället konsoliderades fildelningen kring en stor aktör.

Mitt under högsommaren 2009 briserade nyheten om att The Pirate Bay var på väg att säljas. Därmed ställdes den ontologiska frågan

på sin spets: *Vad* ska säljas? Flertalet av assemblaget delar går knappast att äga och därmed heller inte att sälja. Tidigare i fildelningshistorien hade det förekommit liknande ”sell-outs”, exempelvis med Napster, där en avgörande del varit att frontfigurerna skrivit under avtal om att avstå från att bygga liknande tjänster under resten av sina liv. Sådana planer fanns dock inte här, vilket öppnade för möjligheten att kopiera The Pirate Bay. All mjukvara, alla torrentfiler och hela webbsidan skulle kunna rymmas på ett enda litet usb-minne, tillräckligt för att starta hela verksamheten på nytt, under nytt namn och på en ny plats.

Till slut visade sig den planerade affären att handla om den enda del av assemblaget som är omöjlig att kopiera, nämligen domännamnet *thepiratebay.org*. Om köparen hade insett detta från början är oklart, men försäljningen blev aldrig av. Däremot monterade assemblaget isär sig i en slags schizopolitisk manöver som förvirrade många, men samtidigt skapade nya öppningar, både tekniskt, rättsligt och symboliskt. The Pirate Bay slutade exempelvis att driva en tracker, för att i stället förlita sig på OpenBittorrent, en fristående tjänst som grundades i samma veva. Även lagring av torrentfiler dök upp som separat tjänst i form av sajter som Torrage. Vilka som stod bakom dessa var och är okänt, men förändringen har lett till en större öppenhet. Frågan om fildelningsens framtida infrastruktur kan inte längre överlåtas åt kolossen ”The Pirate Bay”. Skeppets symbolvärde kom onekligen att devalveras brutalt som en följd av de förvirrande turerna kring en eventuell försäljning – på gott och ont. Kanske var det nödvändigt att sänka skeppet för att låta en breddad nätpolitisk aktivism definiera sig själv på nytt. Kanske skulle effekten ha blivit starkare om skeppet hade sänkt sig själv snabbare och mer resolut.

4.

”The Pirate Bay-rättegången” har blivit ett begrepp, men i själva verket var det en hel serie rättegångar som under 2009 tog sin början i Stockholms tingsrätt. Tvistemålen som film- och skivlobbys initierade under hösten saknar dock brottmålets teatrala kvaliteter och har därför bara rönt en bråkdel av brottmålets uppmärksamhet. Ändå är det i dessa tvistemål som nätets juridik tänjs på allvar.

Black Internet, en nätoperätör som levererade bandbredd till vissa TPB-servrar, beordrades av tingsrätten att blockera dessa. Censur av detta slag har aldrig tidigare förekommit i Sverige. Formellt rörde det sig visserligen om ett vitesföreläggande där det räckte för nätoperätören att blockera tillgången till vissa torrentfiler som pekar på vissa namngivna upphovsrättsskyddade verk. Möjligtvis var tingsrättens ledamöter så tekniskt okunniga att de trodde att ett kirurgiskt ingrepp vore möjligt, men i praktiken var beslutet en order om att klippa kablarna till hela assemblaget.

Ur rättens perspektiv var fallet en simpel avvägning mellan två parter: rättighetshavare kontra nätoperätör. Tredje man hade inget att säga till om – och tredje man betyder i sammanhanget inte bara The Pirate Bay utan hela Internet. Bland de så kallade tredje männen finns bland annat otaliga programmerare och filmare som helt lagligt använder BitTorrent för att sprida sina produkter. Ansvar som av domstol åläggs kommersiella nätoperätörer kommer i förlängningen att landa på *alla* som använder nätet till annat än att passivt ta emot underhållning. I ett annat tvistemål förbjöd tingsrätten vid vite Fredrik Neij och Gottfrid Svartholm att medverka till driften av The Pirate Bay. Återigen ställdes den ontologiska frågan på sin spets: vad *är* The Pirate Bay? Tingsrättens fällande dom i brottmålet rörde verksamheten så som den hade varit organiserad strax innan 2006 års razzia. Domen

definierade The Pirate Bay just som en kombination av flera funktioner: tracker, torrentlagring, sökmotor med mera. Huruvida funktionerna *var för sig* kan anses som medhjälp till upphovsrättsintrång är en annan fråga. Ett förbehållslöst ”ja” skulle kriminalisera Google.

Vid tvistemålen som väcktes under 2009 hade däremot tingsrätten att ta ställning till ett helt annat ”The Pirate Bay”, som inte längre drev någon tracker utan använde sig av OpenBittorrent. Spekulationer har förekommit om att någon av dem som varit involverade i The Pirate Bay även har kopplingar till OpenBittorrent, men det betyder inte att kollektivt ansvar kan utmätas. Tvistemål kräver visserligen inga bevis, bara sannolika skäl. Likväl ter det sig omöjligt att ens få fram indicier på att Neij eller Svartholm skulle ha bidragit till den tekniska driften av systemen, vilket vanligtvis görs genom att logga in på en server via en krypterad tunnel. Vitesföreläggandets *praktiska* innebörd blev snarare ett förbud att delta i ett offentligt samtal om verksamheten, eftersom varje verbalt uttalande kunde framhållas som indicium på teknisk medverkan. Tingsrättens beslut tycktes bädda för en smittsam misstro – hur Neij och Svartholm än valde att agera. Oavsett om de skulle lämna driften i sticket, eller om de skulle fortsätta att ge sitt bidrag men sluta att stå för det i offentlighetens ljus, skulle deras allra mest ivriga följeslagare känna sig svikna.

5. ■

”Antipiraterna” företrädde under nollnolltalet av en uppsättning branschorganisationer, främst Antipiratbyrå och Ifpi. Ofta flankerade av Dataspelsbranschen och Förläggareföreningen, mer sporadiskt av rättighetskollektiv som Stim och Copyswede. Antipiraterna ställde sig helt utanför de diskussioner som fördes på nätet, till förmån för att

kommunicera sitt budskap via enkelriktade massmedier, i debattartiklar eller ännu hellre genom utspel som gav dramatiska nyhetsrubriker. Följaktligen upplevdes det som banbrytande när Antipiratbyrån i början av 2010 vågade sig ut på nätets planhalva genom att skaffa sig en blogg. Henrik Pontén gick ut hårt med att anklaga upphovsrättskritikern Karl Sigfrid (M) för ”vulgärsocialism” – raljant radikal retorik som påminde om hur Piratbyrån brukade formulera sig fem år tidigare.

Ungefär samtidigt gick branschorganisationerna samman i en kring av slags tankesmedja vars namn, Netopia, valts för att signalera tekniko-optimism. Budskapet var fortfarande att nätet måste tuktas, men framfördes nu i en resonablare ton. Framför allt talade Netopia i namn av ett allmänintresse snarare än ett branschintresse. Även opinionsbildare som inte nödvändigtvis stödde hela agendan hyrdes in för att skriva på sajten. Samtidigt undviker Netopia omsorgsfullt att nämna nätpolitikens mer brännande ämnen. Exempelvis är det knäpptyst om Acta-förhandlingarna, trots att de bevakas noggrant i dagspressen, engagerar folkvalda och i högsta grad berör de frågor som Netopia säger sig vilja diskutera.

Efter Netopia lanserades ännu en front för samma agenda: ”ett nytt nätverk av kulturskapare”, kallat Kulturskaparna. Nätverket var i praktiken bara ett varumärke, etablerat av PR-byrån Westander på uppdrag av bland andra Stim och Copyswede. Westander hade tidigare profilerat Stim som ”musikskaparnas intresseorganisation”, med innebörden att det endast är låtskrivare som ”skapar” musik. Musiker, musiklärare, DJ:s, konsertarrangörer och instrumentbyggare skapar inte musik enligt detta synsätt. Alla som ägnar sig åt kultur verkar heller inte räknas som kulturskapare. Vad som räknas är kort sagt produktionen av innehåll, det vill säga digitala slutprodukter som skyddas av immateriella rättigheter. Därmed förnekas de kulturlivets dimensioner som inte handlar om tillverkning – utan om ett görande, för-

ankrat i nuet, i rummet och i gemensamma möten. Kulturskaparnas talesman registrerade sig på Twitter under ett användarnamn som säger allt: *Content_is_King*.

6. ■

Mediehistorien är ingen fotbollsmatch. Men förhållandet mellan ”streaming” och ”nedladdning” framställdes under 2009 ofta just så – som en kraftmätning mellan två lag. Vinnaren var den som flyttade det största antalet databitar genom nätets fiberoptiska kablar. ”Peer-to-peer är passé” basunerade rubriken till en artikel i *Wired*, som även den svenska pressen plockade upp. Där rapporterades om en ny studie av den internationella nättrafiken, som visserligen kom fram till att P2P-fildelningen fortsätter att öka i omfattning. Men den ökar inte lika fort som de datamängder av video som strömmar från sajter som YouTube. Fildelningens *relativa* andel av den totala nättrafiken hade därför minskat från 40 procent (en toppnotering från 2007) till 18 procent. Journalister extrapolerade till en framtida nollpunkt.

Enligt den logik som jämförelserna utgår från måste Twitter betraktas som ett piss i oceanen. En bok är mindre – således mindre viktig – än en musikvideo. Fixeringen vid datakvantiteter leder till att det enda som räknas blir högupplöst video. Musikfiler blir relativt ointressanta, medan utbytet av skriven text helt kan ignoreras. Dessa jämförelser bortser dessutom från de oerhörda mängder av film och musik sprids, utan rättsinnehavares tillstånd, via så kallade hosting-sajter som RapidShare och MegaUpload. Därtill kommer att en jämförelse av trafiken på olika nätverksportar knappast är särskilt tillförlitlig. Den aktuella undersökningen tycks helt ha bortsett från de portar som merparten av BitTorrent-trafiken använder i dag.

”Fildelningen ökar!” ”Fildelningen minskar!” Påståendena har kommit om vartannat i några år. Frågan är vilken innebörd man lägger i dem. En påstådd ökning kan tas som intäkt för att Ipredlagen inte var tillräcklig utan ytterligare lagskärpningar krävs. En påstådd minskning kan tolkas som att Ipredlagen var lyckad, att frågan nu borde vara ur världen. Båda argumentationslinjerna siktar mot att avpolitisera nätpolitiken. Exakt detsamma kan för övrigt sägas om den passus i Piratpartiets ”värderingsdokument” som antogs i december 2009, där det fastslogs att ”vetande går före tyckande, och hårda mätdata går före vetande”.

■ 7.

*Femton gästar på död mans kista,
hej och hå och en nappflaska
med underhållning som aldrig tar slut
– obegränsat, enkelt, säkert och lagligt.*

*Vad sägs till exempel om 60 filmer på köpet
för dig som tecknar Telia Digital-tv?
Eller Spotify Premium i mobilen fram till påsk
när du tecknar ett nytt mobilabonnemang?*

*Allt du behöver göra är att ladda ned och installera Spotify,
sedan är du igång och kan lyssna helt utan begränsningar
på Spotifys musikbibliotek med över 5 miljoner låtar.*

Underhållning som aldrig tar slut. Är det en utopi som beskrivs, eller en dystopi? Spotify marknadsförs som ett tryggt, kontinuerligt flöde av underhållning. Måltavlan är konsumenter vars högsta vilja antas vara att bli matade. Särskilt tydligt framträder oralkomplexet i den påkostade reklamen från Spotifys partnerföretag Telia. Ur en rosa dator väljer en odifferentierad ström av ting som ska symbolisera musik: en saxofon, ett nitarmband, en revyhatt, en rastafari-mössa, ett notställ, en extra tuff elgitarr, en laxrosa behå, en cd. Alltsammans flyter ut ur datorn indränkt i en vit vätska. Bröstmjolk?

Sigmund Freud beskrev för drygt hundra år sedan vad han såg som spädbarnets orala fas. Största rädslan är då att flödet ska avbrytas, att hamna ”offline”. Telia intygar oss gång på gång att Spotify kommer att flöda till oss överallt och alltid. Likheten är slående med den orala existens som enligt Freud styrs av lustprincipen och ännu inte har utvecklats något ego, utan förstår sig i termer av ”jag är vad jag ges”. Där finns ännu ingen vilja till att skapa sig själv genom att välja bort vissa flöden till förmån för andra, än mindre att uttrycka någonting annat till omvärlden än de två känslorna tillfredsställelse och missnöje.

Spotify framstår som en utopi så länge *tillgång* förblir det enda vi kräver av nätet. Men i ett tillstånd av överflöd på digital information blir det viktigaste inte tillgång, utan *urval* – och där erbjuder Spotify inte mycket mer än en tom sökruta och några betalda reklamskyltar. Vi kan även utbyta spellistor med våra nätbekanta, men det är i sig knappast en lösning på urvalets problem utan för oss bara tillbaka till frågan om hur vi gör ett urval mellan hundratals tillgängliga kontakter.

Vi har inte tid att lyssna igenom allas spellistor, men vi har heller ingen möjlighet att på egen hand navigera i överflödets terräng. Inga nättjänster i världen kan lösa frågan om urvalet åt oss – vare sig det

handlar om att välja mellan musik, filmer, vänner eller åsikter. Allt beror i slutändan på hur olika slags arkiv och filter samverkar med varandra så att både oväntade upptäckter och gemensamma erfarenheter möjliggörs. Frågan som borde ställas oftare är hur sådana ekologier kan uppstå och vårdas.

■ 9.

Bygget av varumärket Spotify inleddes i blygsam skala under 2007, för att accelerera kraftigt i oktober 2008 då tjänsten fick sin officiella lansering. Hela tiden sattes Spotify i relation till just fildelning. Spotify framställdes särskilt till en början som *fortsättningen* på fildelningens revolution, som nästa symbol i den serie som påbörjats av Napster, Kazaa och The Pirate Bay. En outtalad premis för att se en sådan kontinuitet är att fildelningsnätverk primärt tänks som medier för *gratis tillgång*, inte som medier för *horisontellt utbyte*. Så länge fildelare förstods som passiva konsumenter, måste Spotify vara deras utopi. Så länge Spotify byggdes upp med sikte på att bli en gratis-tjänst, kunde företaget ärva fildelningens rebelliska aura. Digitalt stod mot analogt, snabbt mot slött, smidigt mot snårigt, nya affärsmodeller mot gamla förstockade skivbolag. Efter dessa vektorer byggdes *buzzen* kring Spotify – inte minst under en period då bloggare ännu kunde skryta om att de hade kommit över en inbjudan. Ett par euforiska krönikor av Andres Lokko och Linda Skugge markerade kulmen på denna fas under sensommaren 2008.

Efter att portarna officiellt hade öppnats, ändrade ryktet gradvis karaktär. Fortfarande var det omöjligt att prata om Spotify utan att samtidigt prata om fildelning. Men kontinuiteten från Napster och The Pirate Bay tonades ner. Nu upprepades i stället fraser om att ”fil-

delningsdebatten har fastnat i skyttegravarna”, den har urartat i ”pajkastning” mellan två sidor, pirater och antipirater. Vägen ut ur denna påstådda låsning går rätt upp i molnet och pekas ut av Spotify – där om var alla nu eniga. Allra enigast var politiker, till höger och vänster, som nu fann sin formel för att avpolitiserat en obekvämlig nätaktivism. För att slippa undan jobbiga frågor om Ipred eller Acta var det bara att nämna det magiska ordet: Spotify. Företaget fick generös gratisreklam i partiledardebatter och pressmeddelanden, vilka hamrade in budskapet att dess affärsmodell var lösningen på den eviga frågan: Hur ska artisterna få betalt?

Samtidigt uppmärksammades att inte ens de största artisterna fick mer än struntsummor från Spotify. Skivbolagsjättarna hade däremot fått köpa en betydande andel av företagets aktier, efter att agerat som kartell och ställt detta som motkrav för de musiklicenser som Spotify är beroende av. Nu manade de artisterna till tålmod: ”Ni får ju i alla fall mer än noll kronor! Ge oss bara tid så kommer ni en vacker dag att få pengar som går att leva på.” Därigenom övergavs den praktiska frågan om hur musikartister ska kunna försörja sig, till förmån för en abstrakt diskussion om moral. Spotify har hittills inte alls visat vägen ut ur en fastlåst fildelningssdebatt. Ivern att utmåla dess affärsmodell som Lösningen har tvärtom tjänat till att cementera frågeställningar som den nätpolitiska aktivismen redan hade lämnat bakom sig.

10. ■

Efter att konsensus hade etablerats om att företaget Spotify representerar framtidens affärsmodell som gör slut på alla konflikter kring kopiering, var det bara att vänta på ”filmens Spotify”, ”litteraturens Spotify”, ”journalistikens Spotify”, och så vidare. Slutet av år 2009

markerade kulmen för dessa fraser i svensk press. Särskilt uppmärksammades då den svenska filmtjänsten Voddler, som lovade att förse massorna med strömmad Hollywoodfilm. Politiker till höger och vänster tävlade i nättjänstenationalism. ”Tack vare företag som Spotify och Voddler håller Sverige på att ta platsen som ett land i spetsen för de lagliga alternativen för digital distribution”, sade Moderaterna. ”De nya, lagliga och nyskapande svenska nättjänstbolagen står för en viktig väg framåt”, sade Socialdemokraterna.

För många framstod det således som ett verk av obegriplig ondska när Voddler tillfälligt tvingades stänga. Anledningen var, enligt tidningarna, en attack från hackare som tagit sig in i Voddler och knäckt deras spärrar mot kopiering. Språkbruket fick det att låta som ett olaga intrång i någon annans datorsystem, men i själva verket hade någon bara skrivit ett alternativt program för att spela upp de dataströmmar som Voddler erbjuder. Eftersom programmets källkod var fri, öppnades dels möjligheten att använda Voddler via operativsystem som Linux, dels en möjlighet att spara ner strömmen som en fil på den egna hårddisken. Att varje ström kan förvandlas till en nedladdning är ett ofrånkomligt tekniskt faktum, men enligt de licensavtal som håller Voddler och Spotify vid liv måste det likväl vara omöjligt.

Omedelbart antydde politikerna att nya lagar måste till för att stoppa de ondskefulla hackarna. Socialdemokraternas kulturtalesman Leif Pagrotsky bjöd in Voddler och Spotify till samtal om ny lagstiftning mot ”hot och sabotage från individer eller grupper som inte vill dem väl”. Vad få däremot uppmärksammade var det motiv som hackarna angav för sitt kontroversiella program: Voddler hade låst in fri mjukvara. Dess mediaspelare är en variant på XBMC, ett kollektivt projekt som under licensen GPL ger total frihet för alla att kopiera, modifiera, kommersialisera – så länge som källkoden förblir öppen. Även om Voddler har släppt ut viss källkod så har ingen lyckats kom-

pilera den till ett fungerande program. Företaget har vägrat svara på förfrågningar om saken. Allt tyder på att Voddlar bröt mot GPL och därmed mot upphovsrättslagen, men det stora antalet rättsinnehavare till programkoden gör fallet komplext, precis som The Pirate Bay-utredningen. Ett sådant brott faller under allmänt åtal. Ett givet fall för de två nya specialåklagare som fått i uppdrag att utreda immaterialrättsliga brott? Nej, alla inser att rättsväsendet inte ger samma assistans till fria mjukvaruprojekt som det ger till skiv- och filmbolag. Det är skillnad på rättsinnehavare och rättsinnehavare.

11. ■

Troligtvis hade Leif Pagrotsky inte funderat närmare på exakt vilken slags lagar som kan behövas för att skydda företag som Spotify och Voddlar. Ändå antyder utspelet ett framväxande fält för nätpolitiska strider. Det handlar inte längre i snäv bemärkelse om upphovsrätt till *verk*, snarare om en meta-upphovsrätt som reglerar *verktyg*. Framöver kan vi vänta oss allt fler kontroverser kring programvara som kan förvandla strömmad media till nedladdade filer, likt programmet som tvingade Voddlar att stänga tillfälligt. Ett förbud mot sådana program vore dock jämförbart med att förbjuda människor att använda bandspelare för att spela in radioprogram, en möjlighet som inte ens under kassettskräckens dagar övervägdes på allvar.

På 1970-talet vore det visserligen möjligt, rent hypotetiskt, att förbjuda försäljning av bandspelare med inspelningsknapp. Något motsvarande är svårt att tänka sig i digitala sammanhang. Att använda digital information är att ständigt kopiera den – och detta gäller även strömmande tjänster som Spotify och Voddlar. Dess tekniska förutsättning är att musiken och filmerna lagras på användarens hårddisk,

men dess rättsliga förutsättning är att informationen åter raderas efter att den spelats upp. Går det att förbjuda program som behåller information som redan levererats till ens dator?

Viljan att skydda utvalda nättjänster kan leda in lagstiftningen på en farlig väg. Om vissa datorprogram förbjuds, blir det givna svaret från hackers att dela upp programmet i flera olika enkla komponenter, var för sig oantastliga men möjliga för användaren att sätta samman till ett olagligt redskap. Enda sättet att då fortsätta på den inslagna vägen är att lagen förbjuder det blotta spridandet av kunskap.

Striden står därför inte mellan storföretag och hackers, utan mellan kortsiktighet och långsiktighet. Hackeretik handlar om att redan nu manifesteras vidden av möjliga användningar av den teknik som redan finns. Därmed möjliggörs en förnuftig diskussion om vad en reglering av tekniken kan innebära på längre sikt. Motsatsen till hackeretik är förhastade lagar vars oväntade konsekvenser inte uppenbaras förrän i efterhand.

■ 12.

Ytterligare ett litet program som pekar mot stora framtidsfrågor är Mutify, som väckte viss debatt i början av 2009. Mutify gjorde helt enkelt att den enerverande reklamen i gratisversionen av Spotify ersattes av tystnad. Effekten blev densamma som av att dra ner volymen på stereon eller gå ut ur rummet, men Mutify gjorde det automatiskt. Entusiastiska användare av Spotify försökte inskräpa moralen i olika webbforum: "Förstör nu inte en oerhört grym tjänst genom att ladda ner Mutify. Det gör bara alla skada. Ärligt. Ta reklamen och lyssna vidare, för så störande är den inte."

Spotify behövde bara göra smärre ändringar för att Mutify i nuva-

rande funktion skulle sluta fungera. Men det skulle räcka med några dedikerade hackare för att alltid ligga ett steg före. Ur ett hackeretiskt perspektiv vore en sådan eskalation önskvärd, hellre förr än senare. Det värsta som kan hända är att den potentiella konflikten faller i glömska under flera år för att sedan plötsligt stiga till ytan, eftersom det ökar risken för förhastade förbud.

Mutify skiljer sig föga från Adblock, en mycket populär plugin till Firefox som döljer reklamskyltarna på webbsidor. Vad händer om fler börjar använda Adblock? En problematisk konsekvens kan bli att uppenbar reklam ersätts av dold reklam, insmugen i texten. Eller att nättidningar övergår från att vara gratis och reklamfinansierade till att vara inlåsta betaltjänster.

Frågan är om sådana konsekvenser kan läggas på den enskilda nätanvändarens ansvar. Det skulle i förlängningen innebära ett moraliskt imperativ om att all reklam som möter oss måste få vår uppmärksamhet. Eller ska ansvaret läggas på de programmerare som utvecklat Adblock? Vi kan inte helt utesluta att lagstiftarna, inom en nära framtid, börjar skissa på nya förbud mot program som Adblock och Mutify. Även om syftet är att skydda reklamfinansierade nättjänster, går de långsiktiga konsekvenserna knappast att överblicka.

13. ■

Bortom den konstlade debatten om fildelningens vara eller inte, växer det fram en långt snårigare terräng av nya nätpolitiska konflikter. Nu handlar det inte längre om det tillåtna, det otillåtna och gråzonen där emellan – som i de strikt upphovsrättsliga konflikterna – utan om tekniker som kan kringgå lagen utan att bryta den. Peter Sunde offentliggjorde exempelvis i januari 2010 sina planer att utveckla

Ipredator, en tjänst som erbjuder nättrafik via anonyma tunnlar, detta som ett storskaligt kringgående av FRA:s massövervakning. Tanken är att nätoperatörer leder samman sin trafik i en stor krypterad jättetunnel innan den korsar rikets gränser. Kostnaden blir överkomlig och det är helt lagligt, så länge trafiken överlämnas till en statlig ”samarverkanspunkt” – men FRA har ingen chans att dekryptera trafiken i realtid, ens med dagens snabbaste datorer. Andreas Ekström svarade med att i ett affekterat blogginlägg kalla Peter Sunde för ”samhällets fiende”.

En intensiv och ovanligt upplysande debatt följde, där Ekström delvis tog tillbaka de hårda orden. En lärdom från debatten är att metoderna för att kringgå lagar vanligtvis redan är i bruk innan lagarna skärps. Företag och myndigheter använder rutinmässigt krypterade tunnlar för sin egen kommunikation och kan därmed sägas kringgå FRA-lagen, utan att någon har ifrågasatt det. När däremot samma teknik görs tillgänglig för allmänheten blir det plötsligt kontroversiellt.

Paralleller finns till hur nätoperatörer som Bahnhof och Tele2 reagerade på Ipredlagen med att förkorta tiden för lagring av abonnenters personuppgifter. Därmed urholkades den effekt som lagen syftade till att uppnå, men ingenting i lagen stadgade att nätoperatörerna måste lagra någonting över huvud taget, bara att de eventuellt lagrade personuppgifterna måste lämnas ut till rättsinnehavare om en domstol begär det. Att tala om civil olydnad vore därför missvisande. Ändå anklagade skivbolagsadvokaten Peter Danowsky Bahnhof och Tele2 för att medverka till lagbrott, och hävdade självsäkert att om de inte lagrade personuppgifter tillräckligt länge så ”blir det en skärpning av lagen i framtiden”. En sådan lagskärpning skulle få enorma konsekvenser eftersom det i dag inte finns någon tydlig definition av en nätoperatör. Varje skola, kafé eller bostadsrättsförening som erbjuder en nätuppkoppling är också i praktiken en leverantör av Internet.

Vilka blir konsekvenserna om även de måste föra register över vilken individ som vid ett givet tillfälle haft en viss Internetadress? Anonymitet måste betraktas som nätets normaltillstånd – medan identifiering alltid måste produceras, till ett visst pris.

Andreas Ekström förklarade sin kritik av Peter Sunde med att han velat ”lyfta frågan om hur demokratiskt det är att organisera möjligheter att kringgå en demokratiskt stiftad lag”. Just frågan om kringgåenden, i bred mening, kommer sannolikt att stå i centrum för framtidens nätpolitik. Exempelen ovan visar att vad som i dag anses mest kontroversiellt inte nödvändigtvis behöver handla om påstådda lagbrott, eller ens om medhjälp till brott, utan om vad som skulle kunna betraktas som brott mot lagens ”anda”. Utrymmet för godtycke vidgas ytterligare, särskilt när de inte är brottmål som avgör vilka nättjänster som är okej, utan civilrättsliga åtal och polisiära prioriteringar.

Kapprustningar mellan nätets praktik och nya lagar blir då ett normaltillstånd. Anonymisering, kryptering, inspelning, indexering – att reglera kringgåendets olika former har föga att göra med upphovsrätt i strikt mening, men ändå kommer respekten för upphovsrätten sannolikt att förbli det främsta argumentet för reglering (vid sidan av barnporrkortet, som upphovsrättsindustrin blivit allt skickligare på att spela ut). Frågan är inte om eskalationer ska ske, utan hur – utmaningen är att kunna prata om dem utan att reducera dynamiken till en strid mellan två parter. Varje välment maning att komma upp ur skyttegravarna bör betraktas med största misstänksamhet, för nätets terräng rymmer inte bara två skyttegravar utan en hel uppsjö av diken, tunnlar, vägar, skogar och fält. Betraktad som en miljö, snarare än ett slagfält, blir det uppenbart att nätpolitiken inte känner till någon balanserad mellanposition. Drömmarna om att mäkla nätfred genom ett digitalt Saltsjöbadsavtal måste kastas på sophögen, tillsammans med visionerna om att en ny affärsmodell ska upphäva all konflikt.

Nätpolitiken är också främmande för idén om en 'tredje man', för nätet är den ekologi där vi alla redan lever. All form av kritisk distans är därför omöjlig. Att hålla huvudet kallt innebär i stället att tänka långsiktigt, i andra och tredje gradens konsekvenser, vilket är svårt men kan underlättas genom att hacking betraktas som en resurs och inte som ett hot. Alternativet – att bedöma lagar och tekniker enbart utifrån vad som framstår som deras omedelbara syften – är lika orimligt som att försöka förstå ett ekosystem enbart som summan av det tänkta syfte som fylls av varje enskild art.

PIRATPUNKTEN – OM DET AUKTORITÄRA SAMHÄLLETS SAMMANBROTT & DIGITAL- POLITIKENS FÖDELSE

LARS ILSHAMMAR

Det är därför sannolikt – och kan i hög grad vara önskvärt – att den nya kommunikationsteknologin kommer att ändra våra uppfattningar om arten och fördelningen av den direkta och den representativa demokratin.

– Harry Schein, 1972

Vad är det ni planerar Mr. Bell? Att dra trådar till alla hus i hela landet?²¹

Populärkulturens bild av piraten har ofta varit den girige, hänsynslöse våldsverkaren, ibland med en försonande och förskönande romantisk sida. Piraten drivs i sin tur till plundring och mord av sin enväldige befälhavare. På Hollywoods piratskepp råder en färgsprakande men sträng hierarki där kaptenens order är skrivna i blod. Hector Barbossa på skeppet ”Black Pearl” och Davy Jones på ”The Flying Dutchman” i *Pirates of the Caribbean*-serien äger sina besättningar och piskar dem flitigt till lydnad med den niosvansade katten.

Nyare forskning har kraftigt ifrågasatt denna schablon. Historiker som Marcus Rediker och historiskt intresserade nationalekonomer som Peter T. Leeson visar i studier av de atlantiska piraternas organisationsstrukturer och ekonomiska drivkrafter under guldåldern i början på 1700-talet, att piraterna inte alls var några livegna stackare som

hukade under piskan. Snarare var de en sorts pionjärer för självorganisering, demokrati och radikala politiska idéer ombord på sina skepp.² Piraterna drevs visserligen av krassa motiv som begär efter rikedomar. Men deras sociala organisation var förvånansvärt modern och styrdes av skrivna överenskommelser som besättningarna hade enats kring. Kontrakten reglerade bland annat frågor om disciplin, ledning samt fördelningen av byte och proviant. Viktiga frågor avgjordes genom majoritetsbeslut där allas röster vägde lika tyngt. Kaptenen valdes och kunde avsättas av besättningen.

Även socialt rådde en relativ jämlikhet. Kaptenen åt samma mat som resten av besättningen och kunde inte självklart räkna med egen hytt. Kontrakten innehöll också regler om en sorts arbetsskadeförsäkring. En del av bytet skulle avsättas till en fond för kompensation till pirater som blev skadade. Träben och svart ögonlapp kunde mycket väl berättiga till ekonomisk ersättning.

Piratlivets radikala och toleranta drag var en reaktion mot den patriarkaliska ordning som rådde på vanliga handels- och krigsfartyg – där kaptenen var allsmäktig gud. På ett högre plan stod piraternas miniatyr-samhällen också en i skarp kontrast till den absolutistiska statens ofrihet och klassförtryck, och blev därmed ett praktiskt uttryck för idén om folksuveränitet långt innan den hade slagit igenom i samhället i övrigt.

Denna uppdaterade bild av Svartskägg, Jack Rackham och Anne Bonny som upplysta samhällsreformatorer och modiga kämpar för frihet, jämlikhet och solidaritet ska förstås inte överdrivas. 1700-talets sjörövare var kanske inte bara mördare och banditer, men inte heller i första hand några demokratiska utopister. Ändå är det som en motkraft till auktoritära politiska strukturer och som ett förebud om nödvändiga politiska reformer piratbegreppet kommer att användas i denna artikel.

Den ytliga piratsymboliken kan kännas utsliten våren 2010, men

det finns påtagliga likheter mellan den moderna historieforskningens syn på de klassiska piraterna och dagens något diffusa piratrörelse som seglar på de digitala oceanerna under en modifierad Jolly Roger.³ Dessa likheter består främst i strävan efter en mera egalitär, frihetlig social ordning och i att piraterna av sina motståndare har stämplats som allvarliga hot mot det bestående samhällets normer.

OM DIGITALPOLITIK ■

Den här boken är betitlad *Efter The Pirate Bay*. Namnet är medvetet tvetydigt. Det kan syfta på situationen för den kända webbplatsen The Pirate Bay och andra så kallade trackers – detta efter en utdragen och inflammerad rättsprocess som de ansvariga bakom webbplatsen förlorade. Men namnet kan också relatera till ett mera generellt samhällstillstånd som under några år i slutet av 00-talet har dominerats av The Pirate Bay och Piratpartiets framgångar. Det är i den senare betydelsen som jag fortsättningsvis kommer att använda begreppet.

Ett sätt att närma sig The Pirate Bay-fenomenet är som en kollisionpunkt mellan värderingsförändringar och politikutveckling, båda i nära samband med samhällets digitalisering men utifrån helt olika förståelser av ”informationssamhällets” natur och ideologiska innehåll. The Pirate Bay kommer därmed på flera sätt att definiera samtiden; genom att ge upphov till eller näring åt ny politisk aktivism, genom att artikulera pågående värderingsförändringar och genom att ifrågasätta den sedvanliga deterministiska epokskiftestanken. Tiden efter The Pirate Bay får på detta sätt många likheter med tiden efter miljörelsens genombrott på 1970-talet.

I den här artikeln diskuteras inledningsvis framväxten av vad jag

kallar digitalpolitik som ett nytt politiskt fält.⁴ Under det senaste decenniet har en allt starkare spänning uppstått mellan å ena sidan det etablerade samhällets repressiva tendenser i form av såväl lagstiftning som konkreta kontroll- och övervakningsåtgärder, och å andra sidan starka frihetliga, individualistiska värderingar i Internet- och IT-revolutionernas spår. Denna spänning har manifesterats såväl i högljudda krav på bevarandet av ett fritt och öppet Internet som i spektakulära politiska framgångar för Piratpartiet vid senaste EU-valet.

Digitalpolitikens anspråk på utrymme i det politiska medvetandet innefattar således både utmaningar för de gamla partierna, framträdandet av nya aktörer på den politiska arenan och konkreta frågekomplex som kan stavas till exempel The Pirate Bay – men också Ipred, Acta och FRA. Vidare har digitalpolitik en tydlig transnationell eller global karaktär, vilket skiljer den från mera traditionstyngda och nationalstatsbaserade politikområden. Min artikel har därför ambitionen att bidra till en diskussion om hur digitalpolitik kan förstås genom placeras i ett större historiskt sammanhang. Utifrån en tillbakablick på nätkultur och 'digital' aktivism före The Pirate Bay, på samhällets digitalisering och på långsiktiga värderingsförändringar i det senmoderna samhället diskuteras digitalpolitikens ursprung, innehåll och aktörer. Avslutningsvis sätts denna diskussion in i ett sammanhang där olika visioner om ett utopiskt informationsamhälle kontrasteras och epokskiftetanken problematiseras.

■ KNALLEN I EU-VALET

Våren 2009 drog ett nytt politiskt parti in i EU-parlamentet. Paradoxalt nog handlade det inte om Sverigedemokraterna, som de flesta förhandstipsen hade gällt, utan om Piratpartiet som fick 7,1 procent av

rösterna och blev största parti bland de yngsta väljarna.⁵ Piratpartiets succé i EU-valet tog både medier och övriga partier på sängen. Först de allra sista dagarna föra valet förstod man vad som höll på att hända i opinionen. Plötsligt lät många kandidater som piratpartister.

Piratpartiet grundades så sent som i januari 2006, men kom snabbt att locka ett stort antal medlemmar i samband med händelser som razzian mot The Pirate Bay i maj 2006, riksdagsomröstningen om FRA-lagen i juni 2008, Ipred-debatten i februari 2009 samt TPB-rättegången i april 2009. Även internationellt har Piratpartiet fått stor uppmärksamhet. Piratpartier finns i dag eller håller på att startas i över 40 länder, och en ”international” – *Pirate Parties International* – har också bildats. Från början profilerade Piratpartiet sig främst i frågan om fri nedladdning av upphovsrättskyddat material i icke-kommersiellt syfte. Men som Rasmus Fleischer påpekar i sin artikel blev det under 2009 uppenbart att den nätpolitiska aktivismen inte längre enbart handlade om huruvida saker ska vara gratis eller inte, utan om vilket slags Internet som ska få finnas.

Piratpartiet fångade upp denna vindkantring och har senare bredat sig genom engagemang för förbättrat integritetsskydd, reformerad upphovsrätt och patentlagstiftning, samt vänt sig emot informationsteknikens ökande användning för kontroll och övervakning. Partiet betonar medborgerliga fri- och rättigheter och föreslår en tydligare reglering av samhällskontraktet mellan stat och medborgare. Det har därför ibland kallats ”informationssamhällets medborgarrättsrörelse”.

Piratpartiets är i sin outsiderroll kritiskt till de etablerade partiernas agerande i frågor som rör övervakning, terroristbekämpning och framför allt patent- och immaterialrätt. Ulf Bjereld och Henrik Oscarsson menar också att partiet har gynnats av att de etablerade partierna har sovit ”och inte förstått de nya politiska sakfrågor om

integritet och rätten till kunskap/information som följer i den kommunikationstekniska utvecklingens spår”.

I en analys av FRA-debatten kommer Bjereld och Oscarsson fram till att Piratpartiets framgångar inte enbart kan ses som en tillfällig ungdomsrevolt mot det politiska etablissemanget, eller en teknologisk protest med bismak av politikermisstro. Framför allt är de uttryck för en mer djupgående samhällsförändring, där teknikutvecklingen både skapar nya sakfrågor och nya arenor för politiskt handlande, såsom bloggssfären och sociala medier som Facebook och Twitter.⁶

Piratpartiets framväxt kan därför också ses som en konsekvens av informationssamhällets huvudkonflikt, ibland kallad ’kampen om kunskapen’, som kan sägas handla om öppenhet, insyn och fri rörlighet för information, innovationer och idéer. Nationalstatens traditionella säkerhetsintressen ställs här mot rätten till fri och gränslös kommunikation i transnationella nätverk.⁷ Ett annat sätt att uttrycka dessa nya skiljelinjer är att politiken har fått en ny digital dimension.

■ ETT GAMMALT INFORMATIONSSAMHÄLLE

Piratpartiet är förstås inte ensamt om att exploatera informations- samhällets inneboende motsättningar politiskt. Partiet har inspirerats av och tidvis också samverkat med tankesmedjor som den numera av- somnade Piratbyrån, organisationer som Juliagruppen och en rad andra nätverk både nationellt och globalt. Inte heller bör digitalpolitik betraktas som något helt nytt fält exklusivt tillhörigt 2000-talet. Som socialt och medialt fenomen har digitalpolitiken betydligt djupare rötter. De bygger på en kontinuitet som letar sig tillbaks till 1960- talet, och är därmed lika gamla som debatten om informationssam- hället själv.

Det var då, under ADB-eran för snart 50 år sedan, som debatten om postindustrialismen föddes och idéerna om ett utopiskt informationssamhälle första gången började formuleras i akademiska och politiska fora. Den gamla epokskiftestanken fick därmed ny näring av samhällets första datoriseringsvåg. Parallellt med den dator tekniska utvecklingen utmanades efterkrigstidens välfärds kapitalism av nya sätt att leva och tänka, en komplex rörelse som kulminerade 1968 och innebar att gamla auktoriteter avsattes och nedärvda lydnadsmönster började förkastas.⁸

Det gemensamma för de akademiska visionerna och gräsrotstänkandet var föreställningen om en radikal fördjupning av demokratin i direktdemokratisk riktning bortom det representativa systemets ramar. Yoneij Masuda menade exempelvis i sin tongivande bok *Informationssamhället* från 1980 att det politiska systemet borde förändras från parlamentarisk demokrati till en deltagande- eller direktdemokrati ”i vilken medborgarna själva är med om att fatta de politiska besluten, både när det gäller staten och den lokala självstyrelsen”.⁹ Snarlika tankar om det elektroniska, direktdemokratiska närsamhället lanserades i den populära framtidslitteraturen av utopister som Alvin Toffler (*Tredje vågen*) och John Naisbitt (*Megatrender*). I detta samhälle skulle den representativa demokratin tyna bort och de gamla masspartierna ersättas av tillfälliga nätverk.

En annan viktig inspirationskälla var den praktiska utvecklingen av Internet och andra stora datornätverk, och den speciella kultur som växte fram, karaktäriserad av slagordet ”information wants to be free”. Redan tidigt på 1970-talet uppstod e-post och elektroniska diskussionslistor som ett slags spontan användning inom akademiska kretsar. Nätet visade sig fylla en social funktion som var skraddarsydd för det fria tankeutbytet i universitetsvärlden.¹⁰ När Internet under det tidiga 1980-talet började spridas utanför universiteten visade det

sig att den akademiska traditionen hade mycket gemensamt med den så kallade cyberpunk-generationen och övervintrande hippies från 1960- och 1970-talens breda, antiauktoritära protest- och alternativrörelse.¹¹ ”We owe it all to the hippies”, löd just en rubrik i *Time Magazine* 1995.

För hippies, hackare, cyberpunkare och andra rebeller i samhällets utkant blev datorkommunikation en revolutionär kraft. Internets decentraliserade struktur, utan myndigheter som reglerade informationsflödet, underlättade en sådan användning. Nätet liknade den förverkligade sextiotalsutopin; en anarkistisk kultur utan ledare, centralmakt eller skrivna lagar, styrd bara av användarnas fria samarbete. Internet framstod snart som antites till Orwells *1984*. I hyllningarna till denna emancipatoriska teknikutopi, ofta kallad ”The Californian ideology”, öppnades den politiska skalan och höger och vänster kunde mötas. Nyliberaler såg å ena sidan möjligheterna att montera ner välfärdsstaten; vänstersympatisörer välkomnade å andra sidan jämlikhetspotentialen. Internet kan alltså beskrivas som en teknisk kultur med rötterna i 1960-talet. Denna kultur har skapat egna kommunikativa redskap som diskussionslistor, chattar, bloggar och sociala medier.

En del aktivister har velat gå så långt som till att använda Internet för att bryta ner de gamla politiska strukturerna – ”to hack politics down to its component parts and fix it” – och bygga upp någonting nytt; en elektronisk direktdemokrati.¹² Här framträdde konturerna av ett nytt offentligt rum, och en ny sorts politisk rörelse där människor snabbt kunde organisera sig i tillfälliga grupperingar. Under tidigt 1990-tal uppstod påtryckningsgrupper i USA med elektronisk direktdemokrati på sitt program. Den mest kända är troligen Electronic Frontier Foundation, som kom att utvecklas till en inflytelserik politisk kraft och senare skulle tjäna som en av förebilderna till dagens digitalpolitiska aktivister som The Pirate Bay och Piratpartiet. I den-

na nya politiska formering möttes trådarna från utopister och hippies, och återigen kommer förebilden från Internet, som hyllades som grunden för en ny, djupare och sannare demokrati.

WORLD VALUES SURVEY

Många undersökningar vittnar också om att framväxten av fältet digitalpolitik samspelar med långsiktiga värderingsförändringar i västvärlden i allmänhet, och i Norden, Nordeuropa och USA i synnerhet. Sverige står exempelvis ut som extremt i det longitudiella samhällsvetenskapliga forskningsprojektet ”World Values Survey” som har pågått sedan 1981. Projektets syfte är att utforska sociokulturella, moraliska, religiösa och politiska värderingar, och sambandet dem emellan, inom olika kulturer världen över. Ett stort antal variabler kondenseras i ”World Values Survey” till två dimensioner av kulturella värderingar: *traditionella* mot *sekulärt-rationella*, samt *överlevnads-* mot *självuttryckande eller antiauktoritära* värderingar. Med grund i detta kan världens länder föras samman till tydliga kulturella regioner. Sammanfattningsvis är Sverige det land där utvecklingen mot individualisering och sekulärt-rationella värderingar gått längst – och där samtidigt antiauktoritära frihetliga värderingar fått starkast fäste.¹³ Det är alltså fullt logiskt att piratrörelsen börjar här och nu sprider sig över världen.

Den utveckling som fångas genom ”World Values Survey” kan enkla förstås genom att kopplas till en längre historisk civilisations- och emancipationsprocess med sina rötter djupare i upplysningstiden, och till begrepp som autonomi, självbestämmande, egenmakt etcetera. Egenmakt motsvaras närmast av det engelska *empowerment* och syftar på att individen i en grupp, organisation eller stat ska känna att han el-

ler hon har makt över sin egen situation, sina arbetsuppgifter, sin närmiljö också vidare. Både socialdemokratiska så kallade förnyare och borgerliga partier har under senare tid försökt införliva egenmakt med den egna politiska repertoaren, vilket tyder på att begreppet åtminstone tills vidare är föremål för en ideologisk dragkamp. I regel har det använts i samband med debatten om socialt utanförskap. Men självklart kan egenmakt också appliceras på informationssamhällets nya frågekomplex som personlig integritet, övervakning och nätets frihet.

■ FRÅN 1984 TILL FRA

Tidsandans förändring i antiauktoritär riktning under 1960-talet ledde tidigt till konflikter kring samhällets datorisering. Ur statens perspektiv innebar en ökad IT-användning nya möjligheter till rationalisering och effektiv hantering av personuppgifter i det starka samhällets tjänst. Från en växande skara postmaterialistiskt inspirerade kritiker betonades i stället att den ökande användningen av personuppgifter innebar risker för missbruk.¹⁴ I Sverige blev den utlösande gnistan de konsekvenser för den personliga integriteten som myndigheternas insamling av statistik antogs leda till när de skedde med datorhjälp. En till synes harmonisk och okontroversiell utveckling kom därmed att politiseras och informationstekniken att förvandlats till symbol för ett teknokratiskt och okänsligt systemsamhälle.

Den integritetsdebatt som fördes från slutet av 1960-talet handlade om reaktioner på de nya möjligheter till insamling av personuppgifter, och därmed till kontroll av individer som datoriseringen av samhället medförde. Hur mycket ska myndigheterna få veta om dig? Vem har kontroll över informationen? Vid flera tillfällen, exempelvis i samband med folk- och bostadsräkningen 1970 och den så kallade

Metropolitiskandalen 1986, nådde denna debatt också upp till den mediala ytan. Såväl höger som vänster försökte under denna period göra integritetsfrågan till sin. Från vänsterhåll angreps framför allt åsiktsregistrering och statens växande försäljning för kommersiella ändamål av datorlagrade uppgifter om medborgarna som samlats in i helt andra syften. Samtidigt såg liberala och konservativa kritiker datoranvändningen som redskap för skapa en kontrollstat i den sociala ingenjörskonstens anda – ett vanligt förekommande retoriskt tillhygge var därför Orwells 1984.

I efterhand kan man konstatera att debatten om IT-användning och integritet blev en viktig förutsättning för en process genom vilken integritetsskyddet successivt kom att regleras och institutionaliseras. Den kan bland annat ses som det direkta upphovet till det nya området datapolitik, och som en förelöpare till den stora politiska strid som stod om FRA-lagen under 2008.

Mellan det sena 1900-talets integritetsdebatt och vår samtid har dock en radikal polarisering skett. Sverige, liksom övriga Europa, har under 00-talet upplevt en våg av repressiva lagförslag och åtgärder som sammantaget inneburit att grundläggande demokratiska fri- och rättigheter kringskurits. I synnerhet i det undantagsliknande tillstånd som rått efter elfte september har kontroll och övervakning av medborgarna, ofta med IT-baserade verktyg, blivit legitimt i politiska församlingar.

Även de allra senaste åren uppvisar en katalog av sådana lagstiftningsåtgärder och regleringsinitiativ, inte sällan med sitt ursprung i EU eller andra transnationella sammanhang: obligatorisk lagring av trafikuppgifter om mobilsamtal och e-post, FRA-lagen, Ipred, Acta, Ipred2, EU:s telekompaket och så vidare. Vad som utmärker denna regleringskatalog, förutom det stora antalet poster, är framför allt ensidigheten och bristen på balans. Medan man inte kan betvivla den politiska iveren att kontrollera, begränsa eller hindra de digitala kom-

unikationsflödena, tycks det som om uppgiften att bevara den relativt öppna och demokratiska informationsrymd som vuxit fram på Internet inte angår någon alls. Politikens traditionella uppgift som värnare av allmänintresset förefaller åtminstone för tillfället utspelad, till förmån för en nygamal polisroll.

Många av dessa repressiva åtgärder verkar i den svenska kontexten tillkomna av ungefär lika delar rädsla för terrorism och organiserad brottslighet, vilka antas florerar mer eller mindre ohämmat på Internet, som av kommersiellt inspirerad motvilja mot den okontrollerade kommunikation som sker på nätet. Snarare än att berikas av IT-utvecklingen har yttrande- och informationsfriheten begränsats med hänvisning till att informationstekniken framkallar ett antal diffusa hot mot samhället.

Anders R. Olsson menar att ny informationsteknik i allmänhet, och Internet i synnerhet, har föranlett riksdagen att på en rad olika sätt vidga och förstärka statens befogenheter att utöva kontroll över – och styrning av – informationshanteringen i samhället. Olsson har listat sex områden där en sådan repressiv trend är särskilt tydlig:

1. Vidgande av det straffbara området för olika sorters underlättande av brott, förberedelser för brott eller medverkan till brott.
2. Kriminalisering av medborgarnas egen befattning med viss typ av information.
3. Spridning av det rättsliga ansvaret för olaglig hantering av data till fler än de egentliga gärningsmännen.
4. Övervakning av människors aktiviteter på nätet.
5. Vidgade möjligheter för enskilda och företag att driva rättsprocesser mot varandra.
6. Tvingande eller övertalning av Internet-operatörerna att filtrera informationen på nätet.¹⁵

Till denna lista lägger Olsson att allvarliga inskränkningar i offentlighetsprincipen, som garanterar medborgarnas rätt att ta del av offentliga handlingar, har skett de senaste 30 åren. När det gäller allmänna handlingar i elektronisk form – större delen av den information som myndigheterna förfogar över i dag lagras just elektroniskt – hävdar han att rätten numera är så kringskuren och svår att utnyttja att själva ordet 'rätt' blir missvisande. Olsson menar också att samtliga gamla partier, oavsett politisk färg, är medskyldiga till att lagstiftningsarbetet har styrts i denna repressiva riktning.¹⁶

FRA-striden är ett talande exempel. Dess uppspel redan under den förra socialdemokratiska regeringen visar att debatten precis som på det sena 1900-talet inte i första hand handlar om höger mot vänster i strikt partipolitisk mening, eller ens berör några väsentliga ideologiska skiljelinjer mellan blocken. Snarare kan den beskrivas som en normkollision mellan kvardröjande auktoritära strukturer och nya post-aukto-ritära värderingar.

ARVET FRÅN 1968

Det är idag, med 40 års eftersläpning och förmedlat av en ny generation med hjälp av ny informationsteknik, som innebörden av det frihetliga och individualistiska arvet från "1968" har blivit fullt tydligt. Mot denna bakgrund framstår det som mer eller mindre oundvikligt att den eskalerande konflikten kring de digitala informationsflödena skulle leda till en politisk organisering. Unga människor, fostrade till ifrågasättande och kritiskt tänkande, och uppväxta på och med nätet, betraktar närmast instinktivt repressiva ingrepp i nätets frihet som frontalangrepp på sina centrala livsvärden. Så har The Pirate Bay och den piratrörelsen uppstått i skärningspunkten mellan informations-

samhällets möjligheter och en politisk maktutövning som dominerats av hot och risker.

Efter The Pirate Bay står det klar att nya villkor råder för politiken. Ungdomar rör sig över gränserna, och de är vana vid att själva skapa och sprida nättinnehåll. De vill ha trygghet och välfärd, men de kräver också frihet och personlig integritet. Den rörelse som har anspråk på att vinna nästa val, och vilket val som helst i framtiden, har att balansera dessa ofta motstridiga värden. Annars väntar med stor säkerhet upprepade konflikter med en digital generation som sätter ett fritt och öppet Internet lika högt som höjd A-kassa.

Av samma anledning är det inte heller givet att de vanliga förutsägelserna om att piraterna kommer att försvinna i årets riksdagsval lika snabbt som de dök upp våren 2009 kommer att slå in. Piratpartiet är inget tillfälligt hopsamlat protestparti som Ny demokrati för 20 år sedan. Inte heller kan det i sin nuvarande form beskrivas som ett renodlat enfrågeparti. Som vi har sett bygger Piratpartiets framgångar på bestående samhälls- och värderingsförändringar, och på en talför opinion som har växt fram under mer än 30 år. Den mest närliggande parallell som erbjuds är inte med populistiska nejsägar- och enfrågepartier, utan snarare med Miljöpartiet. Även Miljöpartiet är sprunget ur samhälls- och värderingsförändringar med rötterna i 1960-talet. Partiet bildades 1981 och kom in i riksdagen första gången 1988. Drygt 20 år senare har Miljöpartiet utvecklats till en etablerad politisk kraft, med anspråk på att bilda regeringsunderlag 2010, och de gröna frågorna är självklara långt upp på både den politiska och den mediala dagordningen. Få skulle i dag komma på tanken att kalla Miljöpartiet för ett enfrågeparti.

Det är en sak att skapa uppmärksamhet och vinna mandat i ett val med så diffus agenda som valet till EU-parlamentet, något helt annat att ta sig in i en riksdag som domineras av plånboksfrågor, kan man

förstås invända. Men rimligtvis befinner sig Piratpartiet ännu i början av sin utveckling. Programmet vilar på en liberal grund och värnar framför om allt individens frihet. ”I vår individualiserade tid har Piratpartiet [...] en potential att successivt utveckla sin politiska agenda och möta väljarna med ett bredare program än vad som i dag är fallet”, skriver till exempel Bjereld och Oscarsson.¹⁷ Piratpartiets framgångar tycks ha fått de gamla partierna att motvilligt vakna till ur sin slummer. Kanske ser vi nu början till en senkommen omsvängning från de gamla partierna. Men det krävs mycket mer än ord för att övertyga. Man måste på allvar börja bygget av den tekniska och legala infrastruktur som man hittills i 15 år bara pratat om – men i praktiken på många sätt motarbetat. Här återstår mycket att bevisa.

ETT FORMATIVT ÖGONBLICK ■

När sociala förändringar och tekniska innovationer i förening med ekonomisk utveckling osäkrar gamla maktstrukturer uppstår formativa moment då radikal förändring blir möjlig. Det var vad som hände i kölvattnet av samhällets industrialisering decennierna kring förra sekelskiftet. Den moderna demokratin värkte fram i en process där tryckpressen, telegrafan och telefonen – och så småningom radio och tv – blev bärare av nya idéer och redskap för folkrörelser och politiska partier. I dag genererar samhällets digitalisering med Internet i centrum en liknande motsättning mellan konservativa och radikala kraftfält. Nya sakfrågor, politiska skiljelinjer och organisationsmönster framträder ur samhällsförändringar i den språngartade IT-utvecklingens spår. Framför allt är det förstås webben som har gett ny energi åt idéer om en genomskinligare, interaktivare, mera direkt form av demokrati. Motståndet kommer nu som då från en ohelig

skara av systembevarare som på olika sätt anser sig ha något att för-lora.

Den gamla medieindustrin inser att den har skapat ett digitalt monster som tillåter oändlig kopierbarhet. Nu ropar den på lagstiftning och polis. Gamla minnesinstitutioner – arkiv, bibliotek och museer – känner sig hotade, klämmer på sitt innehåll, ovilliga och rädda att släppa kontrollen. Gamla politiska maktcentra känner sig ifrågasatta och märker hur medborgarnas engagemang söker sig nya vägar förbi partier och parlament, och nationalstatliga institutioner i allmänhet. Ur detta motstånd kan man härleda en historisk lagbundenhet: lagen om undertryckande av radikal potential. Den har ursprungligen formulerats av Brian Winston och har tillämpning på alla nyare kommunikationstekniker från telefon, radio och tv till datorer och satelliter, och förstås Internet.¹⁸

Enligt Winston ser eliterna alltid till att ny teknik integreras i samhället så att den förstärker, eller i alla fall inte allvarligt rubbar, de grundläggande maktförhållandena. Undertryckandet av teknikens radikala potential kan ta sig många olika former, från strikt upprätthållande av patentlagstiftning till institutionellt spårberoende som exempelvis bevarande av det formella demokratiska systemets *status quo*.¹⁹ Det är just genom att vara en *success story* som The Pirate Bay har hamnat i centrum av denna konflikt.

När en forskare som David Lyon karaktäriserar hela diskursen om informationssamhället som ”problematisk” [a problematic] anknäver han just till Winston och påminner samtidigt om att många av informationssamhällets uttolkare har bortsett från sociala faktorer och negligerat rådande maktförhållanden. I det ljuset menar Lyon att informationstekniken hittills har använts på ett sätt som bidrar till att förstärka processer och strukturer i vårt befintliga samhälle, snarare än att skapa något nytt och annorlunda.²⁰

Om man vill gå det att betrakta nätet som en kamp om vilket informationssamhälle av flera möjliga som ska realiseras. Internet utmålas ofta som en framväxande global offentlig sfär, och därmed som redskap för demokratiutvecklingen i världen. Samtidigt beskrivs nätet som ett nytt transnationellt territorium, *cyberspace*, i behov av en gemensam rättsordning eller till och med en konstitution. Mellan dessa perspektiv – demokratiperspektivet respektive styrningsperspektivet – finns förstås en potentiell motsättning.

Medan den oreglerade miljön på nätet kan vara en tillgång från demokratisk utgångspunkt blir den ofta ett problem ur ett styrnings- eller kontrollperspektiv. Såväl nya sociala rörelser och demokratiska oppositionsgrupper som hackare, kriminella nätverk och terrorister – för att inte tala om pirater – kan nämligen dra nytta av nätets frihet. Denna konflikt har fått särskild aktualitet genom kriget mot terrorismen, och påverkat synen på och föreställningar om Internet som ett tillhåll för ljusskygga och destruktiva krafter.²¹ På den globala nivån, liksom i Europa, har en rad delvis konkurrerande initiativ för att reglera Internet och därmed lösa en rad informations- och kommunikationsteknologiskt relaterade problem redan tagits. Frågor som personlig integritet, upphovsrätt, standardisering och datasäkerhet är fyra exempel på större regleringskomplex som på olika sätt står i centrum för diskursen om en ny global kommunikationsordning eller -regim. Denna intressekamp har redan påverkat grundläggande medborgerliga rättigheter på Internet.

Diskussionen om informationssamhället är alltså en öppen process, med olika möjliga utfall. Allvarliga konflikter kring frågor som fri information och immateriella rättigheter har på ett närmast smärtsamt sätt visat att olika aktörer tillskriver konceptet informations-

samhälle radikalt olika innebörd. Inte heller har det någonsin funnits en gemensam förståelse av begreppet i det förflutna. Vilket informationssamhälle, vilket epokskifte, är frågan? Några givna svar finns knappast.

En annan slutsats är den digitala utvecklingen måste sättas in i ett större sammanhang som först och främst handlar om relationen mellan teknik och samhälle, något som Nina Wormbs skriver om i sin artikel i den här boken. Tekniken innehåller ingen färdig framtid som bara väntar på att rullas ut, inte heller erbjuder den någon tydlig politisk färdriktning eller ideologisk kompasskurs. Den är, som Bruno Latour påpekar, ingenting annat än samhället som har gjorts hållbart.²² Varje försök att resa vattentäta skott dem emellan är därför dömt att misslyckas.

Hur, och i vilken riktning, ny teknik och tekniska system förändrar samhället blir i grunden en fråga om mänskligt handlande. Om den digitala framtiden leder till ett friare, genomskinligare och mera demokratiskt samhälle, eller om den snarare innebär att medborgaren kommer att utsättas för mera kontroll och övervakning är fortfarande en i högsta grad öppen fråga. Och därmed möjlig att påverka. Kraftmätningen pågår redan. På den digitala arena förs 2010-talets centrala intressekamp.

■ NOTER

1. Citatet lär ha yttrats av ett antal bankirer i Philadelphia – vilka gjorde Alexander Graham Bell till åtlöje när han under 1870-talet presenterade sin idéer kring telefoni. Det första citatet är hämtat från Harry Schein, *Inför en ny mediapolitik* (Stockholm: Almqvist & Wiksell, 1972), 106.
2. För en diskussion, se Marcus Rediker, *Pirater. Sjöroveriets guldålder i Atlanten*

och *Karibiska havet* (Stockholm: Karneval, 2006), samt Peter T. Leeson, *The Invisible Hook: The Hidden Economics of Pirates* (Princeton: Princeton University Press, 2009).

3. En vanlig logotyp föreställer en variant av Jolly Roger där dödskallen har ersatts av ett kassetband. Symbolen kassetband och korsade ben användes av musikindustrin i kampanjen, "Home Taping is Killing Music", under 1980-talet. Även Piratpartiets symbol, det stiliserade svarta seglet, bär tydlig inspiration av de klassiska piraterna.
4. Jag har här valt att konsekvent använda begreppet "digitalpolitik" framför det snarlika "nätpolitik" – detta eftersom digitalpolitik täcker in ett något större område av frågeställningar och problem relaterade till samhällets digitalisering.
5. För en diskussion, se "SCB. Europaparlamentsval, valresultat" 15/10, 2009 – http://www.scb.se/Pages/ProductTables____12383.aspx [senast kontrollerad 30/6, 2010].
6. Henrik Oscarsson & Mikael Persson, "Piratpartiets sympatisörer" *Svensk höst. Frettiofyra kapitel om politik, medier och samhälle* red. Sören Holmberg & Lennart Weibill (Göteborg: SOM-institutet, 2009).
7. Ulf Bjereld & Marie Demker, *Kampen om kunskapen: informationssamhällets politiska skiljelinjer* (Stockholm: Hjalmarson & Högberg, 2008).
8. Lars Ilshammar, *Offentlighetens nya rum. Teknik och Politik i Sverige 1969–1999* (Örebro: Örebro universitet/DemocrIT, 2002).
9. Yoneji Masuda, *Informationssamhället* (Malmö: LiberFörlag, 1984), 34.
10. Om Internets "födelse", se exempelvis Janet Abbate, "The Internet Challenge: Conflict and Compromise in Computer Networking" *Changing Large Technical Systems* red. Jane Summerton (Boulder: Westview Press, 1994).
11. Lars Ilshammar, "Från supervapen till supermarket. Utvecklingen av Internet 1957–1997" *Den konstruerade världen. Tekniska system i historiskt perspektiv* red. Pär Blomkvist & Arne Kaijser (Stockholm: Symposion, 1998).
12. Robier van Bakel, "How Good People Helped make A Bad Law" *Wired* nr. 4, 2002 – <http://www.wired.com/wired/archive/4.02/digitel.html> [senast kontrollerad 30/6, 2010]. I Sverige inspirerade EFF redan under 1990-talet till bildandet av Elektroniska Fronten eller "e-fronten".

13. För en diskussion, se "World Values Survey" – <http://www.worldvalues-survey.org> [senast kontrollerad 30/6, 2010].
14. Lars Ilshammar & Kajsa Klein, "Tillbaka till framtiden. 1984 revisited" *Användarna och datorerna. En historik 1960–1985* red. Birgitta Frejhagen (Stockholm: Vinnova, 2009).
15. Anders R. Olsson, "Har öppenheten någon framtid?" *Med- eller motborgare. Öppna upp det slutna rummet!* red. Tomas Ohlin *et. al* (Stockholm: kommande 2010).
16. Ibid.
17. Bjereld & Oscarsson 2009.
18. Brian Winston, *Media, Technology and Society. A History: From the Telegraph to the Internet* (London: Routledge, 1998).
19. Ibid.
20. David Lyon, "The Roots of the Information Society Idea" *Information, Technology and Society* red. Nick Heap *et. al* (London: Sage, 1995).
21. Lars Ilshammar & Ola Larsmo, *404 – utflykter i glömskans landskap* (Stockholm: Atlas, 2005).
22. Bruno Latour, *Artefaktens återkomst* (Stockholm: Nerenius & Santérus, 1998).

DIGITAL KULTURPOLITIK ÄR INTE BARA DIGITAL

TOBIAS NIELSEN

Om sjuttioalets kulturpolitik handlade om att förse medborgarna med kultur är situationen radikalt annorlunda i dag. Ett mediasamhälle har växt fram och ytterligare accelererats av Internets möjligheter att skapa och sprida kultur i form av musik, bilder och text. Utmaningen är inte längre att förse medborgarna med kultur, eftersom det snarare råder ett överutbud av kultur. Vi översköljs av musik, texter och bilder via tv:n, datorn, mobiltelefonen och i det offentliga rummet. I stället väcks andra frågor. Är vi nöjda med den sorts kultur som flödar, ofta producerad på en annan plats, ofta på andra språk än på svenska, ofta utan filter och mellanhänder? Vad är viktigast, att många får vara delaktiga eller att det finns utrymme för professionella konstnärer?

En kulturpolitik för 2010-talet måste hantera en rad avvägningar. För vilka är kulturpolitiken främst till för? Några få professionella, amatörerna eller publiken? Är det viktigt att försvara det svenska språket och en viss typ av kultur? Det senare hör ofta ihop med kulturarv och smakbedömningar. Ökar Internet betydelsen av möten och levande kultur? I så fall, ska de stimuleras? Ska butiker som säljer kulturprodukter stödjas, för att de annars inte kan överleva? Därtill måste man fråga sig om inte samskapande över nätet ska uppmuntras och stödjas likadant som studiecirkel och föreningsaktiviteter; tänk körsång och målarkurser?

Ett flertal av dessa frågeställningar är bekanta sedan tidigare, men bör ses i ett nytt ljus. Det är nämligen ett mantra inom kulturpolitiken att man vill ha allt – och därmed skymms viktiga ideologiska frågeställningar. Kulturpolitiken handlar alltid om val, även om få vill erkänna det. Kulturpolitiken utgår ju från att ringa in något som ska få företräde – det kan vara språk (svenska) och härkomst (Sverige eller särskilt samarbete), upplevd kvalitet (konsulenters eller grupperingars val), samt hur något sprids eller sparas (böcker på bibliotek). Kulturpolitiken har också emot sig att den anses mindre central än politikområden som arbetsmarknad och sjukvård. Resurser är alltid begränsade, men ännu mer så för kulturpolitikens utrymme. Inte minst därför är det nödvändigt att diskutera vad kulturpolitiken ska inrikta sig mot.

Ambitionen med den här artikeln är att diskutera den digitala kulturpolitiken genom att identifiera några motpoler, allt efter inspiration från François Matarassos och Charles Landrys bok *Balancing Act: Twenty-one Strategic Dilemmas in Cultural Policy* från 1999.¹ Ett exempel är om stöd ska gå till amatörverksamheter eller professionella konstnärer. Det är inte troligt att någon helt skulle välja *antingen eller*, men värdet ligger i att en placering på en skala mellan olika motpoler förtydligar synen på vad kulturpolitiken ska vara till för. Placeringen på skalan kan även vara till konkret hjälp för exempelvis hur budgeten ska fördelas – ska det vara 60/40 eller 90/10?

Utvald kultur ← → Vald kultur

5 4 3 2 1 0 1 2 3 4 5

Det handlar alltså om att förtydliga kulturpolitiska ställningstaganden. Det finns några generella val som utelämnas i min genomgång – till exempel om vi ser på kultur som konstformer, eller som livsföring med traditioner och språk. Det här artikeln inriktar sig snarare på några om-

råden som är särskilt relevanta för den digitala kulturpolitiken. Dessutom ligger valen på olika nivåer. Några markerar den ideologiska grundsynen som bildar ramverket för all kulturpolitik. Andra är mer inriktade på verkställande utifrån det preciserade ramverket.

En viktig poäng är att den digitala kulturpolitiken inte bara kan stanna i den digitala sfären. Den måste alltid ta hänsyn till alla omvärldsförändringar som hör ihop med den teknologiska utvecklingen – globalisering och internationalisering, pris på och tillgång till utrustning och 'kulturella' varor, behov av kompletterande platser och sammanhang till digitala aktiviteter – liksom ökat informationsutbud och hårdare konkurrens om uppmärksamhet. Men aktiva val krävs. Det innebär helt enkelt ett uppbrott från Matteusprincipen, som ju annars styr kulturpolitiken: det vill säga, åt den som har ska vara givet.

DEMOKRATI ELLER DEMOKRATISERING ■

Kulturpolitiken i många europeiska länder har under efterkrigstiden fått allt skarpare konturer. I Sverige har framför allt socialdemokratiska regeringar drivit på tillgänglighet till kultur i hela landet, samt verkat för bildning och demokrati med hjälp av kultur – men inte vilken kultur som helst. Kulturpolitik har framför allt sedan sextioalet handlat mycket om bildningsideal där människor skulle skolas in i en kultur av "hög klass".² Kulturpolitiken skulle erbjuda alternativ till "masskulturen". Det skapades en tankemässig koppling mellan "masskultur" och marknad å ena sidan, och "kvalitetskultur" och offentlig kulturpolitik å andra sidan. Dessa kopplingar har med tiden kommit att betraktas som självklara och påverkar vad vi i vardagligt tal menar med "kultur". Men de vilar alltså på en normativ konstruktion.

Det kulturpolitiska arbetet med att välja har fortsatt – och "kvali-

ter” har sedan femtiotalet varit ett honnörsord inom kulturpolitiken.³ Men om kulturpolitiken kritiseras för något – av folk utanför kultursektorn (det vill säga av de flesta) – så handlar det ofta om att kulturpolitikens val förknippas med elitism, något för några. En demokratisering av kulturpolitiken, däremot, utgår från medborgarnas direkta val. Inte vad de borde vara intresserade av eller – apropå bevarande av kulturarv – vad deras barn kan tänkas vara intresserade av i framtiden. Nedan har jag roat mig med en hierarkisk smakkarta som illustrerar hur olika namn och konstformer kan graderas utifrån fin- och fulkultur. Den exakta placeringen är förstås en subjektiv bedömning och varierar över tiden – men detta är också en poäng. Alla urval och graderingar är resultat av individuella val.

Abstrakt expressionism

Ingmar Bergman

Mozart

Miles Davis

Dramaten

Ernst Billgren

Dagens Nyheter

SVT

TV4

Stieg Larsson

Serien Rocky

YouTube

Melodifestivalen

Dansband

Aftonbladet Klick!

Dolph Lundgren

Anna Anka

Frågan om finkultur eller kultur för massorna är alltså gammal, men det finns en ny faktor som påverkar i dag. En avgörande skillnad jämfört med bara några decennier tillbaka är att den tidens kulturpolitik utgick från en omvärld med *underskott* av kultur, vilket medförde att urval av kultur ofta handlade om att stödja produktion och spridning. Numera strömmar musik via radiostationer och nättjänster såsom Spotify. Detta gäller även andra konst- och kulturformer såsom film, tv, viss typ av konst och litteratur. Flödet av texter har ju ökat med Internet – och kan förväntas att ytterligare stegras då e-böckerna blir allt vanligare. En annan anpassning har varit att 'snabbare' kultur har ökat i omfattning och popularitet. Små kulturbitar som du snabbt kan ta till dig; en kortfattad tanke, ett snabbt garv eller en referens via YouTube eller en blogg.

Man kan fråga sig om en digital kulturpolitik ska ta fasta på, eller rentav ha som mål att korrigera detta ökade utbud och kulturflöde. Men motfrågan är huruvida *snabbt* eller *lättviktigt* alltid innebär *dåligt*? Är det tryckta ordet i bokform eller den långa filmen i biostolen *bättre*? Och i så fall på vilket sätt? Meningarna går förstås isär. Folkpartiet har föreslagit en bokutredning för att folk sägs läsa främst statusrader på Facebook och sms, vilket – om man ska tolka uttalanden – anses för dummande. Liknande tankar lyftes då webben började ta fart på 90-talet, då i samband med krav på sänkt moms på böcker. En debattartikel målade exempelvis 1999 upp Internet som ett hot. ”Den bokvän som provar att enbart använda Internet och tv som kunskapskällor märker snart att något viktigt saknas. I boken placerar författaren informationsfragment i relevanta sammanhang. Den som använder elektroniska medier kan hitta samma fragment men får inte helheten.”⁴

En annan utveckling handlar om synen på kultur. Börjar kvantitet bli viktigare än kvalitet? Och vad är vi beredda att betala eller medfinansiera på andra sätt? Det är tydligt att de som har tjänat pengar på

den ökade kulturkonsumtionen i samhället är tillverkare och försäljare av hårdvara liksom nätleverantörer. Varken producenter såsom musikbolag eller låtskrivare har fått del av den växande kakan.⁵ Det finns också en tendens att film, musik och annan kultur förvandlas från självständiga verk till en typ av extramaterial som följer med ditt bredbandsabonnemang eller din nya pryl; ett grattissamhälle – som pendang till upphovsrättssamhället: ”Köp en mobiltelefon och få hela musikhistorien på köpet. Köp en tv och världens samlade filmproduktion följer med. Kultur håller på att bli som Yahoos oändliga utrymme, något att locka kunder med, något som nästan är gratis. Något man slösar med.”⁶

Frågan är om kulturella verk i en sådan utveckling behöver få hjälp med att finansieras – och att höja sin status? Men vilka verk i så fall? Återigen är vi tillbaka vid en av kärndiskussionerna för kulturpolitiken: är någons smak bättre – och i så fall vems?

■ ”ALLA FÅR VARA MED” ELLER ”NÅGRA FÅ GÖR DET BÄTTRE”

Möjligheterna för eget kulturskapande har ökat tack vare billigare produktionsutrustning. Dessutom har det blivit enklare att sprida ’verken’ – både den spontana dagboksnoteringen i form av ett blogg-inlägg *och* den mödosamt framtagna romanen. Den som vill i dag kan både ta fram och sprida sitt musikalbum, sin roman och – till och med – sin film. Inte distribuera i *alla* kanaler, men ändå så att verket blir tillgängligt för alla med nätuppkoppling.

Men innebär möjligheter för detta *gör-det-själv* att det allt mindre lönar sig att vara upptäckare, förädlare och marknadsförare – såsom bokförlag och musikbolag har fungerat. Det vill säga att producenter och utgivare blir mindre riskvilliga och får mindre resurser, vilket be-

gränsar utgivning, marknadsföring och stora produktioner. Och blir möjligen en följd att vad som sticker ut från kreatörsledet är verken av *företagsamma* artister, författare och filmare, det vill sig de som hanterar hela kedjan från idé till spridning? Samt de som kan – och vill – komplettera sin konstnärliga produktion med mer lönsamma sidosaktiviteter, till exempel att föreläsa? Hur går det då med galningarna eller de ointresserade?

Andra möjligheter än att få hjälp av förlag eller produktionsbolag står dock numera till buds. Inte minst har nätet bidragit till en potential för att kollektivt arbeta vidare med idéer och spridning. När mängder av människor deltar i eller kompletterar en produktion, kan det totala verket ofta överträffa grundarens eller grundarnas möjligheter. Denna amatörvåg skapar delaktighet för ett stort antal människor, samt inte minst mångfald i de kulturella uttrycken. Ska kulturpolitiken omfamna denna utveckling och i så fall hur? Eller ska kulturpolitiken snarare välja – och kanske i ännu högre grad – att stödja ett fåtal personer som på heltid och professionellt vill ägna sig åt konst och kultur?

Den här diskussionen ställdes på sin spets i mars 2010 då Kulturskaparna, ett nätverk av organisationer inom kultur och media, lanserades. De krävde betalt för sitt skapande – men var drar vi gränsen i dag? Ska den som skriver ett blogginlägg inkluderas? Ska även den som skriver en kommentar till ett blogginlägg betraktas som skapare av innehåll? Notera att även bloggar kan vara professionella och att kommentarer kan skrivas som en del av en yrkesmässig verksamhet.

Det är lätt att svara att man både ska stödja delaktighet och professionellt utövande, men något val behöver prioriteras. Så har det varit även tidigare. Är det viktigare att finansiera en professionell symfoniorkester och ett ståtligt konserthus, än en kommunal mu-

sikskola, replokaler och en scen på en ungdomsgård? Men även om valsituationen är bekant så är frågorna i dag nya. Ett förhållnings-sätt, exempelvis, som i högre grad innebär användning av andra upphovsmäns material som byggmaterial – så kallad remix- eller hybridkultur – inriktar sig snarare mot amatörerna. En annan fråga handlar om att ta hänsyn till att kulturformer som tidigare var för dyra för unga och amatörer att syssla med i dag är möjliga att hänge sig åt. Det finns sedan tidigare system för hur körer får bidrag, men inget för en löst sammansatt och nätverksbaserad grupp som vill göra sin första film.

Vad som radikalt förändrats är också att antalet amatörer är långt fler och samsas sida vid sida med etablerade på nätet. Det har höjts röster för att denna trängsel bara leder till ett onyanserat larm av kulturella intryck. Därför, är argumentet, blir det allt viktigare att stödja till exempel ”kvalitet”. Men då uppstår följdfrågan: vilken högkvalitativ digital kultur produceras inte eller når inte fram i dag på grund av bristande stöd?

Andra pekar på mångfalden och möjligheterna för alla att kunna göra sin röst hörd. I det här sammanhanget är det också värt att lyfta fram betydelsen av att vara *delaktig* i kulturskapande. Kultur får oss att må bra, både direkt och indirekt genom att kultur utvecklar och stimulerar oss. Kultur påverkar också inlärning och prestationsförmåga. Framför allt har kultur betydelse för inlärning hos barn. Särskilt gäller dessa effekter eget skapande, men till viss del också passiva kulturupplevelser.⁷ Att öka möjligheterna för att barn och unga får använda material och utrustning gratis ger också enorma möjligheter för träning – och om vi ska återkomma till just det där ordet – potential för *kvalitet*, samt inte minst kulturella liksom kommersiella framgångar på sikt. I sin bok *Outliers* skriver Malcolm Gladwell att det inte är den mest talangfulla eller intelligenta som lyckas bäst. En viktig del är just

träning. Varför Beatles blev så bra berodde på all träning på nattklubbar i Hamburg, där de spelade åtta timmar per dag, sju dagar i veckan. Gladwell lyfter fram vad han kallar ”1 000-timmarsregeln” – det är den tiden som krävs för att bemästra något.⁸

Om vi ser på villkor för utveckling för både individer och samhället finns två slutsatser att dra utifrån Gladwells teser. För det första lyckas de personer särskilt väl som får möjligheterna och fångar dem genom ambition och träning. Hur många framgångsrika idrottare, konstnärer eller artister är *uppvuxna* i Stockholms, Göteborgs eller Malmös innerstad? Jag kommer bara på ett fåtal – och endast inom litteratur och inte inom något område som krävt tillgång till idrotts-hall, replokal eller ateljéutrymmen.⁹ För det andra måste framgång utvecklas i sammanhang. Hur mycket träning som läggs ner på en tennisbana så blir ingen bäst i världen av att träna själv, eller med enbart de få som bor på en liten ort. Man måste få träna mot äldre och bättre och få erfarenhet av tävlingar. Man måste ut, förr eller senare. Men vilken roll spelar egentligen kulturpolitiken i steget från träning till dedikerad, professionellt utövande?

Ställd på sin spets är frågan alltså något gammal, men den kommer bli allt mer viktig att ta upp: ska en idé om kvalitet och professionalism prioriteras, även om det sker på bekostnad av ökad delaktighet och mångfald? Var någonstans i nedanstående schema mellan ”eget skapande” och ”professionalism” bör vi placera fokus – om vi nu måste välja?

Eget skapande ← → *Professionalism*

5 4 3 2 1 0 1 2 3 4 5

■ PRIVAT ELLER OFFENTLIGT

Ytterligheterna för kulturens finansiering består i marknaden å den ena sidan, och allmänna medel å den andra sidan. I praktiken råder nästan alltid en blandfinansiering, till exempel att teaterbesökarna står för en viss del av kostnaderna genom att betala för de subventionerade biljetterna.

Ett vanligt motiv för kulturpolitiken är att korrigera för upplevda marknadsmisslyckanden. Ibland är syftet att motverka marknadens mekanismer, till exempel att stimulera mångfald sett till både form och innehåll. Det skulle naturligtvis inte finnas så många symfoni- och kammarorkestrar i Sverige som det gör utan offentligt stöd. Ibland är syftet faktiskt att stimulera marknaden, till exempel med efterhandsstödet till de filmer som har många besökare.

För att öka den privata finansieringen inom kulturpolitikens ramverk höjs ibland röster för samverkan med näringslivet, i form av donationer, sponsring och uppdragsarbeten. Parallellt sker aktiviteter *bortom kulturpolitiken*, och det är från denna sfär som teknologiska skiften – och ”digital kultur” – härstammar. Det vore fel att kalla hela detta fält för ”marknaden” eftersom nätkิจกรรมer präglas av en stor andel ickekommersiellt arbete, till exempel *open source*-verksamheter liksom samproduktioner à la Wikipedia eller musik som läggs upp på MySpace. Däremot sker dessa aktiviteter utan inblandning av kulturpolitiken som hittills förhållit sig distanserad till nätbaserade aktiviteter.

Diskussionen om Internets framtid har varit omfattande och ofta högljudd och det är på många sätt märkligt att kulturpolitiker missat möjligheten att erövra en central roll i samtalet, inte minst för att föra fram både sig själva och sitt politikområde, samt understryka att kulturpolitiken faktiskt skär igenom många olika fält. Men för detta krävs det förstås en insikt om att frågan inte bara handlar om fildelning av

kulturella verk. Kulturpolitiker i Sverige har till exempel haft svårt att nyansera begreppet upphovsrättsinnehavare, och därmed missat att skilja på underhållningsindustri och enskilda kreatörer. Många har ropat efter en aktiv kulturpolitik som funderar över avvägningar och olika ersättningsmodeller, men ingen kulturpolitiker har svarat. Det är på så sätt talande att Kulturutredningen från 2009 saknade en konsekvensanalys för en digital kulturpolitik. Ett ord som "fildelning" nämndes inte en enda gång – och då ska man komma ihåg att utredningen släpptes och arbetades fram mitt under den brinnande fildelningsdebatten med The Pirate Bay-rättegången som final.

En rad kulturpolitiska vägval som påverkats av den digitala utvecklingen har alltså lämnats därhän. Visserligen handlar en digital kulturpolitik också om att uppdatera branschstöd för verksamheter som framför allt arbetar med musik, media, film och litteratur. I Norge hjälpte till exempel nyligen staten en rad oberoende musikproducenter att komma igång med en verksamhet som tekniskt och avtalsmässigt hjälper dem att sprida musik via internationella aktörer såsom iTunes. En viss uppdatering pågår också i Sverige – men i förhållande till kulturpolitikens inblandning i den icke-digitala världen är insatserna små och utspridda och diskussionen kring dessa frågor närmast obefintlig.

Men vad bör då göras i den digitala domänen med offentlig finansiering? Vill man till exempel att amatörproduktioner ska uppmuntras är det relevant att identifiera eventuella digitala klyftor, det vill säga om *alla* har råd med utrustning (även om kostnaderna minskat drastiskt), samt om platser för utbyte, mentorskap och förädling av produktioner behöver skapas (jämför fritidsgårdar som rymmer replokaler), liksom fundera över vilka kulturformer som egentligen bör ingå i den digitala kulturpolitikens sfär.

En möjlig startpunkt är att ta spjärn utifrån de avväganden som den här artikeln pekar på. Detta för att kulturpolitiken – och framför

allt hur de offentliga medlen fördelas – sällan har sin grund i aktiva ställningstaganden, vilket också Matarasso och Landry understryker. I stället är kulturpolitiken främst ett resultat av hur det varit tidigare, vilket förklarar de små skillnaderna som sker trots skiften av regeringar och kulturministrar. Men vad skulle resultatet egentligen bli om vi utgick helt och hållet från dagens samhälle om vi omskapade kulturpolitiken?

Privat ← → *Offentligt*
5 4 3 2 1 0 1 2 3 4 5

■ FÖRVALTA ELLER EXPERIMENTERA

Kulturpolitiken har alltså en tendens att fortsätta i gamla hjulspår. Den har tveklöst kommit att präglas av förvaltning snarare än av experiment; detta gäller både innehåll och struktur, sektorer och uttryckssätt. Ett exempel är vilka sektorer som *de facto* inkluderas. Bibliotek, symfoniorkestrar och museer betraktas som en naturlig del av vad det offentliga ska stödja. Andra verksamheter och sektorer såsom mode, datorspel och populärmusik agerar på marknads villkor. Men är det inte så att vissa verksamheter faktiskt är i större behov av offentlig finansiering? Till exempel att symfoniorkestrar dras av en kostnadssjuka som innebär att gapet mellan självfinansiering och kostnader ökar. Optionsvärdet – att i framtiden ha möjligheten att ta del av något – är också mer relevant för kulturarvet än för ”det nya” som ändå omger oss.

Så visst är behovet annorlunda. Men det är också så att alla typer av verksamheter hade lagts upp på olika sätt om grunden i finansieringen varit annorlunda. Ett kulturpolitiskt stöd för mode skulle

minska risken för små kollektioner – och öka inslaget av konstnärliga experiment. Om detta vore önskvärt är en annan fråga.

Motsättningen handlar alltså dels om kulturarv och förvaltning kontra experiment, dels om motsatsen mellan etablerat och nytt. Sett till en digital kulturpolitik innebär en viktning mot ”nytt” ökat fokus på digitala verktyg och sektorer, till exempel datorspel. Samtidigt måste frågan om digitalisering av kulturarvet och digitala arkiv också placeras i det är sammanhanget. Låt mig alltså backa, och ånyo påpeka att vi står inför val – inte självklara motsättningar. Varje krona för att digitalisera ett gammalt konstverk bör vägas mot en krona för en annan insats, vilket kan vara att stimulera konst som sker här och nu. Detta är förstås samma sak som att varje krona på ett nytt museum bör vägas mot ersättningar till konstnärer vid pågående utställningar. Som Pelle Snickars skriver i sin artikel i den här boken finns det en uppenbar risk att en digital kulturarvspolitik alltför mycket fokuserar det förflutna; i stället för att arkivera webben skannar man gamla fotografier.

Etablerat ← → Nytt

5 4 3 2 1 0 1 2 3 4 5

AVSLUTNING

Vägvalen tar förstås inte slut här och det är möjligt att även vrida på tidigare förda resonemang och måla upp ytterligare motpoler. Att finna sådana är i sig en nyttig övning för att fundera över vilken ideologisk grund man vill bädda in kulturpolitiken i. Kulturpolitik handlar exempelvis mycket om språk, identitet och traditioner. Ska kraven ökas på att den svenska kulturpolitiken ska stimulera det svenska – då

flödet av verk på engelska ökar? Vad är i så fall svenskt? Ska kulturstöd gå till en svensk låtskrivare och artist, även om hon sjunger på engelska?

Vid sidan av det nationella och internationella, gäller en annan motpol den mellan att skapa eller att sprida. Är det bättre med det stora konserthuset än kulturskola och många små replokaler? En digital kulturpolitik måste ju förhålla sig till att möjligheterna för distribution förbättrats avsevärt. Flera kulturbranscher erhåller i dag distributionsstöd – men är sådana egentligen nödvändiga i dag? Samtidigt har jag i den här artikeln poängterat att skapandet sker alltmer lättflyktigt. En annan tendens är att hyrorna för lokaler ökar. Är det därför utrymme för skapande som krävs, i form av tid och utrymme? Detta måste ställas mot (som jag också tidigare diskuterat) att skapandet i dag ofta sker gratis och i nätverk.

Av tradition har kulturpolitiken ofta fokuserat mer på verk och mindre på aktivitet; vilket ytterligare är ett exempel på en motpol. Med undantag av studieförbundens verksamhet så har det inneburit mindre stöd för hur verket används; hur det läses, diskuterats, utvecklas och blir ett nav för aktiviteter och mötesplatser. Men vad skulle hända om man vände på perspektivet och satte aktiviteten i första rummet? Då prioriteras även delaktighet och eget skapande i högre grad. Då blir verket ett medel – inte ett mål. Då blir också bokhandeln eller bibliotekets viktigaste verksamheter kanske diskussioner såsom läsar- och författarsamtal, och inte försäljning eller utlåning av böcker. Med ett sådant synsätt kan 'kulturbutikerna', det vill säga bokhandlare och skivbutiker, inkorporeras i kulturpolitiken och få nya uppgifter; eller egentligen inte nya uppgifter – de har alltid varit mötesplatser för diskussioner – men betydelsen av dessa skulle för första gången erkännas.

Polariteten mellan aktivitet och verk hänger också samman med

att kulturpolitiken i dag ofta är inriktad mot infrastrukturen, vilket i praktiken innebär stöd till institutioner och anställda där. Det betyder bland annat att ersättningarna till frilansande konstnärer är obefintliga eller mycket låga, till och med från offentligt finansierade konsthallar och museer. I ett digitalt sammanhang däremot är detta annorlunda; en digital kulturpolitik måste därför omförhandla hur man ser på de individer som står för skapandet, jämfört med de företag och organisationer som fungerar som utställare och utgivare.

Till sist vill jag återigen upprepa att aktiva val krävs, inte minst för att formulera en digital kulturpolitik. För ingen vill väl egentligen cementera fast kulturpolitiken i ett gammalt, analogt *då*? Låt oss därför skriva om Matteusprincipens gamla dogm: ”Åt den som bör få i dag ska också vara givet i dag.” Vad väljer du?

NOTER

1. François Matarasso & Charles Landry, *Balancing Act: Twenty-one Strategic Dilemmas in Cultural Policy* (Strasbourg: Council of Europe Publishing, 1999).
2. För en diskussion, se Tobias Harding, *Nationalising Culture. The Reorganisation of National Culture in Swedish Cultural Policy 1970–2002* (Linköping: Linköping Studies in Art & Sciences, 2007).
3. Detta blev inte minst tydligt då Kulturutredningen 2009 föreslog att kvalitetsbegreppet skulle plockas bort från de kulturpolitiska målen.
4. Anders Mildner, ”Tryckta ord är inte alltid bättre” *Svenska Dagbladet* 12/1, 2010. Citatet, som Mildner diskuterar i sin text, är hämtat från en artikel ur *Dagens Nyheter* i april 1999.
5. Vi har fått mer pengar – och vi lägger allt mer på kultur, underhållning och teknik. 2003 spenderade det svenska genomsnittshushållet ungefär 45 000 kronor på fritid och kultur. Jämfört med 2008 växte andelen av

- den disponibla inkomsten som lades på detta marginellt, men i absoluta tal innebar det ungefär 10 000 kronor mer per hushåll.
6. Anders Rydell & Sam Sundberg, *Piraterna: de svenska fildelarna som plundrade Hollywood* (Stockholm: Ordfront, 2009), 207.
  7. Olika kulturaktiviteter stimulerar olika så kallade nätverk i hjärnan. Beroende på om konstformen som utövas i huvudsak är visuell, musikalisk eller språklig skiljer sig effekterna på inlärningsförmågan åt. Om ett barn exempelvis målar, spelar teater eller spelar ett instrument utvecklas det därför på olika sätt.
  8. Malcolm Gladwell, *Outliers* (London: Allen Lane, 2008).
  9. Här är det uppenbart att jag nog missar flera personer – men det hindrar inte att majoriteten av de som dominerar landets kultur- och mediescener i dag är uppvuxna utanför ett storstadscentrum. Notera att jag skriver ”innerstad”; att växa upp i en förort är en annan sak.

ÄR DET POLITISKA ETABLISSEMANGET REDO FÖR EN UPPHOVSRÄTTSREFORM?

KARL SIGFRID

Med tanke på att den svenska upphovsrättslagen tillkom 1960, och ser ungefär likadan ut nu som för femtio år sedan, är det inte särskilt märkligt att den är illa anpassad till dagens digitala teknik.¹ Upphovsmännens monopolrättigheter utmanas inte bara av Internet, utan också av annan elektronik från de senaste decennierna som kan användas för att framställa kopior av filmer, musik, böcker och andra immateriella verk. Med verktyg som låter oss kopiera allt större mängder material av allt bättre teknisk kvalitet till en allt lägre kostnad, måste vi fråga oss hur lång tid vi har på oss att modernisera upphovsrätten innan den kollapsar.

Upphovsrättsindustrins strategi att skärpa kontrollen över hur exempelvis filmer och musik sprids på nätet kan bara fortsätta till en viss gräns – och den gränsen är förmodligen redan nådd. Regeringen lyckades nätt och jämnt driva igenom Ipredlagen med allt vad den innebar i form av urholkat anonymitetsskydd för Internetanvändare. Därefter har strömningarna i det politiska etablissemanget börjat svänga i en mer teknikvänlig riktning, och vi ser redan konsekvenserna. Frankrikes initiativ för att få misstänkta fildelare avstängda från Internet tog en oväntad vändning när Europaparlamentet gick åt motsatt håll och

krävde ett skydd mot sådana godtyckliga avstängningar. Genom tillägg 138 i telekompaketet har det skyddet förverkligats. EU-kommissionen, liksom den svenska regeringen, har samtidigt tvingats lova att det internationella handelsavtalet Acta inte ska medföra ny repressiv lagstiftning. Skulle avtalet utformas på ett sätt som kräver nya lagar, eller på annat sätt begränsa friheten på nätet, blir det näst intill omöjligt att ratificera. Ytterligare en konsekvens av det nya politiska klimatet är att EU:s datalagringsdirektiv i Sverige har lagts på is – och förmodligen tinas upp först efter nästa riksdagsval.

Anledningen till att medborgarna inte accepterar nya åtgärder för ett starkare skydd av upphovsrätten är att den sortens åtgärder ofelbart inskränker rätten till privat kommunikation. I stort sett varje kanal för elektronisk kommunikation – vare sig det rör sig om telefoni, fildelningsnätverk eller sociala medier – kan användas för att skicka filer. Och det är omöjligt att veta om de filer du skickar innehåller upphovsrättsskyddade verk. En stat eller en rättighetshavare som vill kontrollera hur ett musikverk sprids måste därför i praktiken kontrollera *all* privat elektronisk kommunikation mellan medborgare.

Den tekniska utvecklingen utmanar upphovsrätten även på en annan front. Samtidigt som den gör det omöjligt att med civiliserade metoder upprätthålla kopieringsmonopolet ger den oss ständigt nya verktyg för kreativt skapande. Var och en som äger en dator kan med fritt tillgänglig programvara skapa ny kultur genom att kombinera befintliga filmer, sånger, texter och annat digitalt material. En upphovsrätt som är alltför restriktiv ställer upp hinder mot den här kreativa verksamheten och kriminaliserar en ny generation innovatörer. Om upphovsrättens biverkningar är att den tvingar fram ett övervakningssamhälle och kriminaliserar moderna innovatörer, vilken är då den positiva effekt som motiverar allt detta? Eller med andra ord, hur stort är upphovsrättens värde?

Andrew Gowers, tidigare chefredaktör för *Financial Times*, försökte för några år sedan att göra en uppskattning i den så kallade ”Gowers-rapporten”, beställd av det brittiska finansdepartementet. Gowers är ingen upphovsrättsskeptiker och heller ingen piratvän – vilket märks i hans förslag om att Internetleverantörer i fransk anda ska blockera fildelare. Ändå presenterar han osentimentalt uppgifter som visar att upphovsrättens betydelse är ganska begränsad. Gowers redovisar bland annat hur företagare värderar olika former av immateriella rättigheter, liksom hur de värderar andra typer av fördelar som kan vinnas genom innovation. Hur viktigt är exempelvis skyddet av upphovsrätt och patent i jämförelse med fördelen av att vara först ut på marknaden med en produkt? Bara tio procent av storföretagen och sex procent av de små och medelstora företagen ansåg exempelvis att upphovsrättsskyddet hade stor betydelse. Nästan dubbelt så många ansåg att det var av långt större betydelse att vara först ut på marknaden med en ny innovation eller ett nytt verk.² Liknande observationer hittar man i James Boyles resonemang om värden som kan kopieras, och hur de ofta åtföljs av värden som inte kan kopieras.³ Ett datorprogram kan i allmänhet spridas fritt, men tillgången till kundsupport är begränsad och programutvecklaren är i en bättre position än någon annan att erbjuda denna support. Support och konsulttjänster har *de facto* blivit en viktig intäktskälla för många mjukvaruutvecklare som arbetar med öppen källkod.

EN NY PUNKT PÅ DEN POLITISKA AGENDAN

Givet upphovsrättens oklara värde och dess allt större kostnader framstår det som logiskt att begränsa den och att göra den mer flexibel. Flera politiska partier har nu börjat tänka i de här banorna. Det finns

numera inget riksdagsparti som är helt utan en upphovsrättspolitisk agenda, men partierna har svårt att konkretisera sina övergripande och ganska vaga ambitioner. Frånvaron av konkreta reformförslag är i och för sig inte så märklig. Frågan är trots allt ganska ny i partipolitikens värld.

Så sent som år 2001, när förbudet mot nedladdning beslutades av EU, var upphovsrätten fortfarande en iskall fråga i det politiska etablissemanget. Ingen höjde på ögonbrynen när dåvarande handelsminister Leif Pagrotsky i början av mars det året kom till riksdagens EU-nämnd och berättade att ett nytt EU-ärende om skärpt immaterialrätt stod på dagordningen.⁴ ”Direktivförslaget syftar främst till att anpassa upphovsrätten till den digitala tidsåldern”, sa handelsministern till EU-nämndens ledamöter. ”Avsikten är nu att rådet ska besluta på torsdag om en gemensam ståndpunkt. Upphovsmännen måste kunna skydda sina verk också i den digitala miljön. Skyddet måste dock balanseras på ett rimligt sätt mot vissa allmänna och sociala intressen.” Handelsministern förklarade sedan att direktivet var godtagbart för Sveriges del. ”Ingen begär ordet”, sa EU-nämndens ordförande. ”Jag konstaterar att det finns en majoritet bakom regeringens ståndpunkt i detta aktuella ärende. Då går vi vidare.”

Det var allt. En enig EU-nämnd hade utan en enda fråga till ministern gett sitt stöd till EU:s så kallade Infosoc-direktiv, vilket medförde kraftiga skärpningar av upphovsrättskyddet i Sverige och resten av Europa.⁵ Fyra år senare skulle direktivet införas i svensk lag genom propositionen ”Upphovsrätten i informationssamhället”. Två partier var mot att införa direktivets nedladdningsförbud, men samtliga av riksdagens partier försäkrade att de stödde det befintliga förbudet mot att göra upphovsrättsskyddade filer tillgängliga på Internet – och att de därmed ville att fildelningen skulle vara fortsatt kriminaliserad.

I riksdagsdebatten vittnade visserligen somliga ledamöter om att datorintresserade medborgare hade hört av sig med synpunkter, men att döma av kammarens stenografiska uppteckningar vägde Internetanvändarnas synpunkter lätt.⁶ I stället var det arbetsmarknadsperspektivet som dominerade. Vänsterpartiet varnade för att fildelningen skapade arbetslöshet när videouthyrningsbutiker tvingades göra sig av med personal. Ungdomsjobb skulle försvinna. Miljöpartiet tillade att lagstiftningen måste skydda kulturskapares rätt att tjäna pengar på sina verk – som om upphovsrätten var en inkomstgaranti. Justitieminister Thomas Bodström brydde sig inte om att närvara, men regeringspartiets riksdagsledamöter fanns på plats och förutspådde att nedladdningsförbudet skulle förändra hela samhällets attityd till fildelning, och utan den illojala konkurrensen från gratisnedladdandet skulle de lagliga alternativen snabbare växa fram. Flera debattörer återkom till att de inte ville komma åt ungdomar med den nya lagen. Det var människor som livnärde sig på nedladdning i stor skala som skulle sättas dit. Socialdemokraten Hillevi Larsson menade exempelvis: ”Herr talman! Som jag klargjorde i mitt anförande så är det inte Lisa, 15 år, som ska jagas, utan det är personer som kommersiellt livnär sig på nedladdningen i stor skala. Det är dem vi vill komma åt och som vi tyvärr med nuvarande lagstiftning inte kommer åt eftersom det är tillåtet att ladda ned från olagliga sajter.” Exakt hur det gick till att tjäna pengar på att ladda hem film och musik framgick dock inte av hennes anförande.

RAZZIAN MOT THE PIRATE BAY – UPPHOVSRÄTTEN HAMNAR PÅ DEN POLITISKA RADARN

Bara något år senare, i maj 2006, genomförde polisen razzian mot The Pirate Bays hostingtjänst PRQ. Det drabbade både fildelare och

småföretagare, vars webbplatser stängdes ned trots att de helt saknade kopplingar till The Pirate Bay. Händelsen tydliggjorde att fildelningsfrågan berörde mer än bara upphovsrätten. Den handlade om yttrandefrihet, informationsfrihet och den enskildes rätt till en privat zon, fredad från staten och från privata intresseorganisationer.

I valrörelsen 2006 hade razzian mot The Pirate Bay satt fokus på statens närmast brutala krig mot fildelningen, och ingen av de båda statsministerkandidaterna ansåg sig ha råd att skapa nya fiender. Ett ogenomtänkt yttrande kunde alienera miljontals fildelare som dittills relativt ostört hade kunnat dela film och musik på nätet. I en valdebatt slog statsminister Göran Persson fast att man inte kunde tvinga drygt en miljon fildelare att betrakta sig själva som brottslingar. Fredrik Reinfeldt tillade att ”man bör inte stifta lagar som inte kan upprätthållas.” Fram till valet framstod de stora partierna som eniga om att det nedladdningsförbud som beslutades 2005 hade varit ett misstag – ett utslag av obetänksamhet i en fråga som de etablerade politikerna inte riktigt förstod.⁷ Fildelningen, eller rättare sagt Internetgenerationens syn på fildelning, hade för första gången blivit en angelägenhet för det politiska etablissemanget. Men ännu fanns det inget parti som talade om att luckra upp upphovsrätten, och tidningarna gav främst plats åt författare och andra kulturarbetare som ansåg att begränsningar av upphovsrätten var liktydigt med legaliserad stöld.

Till en början var antipiratrörelsens linje att kulturella verk skulle hållas borta från Internet. ”Det är feltänkt att det inte finns något alternativ. Vi vill inte ha något alternativ”, slog regissören Anders Nilsson exempelvis fast i TV4 i en debatt mot teknikentreprenörer som efterlyste lagliga tjänster på nätet. Men med tiden förstod upphovsrättslobbyisterna att en sådan ståndpunkt uppfattades som bakåtskrivande. Den nya linjen, som de driver än i dag, är att fildelningstekniken som sådan ska välkomnas, men att det vore förkastligt med

en legalisering av fritt utbyte av upphovsrättsskyddad information. Ska det fildelas ska det ske genom kanaler som skiv- och filmbolagen kan kontrollera. De två stora politiska partierna återgick efter valet till gamla ståndpunkter. Upphovsrätten skulle skyddas, punkt slut. Antingen var du för upphovsrätt eller så var du mot.

UPPHOVSRÄTTSREFORMER PÅ EU:S AGENDA ■

När Ipred aktualiserades kom det offentliga samtalet naturligt nog att handla mer om Internetanvändarnas anonymitetsskydd än om upphovsrätten, men i fildelningslagens kölvatten uppstod samtidigt ett intresse för upphovsrättsreformer. Vilka är då de förändringar som det finns en realistisk möjlighet att förverkliga? Gowersrapporten såväl som EU-kommissionens grönbok ”Upphovsrätten i kunskapsekonomin” ger ett antal ledtrådar.⁸ EU-kommissionen lägger i sin grönbok fokus på hur vi kan förenkla för medborgare och institutioner som vill använda upphovsrättsskyddade verk. Hur påverkar till exempel upphovsrätten förutsättningarna för användarskapat material och annan amatörkultur på Internet? Många av de remixade filmer och låtar som entusiaster sitter hemma framför datorn och producerar är olagliga eftersom det saknas tillstånd från dem som äger rättigheterna till de ursprungliga verken. De flesta är nog överens om att remixande är ett uttryckssätt som bör legaliseras, vilket kan ske genom en vidgad citaträtt.

För oss som arbetar politiskt är rätten att citera helt nödvändig för att vi ska kunna framföra våra budskap. Citaträtten är också en förutsättning för att journalister och enskilda medborgare ska kunna ställa förtroendevalda till svars för sina uttalanden. En politiker kan alltid ta avstånd från ett referat, men det är svårare att inte kännas vid en

ordagrann återgivning av vad du har sagt. Tyvärr gäller citaträtten i stort sett bara för ord. Citaträtten är en självklar del av yttrandefriheten, men vad gäller när en bloggare vill återge information som finns i form av ljud eller rörliga bilder? Den rätten borde vara lika självklar som rätten att återge ord – men är i dag en juridisk gråzon. Om du citerar genom att använda andras video- eller ljudsekvenser utsätter du dig för juridiska risker.⁹

Det finns naturligtvis ingen skarp gräns mellan remix och nyskapande. The Walt Disney Company, som bedriver lobbyingarbete för stärkt upphovsrättsskydd, är också en stor nyttjare av fri kultur. Disneys filmer bygger inte sällan på gamla berättelser som tillhör den kulturella allmanningen. Det gäller tecknade filmer som *Snövit*, *Askungen*, eller *Djungelboken*. Disneys version av den senare släpptes bara ett år efter att upphovsrättsskyddet hade gått ut. Är detta kostnadsfria utnyttjande av den kulturella allmanningen nyskapande – eller ett exempel på remixing av existerande verk? Peter Jakobsson berör i denna bok just allmanningarna som sfärer för kulturell produktion. Även många klassiska verk av kompositörer som Mozart och Beethoven har återanvänt delar av andras musik. I dag hade upphovsrätten förhindrat dem från att framställa sina kompositioner på samma sätt som den har försvårat framväxten av exempelvis hiphop-musik.

Ibland får förbudet mot att återanvända upphovsrättsskyddade verk oväntade och närmast absurda konsekvenser, som när amerikanen Stephanie Lenz i februari 2007 spelade in en video på sin ett-åriga son Holden. I videon dansade Holden glatt runt i lägenheten med en gästol. För att kunna dela upplevelsen med andra laddade Stephanie Lenz upp videon på YouTube. Filmen blev en succé bland släktingar och vänner, och allt var frid och fröjd. I fyra månader. Sedan såg juristerna på Universal Music Group videon, och hörde vad Holden dansade till – låten "Let's Go Crazy" av Prince. Universal

skickade ett brev till YouTube och krävde att videon omedelbart skulle tas bort eftersom den inkräktade på bolagets rättigheter.

Familjen Lenz videoinspelning är 29 sekunder lång, och ljudkvaliteten på musiken i bakgrunden är urusel. Ingen skulle med trovärdighet kunna hävda att YouTube-videon konkurrerade med försäljningen av Princes musik i skivbutiker eller på iTunes. Ändå tyckte Universal att en rimlig ersättning för Stephanie Lenz tilltag var drygt en miljon kronor. Lawrence Lessig, som studerat fallet, har konstaterat att Universals bolagsjurister i alla fall hade tagit till sig budskapet från Prince. *Let's Go Crazy*.¹⁰

När vanliga människor drabbas av upphovsrättsindustrin är det ofta två världar som kolliderar. För Stephanie Lenz måste den första kontakten med Universal Music Group ha framstått som en scen ut *Lifarens guide till galaxen*, då en Vagonflotta svävar över jorden och förklarar att vår planet ska sprängas för att ge plats åt en intergalaktisk motorväg. När Vagonerna ser jordbornas panik konstaterar de irriterat att planerna faktiskt har funnits tillgängliga på plankontoret på Alpha Centauri i femtio år. Jordbor som inte känner till dem får skylla sig själva. Juristerna på Universal tycks ha resonerat i samma termer. Är du förvånad över att vi stämmer dig på en miljon? Har du inte läst "Digital Millennium Copyright Act"? Ska man tro Lessig är inte Universal Music Groups åtgärder mot Stephanie Lenz en isolerad företeelse. Snarare bör de ses som ett frontalangrepp på en ny, framväxande form av amatörkultur.

FAIR USE

Mycket av inspirationen bakom EU:s projekt för en reformerad upphovsrätt kommer från Gowersrapporten. Andrew Gowers tar sin

utgångspunkt i att upphovsrätten har en statisk utformning som gör den svår att förena med samhällsutvecklingen. Ett av hans egna exempel är det nuvarande undantaget i upphovsrätten som tillåter brittiska skolor att använda kopierade tv-program i klassrumsundervisning. Eleverna får titta på de inspelade tv-programmen vid sidan av lektionen, förutsatt att det sker i skolans lokaler. Men de får inte ta del av undervisningsmaterialet hemma. Materialet kan alltså inte användas av elever som studerar på distans med EU:s regler. Vill vi legalisera kopierade tv-program i distansundervisning måste nuvarande upphovsrättsdirektiv ersättas – ett projekt som kräver år av utredningar och politiska förhandlingar. Europeisk upphovsrätt skulle ha mycket att vinna på en nyordning som tillåter former av olicensierat nyttjande, utan att lagstiftaren varje gång ska behöva besluta om ett nytt undantag i upphovsrätten.

Gowers blickar har framför allt gått mot USA och det amerikanska konceptet *fair use*, det vill säga den lagliga användningen av ett skyddat verk; något som inte kräver några särskilda tillstånd från rättighets-havaren. När den tekniska utvecklingen gör det möjligt att använda material på ett nytt sätt blir det upp till domstolar att avgöra om den nya användningen är *fair use*. Den europeiska traditionen är i stället att i lagtexten räkna upp de undantag som finns i upphovsrätten.

När Googles rätt att spara kopior av webbplatser utmanades i USA bedömde den amerikanska domstolen att det rörde sig om *fair use*. I Storbritannien var det nödvändigt med en lagstiftningsprocess för att legalisera Googles lagring av webbplatser. Google har också pekat ut den amerikanska upphovsrättens flexibilitet som en möjlig anledning till att sökmotorer på Internet utvecklades i USA snarare än någon annanstans i världen. Lawrence Lessig hävdar emellertid att den amerikanska rätten till *fair use* i själva verket inte är mer än rätten att anlita en advokat. Den juridiska snårskog som *fair use* utgör är kanske

inget hinder för Google, men för mindre resursstarka entreprenörer blir de juridiska gråzonerna i kombination med höga kostnader för att driva rättsprocesser ett starkt argument för att avstå från att utveckla innovativa tjänster.¹¹

Är det helt enkelt så att gräset ser grönare ut på andra sidan vattnet? För oss i Europa framstår fair use som ett flexibelt verktyg att använda när lagstiftningen inte hänger med i den tekniska utvecklingen. För amerikaner framstår den europeiska lagstiftningen som befriande tydlig. Det bästa är naturligtvis om en framtida upphovsrätt tar vara på flexibiliteten i det amerikanska fair use-systemet, men utan att för den skull radera ut de tydliga undantag som vi har i Europa. De båda systemen utesluter på intet sätt varandra, och ett gummiundantag i form av fair use skulle kunna tillfogas den lista av undantag från upphovsrätten som EU redan tillåter. Innovatörer som vill använda skyddade verk på ett nytt sätt kan då i väntan på lagstiftaren pröva sina idéer med hänvisning till fair use – om de är beredda att acceptera risken för en rättslig process.

FÖRÄLDRALÖSA VERK ■

Om det visar sig att den film, sång eller bok som du vill använda i ett projekt inte längre publiceras har du ett problem – och om du inte kan ta reda på vem som äger rättigheterna blir ditt projekt omöjligt. Föräldralösa verk, det vill säga verk vars rättighetshavare inte kan identifieras, är en bromskloss för såväl kreatörer som konsumenter. Du måste vara antingen modig eller optimist för att klippa in delar av en föräldralös film i din dokumentär i hopp om att upphovsmannen aldrig ger sig tillkänna genom en stämningsansökan.

Föräldralösa verk och borttappade rättighetshavare kan låta som

ett marginellt problem, men är inte det. Tvärtom är det just de verk som tillgängliggörs kommersiellt som utgör undantaget. Andrew Gowers bedömer att bara omkring två procent av alla upphovsrättskyddade verk kan köpas, hyras eller på annat sätt införskaffas genom kommersiella kanaler. Av de mer än tiotusen böcker som publicerades i USA 1930 var det bara 174 stycken som såldes sjuttio år senare. Enligt British Library, Storbritanniens nationalbibliotek, är uppemot fyrtio procent av alla tryckta verk föräldralösa. Och även om du vet vem upphovsmannen är, kan det vara svårt eller omöjligt att ta reda på vem som egentligen har rättigheterna i dag. Så är det med tv-filmen *Trolltyg i tomteskogen*, som senast visades på Sveriges Television 1989. SVT har sedan dess gjort försök att förnya sändningsrättigheterna, men med dagens upphovsrättslagstiftning är det omöjligt. Det holländska bolag som ägde rättigheterna till filmen har gått i konkurs, och det går inte att avgöra vem den nuvarande rättighetshavaren är.

På Europainivå pågår intensiva diskussioner om hur föräldralösa verk ska kunna komma till användning. Det finns två huvudsakliga spår: avtalslicenser och ett standardiserat sökförfarande. Med avtalslicenser kan man sluta generella avtal med ett insamlingssällskap som Stim. Insamlingssällskapet förvaltar därefter pengarna – och om upphovsmannen dyker upp betalas de ut. Om ingen upphovsman ger sig till känna behåller insamlingssällskapet pengarna. Det betyder att organisationer som Stim i praktiken tar över rättigheterna till de verk vars upphovsmän är permanent försvunna. Avtalslicenser är bättre än inget system alls för att klarera föräldralösa verk, men utformade på fel sätt kan de medföra onödigt höga kostnader. Särskilt om monopolister som Stim får ensamrätten till att klarera en viss kategori av verk. För samhällsekonomins och yttrandefrihetens skull bör ambitionen snarare vara att föräldralösa verk ska kunna användas fritt.

Ett sätt att förhindra insamlingssällskapen från att göra oförtjänta

vinster på försvunna musikers arbete är att tillämpa en självkostnadsprincip. Den avgift de tar ut från nyttjaren får bara täcka kostnaden för administration och för att kompensera rättighetsinnehavare som ger sig till känna. En mindre planekonomisk lösning vore att införa konkurrens på marknaden för den här sortens rättighetsklarering. Vem som helst som kan garantera betalning till upphittade rättighetsinnehavare får då licensiera ut föräldralösa verk. Med tillräckligt många aktörer som konkurrerar på marknaden sjunker vinstmarginalerna och därmed kostnaderna för användaren.

Ett annat progressivt alternativ till avtalslicenser är att definiera en standardiserad sökprocess för att hitta upphovsmannen. Misslyckas sökandet trots att en rimlig ansträngning gjorts, får nyttjaren juridisk immunitet och kan använda verket fritt. En upphovsman som senare ger sig tillkänna kan då enbart kräva ersättning om det visar sig att sökprocessen varit otillräcklig. Den ena modellen behöver så klart inte utesluta den andra. Avtalslicenser kan kombineras med möjligheten att få immunitet genom en sökprocess, vilket låter den som vill använda ett föräldralöst verk själv avgöra vilken metod som blir billigast.

Allra enklast vore det förstås om alla upphovsskyddade verk fanns samlade i ett register. Den som vill veta om ett verk är upphovsrättskyddat, och vem som i så fall har rättigheterna, skulle då kunna få all information de behöver från ett enda ställe. Ett verk som inte finns i registret skulle vi kunna betrakta som föräldralöst och använda fritt. Så fungerade det faktiskt för inte så länge sedan i USA, när den amerikanska upphovsrätten var en formaliserad, villkorad upphovsrätt. Från 1790, då den första amerikanska upphovsrättslagen tillkom, och fram till 1970-talet förutsatte upphovsrättsskyddet en aktiv handling från upphovsmannens sida. Författaren var tvungen att märka sin bok med copyright-symbolen, registrera den och, efter en kortare period, förnya registreringen. Utan omregistrering upphörde skyddet att

gälla. Om författaren inte nyregistrerade och copyright-märkte boken uppstod inget upphovsrättsskydd.

En rad reformer från 1976 och framåt avformaliserade den amerikanska upphovsrätten, bland annat för att den skulle leva upp till Bernkonventionens krav. Det automatiska upphovsrättsskydd som alla verk i dag har är praktiskt för upphovsmän som vill sälja eller använda verken kommersiellt – men för de flesta andra är det en huvudvärk. Spelar du in en rolig video med din katt och lägger upp filmen på YouTube – något som tiotusentals människor har gjort – är avsikten förmodligen inte att tjäna pengar. Tanken är ju att dela upplevelsen med så många andra som möjligt. Ändå har vi en upphovsrätt som utgår från att din kreativitet är kommersiell. Om jag laddar hem din kattvideo och publicerar den på min blogg har jag inkräktat på upphovsrättsskyddet och kan stämmas för det, eller rentav åtalas. På så sätt motarbetar upphovsrätten de kreatörer som bara tycker det är roligt att deras material sprids på nätet. Upphovsrätten skapar i de här fallen ett slags ”lose-lose-situation”. Upphovsmannen får inte den spridning på filmen som han eller hon annars hade kunnat få, och titarna får inte skicka filmen vidare, eller förändra den.

Nu invänder upphovsrättsentusiasterna att det här alls inte är något problem. Spelar du in en kattvideo är det du och ingen annan som avgör hur videon får användas. Principen är att upphovsmannen bestämmer. Vill du att vem som helst ska kunna ladda hem videon och skicka den vidare, är det bara att använda en licens från Creative Commons som tillåter det. För jurister som arbetar med upphovsrätt är det här elementärt, men flertalet av de amatörer som bloggar, komponerar musik och lägger upp videoklipp på YouTube vare sig känner till eller vill lära sig hur upphovsrätten fungerar. Upphovsrätten är trots allt inte skapad för dem utan för kommersiella intressen. För fotografen som lägger upp sin första bild på Flickr, eller för nätsurfa-

ren som kopierar bilden, är det orimligt att begära kunskaper om olika slags upphovsrättslicenser. Att ställa den typen av krav är att lägga en våt filt av byråkrati över människors skaparglädje. Ställd på sin spets är frågan om det är alla vi amatörer – vi som utan kommersiella intressen publicerar material på Internet – som ska tyngas av upphovsrättsbyråkratin. Eller kan vi begära att de aktörer som vill ha upphovsrättsskydd ska göra sig det lilla omaket att registrera sina verk?

SKA UPPOVSMÄN SOM ÖVERGER SINA VERK FÅ BEHÅLLA VÅRDNADEN? ■

Tiden för upphovsrättsskyddet var till en början relativt kort, och har sedan förlängts stegvis. Ibland hävdas det, på skämt eller på allvar, att varje gång Musse Pigg är på väg att tillfalla det allmänna så driver Disney fram förlängda skyddstider för att behålla monopoliet i ytterligare ett par årtionden. I just Musse Piggs fall finns det ekonomiska värden att försvara, men varje gång Disneys möjligheter att tjäna pengar på Musse Pigg förlängs påverkas också skyddstiderna för alla andra upphovsrättsskyddade verk. Ett undantagsfall tillåts styra de generella regelverken.

Abandonware är ett etablerat begrepp bland datorspelsentusiaster och syftar på spel som för länge sedan har slutat säljas. Försäljningen har upphört dels därför att spelen är så enkla att ingen i dag skulle betala för dem, dels därför att de är gjorda för plattformar som inte längre används. Internet är fyllt av abandonware-spel att ladda hem till plattformar som Commodore 64, Amiga 500, Nintendo Entertainment System och Sega Master System. Till skillnad från nyare spel som fildelas genom P2P-nätverk, finns spel som C64-versionen av "shoot-em-up"-klassikern Wizball från 1987 direkt tillgängliga på

webben. Med hjälp av emulatorer kan de spelas på en vanlig PC. En oskyldig sysselsättning kan man tycka – men trots det olaglig.

Ett fåtal av de spel som går under beteckningen abandonware – övergivna produkter – har släppts som freeware och sprids lagligt. De flesta är dock skyddade och kommer att förbli skyddade fram till någon gång runt nästa sekelskifte. Rättighetshavarna har knappast något emot att de gamla klassikerna får nytt liv, men de är inte heller så angelägna att de ger ut spelen under en ny, fri licens. Resultatet blir att folk utan risk för konsekvenser kan ladda hem spelen, men i lagens ögon är alla dessa nedladdare brottslingar. Till vems nytta är de kriminaliserade, kan man fråga sig?

Dilemmat uppstår just när Musse Pigg och Wizball ska samsas om samma skyddstider. Går det att utforma skyddstider som är tillräckligt långa för att Disney ska vara nöjda samtidigt som vi undviker absurditeter som att skydda 23 år gamla C64-spel? Kanske, med en mer flexibel upphovsrätt som låter upphovsmannen själv styra över skyddstiderna. Den ursprungliga amerikanska upphovsrättslagstiftningen gav ett skydd som varade i 14 år, med möjligheten att förlänga skyddet i ytterligare 14 år. Eftersom alla skyddade verk var registrerade gick det också att kräva förnyad registrering för att ett verk inte skulle tillfalla den kulturella allmänningen. Om vi kräver att de som vill behålla sitt upphovsrättskydd omregistrerar sina verk vart femte eller vart tionde år, så blir det med automatik så att det som ingen vill behålla ensamrätten till befrias från upphovsrättsliga restriktioner.

Som bekant erbjuder Creative Commons en rad standardlicenser som är olika tillåtande eller restriktiva. Men även om du aktivt väljer den minst restriktiva licens du kan hitta, så har du inte gjort dig av med upphovsrätten. Du kan nämligen aldrig avsäga dig dina ideella rättigheter, som rätten att vidta åtgärder mot människor som använder ditt verk i ett syfte du ogillar. Somliga uppskattar rätten att styra vem

som får använda en sång, medan andra föredrar att slippa byråkratin, och accepterar att de förlorar kontrollen. Har du den senare inställningen omfattas du inte av principen om att upphovsmannen bestämmer villkoren. Att avsäga sig upphovsrätten är nämligen inte möjligt i Sverige. För vissa kreatörer blir upphovsrätten alltså inte en rättighet – utan ett tvång.

Allt annat än en möjlighet att helt avsäga sig upphovsrätten innebär att potentiella användare tvingas spåra rättighetshavaren och försäkra sig om att den tänkta användningen är tillåten. Den byråkratin försvinner om rättighetshavaren får möjligheten att en gång för alla deklarerar att han eller hon avsäger sig både de ekonomiska och de ideella rättigheterna. Avsagd upphovsrätt underlättar fri spridning och vidareutveckling av ett verk i större utsträckning än vad någon Creative Commons-licens gör.

AVSLUTNING – UPPHOVSRÄTTEN & TIDEN ■

Upphovsrätten har blivit allt mer omfattande och den ursprungliga tanken – att kulturarbetarens incitament ska balanseras mot tillgänglighet och yttrandefrihet – tycks i kulturkretsar vara helt förlorad. När EU-kommissionen nyligen föreslog en förlängning av artisters rättigheter till inspelad musik från 50 till 95 år argumenterade till exempel Musikerförbundets ordförande Jan Granvik för att pensionerade artister måste kunna leva på royalty-intäkter från ungdomsårens inspelningar.¹² Och en författare som Liza Marklund sopar helt undan nyttoperspektivet och behandlar upphovsrätten som en naturrätt när hon förklarar att det inte bara är stöld att ladda hem hennes böcker. Även med en begränsad upphovsrätt som tillåter nedladdning är nedladdningen stöld – fast då ”legaliserad stöld”. I en något befängd

polemik mot mig och några partikollegor, påpekade Marklund för ett par år sedan att ”det går att tjäna snabba politiska poänger på det här med nätstöder. [...] Det har ett gäng moderata riksdagsledamöter med [...] Karl Sigfrid i spetsen upptäckt. I flera debattartiklar har de krävt en legalisering av stöder på Internet under rubriken: ’Att fildela är en rättighet.’ Jamen Karl, varför delar du inte, i fildelningens namn, med dig av dina inloggningsuppgifter till ditt lönekonto?”¹³

Mycket talar dock för att pendeln är på väg att svänga, och att nyttoperspektivet är på väg tillbaka. Framtida upphovsrättsreformer går sannolikt ut på att begränsa upphovsrätten – snarare än på att utöka den ytterligare. Den debatt som förs i dag mellan Internetanvändare och gamla tiders nöjesindustrier kommer knappast att resultera i något samförstånd, men i takt med att en allt större del av befolkningen lär sig leva med den nya tekniken hamnar de upphovsrättskonservativa i minoritet. Då kommer också de politiska reformerna. Krav på registrering och omregistrering, enklare klarering av föräldralösa verk, citaträtt för ljud och video, och kanske ett slags ny europeisk fair use. Allt detta skulle underlätta för den nya tidens innovatörer. Kan en reformerad upphovsrätt dessutom, som Lawrence Lessig hoppas, öka upphovsrättens legitimitet till den grad att människor frivilligt överger tjänster som the The Pirate Bay? Förmodligen inte.

■ NOTER

1. För en översyn av nuvarande svensk upphovsrätt, se ”Lag (1960:729) om upphovsrätt till litterära och konstnärliga verk”, tillgänglig på bland annat – <http://www.notisum.se/rnp/SLS/lag/19600729.HTM> [senast kontrollerad 30/6, 2010].
2. ”Gowersrapporten” från december 2006 finns tillgänglig här: http://www.mileproject.eu/asset_arena/document/TY/GOWERS_REVIEW_

- OF_INTELLECTUAL_PROPERTY.PDF [senast kontrollerad 30/6, 2010].
3. För en diskussion, se James Boyle, *The Public Domain – Enclosing the Commons of the Mind* (New Haven: Yale University Press, 2008). Boken finns också fritt tillgänglig att ladda ned på – <http://www.thepublicdomain.org/download/> [senast kontrollerad 30/6, 2010].
  4. För en utförligare genomgång, se ”EU-nämndens stenografiska uppteckningar (1999/2000:26)” i Sveriges riksdag.
  5. Europaparlamentets och rådets direktiv 2001/29/EG om harmonisering av vissa aspekter av upphovsrätt och närstående rättigheter i informationssamhället. (2001). Europeiska gemenskapernas officiella tidning. 22 maj.
  6. Se bland annat, ”Riksdagens protokoll 2004/05:126” beträffande diskussion den 25/5, 2004 apropå ”6§ Upphovsrätten i informationssamhället – genomförande av direktiv 2001/29/EG”.
  7. För en övergripande diskussion om hur den politiska synen på fildelning förändrat sig, se Clas Svahn, ”Blandad syn på fildelning” *Dagens Nyheter* 4/5, 2007.
  8. För en genomgång av regeringens behandling av Näringsutskottets utlåtande 2008/09:NU9, ”Upphovsrätten i kunskapsekonomin”, se – <http://www.riksdagen.se/webbnav/?nid=3120&doktyp=betankande&bet=2008/09:NU9> [senast kontrollerad 30/6, 2010].
  9. Se exempelvis, Kristoffer Rengfors, ”Vad gäller för video?” *Metro Teknik* 20/8, 2008.
  10. Lawrence Lessig, ”In Defense of Piracy” *Wall Street Journal* 11/10, 2008.
  11. Lawrence Lessig, *Free Culture* (New York: Penguin Press, 2004).
  12. Ossi Carp, ”Nytt lagförslag vill förlänga upphovsrätten” *Dagens Nyheter* 11/3, 2009.
  13. Liza Marklund, ”Varför ska inte du drabbas, Karl?” *Expressen* 20/1, 2008.

INFÖR EN DIGITAL MINNESPOLITIK

PELLE SNICKARS

I april 2010 meddelande amerikanska Library of Congress att man träffat ett avtal med den sociala medietjänsten Twitter. Genom en överenskommelse skulle biblioteket ta hand om och arkivera vartenda meddelande, tweet, som skickats över Twitter sedan början av 2006. Eftersom det twittras en hel del, ungefär 55 miljoner tweets varje dag, så handlade det om en kopiös mängd meddelanden. Som bekant kan man inte twittra mer än 140 tecken, men eftersom tjänsten i dag har fler än hundra miljoner användare var dessa miljarder tweets naturligtvis av intresse för världens största bibliotek. ”Tanken svindlar vad vi faktiskt kan lära om oss själva och världen genom detta överflöd av data”, som bibliotekets informationschef Matt Raymond uttryckte det.¹ På sin blogg bekräftade också Twitter att man var stolta över att donera kopior av alla dessa meddelanden för forskning och bevarande för framtida generationer. ”Under årens lopp har tweets blivit en alltmer angelägen kommentar av globala händelser runt om i världen – från historiska val till förödande katastrofer. [...] Det är väldigt spännande att tweets nu blir en del av historien.”²

Inom den internationella bibliotekssektorn är Library of Congress sedan mer än ett decennium tveklöst den ledande digitala aktö-

ren. Eller som *New York Times* nyligen uttryckte saken: Överenskomsten med Twitter var ytterligare ett lika välkommet som progressivt steg i bibliotekets varma omfamning av den digitala domänen.³ Tidigare har Library of Congress etablerat samarbeten med såväl Flickr som med YouTube, och alltsedan mitten av 1990-talet har man aktivt arbetat för en uppgraderad digital minnespolitik – inte bara genom att samla in allehanda binär kod utan också genom att aktivt tillgängliggöra digitaliserat material genom nätets olika gränssnitt. Jämför man med svenska förhållanden har Library of Congress ungefär tio gånger fler anställda än Kungliga biblioteket, men på *loc.gov* finns tiotusen gånger fler digitala filer än på *kb.se*. Sedan flertalet år arbetar det amerikanska nationalbiblioteket nämligen med utgångspunkt i att 'det digitala' numera är all information, ja rentav kulturens själva *default*. Scenkonsterna undantagna är ju det mesta nuförtiden baserat på datakod; böcker, tidningar, film, radio, tv och givetvis webb produceras inte bara på digitala plattformar, de konsumeras också i allt högre utsträckning på läsplattor, datorer och mobiler. Det är en utveckling som knappast kommer att avta. Som ny kommunikationsform är Internet en källa inte bara till ofantliga mängder data, utan också en sorts digital katalysator för nya materialkategorier (som tweets). Digitalt bevarande är centralt för Library of Congress; fildelning ses exempelvis som en framtida bevarandemetod. Men än viktigare är att ge amerikanska medborgare tillgång inte bara till ett digitalt fött kulturarv, utan även till digitala representationer av äldre material. Bibliotekets uttalade policy är just att vara en av de mest frikostiga platserna på Internet där det erbjuds icke-kommersiellt, högkvalitativt innehåll.

Att USA ligger mil före Europa i den digitala domänen är ingen nyhet. Det gäller såväl teknologiskt som tankemässigt, liksom kommersiellt och kulturellt. Library of Congress är inte bara i kraft av sin

uppggraderade minnespolitik långt viktigare än sina europeiska systerorganisationer, biblioteket framstår också som en integrerad del i en välsmord amerikansk medie- och informationskultur. Med mer än hundra år på nacken producerar den uppslag och innovationer i rasande takt. I en tid när amerikanska företag dominerar webben med smarta applikationer, läckra läsplattor eller innovativa sajter, reagerar för närvarande ett slags fördigitalt Europa med en aldrig sinande uppsättning regler och förordningar – med förödande konsekvenser för en kultur- och minnessektor som förtvivlat försöker att anpassa sig till den digitala domänen. Visserligen har EU:s så kallade ”i2010-strategi” ersatts av en *Digital Agenda* under överinseende av den nya IT-kommissionären Neelie Kroes. Men i unionens olika medlemsstater bedrivs i skrivande stund en närmast vanvettig europeisk digital politik. Vid sidan av allsköns repressiva förkortningar som flitigt debatterats under senare år, fällde en domstol i Italien under våren 2010 några Googledirektörer för en förolämpande video som de knappt sett; i Storbritannien röstades samtidigt den så kallade ”Digital Economy Bill” igenom, vilken innebär att domstolsväsendet kan utfärda ett juridiskt föreläggande att stänga ner en hel sajt om den innehåller en betydande del upphovsrättskyddat material; i Tyskland ängslar sig regeringen ständigt över Googles makt, och är man pirat i Frankrike kan man som bekant bli bannlyst från nätet för evigt – även om Europaparlamentet lyckligtvis inte gick på den linjen.

Naturligtvis har återkommande ”copyright wars” sargat också det amerikanska medielandskapet. Mediebranschen där har ju genom otaliga juridiska tråtor och åtal mot Napster *et al.* förgäves försökt stävja det illegala delandet av upphovsrättskyddat material. Det är ett krig man knappast vunnit. Samtidigt har en rad kommersiella aktörer tagit det globalt spridda fildelandet på allvar, och med utgångspunkt i sådan teknik, nya användarmönster och den delandets

kultur som präglar nätet, faktiskt försökt att etablera alternativa affärsmodeller. Exempelen är många, men generellt leder amerikanska Apple utvecklingen, iTunes är i dag världens största musikaffär. Med sin App Store har Apple också bevisat att det mycket väl går att ta betalt för binär kod många gånger om.

Att fildelandet skjutit etablerade affärsmodeller i sank har gjort att många betraktat fildelningen som vår tids farsot. Men att stigmatisera och juridiskt kväsa denna delandets kultur har knappast underlättat förståelsen av vad fildelande egentligen handlar om. Faktum är att fildelning som både koncept och praktik är det kanske allra mest centrala fenomenet för att begripa hur medielandskapet förändrats det senaste decenniet. Fildelning har helt enkelt blivit till ett slags övergripande prisma för att förstå den digitala senmodernitetens informationslandskap. Ambitionen med den här artikeln är därför att titta på fildelandets betydelse för en digital minnespolitik i allmänhet, och The Pirate Bays roll inom denna i synnerhet. Det övergripande syftet är att lyfta fram fildelandets innebörd för samtidens digitala politik. Fildelning är nämligen en mycket konkret optik för hur man kan få korn på såväl reproduktion som distribution, samt inte minst bevarande av data. Dels antyder fildelandet ett förändrat informationslandskap där kultur-, informations- och minnespolitiken alls inte hängt med, åtminstone inte fram tills nu. Dels har fildelningstekniken visat sig vara högst användbar – även i arkivsammanhang.

FILDELNING SOM BEVARANDEPRAKTIK ■

Under några års tid var The Pirate Bay förmodligen ett av världens största mediearkiv. Sajtens torrentfiler var en närmast organisk samling data som växte i takt med ständigt förändrade brukarmönster.

Med 25 miljoner regelbundna användare, och fler än en miljon listade filer, utgjorde The Pirate Bay ett slags teknologisk höjdpunkt på en utveckling som inletts av fildelningstekniker som Napster, Gnutella och Kazaa. Redan 2003, samma år som The Pirate Bay sattes upp, beräknades ungefär åttio procent av den samlade svenska nättrafiken bestå av fildelning.⁴ The Pirate Bay byggdes upp på basis av BitTorrent-teknik, vilken snabbt suddade ut gränsen mellan att ladda hem och dela ut material. En ocean av kopior fördelades efter kort tid mellan miljontals användare. Från ett arkivperspektiv framstod The Pirate Bay som ett närmast oöverträffat digitalt reproduktionssystem. Delandet av digital information var själva förutsättningen för innehållets fortlevnad.

Om *New York Times* vid mitten av 1990-talet påtalade att Internet var ett enormt nätverk av kopior sammanhållet genom ständig kopiering,⁵ var det på många sätt som om The Pirate Bay gjorde webbens reproduktiva datapromiskuositet allmänt bekant i Sverige. Tjänsten var såtillvida betydelsefull för den delandets kultur som kommit att prägla nätets närmast liderliga reproduktion av data – en utveckling som accentuerats på senare år genom 'molnet' och 'cloud computing'-trenden. Googlar man på The Pirate Bay resulterar en sökning i fler än en miljon träffar, och även om långt ifrån alla vet att sajten är svensk har dess mediala genomslag naturligtvis bidragit till ryktet om vårt land som en fristad för nätpirater.

För den nationella fildelningsdiskussionen kan The Pirate Bays betydelse inte nog framhävas. Man kan emellertid fråga sig om inte sajten genom sin ryktbarhet blivit nästintill lika viktig som virtuellt emblem för ett nytt, och helt annorlunda förhållande till digital information. The Pirate Bay är ju på många sätt en symbol för den väldiga mängd kopior som kommit att prägla vårt umgänge med och förhållande till den digitala domänen. Det har som bekant fört med sig ett

nytt förhållningssätt till såväl kultur som information och medier (åtminstone på ett privat plan). När det gäller medieutbudet på The Pirate Bay har naturligtvis en sedvanlig marknadslogik varit rådande; populärast och snabbast att ladda hem har alltid kommersiella Hollywoodfilmer, folkkära tv-serier och topplistemusik varit. Men i enlighet med ny distributionslogik bidrog The Pirate Bay också till webbens långa svans med ett potentiellt oändligt utbud – vilken i sin tur genererade en närmast ändlös efterfrågan. På var och ens uppkopplade dator fanns plötsligt ett veritabelt mediearkiv tillgängligt på bara några tangenttrycks avstånd. Hur torrentfilerna kom dit var för de flesta av mindre intresse; att kopior fanns tillgängliga överskuggade den upphovsrättsliga problematiken. Och funderade man över den, uppstod exempelvis den kniviga frågan huruvida det egentligen var illegalt att ladda ned en uppsättning kopior av musik man redan köpt och hade i sin skivsamling? Varför ägna sig åt att digitalisera sin egen skivsamling när *all* musik redan fanns färdigförpackad att ladda hem?

Samtidigt är just musikfiler på The Pirate Bay en något missvisande materialkategori för att beskriva det nya förhållande till data som sajten möjligen givit upphov till; musikfiler lyssnar man ju på många gånger. Snarare skulle man, utan något egentligt empiriskt underlag, kunna argumentera för att vetenskapen om att (nästan) all information var (och är) tillgänglig – och möjlig att kopiera – lett till ett slags attitydförändring där filer på den egna hårddisken 'konsumeras' i långt större utsträckning än tidigare. Värdet på en digital fil som kan reproduceras i det oändliga närmar sig noll. Följden är nya användarmönster, där man efter att exempelvis läst (eller hört) en e-bok, sett ett tv-program eller en film helt sonika kastar bort kopian. Fildelning och sajter som The Pirate Bay medför nämligen alltid möjligheten att enkelt skaffa fram en ny kopia av samma information; det oändliga utbudet är *alltid* bara några klick bort.

Möjligen fungerar fildelning så tillvida i enlighet med ett slags dubbel logik, där delande och raderande är en förutsättning för varandra. Samtidigt gäller naturligtvis att tillväxttakten för digital information är exponentiell flera gånger om. Det verkligt intressanta med The Pirate Bay från ett arkivperspektiv är dock att bevarandet av alla dessa filer är beroende av konstant överföring – eller migrering av data, som det brukar kallas i arkivkretsar. Med hjälp av BitTorrent som filöverföringsprotokoll transporterades datafiler mellan nätverk av nätverk av datorer med en enorm snabbhet. Användning och fördelning har alltid utgjort själva grundpremisen på The Pirate Bay. Information existerar bara så länge den delas ut, ett villkor som traditionell arkivteori länge haft minst sagt svårt att ta till sig. Visserligen hade en rad datalager redan kring millennieskiftet börjat intressera sig för alternativa nätverksbaserade bevarandestrategier. Och i takt med att webben alltmer framstod som en enda stor informationsprocessande maskin, vilken genom snabba protokoll delade bitar av data och strängar av kod, blev det uppenbart även inom arkivsektorn att fildelning hade stor (bevarande)potential. Själva nätverket blev till ett bokstavligt arkiv. Som Jonas Andersson noterar i sin artikel i den här boken utgörs ju P2P-nätverk av sammankopplade datorer som inte kommunicerar enligt den traditionella klient-server-modellen; det är så tillvida icke-hierarkiska och alla delar är utbytbara.

Det teknologiskt märkliga med de BitTorrent-nätverk som The Pirate Bay nyttjat är att när distribution av information via en hemsida blir trög och sävlig av för många användare, så förhåller det sig tvärtom med denna överföringsteknik. Ju fler användare desto snabbare och säkrare distribution. BitTorrent är egentligen både ett filöverföringsprotokoll och det datorprogram som sköter själva fildelningens upp- och nedladdning. Genom bland annat The Pirate Bay effektiviserade BitTorrent nedladdningar av stora filer, företrädesvis

upphovsrättsskyddat medieinnehåll. Men själva fildelningen utfördes av användarnas klientmjukvaror, oberoende av The Pirate Bay. Hur detta delande ska tolkas juridiskt var (och är) förstås den stora tvistefrågan i rättsprocessen kring sajten, något som flera av artiklarna i den här boken uppmärksammar. Uppskattningar gör gällande att upp till sjuttio procent av alla torrents på nätet en tid trafikerades genom The Pirate Bays tracker. Eftersom P2P och fildelning de senaste åren utgjort mellan sextio till åttio procent av *all* nättrafik (mätt i datavolym), lär trafiken som orkestrerades genom The Pirate Bay under en tid utgjort en betydande del av all Internettrafik.⁶

Som ett ekosystem av distribuerad data antyder The Pirate Bay med andra ord konturerna av framtidens digitala arkiv. För fildelning som bevarandepraktik är den grundläggande tankefiguren framför allt *distribution*. Att sprida innehåll och information är samtidigt att ställa lagrandets natur på huvudet. Bevarande av information i arkiv och bibliotek har ju alltsedan medeltiden handlat om att spara saker på *en* plats, för att därmed kontrollera och säkerställa att informationen inte försvann eller tappades bort. Den lagringskultur som etablerats inom exempelvis nationalbibliotek har med lagens hjälp placerat böcker på fast förankrade hyllor, där de sedan kanske blivit stående i hundratals år. Men på fildelningssajter som The Pirate Bay gäller motsatsen; det är genom att dela ut information som den görs beständig. Bevarande som distribution är alltså fundamentalt annorlunda, även om det också finns vissa likheter med hur till exempel medeltida kopister såg på sin verksamhet. Inom kyrkans egid var klosterbiblioteken ofta tämligen stabila institutioner, men aldrig helt fredade från tidens politiska intriger, våldsamheter och farsoter. Att placera två exemplar av samma avskrivna bok på ett och samma bibliotek var därför inte någon bra idé ur bevarandesynpunkt. Snarare fanns åtminstone en teoretisk ambition att sprida exemplaren till olika bibliotek för att säkerställa deras fortlevnad.

Tankemässigt fungerar distribuerat digitalt bevarande, ”Distributed Digital Preservation”, ungefär på det sättet. Genom att dela upp filer i mindre datapaket och sprida dem över nätverk (enligt samma metod som för fildelning), är både den teoretiska avsikten och det konkreta ändamålet att garantera materialets beständighet. I de pilotsystem för digitalt långtidsbevarande som några av de mer progressiva internationella minnesinstitutionerna i dag konstruerar, har traditionellt lagrande därför upphört att vara såväl styrmedel som mål. Det så kallade CHRONOPOLIS-projektet, som nyligen initierades av Library of Congress, består till exempel av ett slags federerad lagring genom ”grid computing”. Ett centralt mål för CHRONOPOLIS är bedriva långsiktigt digitalt bevarande över delade domäner, ”cross-domain collection sharing for long-term preservation”. Snarare än lagring på en plats är det överföring och utdelning, spridning och fördelning av data, som ska generera varaktighet och stadga. Ett annat omtalat exempel är det så kallade LOCKSS-projektet. Det har använts i nästan tio år och dess akronym säger egentligen allt: ”Lots Of Copies Keep Stuff Safe”. Dess ursprungliga programvara utvecklades på Stanfords universitet i öppen källkod, främst för att underlätta biblioteks hantering av e-tidskrifter på webben vars beständighet var i riskzonen om förlag upphörde med sin verksamhet. Sedan dess har LOCKSS utvecklats mot andra materialkategorier, och erbjuder nu ett smidigt digitalt bevarandeverktyg där bibliotek själva kan samla in och bevara egna kopior av allsköns e-innehåll. Genom ett P2P-nätverk bibliotekspartners emellan säkerställs det insamlade materialets beständighet genom kryptografiska checksummor. Om en kopia är skadad på ett bibliotek kan den med andra ord återskapas och repareras med hjälp av andra distribuerade kopior. LOCKSS-systemet tillåter förvisso inte fildelning i traditionell bemärkelse, men sättet som materialets varaktighet garanteras på fungerar enligt en övergripande fildelningsprincip.⁷

Som CHRONOPOLIS och LOCKSS antyder är delande av filer över nätverk konkreta exempel på hur fildelning som nätverkpraktik påverkat minnesinstitutioners sätt att tänka kring och hantera sina digitala samlingar. En digital minnespraktik kan helt enkelt inte följa tidigare arkivmetodik; den kräver nya och annorlunda tillvägagångssätt. Genom att använda ”digitala metoder” gäller det framför allt att ta till vara på nätets egen tekno-mediala specificitet, där det exempelvis finns en ontologisk och väsensbetingade skillnad mellan digitaliserat material och information som är född digital.⁸ I skrivande stund har ”det digitala” därför ställt ABM-sektorn (arkiv, bibliotek och museer) inför en rad paradoxala utmaningar. Digitalt långtidsbevarande kommer att lösa sig på sikt – inget talar för att så inte blir fallet. Men problemen är flera, och framför allt måste det digitala arkivet alltid förstås och conceptualiseras som en dynamisk process snarare än som en statisk entitet. Å ena sidan innebär digital hantering alltid en större *risk* i att information lätt försvinner. Elektroner är ju lika snabba som de är efemära, även om man inte ska överdriva osäkerheten eller ovissheten med digitala format. Å andra sidan medför digital hantering alltid en ökad *säkerhet* eftersom information kan reproduceras och kopieras i det oändliga. Som det påpekas i den nyligen publicerade ”A Guide to Distributed Digital Preservation” är det precis mellan dessa två poler som en digital minnespolitik bör ta sin början.⁹

Det finns emellertid ytterligare en samtida tendens att ta hänsyn till, nämligen den ökade benägenheten att placera och bevara allt mer information i ’molnet’. Faktum är att molnet som bevarandemetafor drastiskt håller på att reducera webbens reproduktiva datapromiskuositet, och på så vis även själva grundvalen för fildelningen som bevarandepraktik. Även om ’cloud computing’ kan ses som en del av en vidare (fil)delningsdiskurs – poängen är ju att *dela* på information snarare än att ha den sparad lokalt – så innebär ju delandet av *en*

centralt sparad kopia i molnet att man själv inte längre behöver kopiera den. Nätverket är förstås fortfarande av största vikt, men genom molnet håller det distribuerade lagrandet på att återgå till ett slags centraliserat bevarande på en enda plats. När nedladdning av enskilda kopior till exempel ersätts av strömmande tjänster bryts fildelandets binära ekosystem helt enkelt ned. Eller som Nicholas Carr nyligen formulerade det:

När vi alla i praktiken har möjligheten att dela en kopia av en digital fil, oavsett om det är en låt, en video eller en bok, ja, då behöver vi inte längre göra våra egna kopior av dessa filer. I molnet ersätts nedladdningen med strömmen, vilket innebär att när molnet blir lagringsstandard [default data store] kommer vi att ha färre kopior av filer – och därmed mindre av det skydd som många kopior ger. I den ultimata formen av 'cloud computing' skulle man egentligen bara behöva en enda kopia av varje digital inspelning.¹⁰

Carrs observation stöds av det faktum att fildelandet avstannat något under det senaste året. Ett flertal oberoende rapporter ger i skrivande stund en tämligen entydig bild att P2P-trafiken mätt i datavolymer går ner.¹¹ Redan i rapporten "Svenskarna och Internet" från vintern 2009 framhölls att fildelandet minskat – låt gå mycket marginellt. "Fildelningen har successivt ökat över åren och vi har kunnat konstatera en årlig tillväxt sedan vi började ställa frågor om detta 2004", påtalade Olle Findahl i rapporten. "För varje år har andelen fildelare ökat. Men nu ser vi ett tydligt trendbrott, ökningen har avstannat. Andelen fildelare i befolkningen är i år 18 procent mot 19 procent år 2008."¹² En procentenhets minskat fildelande är naturligtvis inte ett järtecken om något större förändrat nätbeteende. Och givetvis fortgår ett enormt kopierande och lokalt lagrande av information. Samtidigt är det

mycket annat som pekar på en förändrad situation, främst att strömmande media alltmer förefaller ersätta nedladdning. Antalet digitala kopior kommer därför möjligen att minska. Den egna datorn eller mobilen behöver ju inte längre vara speciellt sofistikerad eftersom den kan hämta sin kraft, sina program, sitt lagringsutrymme och den information användaren behöver från molnet. Med Apples nya iPad är till exempel tanken att man ska *konsumera* webbsidor och strömmande media – inte lagra och producera innehåll lokalt. Med ett lagringsutrymme på som mest 64 GB lämpar sig iPad inte alls som ett portabelt mediearkiv. Det paradoxala är med andra ord att samtidens vurm och omfamning av molnet, möjligen kommer få den oavsiktliga effekten att göra digitala kopior än mer sårbara – särskilt på lång sikt.

MOT EN DIGITAL MINNESPOLITIK ■

Att molnet och fildelningen kullkastat traditionella sätt att ta betalt för information är knappast någon nyhet. Att sofistikerade kommunikationsprotokoll också utmanat traditionella kulturella hierarkier och föreställningar om gammalt och nytt i kulturarvssammanhang är mindre uppmärksammat. Det gäller inte minst digitaliseringsfrågan, det vill säga den omfattande överföringsverksamhet mellan analogt och digitalt som för närvarande sysselsätter minnesinstitutioner världen över. I sin iver att organisera all världens information är det framför allt Google som driver på denna utveckling. Omkring tio miljoner böcker har företaget nu skannat in, och uppfattningarna om huruvida det är till fromma för förlagsbranschen och bibliotekssektorn går som bekant vida isär. EU har sedan hösten 2008 försökt svara upp med den gemensamma portalen Europeana – som är lika lovande som den är underfinansierad. ”Digitaliseringen av böcker är ett enormt arbete,

men det ger miljontals människor i och utanför Europa tillgång till kulturella verk. Därför uppmanar jag medlemsstaterna och deras kulturinstitutioner att börja fylla hyllorna i Europas digitala bibliotek”, påtalade den ansvariga EU-kommissionären Viviane Reding i augusti 2009. Medlemsstaterna måste dock sluta med ”att avundas de framsteg som görs på andra kontinenter och i stället själva ta tag i frågan. Eftersom enbart Europeana inte räcker för att sätta Europa på den digitala världskartan, behöver vi förbättra samarbetet för att anpassa EU:s upphovsrättsliga lagstiftning till den digitala tidsåldern.”¹³

Det stora problemet med Europeana är inte bara en upphovsrätt som slagit knut på sig själv, utan fastmer att det inte existerar någon ordentlig grundfinansiering. De politiska initiativ som tas (eller snarare inte kommer till stånd) när det gäller den europeiska ABM-sektorns förhållande till ’det digitala’ riskerar därför att hela tiden undermineras. Till detta kan adderas ett slags kulturpolitikens och minnesinstitutioners generella antipati (eller rädsla) gentemot Internet, där webben i allmänhet och fildelning i synnerhet, negligeras eller i vart fall betraktas som ett hot mot traditionell verksamhet. Man kan inte nog påminna om att den svenska Kulturutredningen hösten 2009 överhuvudtaget inte innehöll ordet ”fildelning”. Detta närmast antidigitala stråk som alltjämt präglar kulturpolitiken i Europa, gäller tyvärr i lika hög grad inom ABM-sektorn, där insamlande av uppburna författares manuskript alltid kommer att stå högre på agendan än bevarandet av folkliga tweets. Inget europeiskt nationalbibliotek skulle ens komma på tanken att samarbeta med Twitter. Det är följaktligen denna kontrovers mellan ’det höga och det låga’ som gör att Googles skanningsprojekt återkommande kan avfärdas som masskulturellt och imperialistiskt samtidigt som Europa inte ens är i närheten av att finansiera snarlika digitala satsningar.

Politiken är dock inte blind – och även politiker twittrar. Det är

därför en händelse som ser ut som en tanke att nästan precis samtidigt som Library of Congress annonserade sitt tidigare beskrivna samarbete med Twitter, meddelade EU-kommissionen att man avser att inrätta en "think tank" beträffande digitaliseringsfrågor. Viviane Reding gjorde förvisso ett utspel i denna riktning redan sommaren 2009, inte minst i hennes ambitiösa Ludvig-Erhard-Lecture, "Digital Europe. Europe's Fast Track to Economic Recovery".¹⁴ Det verkar nu i alla fall som om kommissionen sent omsider insett att den digitala uppgraderingen av gamla Europa går alldeles för långsamt. I ett pressmeddelande i slutet av april 2010 påpekades att José Manuel Barroso givit i uppdrag "att komma med rekommendationer kring hur man bäst får upp farten i olika digitaliseringsprojekt, samt hur man garanterar elektronisk tillgång och bevarande av kulturella verk över hela Europa." Genom etableringen av en "Reflection Group on Digitisation" är ambitionen att se över olika europeiska digitaliseringsprojekt, liksom att etablera ett slags strategiskt tänkande kring hur kultur-(arvs)sektorns övergång till digital hantering bäst bör stödjas. "Den kulturella sektorn genomgår för tillfället en enorm omvandling", påtalade till exempel EU-kommissionären Androulla Vassiliou i pressmeddelandet. "Vi måste se till att den skördar fördelarna av samtidens tekniska framsteg. Det innebär dels att hitta nya affärsmodeller för kreativa branscher, dels att utvidga kulturarvsinstitutioners traditionella roll i den digitala domänen, det vill säga att ge tillgång till kulturellt innehåll och bevara detta för kommande generationer."¹⁵

Frågan är alltså lika komplex som den är politisk. Att ge medborgare tillgång till kulturellt innehåll ligger exempelvis helt i linje med den alltmer intensifierade diskussionen om *open access*, där den så kallade Berlindeklarationen redan 2003 slog fast att nätet var på väg att i grunden "förändra de praktiska och ekonomiska realiteterna att distribuera vetenskaplig kunskap och det gemensamma kulturar-

vet.”¹⁶ Samtidigt handlar det om att hitta politiska lösningar för att underlätta kreativa affärsmodeller inom ramen för nuvarande upphovsrätt. Som ett av de mest avancerade teknologiska sätten att distribuera information i den digitala domänen framstår P2P och fildelning ånyo som helt centrala för denna diskussion. Av politiskt korrekta skäl är det inte något som explicit påtalas i de aktuella direktiv som utgått, men ett slags underliggande fildelningsdiskurs är i dag påtaglig inom de flesta digitala branscher. Så även inom den europeiska informationspolitikens räjonger.

När det gäller fildelning – eller ”illegal fildelning” som mediebranschen kallar det – hukar dock politiker ofta i sakfrågan. Att beslutsfattare inte vill stöta sig med en lika krisande som lobbyarbetande mediebransch är möjligen förståeligt, men undantag finns. Somliga kulturministrar hyllade visserligen offentligt den fällande domen i The Pirate Bay-målet, andra har intagit en mer resonerande hållning. I sin föreläsning sommaren 2009 var Viviane Reding till exempel mycket kritisk till hur mediebranschen hanterat fildelningsfrågan. Nätpirateri bör fungera som en väckarklocka för beslutsfattare, ”Internet Piracy is a ’Wake-up Call’ for Policy Makers”, framhävde hon uttryckligen. Fildelningen var och är *de facto* ett svar på bristande befintliga affärsmodeller och juridiska lösningar. ”Lever vårt nuvarande rättssystem för immateriella rättigheter verkligen upp till nätgenerationens förväntningar?”, påtalade hon rättframt.

Faktum är att Redings Ludvig-Erhard-Lecture 2009 är ett av de mer intressanta tal om digital politik som en europeisk toppolitiker hållit på senare år. Som liberal intar Reding en marknadsvänlig hållning, men hon uttryckte i sitt anförande också en skarp och återkommande kritik av marknadens oförmåga att lösa flera av problemen i den digitala domänen, framför allt beträffande tillgänglighet. Hennes första prioritet för ”Digital Europe” var just att ”göra det enklare och

mer attraktivt att få access till digitalt innehåll, oavsett var någonstans det producerats i Europa.” Tillgången till ”innehåll som tilltalar europeiska tittare, lyssnare och läsare är nämligen helt avgörande för utbyggnaden av ett europeiskt höghastighetsbredband”. Om inte EU snabbt gör det lättare att få access till digitalt innehåll, hävdade hon, riskerar vi ”att förlora en hel generation som anhängare av konstnärligt skapande och laglig användning av digitala tjänster”.¹⁷

Utän att dra alltför stora konceptuella växlar på Redings föreläsning har en emblematiskt sajt som The Pirate Bay påverkat – och inte minst aktualiserat – hur en genomtänkt (europeisk) digital politik för det tjugoförsta århundradet egentligen bör se ut. Man ska knappast undervärdera fildelandets inverkan på politiska beslutsfattare, och framför allt bör man inte underskatta den symboliska och mediala kraft som The Pirate Bay haft – inte minst på ett nationellt plan. Etableringen av Piratpartiet är naturligtvis det främsta exemplet i Sverige. Som framgår med all tydlighet av den här bokens introduktion har The Pirate Bay på många sätt tvingat de flesta partier att åtminstone dra upp riktlinjerna för en digital politik.

När det gäller fildelning och arkivsektorn tillhör Vänsterpartiets förslag från hösten 2009 om ett slags nya ”digitala bibliotek” de mer progressiva. I korthet innebar förslaget att staten tar initiativ till att bygga upp digitala bibliotek för mediematerial som vem som helst kan ladda hem. Betalning skulle utgå efter samma principer som dagens biblioteksersättning. Enligt Vänsterpartiet är det ett förslag ”som kan genomföras oberoende av vad som beslutas om upphovsrätten och jakten på fildelare”. En satsning på digitala bibliotek skulle därför kunna spela ”roll för hur fildelningsdebatten utvecklas på sikt [och] leda in debatten i mer positiva spår”. Skyttegravskriget mellan olika intresseorganisationer kunde med fördel ersättas med en diskussion kring ”politiska förslag och affärsmodeller utifrån den statistik

vi har över utvecklingen i kulturekonomin”.¹⁸ The Pirate Bay är visserligen inte nämnd i partiets förslag, men sajten ligger på många sätt som ett fluffigt täcke – eller våt filt beroende på perspektiv – över diskussionen kring hur information, kultur och medier ska distribueras till medborgarna i den digitala domänen.

Om fildelningstekniken alltså framstår som ett samtida prisma, är även webb 2.0 och användardrivna sociala medier som Facebook, YouTube eller Twitter närmast otänkbara utan fildelandet och dess digitala infrastruktur. Det är möjligen ingen nyhet; delandets kultur på webben har förstås tagit sig olika uttryck. Fildelning *per se* är dessutom knappast illegalt. Snarare är det en helt ny typ av kommunikationsmodell som EU till exempel också aktivt stödjer. P2P-Next är bland annat ett större EU-finansierat projekt med syfte att nyttja fildelning som modell för affärsmässig mediedistribution.¹⁹ Att ge de europeiska medborgarna tillgång till digitalt innehåll verkar som sagt vara en prioritet bland beslutsmakare i Bryssel. Ny fildelningsbaserad distribution är ett sätt att tillgängliggöra innehåll, digitalisering av kulturarvet ett annat. De flesta av de större digitaliseringsprojekt som i dag finansieras av EU ska exempelvis fungera som aggregatorer för digitalt innehåll till Europeana, en portal som man också hoppas kunna bygga kreativa PPP-relationer kring (Public Private Partnerships) – allt under ledordet ”boosting the digital economy”.²⁰

Kritiker har emellertid invänt att alltför mycket pengar investeras i en ineffektiv kulturarvsindustri som hålls under armarna av EU. Kanske har bara två procent av minnesinstitutionernas samlingar digitaliserats – till ett pris av uppemot 200 miljoner euro.²¹ Geert Lovink anser exempelvis att alltför mycket pengar investeras i gammal kultur. Europa har alltid varit upptagen av sin egen historia, och även den digitala framtiden förefaller något paradoxalt vara lokaliserad i det förflutna, enligt honom. ”Ur ett perspektiv präglad av forskning

kring nya medier använder Europa alldeles för mycket av sina resurser till digitalisering av sitt kulturarv”, har Lovink frankt påtalat. När pengarna slussas åt det hållet, innebär det samtidigt att ”debatten kring hur nätverkssamhället ska eller bör se ut lämnas därhän till hajpade IT-gurus eller företagsevangelister.” Det centrala för en kritiker som Lovink är därför ”hur Europa kan befrias från sin oro över ’arkivet’”, och i stället mobilisera sin kreativa energi ”mot en ’framtida kultur’ som både är kritisk och innovativ.” Han har bland annat frågat sig hur man bäst utvecklar en intellektuell miljö som är ”kapabel att forma det som kommer – utan att alltid vara dömd att skriva akademiska historieöversikter?”²²

Lovinks kritik är inte helt lätt att skaka av sig. Inte minst om man sätter den i samband med hans tidigare nätkritik (i bland annat *Dark Fiber*) av föreställningen om nätet som ett informationssystem som kan svälja och bearbeta *allt* – och vår naiva tro att detta inte skulle gripa tillbaka på oss användare och påverka hur vi interagerar med såväl webben som Internet. Algoritmerna ger ju aldrig upp. Enligt egen uppgift handlar Europeana exempelvis ”om idéer och inspiration; det länkar dig till sex miljoner digitala objekt”²³ – men vad innebär det egentligen? Ingen kan ju använda så mycket material, utan snarare ger detta oändliga utbud upphov till samma förändrade förhållande till information som fildelning. Det är också en av Lovinks poänger. Men för en progressiv digital minnespolitik är inskannandet av kulturarvet förstås helt grundläggande. Utan denna åtgärd kommer ABM-sektorn förbli osynlig på webben. Samtidigt finns det ju något djupt motsägelsefullt i det faktum att minnessektorn digitaliserar gamla inkunabler, när den på samma gång inte har resurser att samla in, förteckna och bevara den nya digitala kultur som produceras på webben (ens i urval). Under 2010 har Kungliga biblioteket till exempel varit tvungen att frysa sin webbinsamling, Kulturarw³, på grund

av bristande finansiella resurser. Parallellt fortsätter migreringen av gamla tv-program, och i så motto har Lovink rätt – alltför mycket digitalt fokus ligger på det förflutna, framför allt innehållsmässigt.

Vad Lovink emellertid förbiser är att uppmärksammandet av digitaliseringsfrågor inom EU, samt olika typer av stöd till minnessektorn, på allvar fört upp 'det digitala' på den kulturavspolitiska agendan. Kulturarvssektorn är lika analog som den är konservativ och trög till sin natur; det ligger i de institutionella uppdragens bevarandnatur. Den digitala domänens nya former av access och distribution av material ställer helt nya krav, vilka inte sällan frontalkrockat med hur en institution ser på sin egen verksamhet. Kungliga biblioteket har exempelvis fortfarande ingen organisatorisk funktion för 'digitalt tillgängliggörande'. Om Europa lägger resurser på digitaliseringen av kulturarvet, handlar det med andra ord också om att stödja en sektor i fundamental förändring – allt med syftet att utvidga minnesinstitutioners traditionella roll i den digitala domänen. Först när ABM-sektorn börjar växla perspektiv och går från bläck till bitar kommer den att på allvar kunna börja tänka med (i stället för mot) den digitala världen.

Inom ramen för en övergripande IT-politik har visserligen förslag tidigare lagts; i rapporten "Politik för IT-samhället. Rekommendationer från ledamöterna i den IT-politiska strategigruppen" från 2006 talades det exempelvis om behovet av att "ta fram en nationell strategi för digitalt bevarande och tillgängliggörande av kulturarvet", samt att skapa förutsättningar för "nya affärsmöjligheter utifrån kulturarvets material och resurser."²⁴ Av det blev nu intet. Det är emellertid glädjande att det i dag finns tecken på att mer konkreta ansatser i den här riktningen äntligen görs. I slutet av 2009 utgick till exempel ett uppdrag och en inbjudan att bidra till "en nationell strategi för digitalisering, elektronisk tillgång och digitalt bevarande" från Kulturdepartementet. Bakgrunden utgörs bland annat av satsningar inom

det så kallade Accessprojektet som under några års tid möjliggjorde för ett flertal institutioner att snabba på digitaliseringstakten. Tanken med Kulturdepartementets uppdrag är också att synka nationella insatser med de som är på gång i Europa. ”På europeisk nivå har det tagits initiativ för att inrätta ett europeiskt digitalt bibliotek – European”, påtalas det exempelvis i uppdragsbeskrivningen. ”Enligt de rådsslutsatser som antagits ska medlemsstaterna upprätta nationella strategier och mål för digitalisering, elektronisk tillgång och digitalt bevarande samt främja synergier mellan de olika institutioner som är engagerade i processerna för digitalisering och elektronisk tillgång till kulturellt material och digitalt bevarande.”

Läser man uppdragsbeskrivningen så framkommer att det framför allt är tre strategiska utvecklingsområden som är av vikt för den så kallade ”måluppfyllelsen inom både kultur- och utbildningssektorn”. För det första gäller det att försöka etablera en effektivare hantering av digital information som inbegriper såväl samordning som gemensamma standarder, liksom övergripande modeller för digital långtidslagring. För det andra lyfter uppdraget fram ”användarvänliga lösningar”. Även här handlar det om samordning, ”eftersom det i den digitala miljön blir av mindre betydelse för användaren vid vilken institution ett visst objekt förvaras.” Det digitaliserade materialet och dess tillhörande metadata bör därför ”tillgängliggöras via standardiserade gränssnitt som möjliggör ett kontinuerligt skapande av nya, innovativa tjänster för användarna.” Föga förvånande handlar det tredje strategiska området om att utveckla metoder för att hantera upphovsrättsfrågor i den digitala miljön. Med utgångspunkt i dessa områden ska ett antal institutioner, stiftelser och framför allt museer inom ABM-sektorn skicka in ”en beskrivning av insatser och pågående projekt, insatsernas resultat hittills och en bedömning av vilka särskilda utmaningar och möjligheter som den digitala tekniken innebär

samt förslag på vidareutvecklat samarbete.” Tanken är därefter att denna redovisande inventering under hösten 2010 ska ligga till grund ”för ett ställningstagande vad gäller framtida arbetssätt och prioriteringar”.²⁵

Kulturdepartementets initiativ kring en nationell strategi för digitalisering är på många sätt lika lovande som det är problematiskt. Å ena sidan sätter den ett slags ramverk kring införandet av en nationell digital minnespolitik. Kungliga biblioteket har exempelvis i sitt svar framhävt att långsiktigt digitalt bevarande, centraliserad digitalisering, öppna programlösningar och inte minst anslagsförstärkningar är grundbultar för en sådan politik. Å andra sidan är det iögonfallande att eftersom detta uppdrag utgått från Kulturdepartementet så är mängder av museer tillfrågade (eftersom de sorterar under nämnda departement) – men mycket få arkiv och bibliotek. Landets samtliga universitetsbibliotek, som under flera år ägnat sig åt att digitalisera delar av sina samlingar, är exempelvis inte anmodade att svara trots att uppdraget handlar om koordinering och samordning. I uppdraget framgår heller inte att Justitiedepartementet sedan 2008 tillsatt en speciell Upphovsrättsutredning som just avser uppdragsbeskrivningens tredje strategiska område kring upphovsrätten i den digitala miljön. Och officiellt sorterar dessutom regeringens ’IT-politik’ när det gäller informationssamhället under Näringsdepartementet. Poängen är helt enkelt att en slående brist på samsyn kännetecknar samtidens digitala politik. Det gäller inom EU såväl inom den svenska statsapparaten där ”verksamheten tyngs av en långt driven politisering och revirtänkande.”²⁶ Det är naturligtvis inte till fromma för etablerandet av en digital minnespolitik – men det är ett svar på varför denna så länge varit uddlös.

April månad 2010 var på många sätt händelserik om man intresserar sig för etablerandet, eller möjligen konturerna av en kommande digital minnespolitik. Att Library of Congress annonserade ett nytt samarbete med Twitter må vara hänt, liksom att EU-kommissionen etablerade en ny gruppering för att tänka igenom allehanda digitaliseringsfrågor. Viktigare på en nationell nivå var att Kulturdepartementets uppdrag kring ”en nationell strategi för digitalisering” då samlades in, samt inte minst att Upphovsrättsutredningen och regeringens specielle utredare Jan Rosén presenterade sitt delbetänkande ”Avtalad upphovsrätt” för landets justitieminister.

Sammantagna antyder dessa vitt skilda verksamheter att ’det digitala’ alltmer rycker in i kultur- och mediepolitikens fokus. Av exemplen ovan är det främst uppenbart när det gäller Upphovsrättsutredningen, vars progressiva betänkande just lyfter fram ABM-sektorns problem att göra sig gällande i den digitala domänen. Enligt förslaget måste det framöver bli enklare för arkiv och bibliotek att ingå nödvändiga avtal med berörda rättighetshavare när samlingar digitaliserats och ska tillgängliggöras för allmänheten. Idag hindrar och begränsar upphovsrätten en kostnadseffektiv hantering av kulturarvet, samt inte minst tillgängliggörandet av detta till landets medborgare. Genom så kallade avtalslicenser, som kollektivt till exempel kunde slutas med insamlingssällskap som Stim, skulle det bli möjligt att ge access till tidigare upphovsrättsskyddade verk – om nu delbetänkandet går igenom. Det avser just ett slags generell modernisering av diverse avtalsbestämmelser där åtskilliga äldre regler och förordningar borde utmönstras. Att en attitydförändring är uppenbar vittnar också själva pressträffen där betänkandet presenterades. Femton år efter webbens genombrott menade Rosén ”att tiden nu var mogen” för att göra dessa förändringar i gällande lagstiftning.²⁷

En digital politik *efter* The Pirate Bay kan alltså möjligen se ut på ovanstående sätt – åtminstone när det gäller en modifierad upphovsrätt. Delbetänkandet ”Avtalad upphovsrätt” ska nu visserligen ut på remiss, och sedan fogas in Upphovsrättsutredningen i dess helhet, så någon direkt vindkantring i den politiska snålblåsten kring upphovsrätten och fildelandet handlar det knappast om. Men bara det faktum att det för några år sedan tillsattes en Upphovsrättsutredning kan tillskrivas fildelningsdiskursen i allmänhet, och The Pirate Bay i synnerhet. Om fildelning såtillvida är det allsidiga prisma ur vilket det samtida digitala informationslandskapet framträder – vilket den här artikeln försökt att hävda – ja, då har denna delandets kultur (åtminstone i någon mån) påverkat hur den digitala politiken ska utformas. Det är en lärdom av många som man bör dra från The Pirate Bay. Inför en kommande digital minnespolitik handlar det med andra ord om att uppmärksamma fildelandets samtida betydelse, något som det politiska panoramat i den här artikeln försökt att måla upp. Men att verkligen införa en digital minnespolitik kommer förstås att kräva helt andra åtgärder och insatser.

■ NOTER

1. Matt Raymond, ”How Tweet It Is!: Library Acquires Entire Twitter Archive”, blogpost 14/4, 2010 – <http://blogs.loc.gov/loc/2010/04/how-tweet-it-is-library-acquires-entire-twitter-archive/> [senast kontrollerad 30/6, 2010].
2. ”Tweet preservation”, blogpost 14/4, 2010 – <http://blog.twitter.com/2010/04/tweet-preservation.html> [senast kontrollerad 30/6, 2010].
3. För en diskussion kring detta samarbete, se Steve Lohr, ”Library of Congress Will Save Tweets” *New York Times* 14/4, 2010 – <http://www.nytimes.com/2010/04/15/technology/15twitter.html> [senast kontrollerad 30/6, 2010].

4. Det vill säga, överföringar av data via dedikerade fildelningstekniker. All digital överföring är ju i sträng mening ”fildelning”.
5. Edward Rothstein, ”The distinction between copies and originals is becoming meaningless on the Web” *New York Times* 6/1, 1997 – <http://www.nytimes.com/1997/01/06/business/the-distinction-between-copies-and-originals-is-becoming-meaningless-on-the-web.html> [senast kontrollerad 30/6, 2010].
6. De olika procentsatserna kan variera något, men under en tid var The Pirate Bay tveklöst en av nätets största BitTorrent-sajter. Enligt Alexas ranking var sajten i maj 2008 den 97:e mest besökta på hela webben – <http://torrentfreak.com/the-pirate-bay-100-popular-080518/> [senast kontrollerad 30/6, 2010]. För en aktuell (om än partisk) version av The Pirate Bays historia och framväxt, se Peter Sunde Kolmisoppis föreläsning på konferensen *republica2010* i april 2010 – <http://www.youtube.com/watch?v=IyGCsCpofVk> [senast kontrollerad 30/6, 2010].
7. För en diskussion om CHRONOPOLIS-projektet, se – <http://chronopolis.sdsc.edu/index.html> [senast kontrollerad 30/6, 2010]. För information om LOCKSS-projektet, se – <http://lockss.stanford.edu/lockss/Home> [senast kontrollerad 30/6, 2010].
8. För en diskussion kring ”digitala metoder, se Richard Rogers, ”The End of the Virtual. Digital Methods” Amsterdam, 2009 – http://www.gov-com.org/publications/full_list/oratie_Rogers_2009_preprint.pdf [senast kontrollerad 30/6, 2010].
9. Se, ”A Guide to Distributed Digital Preservation”, red. Katherine Skinner & Matt Schultz (Atlanta, 2010) – <http://www.metaarchive.org/GDDP> [senast kontrollerad 30/6, 2010].
10. Nicholas Carr, ”Digital decay and the archival cloud” 5/4, 2010 – http://www.rougtype.com/archives/2010/04/digital_decay_a.php [senast kontrollerad 30/6, 2010].
11. Se exempelvis, ”P2P traffic still in decline, one-click hosters are benefitting” 1/4, 2010 P2P Blog – <http://www.p2p-blog.com/item-1240.html> [senast kontrollerad 30/6, 2010].
12. Olle Findahl, ”Svenskarna och Internet 2009” World Internet Institute 2009 – http://www.wii.se/publicerat/doc_download/78-svenskarna-och-internet-2009.html [senast kontrollerad 30/6, 2010].

13. "EU:s digitala bibliotek blir dubbelt så stort samtidigt som EU saknar en gemensam digital upphovsrätt", pressmeddelande från EU-kommisionen 28/8, 2009 – <http://europa.eu/rapid/pressReleasesAction.do?reference=IP/09/1257> [senast kontrollerad 30/6, 2010].
14. Vivianne Reding, "Digital Europe. Europe's Fast Track to Economic Recovery" (The Ludvig Erhard Lecture 2009) – <http://europa.eu/rapid/pressReleasesAction.do?reference=SPEECH/09/336> [senast kontrollerad 30/6, 2010].
15. "Boosting cultural heritage online: The European Commission sets up a Reflection Group on digitisation", pressmeddelande från EU-kommisionen 21/4, 2010 – <http://europa.eu/rapid/pressReleasesAction.do?reference=IP/10/456> [senast kontrollerad 30/6, 2010].
16. Se, "Berlin Declaration on Open Access to Knowledge in the Sciences and Humanities" (2003) – <http://www.berlin7.org/IMG/pdf/berlin-declaration.pdf> [senast kontrollerad 30/6, 2010]. Open access är ett vällovligt initiativ, men att som svenska Vetenskapsrådet kräva att all forskning som rådet finansierar måste publiceras som open access leder också till problem – inte minst med förlagsbranschen och internationella tidskrifter på den kommersiella marknaden. För en aktuell diskussion, se temanumret om open access i *Infotrend* nr. 1, 2010 – <http://sfis.nu/Portals/images/default/infotrend/InfoTrend%201-2010-4.pdf> [senast kontrollerad 30/6, 2010].
17. Vivianne Redings "Ludvig-Erhard-Lecture 2009" kan ses i sin helhet på – http://ec.europa.eu/information_society/topics/reding-lisbon/index_en.htm [senast kontrollerad 30/6, 2010].
18. Se, "Digitala bibliotek. Ett förslag från Vänsterpartiet, september 2009" – <http://vfugruppen.files.wordpress.com/2009/09/digitala-bibliotek.pdf> [senast kontrollerad 30/6, 2010].
19. Se, "P2P-Next" – <http://www.p2p-next.org/> [senast kontrollerad 30/6, 2010].
20. För information om Europeana, se – <http://www.europeana.eu/portal/aboutus.html> [senast kontrollerad 30/6, 2010].
21. Siffrorna kan variera men förhållandet är i princip korrekt, menade Jill Cousins, ansvarig för Europeana i sin föreläsning, "Europeana – Think Culture" på konferensen "Improving Access to European Cultural Heri-

- tage” hösten 2009 – <http://hereafter.se/ia/index.html> [senast kontrollerad 30/6, 2010].
22. Geert Lovink, ”Critique of the European Heritage Industry” blogpost 24/10, 2009 – <http://networkcultures.org/wpmu/geert/2009/10/24/critique-of-the-european-heritage-industry> [senast kontrollerad 30/6, 2010].
  23. Se – <http://www.europeana.eu/portal/aboutus.html> [senast kontrollerad 30/6, 2010], samt Geert Lovink, *Dark Fiber* (Cambridge Mass.: MIT Press, 2003).
  24. Ylva Hambræus-Björling *et al.*, ”Politik för IT-samhället. Rekommendationer från ledamöterna i den IT-politiska strategigruppen” 26/10, 2006 – <http://www.regeringen.se/content/1/c6/07/15/55/29a0a75c.pdf> [senast kontrollerad 30/6, 2010].
  25. Se, ”Uppdrag och inbjudan att bidra till en nationell strategi för digitalisering, elektronisk tillgång och digitalt bevarande” Ku2009/2152/KT 26/11, 2009 – <http://www.regeringen.se/content/1/c6/13/65/12/a8728c29.pdf> [senast kontrollerad 30/6, 2010].
  26. Gunnar Wetterberg, ”Staten räcker inte till” *Axess* nr. 1, 2010.
  27. För en diskussion, se, ”Avtalad upphovsrätt” SOU 2010:24 – <http://www.regeringen.se/sb/d/12634/a/143363> – samt webbutskändningen, ”Pressträff med Jan Rosén, regeringens utredare i Upphovsrättsutredningen” 8/4, 2010 – <http://www.regeringen.se/sb/d/13051/a/143358> [senast kontrollerad 30/6, 2010].

■ KRIS I KULTURFRÅGAN – KAN KULTUREN DÖ?

OSCAR SWARTZ

Efter razzian mot The Pirate Bay hettade debatten till ordentligt. Tretton moderata riksdagsmän ville legalisera fildelning av film och musik för personligt bruk. Domedagsprofeterna gick upp i varv. Svenska Akademiens Horace Engdahl undrade om moderaterna nu blivit ett ”piratparti”. Han såg ingen framtid alls för svenska kulturarbetare om deras krav skulle höras. Kulturen skulle dö, helt enkelt.¹ Engdahl hävdade också att vi befinner oss i en ”ödesstund”, och tycktes sätta likhets-tecken mellan musikindustrins eventuella fall och musikens försvinnande. Liza Marklund höll med; ”ingenting kan produceras” om folk kopierar filer mellan sig på nätet. ”Skapa själva, lata parasiter!”, ropade hon ursinnigt i *Expressen*. Cirkusen rullade vidare; trettiosju ”stjärnartister” skrev under ett upprop där man hävdade att ”piratkopieringens största förlorare är [...] alla de unga fantastiskt begåvade kreatörer som aldrig får chansen att kunna leva på sitt skapande. En hel generation av svensk talang riskerar att gå förlorad.” Bloggare påpekade att många av musikerna som skrev under var förmögna popmonument som hade gjort sina storverk på 1980- och 1990-talet och nu håvade in strömmar av licenspengar som i slutändan kommer från konsumenterna. Kanske tog de egentligen maten ur munnen på de unga nyskaparna?

The Cult of the Amateur var för några år sedan titeln på en storsäljande bok av Internetföretagaren Andrew Keen.² Han verkar med automatik sätta likhetstecken mellan exempelvis storsäljande hitmusik och ”kvalitet”, och ser inte att kultur har stora sociala dimensioner. I den här artikeln kommer jag dock att argumentera för att industriell producerad kultur som ’sänds’ ned till passiva konsumenterna kanske egentligen saknar något som nu erbjuds i det horisontella nätverks-samhället. Innovationsforskaren Per Frankelius gick så långt att han vid The Pirate Bay-rättegångens inledning menade att en fällande dom var helt nödvändig – och inte bara det: ”att börja karva på upphovsrätten äventyrar den europeiska civilisationen.”³ Tänk om det är så. Tänk om kulturen går under. Tänk om ingen kommer att ägna tid åt att producera något som sätter spår och påverkar. Tänk om tiden för människans intellektuella skapande är över. Har vi rentav en kris i kulturfrågan?

KAN KONSTFORMER DÖ? ■

Våren 1994 skrev jag en rapport för näringslivets tankesmedja Timbro. Skriften hade titeln *Teater – en döende konstform?* och den blev mycket uppmärksammasad – och senare bland annat ompublicerad i en antologi.⁴ I den skriften applicerade jag ekonomisk-teknologiska modeller på kulturskapande, och hävdade att scenkonsterna hade stora konkurrenss nackdelar jämfört med en del andra kulturella uttrycksformer. Jag försökte också genom att ta hänsyn till teknisk utveckling och ekonomiska resonemang göra förutsägelser om framtidens kultur.

En del prediktioner var hyfsade. Missar som gjordes hade med radikala skiften att göra, paradigmatiska förändringar som åstadkoms av digital nätverksteknik och som helt enkelt inte förutsågs fullt ut.

Att gå tillbaka och se nutiden med 1994 års ögon gör att man på ett ovanligt klart vis kan identifiera dessa skiften. En tes är att man därefter bättre kan förstå vad som hänt i dag, med detta som klangbotten. Samtidigt kan det kanske ingjuta en smula ödmjukhet när man talar om framtiden. Mina spådomar var inte baserade på löst tyckande om kvalitet och smak, utan på två osentimentala ekonomiska perspektiv som utmynnade i ett tredje.

Jag utgick från Baumols och Bowens tämligen bekanta tes att produktionen av teater och andra scenkonster lider av ett evigt kostnadsproblem i jämförelse med exempelvis varuproduktion.⁵ Den senare kan utföras med allt mindre mänskligt arbete och rationaliseras med stordriftsfördelar. Det innebär att relativpriset på varor i förhållande till löner sjunker. En genomsnittlig arbetare behöver arbeta allt färre timmar för att exempelvis köpa en dator. Omvänt stiger alltså relativpriset på scenkonst där man av självklara skäl inte kan rationalisera bort arbetstimmar utan att göra intrång på själva idén med scenkonst. Priset blir med tiden så pass (relativt) högt att publiken inte kan eller vill betala vad som krävs. Man kan notera att en stor del av teatern i Sverige är offentligt finansierad till 80 eller 85 procent. Med andra ord betalar åskådarna kanske 15 procent av vad biljetten skulle kosta.

I min rapport tog jag sedan upp konsumentekonomiska teorier som ser efterfrågan på och konsumtion av varor och tjänster som egentligen bestående av efterfrågan på mer grundläggande behov (upplevelser, känslor, sociala behov, status). Om man applicerar detta på kultur inser man att ingen given efterfrågan finns för en specifik och evigt definierad kulturell produkt. I stället finns olika kulturella uttryck som kan konkurrera med varandra eftersom de ger likartade upplevelser. Detta förhållningssätt kallade jag då ”osentimentalt” eftersom jag aldrig värderade olika kulturyttringar. Substitut var också

ett viktigt begrepp i min analys. Jag frågade alltså vilken typ av kulturella produkter som kunde ge likartade upplevelser som teater men till lägre pris när teknisk utveckling sker och kostnadsproblemet alltså accentueras för de icke rationaliserbara uttrycken.

Utifrån dessa begrepp försökte jag göra några förutsägelser om framtidens kultur. ”Att ett antal människor skulle sitta i en salong och titta på nästan lika många människor som uppför ett skådespel på en scen verkar inte troligt”, tyckte jag exempelvis. Orsaken var att jag trodde att man kunde få likartade upplevelser på andra sätt (genom substitut) som var klart kostnadseffektivare och därför skulle ha ofantligt mycket lägre priser per åskådare – såsom filmer för bio, video och tv. Substitut hade en nyckelroll i resonemanget. ”I vilket fall som helst kommer konsumtionen att förskjutas mot billigare alternativ, om uttryckssätten ger motsvarande upplevelser för konsumenten”. Dessutom trodde jag att upplevelseskillnaden mellan bio och tv skulle minska drastiskt.

Låt oss säga att man via datorn kan begära att en film visas på ens platta digitala TV-skärm som hänger som en tavla på väggen, och att man dessutom har ett hem utrustat med ett ’surround sound-system’ som simulerar en biosalong. Om detta kostar hälften så mycket som en biobiljett, kommer man då att gå på bio? Knappt. ’Biofilmer’ kommer att ha premiär i hemmen.

Den tekniska förutsägelsen är inte dålig. Platta skärmar fanns inte till vanliga datorer än, och tv-apparater hade inte separata skärmar – och de var absolut inte digitala. Man kunde i Sverige knappt få en uppringd Internetförbindelse våren 1994 och kabel-tv-näten var helt separerade från eventuella datorer. Internet var jag fullt medveten om eftersom jag påbörjat uppstartandet av Internetleverantören Bahnhof

vid denna tidpunkt, och därför antog jag att man skulle komma att beställa film via dator.

Noterbart är att tankarna kring nätet gick i riktning mot något som liknade ett effektiviserat kabel-tv-nät, där filmer hade premiär precis som tidigare på tidpunkter bestämda av marknadsfolk enligt ett slags *pay-per-view*-modell. Denna modell hänger tätt samman med att filmindustrin då kunde ha full kontroll över materialet och bestämma visningsdatum i olika delar av världen. Att denna kontroll skulle undermineras av fildelning och kopiering missade jag helt. En viss förståelse för den kollektiva bioupplevelsen fanns – fast jag trodde att det skulle behövas starka effekter för att locka folk. ”Kvar blir kanske kollektivt upplevande av speciella biofilmer som är att betrakta mer som teknologiska extravaganser. Schwarzenegger eller *Jurassic Park* i Cosmonovatappning, upplevelser man inte kan få i hemmen. Redan nu sprider sig den formen av ’bio’ på nöjesfält.”

Beträffande teatern ansåg jag att den skulle behöva omdefinieras; bland annat kallade jag scenshower som Madonnas för ”en designad musikteater i maxiformat” och trodde att sådana skulle bli kvar på marknaden. Jag påstod också att ”stora Broadwayshower tycks klara sig tills vidare, shower som licenseras runt om i världen, med kringprodukter som skivor och t-shirts som säljs till turistbusslasterna”. Jag tyckte också att det utan subventioner borde finnas utrymme för ”små avantgarde-tillställningar som man antingen betalar dyrt för eller som görs ideellt”. Däremot var jag tveksam till att vanlig klassisk teater skulle klara sig utan allt större stöd.

En av mina poänger var att jag trodde att själva berättelserna och dramerna skulle kunna leva kvar – men transformerade till nya media. Tv och video såg jag som en effektivisering av teatern. Man gjorde helt enkelt kopior av teateruppsättningar så att en stor mängd människor på ett billigt vis kunde ta del av den. ”Människan uppfinner

teknologier som gör att skådespelare kan mångfaldigas. De blir billigare. Människor efterfrågar de mer effektivt producerade skådespelen och föredrar att lägga de insparade pengarna på turistresor i stället.” Jag skrev också i min rapport att ”upplevelseprodukter” genomgick en snabb utveckling. Helt osentimentalt hävdade jag att ”pojkar går inte på teater på fritiden. De spelar Gameboy eller tittar på MTV. Alternativt lagrar de ned porrbilder i sina datorer från en bildbank som någon skapat i [sic!] Internet. Många blir fångade av de ändlösa diskussioner som sker ’på nätet’”. Jag hävdade också att ”videospel och datornätverk där folk umgås” skulle fylla allt mer av tiden.

Ovanstående var möjligen den enda förutsägelsen som i viss mån pekade mot att produktionen skulle kunna bli mindre professionell och att människor skulle kunna välja en bildbank som ”någon” skapat. Dock får man konstatera att betyget på den förutsägelsen måste bli Icke Godkänd. Tanken var en värld där professionellt producerade kulturella uttryck skulle kunna få större spridning via ”datornätverk” – människor skulle förbli passiva konsumenter förutom att de skulle ”umgås”. Tankar om socialiteten i nätet fanns alltså, men att vi skulle kunna få kollaborativa fenomen som Wikipedia missade jag totalt.

Möjligen kan man sammanfatta de missade skiftena på följande vis. Skifte 1: *Förlorad kontroll över information*. Upphovsrätten var helt frånvarande i mina resonemang om framtiden, kanske för att teater och scenkonst är realtidsupplevda konstformer. Men jag menade att själva möjligheten att mångfaldiga andra uttryckssätt såsom film och video gjorde att priset per betalare eller konsument blev så mycket lägre än vid live-upplevelser. Någon tanke på att det skulle kunna finnas obetalda kopior eller okontrollerat konsumerande och delande av upplevelser fanns heller inte. Nu ser vi förstås att mångfaldigande av verk och försäljning av exemplar i den digitala världen är både teore-

tiskt och praktiskt problematiskt. Även andra modeller där man försöker hålla strikt kontroll på spridning av information är svåra att förena med folks sociala beteende.

Skifte 2: *Fritt spelrum för socialitet*. Att nätets dragningskraft var social stod tidigt klart för mig eftersom jag själv hade varit medlem i några virtuella gemenskaper – så kallade BBS:er och anslagstavlor – och där såg hur fångade människor blev. När dessa flyttade ut på nätet i början av 1990-talet blev det uppenbart att folk nog skulle komma att lägga tid på ”ändlösa diskussioner i cyberrymden”, och på att ”umgås”, som jag uttryckte det. Om tiden för detta skulle stjälas från socialt umgänge i den fysiska världen eller från andra aktiviteter såsom kulturkonsumtion stod dock inte klart. Missen bestod i att inte på något vis förstå *hur* revolutionerande nätet skulle bli när det kombinerades med en av människans mest ursprungliga egenskaper: socialitet. Att nätet skulle flöda av människors kommentarer, tankar, sociala nätverk, och möjligheten till nya former av samarbete och produktion förutsågs helt enkelt inte.

Skifte 3: *Produktionsteknikernas demokratisering*. Uppdelningen mellan konsument och producent var skarp i min rapport. ”Konsumtion” av kultur kunde möjligen trängas ut av sociala aktiviteter. I övrigt kunde bara olika kulturella produkter och uttryckssätt ersätta varandra. Professionella kreatörer skulle genom teknisk utveckling skapa nya typer av verk: dataspel, video, film, konserter och filmer med imponerande tekniska upplevelser. Även plattformarna för konsumtion skulle kunna ändras: platt-tv och Internet till exempel. Nu vet vi att den digitala utvecklingen ändrat på detta. Produktionsmedlen finns i var mans hand. Inte minst i form av datorer och nätförbindelser. Casio släppte dock redan 1995 sin QV-10, vilken brukar betraktas som världens första digitalkamera för konsumenter. Videokameror i mini-DV-format kom ungefär samtidigt men var i början alldeles för

dyra. Att arbeta med musik digitalt krävde speciellt utrustade datorer och dyr programvara – det var bara något för yrkesproducenter. Att alla dessa proffsverktyg skulle finnas i varje dator och mobiltelefon förutsågs aldrig.

Sammanfattningsvis kan dessa missade skiften möjligen beskrivas som en rörelse från vertikal sändning till horisontell delning. Jag har tidigare hävdad att det finns flera olika ”drömmar” om vad nätets bärande idé är, dess ontologi om man så vill – eller ”själ” som jag kallade det i en artikel i *Svenska Dagbladet*.⁶ Rapporten *Teater – en döende konstform?* kan sägas lida av att den fastnade (utan att explicit fundera över eller vara medveten om alternativ) i den gamla världens ontologi, i dess bärande idé. Jag kunde inte se att en del grundvalar skulle rubbas så mycket att människors hela världsbild skulle komma att förändras. ”Drömmen om vertikal informationssändning”, menade jag för somliga var en utopi där digital information kunde och borde licensieras ut från ”en sändande producentelit till en mottagande konsumentmassa och där Internet bara ses som en effektivisering av verksamheten.” Mot detta ställde jag en ny värld: ”drömmen om horisontell informationsdelning, där digital information kan och bör delas broderligt och generöst.” Den senare synen på vad nätet *är* innehåller en acceptans av de där tre skiftena som identifierades ovan: förlorad upphovsrättslig kontroll, socialitet och demokratiserade produktionsmedel. Jonas Andersson menar i sin artikel i den här boken att denna ontologi är politisk, och att nätet i grunden är ”dumt”. Jag skulle snarare säga att nätets teknik har möjliggjort utblomning av väldigt grundläggande mänskliga egenskaper, och att detta driver den uppfattning jag kallar för ”dröm”. Frågan man bör ställa sig är vilka konsekvenser den senare ontologin borde ha för kulturens framtid.

■ NYA AFFÄRSMODELLER I KULTURINDUSTRIERNA

Inledningsvis kan man fråga sig hur existerande kommersiella kulturproducenter kan tänkas agera som en följd av det ovan beskrivna skifte 1 – den förlorade upphovsrättsliga kontrollen. Det är visserligen inte något huvudsyfte i min analys, poängen är snarare att existerande kulturella uttryckssätt givetvis kan finnas kvar, men att affärsmodellerna bör komma att ändras så att de stämmer med ”drömmen om horisontell informationsdelning”. När jag längre fram i artikeln går över till att spekulera om nya kulturformer, innebär det alltså inte att dessa kommer att ta över helt.

Kostnadssänkningar för processorkraft, lagringsmedia och bandbredd gör att marginalkostnaden för att lagra och distribuera kultur går mot noll. På en konkurrensutsatt marknad med många substitut innebär det att priset för ’exemplar’ likaså bör gå mot noll.⁷ Insikten är i princip oberoende av upphovsrätten, även om denna skapar en tröghet i anpassningen. Att försöka leva på att ta betalt ’per kopia’ eller ’per fil’ lär helt tyna bort vad gäller digitala produkter. Däremot kostar det naturligtvis att producera kultur, främst tid. Att återvinna nedlagda resurser eller tid, och skapa överskott genom att mångfaldiga kulturella uttryck i form av *exemplar* av verk är dock bara en specifik form av (försök till) entreprenörskap. Om exemplaren på en fri marknad inte kan vara bärare av värde måste man alltså försöka hitta andra former av intäkter.

Nya affärsmodeller föds mycket riktigt där exemplaret inte är det centrala. Det kan handla om Prince, som exempelvis distribuerade tre miljoner exemplar av sin nya cd med tidningen *Mail on Sunday* i Storbritannien (mot en hemlig klumpsumma). Det blev så uppmärksammat att Prince sedan sålde ut 21 konserter i London på en arena som tog 20 000 åskådare. Publiken fick en gratis cd för biljettpriset

– men Prince drog också in lika mycket på kringförsäljning av program och t-shirts som på biljetterna.

Detta är ett lappkast. Konserter var tidigare lågt prissatta och sågs snarast som belöningar till fansen och som marknadsföringsevenemang för alla miljontals exemplar av skivor som såldes.⁸ Redan 2002 hävdade dock David Bowie i en intervju i *New York Times* att musik kommer att bli som rinnande vatten eller elektricitet – ”ställ in dig på att turnera en hel del eftersom det är den enda unika situation som kommer att bli kvar”.⁹ En annan affärsmodell är att egentligen inte ta betalt för innehållet, utan snarare *tjänsten* som bär innehållet. Det kan man göra genom abonnemang, annonsering eller båda. Spotify är förstås en sådan omskriven tjänst där man får obegränsad tillgång till en mycket stor samling musik så fort man är uppkopplad mot nätet. Även textproducenter tycks finna nya intäktskällor redan innan boken som exemplarförsåld kulturskapelse egentligen hotas. När digitalisering och läsplattor nu är under uppsegling kan e-böcker dock kunna komma att fildelas på allvar. De senaste två åren har dock bokningar av författare som föreläsare ökat med 30 procent enligt Talarforum.¹⁰ I USA sägs författare i mellanskiktet i allmänhet tjäna mellan 15 000 och 35 000 dollar om året i talararvoden – och de stora förlagen har följaktligen satt upp talarförmedlingar.¹¹ Det är med andra ord uppenbart hur affärsmodeller inom kulturproduktion ändras för att anpassa sig till skiftet där kontroll över informationsflöden blir svår, och upphovsrättens regler om exemplar närmast omöjliga att bevakas.¹² Det är mycket möjligt att den tekniska utvecklingen som gör exemplar obsoleta (och värdelösa) kan komma att påverka vilken typ av kulturella produkter som produceras. Men det är inte uppenbart att så blir fallet heller. I fallen ovan fortsätter låtar att skrivas och konserter att hållas, även om tyngdpunkten i intäkterna förskjuts.

De två andra skiftena, nätsocialiteten och produktionsmedlens

spridning, påverkar förstås även etablerade kultur- och medieprodukter. Tidningar bakåtlänkar till bloggar, publicerar Twitterflöden, tillåter kommentarer och efterlyser ständigt läsarbilder från platser där saker händer. Men här, skulle jag hävda, står vi inför en revolution av kulturen själv.

■ ATT TÄNKA RÄTT – NÄR VI TÄNKER FRAMÅT

Om vi nu har en värld där produktionsmedlen har blivit billiga och är vitt spridda, vad får detta för konsekvenser? Jo, vi kan redan se något som liknar en lavin av 'innehåll', av texter, bilder, musik, grafik och video som skapas av amatörer på nätet – det vill säga sådana som alls inte försöker försörja sig på sina skapelser och verk. En del har avfärdat denna utveckling som amatörkult. Men mer fruktbart är att fråga sig hur denna rörelse exempelvis påverkar kulturpolitiken. Olika inpräntade föreställningar om geniala skapare, superstjärnor och sociala objekt kan vara till hjälp för att tänka framåt, samt – hävdar jag – få oss att se att framtidens kultur redan börja ta form. Men för att upptäcka 'verken' måste man titta på ett sätt man inte är van vid.

Den juridiska upphovsrätten finns i Sverige formulerad i "Lag (1960:729) om upphovsrätt till litterära och konstnärliga verk". Det sista ordet är av vikt: "verk". I den fysiska världen där exemplar kunde produceras och uppföranden kunde ske på en i tid och rum definierad plats var begreppet tämligen entydigt. Dessutom fanns ofta en väldefinierad upphovsman, vilket reflekteras i lagens första mening. "Den som har skapat ett litterärt eller konstnärligt verk har upphovsrätt till verket." När man tänker på kulturens framtid har man alltså ett slags färdig mall – och den förefaller leda oss till att leta efter väldefinierade verk och deras upphovsmän.

Vi är vana att fundera i termer av genialitet och talang när det gäller de kreativa näringarna, förmodligen för att superstjärnefenomenet är så uttalat. Inom de kreativa yrkena är inkomstfördelningen extremt skev. Men varför är det egentligen så inom kulturområdet? Det vore svårt att hävda att exempelvis Britney Spears skulle vara en så ofantligt mycket bättre sångerska än valfri lokal musikartist. En översikt av ekonomiska teorier om superstjärnor finns bland annat i *A Handbook of Cultural Economics*.¹³ Där kan man läsa hur den marginella nyttan av att konsumera en viss kulturform eller artist ökar med kunskapen och erfarenheten av densamma. Ju mer man konsumerar desto mer gillar man det upplevda – vilket i teoretiska termer är identiskt med ett slags beroende. Redan här kan man sluta sig till snöbollseffekter på det personliga planet; folk kan snöa in på sina grejer och det blir svårt att pröva nya saker när man redan kan så mycket om något. I princip skulle vi kunna ha en värld av isolerade människor som bara håller sig till just sin kulturella fetisch men aldrig möts. Samtidigt kan man här lägga till William McPhees observation från boken *Formal Theories of Mass Behaviour*, att de stora grupperna av konsumenter sällan vet mycket om kultur, har snäva referensramar, och därmed konsumerar några få verk väldigt ofta – medan spridda mindre grupper av fans och specialkonsumenter snarare konsumerar väldigt många olika verk, men inte lika repetitivt.

Roar man sig med att introducera en social dimension i dessa modeller – kunskap om konsten eller artisten – uppstår den delvis genom interaktion med andra människor. Att söka fram 'bra' kultur tar tid. Att helt enkelt lita på andra är ett billigare och enklare sätt att hitta kultur. Kreatörer med stort följande har en fördel framför andra att rekrytera nya fans. Sammantaget förklarar kunskapseffekten och den sociala fan- eller sökeffekten att superstjärnor kan uppstå på en fri, rationell marknad, och att mycket små skillnader i talang kan inne-

bära att några få artister tar en väldigt stor andel av den totala inkomsten. Samtidigt existerar varianter där talang inte behöver betyda någonting alls, vilket kan förklara tv-fenomen som Big Brother där amatörer drar större publik än en stjärna. Men amatören som stjärna kan möjligen också vara något så simpelt som en gemensam referenspunkt för den sociala aktivitet som går under namnet skvaller.

Med rykten och förtal ligger teorin om sociala nätverk som en tom företeelse nära till hands, såvida man inte har någon form av 'socialt objekt' som är gemensamt för de människor som har relationer med varandra. Jyri Engeström har redogjort för detta i sitt inflytelserika blogginlägg "Why some social network services work and others don't".¹⁴ Det sociala objektet kan alltså vara en kändis, men även statusuppdateringar på Facebook eller tweets på Twitter – eller i stort sett vad som helst som binder folk samman och som man kommunicerar runt. Så även kultur. De sociala aspekterna av kultur är i många fall lika viktiga som verket. Vissa delade kulturella repertoarer kan i själva verket definiera hela livsstilar och sociokulturella grupper.

Det 'sociala objektet' i den gamla vertikala medievärlden skapades uppifrån, detta eftersom de få gemensamma kanalerna kontrollerades av starka mediebolag. I en värld av horisontell kommunikation där produktionsmedlen är vitt spridda är det uppenbart att allt fler av de sociala objekten är skapade i och av nätverket själv. Frågan är om man i en sådan nätverksvärld kommer att se stabila objekt såsom superstjärnor. Kommer hela folket i framtiden att samlas runt någonting som Kalle Anka på julafton? Svaret är nog – med tvekan – nej. Det blir rimligare att tänka sig en värld där "verk" kanske snarare är 'händelser' som blossar upp i ständigt växlande nätverksnoder, ett fyrverkeri där uppmärksamhet hela tiden riktas om.

Men vad skulle då dessa uppflammande 'händelser' i nätverkets noder bestå av, det vill säga förstådda som ett slags kulturella sociala objekt? Låt mig ge ett exempel genom att citera några kommentarer på webben från 'vanligt folk' apropå en olycka: "Det går inte att vara oberörd", "tårarna bränner bakom ögonlocken", "fyfan vad jag grät alltså", "oj oj det var starkt!!", "jag erkänner, jag sitter och grinar som ett litet barn", "tårarna bara sprutar", "nu gråter och snorar jag ordentligt".

Historien som kommenterats här byggde på en verklig händelse. Det blev en TT-notis på ett par rader, medan *Aftonbladet* var utförligare: "En 14-årig pojke avled i morse efter att ha blivit påkörd av ett tåg i Täby. Enligt polisen rör det sig om en olycka. Samtalet kom till polisen elva minuter över åtta på måndagsmorgonen. En 14-årig pojke hade blivit påkörd av ett av Roslagsbanans tåg i Täby Kyrkby, norr om Stockholm. Han avled i olyckan. Tågpassagerarna evakuerades och trafiken stod under en lång tid stilla men ska nu vara igång igen." Sådana här händelser rinner förbi hela tiden – och kommenteras flitigt på nätet. Händelsen skulle kunnat ha iscensatts med alla de fiktiva berättarsätt som finns; skickligt regisserat med parallella historier, eller samma skeende sett ur flera olika människors subjektiva vinklar och så vidare. Men det är alls inte fallet; historien rullades nämligen först upp på Flashback, ett nätforum med valspråket "yttrandefrihet på riktigt!"¹⁵. Där samlade anonyma människor ihop information om denna tragiska händelse. Länkar till bland annat den förolyckade pojkens pappas och systrarnas bloggar dök snart upp. Familjemedlemmarna har sedan kontinuerligt skrivit om sina liv och sin sorg – och fått mängder av kommentarer från vänner och bekanta, från människor som också förlorat anhöriga i olyckor, och från okända som bara ville

visa sin empati och från andra bloggare som har skrivit egna reflektioner över livet baserat på händelsen.

”Livet krossades i morse”, var titeln på det blogginlägg som pappan lade ut kort efter beskedet. Med utgångspunkt i de citerade kommentarerna gav denna händelse upphov till väldigt starka reaktioner. Det var helt enkelt en händelse som blev till ett slags verk. Men sådana här nätverksbaserade ’händelser’ är samtidigt minst sagt vaga i konturerna, och det är inte ens säkert att de lämnas kvar i samma form eftersom sajter stängs ned och tillkommer. Inte heller kan man spara ned dem på ett enkelt vis. Detta är naturligtvis en spekulatio- om framtidens verk. Man kan förkasta hypotesen om man vill, men likväl återfinns denna typ av ’händelser som verk’ väldigt ofta på nätet. Jag vill alltså vara mer spekulativ och fråga om inte drömmen om den horisontella informationsdelningen gör att nya former av verk kommer att både produceras och konsumeras – och att det kommer att påverka kulturen betydligt mer än eventuell fildelning av den gamla världens väldefinierade verk. Det handlar om konkurrens om vår tid och uppmärksamhet.

Rasmus Fleischer formulerade i *Det postdigitala manifestet* en öppning till ett tänkande om kultur där verk skjuts ut i marginalerna i stället för att vara centrala. Han undrar vad som händer med musik när den har digitaliserats och verken och filerna i sig saknar värde – när överflödet är en realitet. Då blir det snarare den mänskliga kroppens upplevelser och respons på musik som del av sociala sammanhang som blir viktigt. De kulturellt viktiga frågorna blir *var, när, vem, tillsammans med vilka* och *vem valde*, liksom kampen om tiden.¹⁶ Det kan till och med vara så att teknik och ekonomi, vilka gjorde massproduktion av verk möjlig och vinstgivande, faktiskt är parenteser i mänsklighetens historia. Vi måste våga tänka den tanken. Lawrence Lessig talar om hur vi gick från en ”read-write culture” där man glad-

des åt andras prestationer men även själv skapade och deltog, till 1900-talet vilket huvudsakligen blev en ”read-only culture” där vi allt mer ägnade oss åt passiv konsumtion av andras uttryck. Det digitala nätverkssamhället med produktionsmedel i var mans hand ger nu möjlighet till en rw-kultur igen.¹⁷ Att en självreflekterande chefredaktör formulerade framtidsfrågan på följande vis kommer helt enkelt inte att vara till någon hjälp; allt är inte längre som vanligt.

Tanken slog oss aldrig att vår upphöjda ställning berodde på att tidningar, film, musik, radio och tv krävde så stora ekonomiska resurser att inträdesbarriärerna blev oöverstigliga för alla utom ett litet fåtal. Men nu börjar vi undra. Är det verkligen graden av proffsighet som gjort att folk hellre kollar på tv och lyssnar på cd-skivor än spelar själva och kommunicerar med varandra? [...] Uppriktigt sagt börjar vi bli oroliga. Kan inte folk lägga av med att kolla på varandras amatörmässiga försök att göra musik, tv, journalistik och film, och kolla på oss i stället, så att allt blir som vanligt igen?¹⁸

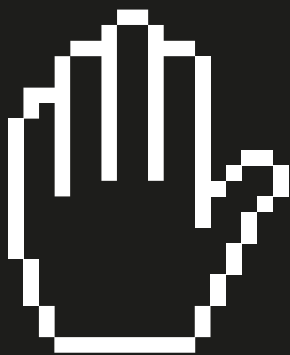
NOTER

1. Horace Engdahl, *et al.* ”Har moderaterna blivit ett piratparti?” *Expressen* 1/8, 2008.
2. Andrew Keen, *The Cult of the Amateur: How Today’s Internet Is Killing Our Culture* (New York: Doubleday, 2007).
3. Per Frankelius, ”Pirate Bay-målet får konsekvenser” *Dagens Industri* 13/2, 2008.
4. Oscar Swartz, *Teater – en döende konstform?* (Stockholm: Timbro, 1994), sedermera omtryckt som, ”Teaterns triumf eller kulturpolitikens kris?” *Bästa Margot* red. Carl Rudbeck (Stockholm: Timbro, 1995).
5. William J. Baumol & William G. Bowen, *Performing Arts: The Economic Dilemma* (New York. Twentieth Century Fund, 1966).

6. Oscar Swartz, "En strid om själen" *Svenska Dagbladet* 10/10, 2005.
7. För en diskussion, se Chris Anderson, *Free: The Future of a Radical Price* (New York: Hyperion, 2009)
8. Henry Tricks, "Gigonomics: Now rockbands must sing for their supper" *Intelligent Life Magazine* winter, 2008 – <http://moreintelligentlife.com/story/gigonomics-now-rock-bands-must-sing-their-supper> [senast kontrollerad 30/6, 2010].
9. John Pareles, "David Bowie, 21st-Century Enrepreneur" *New York Times* 9/6, 2002.
10. Katarina Monikander, "Författaren har blivit föreläsare" *Sydsvenska Dagbladet* 5/10, 2009.
11. Celia McGee, "Authors find new incomes as speakers" *New York Times* 6/6, 2007.
12. Måns Svensson & Stefan Larsson, "Social norms and Intellectual Property: Online norms and the European legal development" *Research Report in Sociology of Law* nr. 1, 2009. I korthet visar författarna i en empirisk undersökning av nätvärderingar att det inte finns något i de sociala normerna bland 15-25-åringar som säger att fildelning är fel – och att dessa normer inte heller kan förväntas ändras.
13. Günther G. Schulze, "Superstars" *A Handbook of Cultural Economics* red. Ruth Towse (Northampton Mass.: Edward Elgar, 2003).
14. Jyri Engeström, "Why some social network services work and others don't" 13/4, 2005 – <http://www.zengstrom.com/blog/2005/04/why-some-social-network-services-work-and-others-dont-or-the-case-for-object-centered-sociality.html> [senast kontrollerad 30/6, 2010].
15. Tråden "Pojke påkörd av roslagsbanan – dog" återfinns på – <https://www.flashback.org/t1103563> [senast kontrollerad 30/6, 2010].
16. Se, Rasmus Fleischer, *Det postdigitala manifestet* (Stockholm: Ink förlag, 2009).
17. Lawrence Lessig, *Remix. Making Arts and Commerce Thrive in the Hybrid Economy* (London: Penguin, 2008)
18. Johan Hallsenius, "Titta på oss i stället!" *Computer Sweden* 25/5, 2007.

EFTERORD

EFTER TPB – FÖRE HOVRÄTTEN

JONAS ANDERSSON & PELLE SNICKARS

Två månader efter det att domen föll mot grundarna av The Pirate Bay meddelade Svea Hovrätt i juni 2009 att tingsrättens domare i TPB-målet, Tomas Norström, inte varit jävig – detta trots att han varit medlem i såväl Svenska föreningen för upphovsrätt (SFU) liksom i Svenska föreningen för industriellt rättsskydd (SFIR). Rättegången skulle därför inte komma att tas om, vilket de åtalade yrkat på. I kort-het menade hovrätten att Norströms engagemang i dessa upphovsrättsliga föreningar inte innebar att han *per automatik* blev jävig i ett konkret mål, även om föreningarna drev frågor i rättighetsinnehavares intressen. Den person som utrett frågan om jäv, lagmannen Anders Eka, visade sig emellertid också ha ett samröre med målsägar-sidans representanter, något som föranledde en av de dömda i TPB-fallet att fundersamt påpeka att det var nästan lika obehagligt som egendomligt att samma uppsättning personer återkommer ”i olika sammanhang där också domarna förekommer”.

Uttalandet var på många sätt en tanke som blev till en händelse, detta eftersom två av de domare (Kristina Boutz och Ulrika Ihrfeldt) som hovrätten sedermera utsåg som föredragande i det överklagade TPB-fallet snabbt hamnade i en liknande jävdiskussion. Boutz var

nämligen också medlem i SFIR, och Ihrfeldt hade tidigare varit medlem i SFU. Raskt anmälde en av försvararna även dem för jäv – med följderna att Högsta domstolen, efter lång betänketid i december 2009, meddelade att den skulle pröva om dessa domare (som alltså skulle ha hand om The Pirate Bay-målet i hovrätten) var jäviga eller inte.

Anklagelserna om jäv har med andra ord varit legio. Rättsfallet kring The Pirate Bay har inte bara politiserat det rättsliga rummet, utan också på allvar ifrågasatt kanske inte så mycket rättens själva existens, men väl dess legitimitet. Med all sannolikhet är det den viktigaste juridiska lärdomen som rättshistoriskt kommer bli följderna av detta fall. I maj 2010 tillkännagav så Högsta domstolen att man inte ansåg att det fanns några skäl eller hinder ”för Kristina Boutz eller Ulrika Ihrfelts opartiskhet [eller] oberoende i målet.” Det var knappast förvånande. Hade Högsta domstolen funnit att så var fallet, det vill säga att det rättsliga förtroendet var urholkat, så hade den ju underkänt det juridiska systemets kompetens på fler än ett sätt. Visserligen kan man tycka att detta system i åtminstone någon instans borde kunnat hitta representanter som inte var belastade av mer eller mindre branschvänliga förbindelser, men det verkar ha varit stört omöjligt.

Efter The Pirate Bay förefaller historien därför upprepa sig – först som tragedi och sedan som fars. Att domare, vilka yrkesmässigt eller privat engagerar sig i upphovsrättsliga organisationer, skall döma i ett mål där de åtalade aktivt genom ny teknik aktualiserat, problematiserat och ifrågasatt föreställningen om upphovsrätten som sådan är faktiskt inte annat än befängd. Ja, det har rentav något löjeväckande över sig, vilket förstås kastar skuggan av ett tvivel över hela rättegången mot The Pirate Bay och förstärker intrycket av den som juridiskt skådespel och spektakel. Att ”striden om upphovsrätten” juridiskt skall avgöras av personer vilka åtminstone intellektuellt är partiska i denna konflikt är milt uttryckt besynnerligt. På många sätt

handlar det om en naiv tilltro att engagemang i upphovsrättsliga organisationer inte betyder att någon partiskhet föreligger; att ett generellt 'stöd för upphovsrätten' skulle vara en värdeneutral utgångspremiss för de dömande i fallet. Men flera av artiklarna i den här boken visar snarare på att sådana premisser är långt ifrån självklara i en tid av snabba teknikskiften. Rättens naiva föreställning utgör därför en sorts institutionell blindhet – och brist på självinsikt. Som Håkan Hydén framhållit har TPB-rättegången på olika plan handlat om så kallat delikatessjäv. Det går helt enkelt inte att bortse ifrån att det finns en risk för att domarna värdemässigt är programmerade i en upphovsrättslig riktning som gör det svårt för dem att ta till sig motståndens argument.

Efter The Pirate Bay har de olika turerna kring rättinstansernas jävsproblematik därför på fler än ett sätt underminerat och urholkat rättssystemets trovärdighet. Som Nicklas Lundblad påpekar i sin artikel i den här boken måste lagen koda händelser som lagliga eller olagliga. Lagen producerar alltså en sorts binär kod, med vars hjälp tvister skall avgöras – ett eller noll. Koden måste fungera, även om den är uruselt skriven, eftersom en domstol inte får avstå från att avgöra ett fall. Vad TPB-fallet uppvisar är därför å ena sidan politiseringen av rätten som institution – där de åtalade inte bara står mot målsägande, utan där "pirater" också har att konfrontera "domare" som genom diverse föreningar lierat sig med branschens intressen – å andra sidan ett slags kris för rättens generella legitimitet. Lagstiftning som inte har stöd i förändrade sociala normer lyckas ju sällan uppnå någon större effekt.

Inför de hovrättsförhandlingar kring The Pirate Bay som skall påbörjas under hösten 2010 inställer sig därför ett antal frågor. Hovrätten kommer att lägga pannan i djupa veck och fundera kring ifall främjandet av huvudgärningen från de åklagade bestod i att adminis-

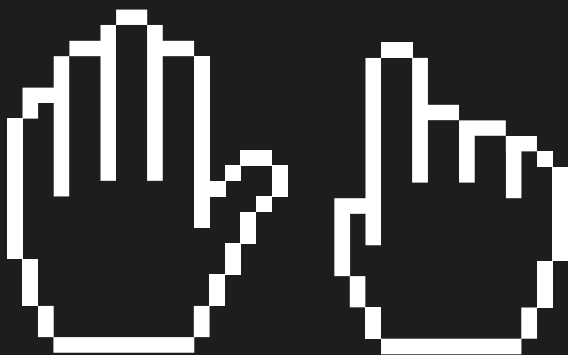
trera TPB som ett slags mötesplats – som en ”länksamling” – och om det är tillräckligt för att anses som medhjälp till upphovsrättsbrott. Vidare kommer hovrätten försöka begrunda huruvida The Pirate Bay är en ”värdtjänst”, och om det i så fall går att likställa med en tjänst som består i att lagra länkar. Som Hydén påpekat vågar man ”ju inte ge sig på ungdomarna som är de egentliga brottslingarna”, men hovrätten kommer säkerligen att fråga sig i vilken utsträckning TPB-grundarna *de facto* samarbetat med alla dessa användare som står bakom de egentliga intrången. Hur medverkansbegreppet egentligen skall förstås i den digitala nätverksmiljön är en lika central som besvärlig fråga, och här har hovrätten ett stort ansvar eftersom domen kommer att leda till ett viktigt prejudikat.

Kanhända kommer hovrätten därtill inkräva ett förhandsavgörande från Europeiska gemenskapernas domstol angående tolkningen av E-handelsdirektivet rörande olika sorter av digitala länksamlingar – kanske inte. Poängen är att allt detta inte kommer att påverka någonting. I princip kommer ingenting att förändras av att hovrätten lägger ner tankekraft på The Pirate Bay. Parallellt med dessa juridiska förhandlingar kommer nämligen mediematerial att fildelas på denna sajt – liksom på otaliga andra – som om inget hänt. Dessutom har The Pirate Bay muterat till att bli en annan tjänst än vad den var (trackern byttes ju exempelvis ut mot Openbittorrent), allt medan TPB-bacillen sprider sin tankesmitta vidare. Vad den pågående rättsprocessen kring The Pirate Bay främst uppmärksammar är därför en minst sagt besvärande konflikt mellan rättens binära kod och de normer och värderingar som etablerats kring fildelning. Rättslig kod kommer att produceras, fallet kommer att avgöras – men det kommer inte att ändra på mycket. Fildelningsprotokollen kommer att fortsätta distribuera, och även den nya domen kommer att bli uddlös.

Sommaren 2010 anger olika undersökningar att ungefär 1,5 miljoner svenskar fildelar, därtill använder cirka en halv miljon olika slags ”illegala” streamingtjänster för att komma åt filmer eller tv-program. Ipredlagen är alltså i princip verkningslös. Några drakoniska domar i TPB-fallet (eller i andra snarlika fall) kommer inte ändra på detta faktum. För att inse det behöver man knappast vara teknologisk determinist, utan bara notera att en uppsättning nätvanor etablerats som lagen inte rår på – även om den givetvis kriminaliserar ett beteende som blivit närmast allmängiltigt. Att lagen och juridiken är verkningslös är emellertid en sak. Politiken, däremot, varken kan eller bör vara det. *Efter* The Pirate Bay är behovet av en progressiv digital politik större än någonsin.

LITTERATUR (I URVAL)

- Abbate, Janet, "The Internet Challenge: Conflict and Compromise in Computer Networking" *Changing Large Technical Systems* red. Jane Summerton (Boulder: Westview Press, 1994)
- Anderson, Chris, *Free: The Future of a Radical Price* (New York: Hyperion, 2009)
- Andersson, Jonas, "For the Good of the Net: The Pirate Bay as a Strategic Sovereign" *Culture Machine* vol. 10, 2009.
- , *Peer-to-peer-based file-sharing beyond the dichotomy of 'downloading is theft' vs. 'information wants to be free': How Swedish file-sharers motivate their action* (Goldsmiths, University of London, 2010)
- Bachtin, Michail, *Rabelais och skrottets historia: François Rabelais' verk och den folkliga kulturen under medeltiden och renässansen* (Gråbo: Anthropos, 1986)
- Barbrook, Richard, *Imaginary futures: From Thinking Machines to the Global Village* (London: Pluto Press, 2007)
- Barfe, Louis, *Where Have All the Good Times Gone? The Rise and Fall of the Record Industry* (New York: Atlantic Books, 2005)
- Bauman, Zygmunt, *Liquid Modernity* (Cambridge: Polity Press, 2000)
- Benkler, Yochai, *The Wealth of Networks* (New Haven: Yale University Press, 2006)
- Berggren, Henrik & Lars Trägårdh, *Är svensken människa? – Gemenskap och oberoende i det moderna Sverige* (Stockholm: Norstedts, 2006)
- Bjereld, Ulf & Marie Demker, *Kampen om kunskapen: informations-samhällets politiska skiljelinjer* (Stockholm: Hjalmarson & Högberg, 2008)
- Boyle, James, *The Public Domain – Enclosing the Commons of the Mind* (New Haven: Yale University Press, 2008)
- Castells, Manuel, *End of Millennium – The Information Age* (London: Blackwell, 2000)
- Dafermos, George & Johan Söderberg, "The hacker movement as a continuation of labour struggle" *Capital & Class* nr. 97, 2009

- David, Paul A., "Intellectual Property Institutions and the Panda's Thumb: Patents, Copyrights, and Trade Secrets in Economic Theory and History" *Global Dimensions of Intellectual Property Rights in Science and Technology* red. Michael B. Wallerstein *et al.* (Washington: National Academic Press, 1993)
- Dean, Jodi, *Publicity's Secret: How Technoculture Capitalizes on Democracy* (Ithaca: Cornell University Press, 2002)
- Deleuze, Gilles & Félix Guattari, *Mille plateaux. Capitalisme et schizophrénie* (Paris: Ed. de Minuit, 1980)
- Donald MacKenzie, *Knowing Machines: Essays on Technological Change* (Cambridge, Mass.: MIT Press, 1996)
- Fleischer, Rasmus, *Det postdigitala manifestet* (Stockholm: Ink förlag, 2009)
- Foucault, Michel, *The Birth of Biopolitics: Lectures at the Collège de France, 1978–1979* (Basingstoke: Palgrave, 2008)
- Fredriksson, Martin, *Skapandets rätt. Ett kulturvetenskapligt perspektiv på den svenska upphovsrättens historia* (Göteborg: Daidalos, 2009)
- Ghersetti, Marina, "Ladda ner, streama, fildela" *Svensk höst. Trettiofyra kapitel om politik, medier och samhälle* red. Sören Holmberg & Lenart Weibull (Göteborg: SOM-institutet, 2009)
- Gladwell, Malcolm, *Outliers* (London: Allen Lane, 2008)
- Goldstein, Paul, *Copyright's Highway: From Gutenberg to the Celestial Jukebox* (New York: Hill & Wang, 1994)
- Haraway, Donna, *Modest_Witness@Second_Millennium.FemaleMan_Meets_OncoMouse: Feminism and Technoscience* (London: Routledge, 1997)
- Harding, Tobias, *Nationalising Culture. The Reorganisation of National Culture in Swedish Cultural Policy 1970–2002* (Linköping: Linköping Studies in Art & Sciences, 2007)
- Hardt, Michael & Antonio Negri, *Multitude. War and Democracy in the Age of Empire* (London: Penguin Books, 2005)

- , *Commonwealth* (Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 2009)
- Hayles, N. Kathrine, *How we became Posthuman: Virtual Bodies in Cybernetics, Literature, and Informatics* (Chicago: University of Chicago Press, 1999)
- Hemmungs Wirtén, Eva, *Terms of Use: Negotiating the Jungle of the Intellectual Commons* (Toronto: University of Toronto Press, 2008)
- Herman, Bill D., "Breaking and entering my own computer: The contest of copyright metaphors" *Communication, Law and Policy* nr. 2, 2008
- Ilshammar, Lars, *Offentlighetens nya rum. Teknik och Politik i Sverige 1969–1999* (Örebro: Örebro universitet/DemocrIT, 2002)
- Ilshammar, Lars & Ola Larsson, *404 – utflykter i glömskans landskap* (Stockholm: Atlas, 2005)
- Jacobsson, Peter & Fredrik Stiernstedt, "Pirates of Silicon Valley: State of exception and dispossession in Web 2.0" *First Monday* (kommande)
- Jenkins, Henry, *Convergence Culture: Where Old and New Media Collide* (New York: New York University Press, 2006)
- Johns, Adrian, *Piracy. The Intellectual Property Wars from Gutenberg to Gates* (Chicago: University of Chicago Press, 2009)
- Keen, Andrew, *The Cult of the Amateur* (London: Brealey, 2007)
- Kihlman, Tor (red.), *Teknik för ett lagom samhälle. En rapport från en konferens på Chalmers Tekniska Högskola den 9–10 februari 1979* (Göteborg: Tvärtryck 1979)
- Kullenberg, Christopher *Det nätpolitiska manifestet* (Stockholm: Ink förlag, kommande 2010)
- Kusek, David & Gerd Leonhard, *The Future of Music: Manifesto for the Digital Music Revolution* (Boston: Berklee Press, 2005)
- Lakoff, Georg & Mark Johnson, *Metaphors We Live By* (Chicago: Chicago University Press, 1980)

- Lanier, Jaron, *You are Not a Gadget: A Manifesto* (New York: Alfred A. Knopf, 2010)
- Latour, Bruno, *We Have Never Been Modern* (Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1993)
- , *Artefaktens återkomst* (Stockholm: Nerenius & Santérus, 1998)
- Leeson, Peter T., *The Invisible Hook: The Hidden Economics of Pirates* (Princeton: Princeton University Press, 2009)
- Lessig, Lawrence, *Code and Other Laws of Cyberspace* (New York: Basic Books, 1999)
- , *Free Culture* (New York: Penguin Press, 2004)
- , *Remix: Making Art and Commerce Thrive in the Hybrid Economy* (New York: Penguin Press, 2008)
- Litman, Jessica, *Digital Copyright* (New York: Prometheus Books, 2001)
- Lovink, Geert, *Dark Fiber* (Cambridge Mass.: MIT Press, 2003).
- , *Zero Comments: Blogging and Critical Internet Culture* (New York: Routledge, 2008)
- Luhmann, Niklas, *Law as a Social System* (New York: Oxford University Press, 2004)
- Mason, Matt, *The Pirate's Dilemma. How hackers, punk capitalists, graffiti millionaires and other youth movements are remixing our culture and changing our world* (London: Allen Lane, 2008)
- Matarasso, François & Charles Landry, *Balancing Act: Twenty-one Strategic Dilemmas in Cultural Policy* (Strasbourg: Council of Europe Publishing, 1999)
- Nyberg, Mikael, *Kapitalet.se: myten om det postindustriella paradiset* (Stockholm: Ordfront, 2001)
- Olsson, Anders R., "Har öppenheten någon framtid?" *Med- eller motborgare. Öppna upp det slutna rummet!* red. Tomas Ohlin et al (Stockholm, kommande, 2010)

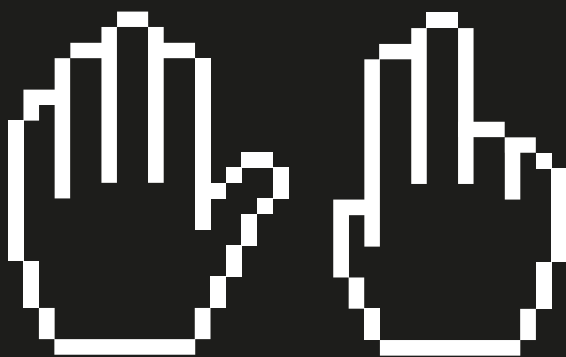
- Oscarsson, Henrik & Mikael Persson, "Piratpartiets sympatisörer"
Svensk höst. Trettiofyra kapitel om politik, medier och samhälle red.
 Sören Holmberg & Lennart Weibull (Göteborg: SOM-institutet,
 2009)
- Oram, Andy (red.), *Peer-to-Peer: Harnessing the Benefits of a Disruptive
 Technology* (Sebastopol, CA: O'Reilly & Associates, 2001)
- Palfrey, John & Urs Gasser, *Born Digital: Understanding the First
 Generation of Digital Natives* (New York: Basic Books, 2008)
- Perry Barlow, John, "A Declaration of Independence of Cyberspace"
Crypto Anarchy, Cyberstates and Pirate Utopias red. Peter Ludlow
 (Cambridge, Mass.: MIT press, 1996)
- Rediker, Marcus, *Pirater. Sjöroveriets guldålder i Atlanten och Karibiska ha-
 vet* (Stockholm: Karneval, 2006)
- Roe Smith, Merritt & Leo Marx, *Does Technology Drive History* (Cam-
 bridge, Mass.: MIT Press, 1994)
- Rose, Mark, *Authors and Owners: The Invention of Copyright* (Cambridge,
 Mass.: Harvard University Press, 1993)
- Rydell, Anders & Sam Sundberg, *Piraterna. De svenska fildelarna som
 plundrade Hollywood* (Stockholm: Ordfront, 2009)
- Shapiro, Carl & Hal Varian, *Information Rules* (Cambridge, Mass.:
 Harvard Business Press, 1996)
- Schein, Harry, *Inför en ny mediapolitik* (Stockholm: Allmänna förlaget,
 1972)
- Schiller, Dan, "How to think about information" *The Political Economy
 of Information* red. Vincent Mosco & Janet Wasko (Madison: Uni-
 versity of Wisconsin Press, 1988)
- Schmitt, Carl, *Theorie des Partisanen. Zwischenbemerkung zum Begriff des
 Politischen* (1963; Berlin: Duncker & Humblot, 2006)
- , *Der Nomos der Erde im Völkerrecht des Jus Publicum Europaeum* (1950;
 Berlin: Duncker & Humblot, 1997)

- Schollin, Kristoffer, "A Funny Thing Happened on the Way to the Internet Forum" *Swedish Studies in European Law* 2008 (London: Hart Publishing 2010)
- Smith, Adam, *An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations* (1776; Oxford: Clarendon, 1976)
- Stakston, Brit (red.), *Politik 2.0: konsten att använda sociala medier* (Stockholm: Bejbom Books, 2010)
- Swante Beckmans, "IT och världsbilderna" *Infrastruktur för informations-samhället* (Stockholm: NUTEK, 1995)
- Svensson, Måns & Stefan Larsson, "Social norms and Intellectual Property: Online norms and the European legal development" *Research Report in Sociology of Law* nr. 1, 2009
- Swartz, Oscar, *Teater – en döende konstform?* (Stockholm: Timbro, 1994)
- Tapscott, Don & Anthony D. Williams, *Wikinomics: How Mass Collaboration Changes Everything* (London: Atlantic, 2008)
- Tarde, Gabriel, *Les Lois de l'Imitation* (Paris: Félix Alcan, 1900)
- , *Psychologie Economique* (Paris: Felix Alcan, 1902)
- Terranova, Tiziana, *Network Culture: Politics for the Information Age* (London: Pluto Press, 2004)
- Watt, Richard, *Copyright and Economic Theory – Friends or Foes* (Northampton MA: Edward Elgar Publishing, 2000)
- Winston, Brian, *Media, Technology and Society. A History: From the Telegraph to the Internet* (London: Routledge, 1998)
- Žižek, Slavoj, *The Ticklish Subject* (London: Verso, 1999)

MEDVERKANDE

Jonas Andersson har nyligen doktorerat i medie- och kommunikationsvetenskap vid Goldsmiths, University of London. Avhandlingen handlar om argumentationen kring fildelning och hur svenska fildelare rättfärdigar denna praktik. Andersson har därtill skrivit flera artiklar om fildelning och digitalisering som kulturellt, politiskt och ekonomiskt fenomen. Tillsammans med journalisten Eric Schüldt arbetar han för närvarande på ett bokprojekt betitlat *Framtiden*.

Leif Dahlberg är docent i litteraturvetenskap och universitetslektor i kommunikation vid Skolan för datavetenskap och kommunikation på KTH i Stockholm. Han har skrivit om tysk romantik och europeisk modernism, narratologi och mediehistoria, reklam och nya medier. Dahlbergs huvudsakliga forskningsområde är numera rätt och humaniora, där han utforskar representation och konstitution av rättsliga rum inom juridik, skönlitteratur och politisk filosofi – från antiken till idag.

Andreas Ekström arbetar som kulturjournalist på *Sydsvenskan* i Malmö-Lund. Han är författare till fem böcker; den senaste och mest uppmärksammade heter *Google-koden* och utkom på Weyerler förlag 2010. Ekström är en ofta anlita kolumnist och kommentator i andra medier, och har bland annat under flera år varit krönikör i tidningen *Journalisten*.

Rasmus Fleischer är doktorand i historia, med bakgrund som musiker och journalist. 2003 grundade han tillsammans med andra Piratbyrån, vars projekt rört sig i gränslanden mellan hacking, konst, politik och medieteori. Sedan dess har han även varit verksam som debattör och föreläsare i frågor om upphovsrätt och digitalisering – inte minst på sin blogg Copyriot. 2009 medgrundade han Juliagruppen, samt gav

ut boken *Det postdigitala manifestet* som med utgångspunkt i kollektiva musikupplevelser pekade ut en ny politik i förhållandet mellan nätet och staden.

Lars Ilshammar är historiker och chef för Arbetarrörelsens arkiv och bibliotek. Han disputerade 2002 på en avhandling om den svenska IT-politikens framväxt, och har publicerat flera böcker och debattskrifter om samhällets digitalisering. Han medverkar regelbundet i media i frågor om politik, medier och informationsteknik. Ilshammar sitter i styrelsen för Institutet för framtidsstudier, och har tidigare även varit ledamot av regeringens IT-kommission och styrelseledamot i Sveriges Radio.

Peter Jakobsson är doktorand i medie- och kommunikationsvetenskap på Södertörns högskola. Hans forskning rör upphovsrättsfrågor och sociala medier. Han har tidigare publicerat artiklar i tidskrifter som *European Journal of Cultural Studies* och *Interactions*. Jakobssons senaste artikel, "Googleplex and informational culture", finns med i boken, *Media Houses: Architecture, Media, and the Production of Centrality* (2010).

Daniel Johansson är industridoktorand i datavetenskap vid Blekinge Tekniska Högskola. Hans forskning är inriktad på hur den svenska musikindustrin påverkats av de senaste årens teknikutveckling. Genom KTH ingår Johansson även i det europeiska forskningsprojektet P2P-Next, som har som mål att ta fram en ny plattform för mediedistribution baserad på fildelningsteknik. Därtill är Johansson VD för TrendMaze, ett IT-företag verksamt inom musikbranschen.

Stefan Larsson är doktorand i rättssociologi vid Lunds universitet och disputerar under hösten 2010. Hans forskning rör både sociala och rättsliga normer i unga nätkulturer. Larssons senaste artikel (tillsammans med Håkan Hydén), ”Law, deviation and paradigmatic change: Copyright and its metaphors”, återfinns i *Technology for Facilitating Humanity and Combating Social Deviations*. Larsson har varit med och startat forskningsprojektet ”Cybernormer: normbildningsprocesser i unga nätkulturer” – därtill är han musiker; albumet *To the Ocean* släpptes under 2009.

Nicklas Lundblad är doktor i informatik, och har en bakgrund som jurist. Han arbetar för närvarande på Google i Mountain View, Kalifornien. Sin första artikel om politik och teknik skrev han 1994 i Johan Norbergs *Nyliberalen*. Då var ämnet rätten att kryptera – sju år senare skrev han en bok om teknik, upphovsrätt och integritet: *Teknotopier*. Sedan dess har Lundblad i olika egenskaper sysslat med gränssnittet mellan samhälle och teknikutveckling. Han är medlem i regeringens IT-råd, Kungliga Ingenjörsvetenskapsakademien och styrelsen för Institutet för Rättsinformatik – samt medgrundare till det liberala magasinet *Neo*.

Tobias Nielsén är kulturekonom, omvärldsanalytiker och bokförläggare på det forskningsbaserade kunskapsföretaget Volante. Han driver sajten kulturekonomi.se, och har särskilt studerat frågor som rör kulturpolitik, kreativitet och samhällsförändring. Ifjol var han nominerad till den europeiska utmärkelsen ”Cultural Policy Research Award”. Nielsén har därtill nyligen publicerat boken *Creative Business* (2010).

Karl Palmås är forskare vid Chalmers Tekniska Högskola. Han har tidigare skrivit om bland annat socialt entreprenörskap i, *Den Barmhärtiga Entreprenören* (2003), hacker-kultur i, *Abstract Hactivism: The Making of a Hacker Culture* (2006), och blogg-baserad homosocialitet i, *En liten bok om slem* (2009). För närvarande studerar Palmås germineringen av ekologiskt jordbruk på Sri Lanka.

Kristoffer Schollin doktorerade med avhandlingen *Digital Rights Management: the New Copyright* 2008. Han arbetar som lektor vid juridiska institutionen på Göteborgs universitet, och samarbetar även med Chalmers Tekniska Högskola samt Filmhögskolan i Göteborg. Schollin förekom som expertvittne i tingsrättsförhandlingen i The Pirate Bay-målet, och bedriver forskning inom immaterialrätten som social konstruktion på teknikutvecklingens fält.

Karl Sigfrid är riksdagsledamot för Moderaterna i Stockholms län. Sigfrid har flitigt medverkat i svenska och utländska medier i debatten om upphovsrätt, fildelning och yttrandefriheten på Internet. I riksdagen har han bland annat motionerat om att begränsa upphovsrättens omfattning. Enligt Antipiratbyrån är han socialist. Enligt Horace Engdahl är han en teoretiserande nyliberal.

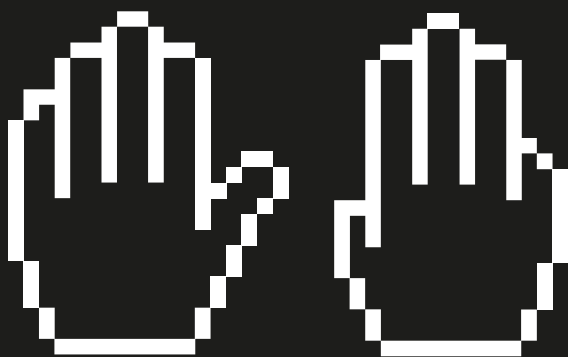
Pelle Snickars är docent i filmvetenskap och verksam som forskningschef vid Kungliga biblioteket. Snickars medverkar regelbundet i *Svenska Dagbladet* och är vetenskaplig redaktör för bokserien ”Mediehistoriskt arkiv”. Han har publicerat ett flertal böcker om såväl nya som gamla medier. Som medredaktör utgav han senast, *The YouTube Reader* (2009), *I bildarkivet. Om fotografi och digitaliseringens effekter* (2009) och *Citizen Schein* (2010).

Oscar Swartz har examen från Handelshögskolan i Stockholm; har bedrivit forskarstudier i ekonomi – och är frilansskribent sedan 1992. Swartz grundade Bahnhof, ett av landets första Internetföretag. Han skrev senare debattskrifter om bland annat *Bodströmsamhället*. Via sin blogg *Texplorer* har han under många år debatterat upphovsrätt och nät. Swartz medverkar regelbundet som kolumnist i *Computer Sweden* och *Entreprenör*, och är prisbelönt aktivist för fri kommunikation.

Johan Söderberg är doktorand i teknik- och vetenskapssociologi vid Göteborgs Universitet. I sin avhandling studerar han den framväxande rörelsen kring hacking av hårdvara. Tidigare har han publicerat två böcker om hackers och angränsande frågor, *Allt mitt är ditt – fil-delning, upphovsrätt och försörjning* (Atlas, 2008) samt *Hacking capitalism – The Free and Open Source Software Movement* (Routledge, 2007).

Nina Wormbs är docent i teknik- och vetenskapshistoria. Hon är verksam som forskare och lärare på avdelningen för teknik- och vetenskapshistoria på KTH. Wormbs har framför allt intresserat sig för mediehistoria med fokus på etermedier och teknikpolitik, något hon behandlat i böcker som *Genom tråd och eter* (1997) eller *Vem älskade Tele-X?* (2003). Wormbs har arbetat för Kulturdepartementet och är också ledamot av Granskningsnämnden för radio och tv.

INDEX

Anderson, Chris 106
 Andersson, Jonas 342, 369

 Bachtin, Michail 133
 Barlow, John Perry 125–126
 Bauman, Zygmunt 157–158, 164
 Baumol, William J 364
 Benkler, Yochai 249, 251
 Berger, Linda 180
 Berners-Lee, Tim 55
 Bodström, Thomas 321
 Boyle, James 319
 Brin, Sergey 64
 Bush, Vannevar 55

 Carr, Nicholas 346
 Castells, Manuel 182

 Danowsky, Peter 278
 Dean, Jodi 96–97
 Deleuze, Gilles 69, 158–160, 163
 Dyer-Witheford, Nick 87

 Ek, Daniel 217
 Eliot, T.S. 154
 Engdahl, Horace 362
 Engelbart, Douglas 55
 Engeström, Jyri 374

 Findahl, Olle 346
 Foucault, Michel 102
 Freud, Sigmund 271

 Gasser, Urs 175
 Gibson, William 261
 Gilmore, John 124–125
 Gladwell, Malcolm 308–309
 Gowers, Andrew 319, 325–326, 328
 Guattari, Félix 69, 158–160, 163

 Habermas, Jürgen 95
 Halbert, Debora 95–96
 Hardt, Michael 90
 Harvey, David 90
 Hayles, Katherine 59, 238
 Hegel, Georg Wilhelm Friedrich
     157–161
 Heidegger, Martin 134
 Hemmungs Wirtén, Eva 93
 Herman, Bill D. 181, 192
 Hobbes, Thomas 41
 Hydén, Håkan 383–384

 Jobs, Steve 214–215
 Johnson, Mark 178–180

 Keen, Andrew 363
 Kroes, Nellie 338
 Krugman, Paul 89
 Kullenberg, Christopher 27, 77, 259

 Lakoff, George 178–179
 Landry, Charles 302, 312
 Lanier, Jaron 64
 Larsmo, Ola 69

- Latour, Bruno 239, 298
 Leeson, Peter T. 281
 Lessig, Lawrence 54, 127, 325–326,
 334, 376
 Litman, Jessica 129, 181
 Locke, John 155, 241–242
 Lovink, Geert 352–354
 Luhmann, Niklas 126, 128–129, 136
 Lundström, Carl 14, 216
- MacKenzie, Donald 146
 Mannerheim, Hannes 40
 Marklund, Liza 333–334, 362
 Marx, Karl 145, 197
 Matarasso, François 302, 312
 Mitchell, William 54
 Moore, Gordon 146
 Murdoch, Rupert 230
- Naisbitt, John 287
 Negri, Antonio 90
 Neij, Fredrik 14, 32, 216, 266–267
 Nelson, Ted 55
 Norström, Tomas 381
 Nyberg, Mikael 91
- Olsson, Anders R. 292
 Oram, Andy 58–59
 Orwell, George 288, 291
 Oscarsson, Henrik 285, 295
 Ostrom, Elinor 89–90
- Page, Larry 64
 Pagrotsky, Leif 24, 274–275, 320
 Palfrey, John 175
 Pandeya, Hans 15
 Persson, Göran 20, 322
 Pontén, Henrik 9–11, 268
 Post, David G. 53–54
- Reding, Viviane 348–351
 Reinfeldt, Fredrik 20, 322
 Rose, Mark 99–100
 Rosén, Jan 24, 112, 357–358
 Roswall, Håkan 14, 131
- Schein, Harry 26, 281
 Schiller, Dan 241, 244, 246–247
 Schlingmann, Per 22–23
 Schmidt, Eric 75
 Schmitt, Carl 161–165, 169
 Selimovic, Jasenko 84
 Shannon, Claude 238
 Shirky, Clay 60
 Skugge, Linda 272
 Smith, Adam 198, 202
 Strandh, Niclas 35–36
 Strömholm, Stig 222
 Sundberg, Sam 14
 Sunde Kolmisoppi, Peter 14, 32–33,
 78–79, 131, 216, 263, 277–279
 Svartholm Warg, Gottfrid 14, 32,
 216, 266–267

Tapscott, Don 90
Tarde, Gabriel 202, 204–208
Toffler, Alvin 287

Valenti, Jack 212
Weber, Dominique 163
Weber, Max 132
Williams, Raymond 87
Winston, Brian 296
Wittgenstein, Ludvig 132
von Hayek, Friedrich 207
von Sydow, Henrik 22–23

Zittrain, Jonathan 68
Žižek, Slavoj 200, 251

A Handbook of Cultural Economics 373
As We May Think 15

*Balancing Act: Twenty-one Strategic
Dilemmas in Cultural Policy* 302
Born Digital 175

Commonwealth 90
*Copyright's Highway: From Gutenberg
to the Celestial Jukebox* 105

Dark Fiber 353
Det nätpolitiska manifestet 27, 259

Det postdigitala manifestet 376
Digital Copyright 181

Europe's Digital Agenda 26–27

*Fragment d'histoire future (Under-
ground Man)* 207

Grundlinien der Philosophie des Rechts
157

*Informationsteknologin: Vingar åt
människans förmåga* 143

Jefferson's Moose 53

Kulturutredningen (hösten 2009) 311,
348

Lifstarens guide till galaxen 325

Metaphors We Live By 178

Neuromancer 261

Outliers 308

Svenskarna och internet 11, 346

Teater – en döende konstform? 363, 369
Teknik för ett lagom samhälle 176

- The Cult of the Amateur* 363
- The Future of Music: Manifesto for the Digital Music Revolution* 106
- Theorie des Partisanen* 162
- Tillgängliga elektroniska kommunikationer* (2010) 143
- Upphovsrätten i informationssamhället* 320
- Upphovsrätten i kunskapsökonomi (EU-kommissionens grönbok)* 323
-
- abandonware 331–332
- ABM-sektorn 345, 348, 353–357
- Accessprojektet 355
- Acta 18, 70, 223, 252, 268, 273, 284, 291, 318
- Adobe 30, 63
- ADSL-uppkoppling 239
- allmänning (public domain) 23, 37, 69, 87–101, 324, 332
- anslagstavlur 226, 368
- Antipiratbyrå (Svenska anti-piratbyrå) 9, 11, 13, 17, 32, 166, 267–268
- användarupplevelse 29, 68, 113, 308, 324, 330, 364–368, 376
- Apple 30, 68, 142, 214–215, 339, 347
- App Store 339
- Aspen Institute 91–92
- avtalslicens 24, 110–121, 229, 328–333, 357
- Bahnhof 261, 278, 365
- Berlindeklarationen 349
- Bernkonventionen (1886) 155, 182, 330
- Big Brother 374
- binär 33, 54–55, 61, 126–132, 135–136, 158, 182, 190, 337–339, 346, 383–384
- biopolitik 90
- BitTorrent 59–61, 203, 266, 269
- BitTorrent-klient 217
- BitTorrent-nätverk 342
- BitTorrent-protokoll 50, 61, 130, 264, 342
- BitTorrent-teknik 14–16, 340
- BitTorrent-tracker 40, 186–189, 198, 263
- Black Internet 266
- blogg 9, 11, 13, 17, 31, 40, 62, 87, 109, 112, 115, 263, 268, 288, 305–307, 324, 330, 336, 362, 372, 374–376
- bloggosfären 15, 62, 69, 234–235, 240, 286
- bloggstorm 135
- bluetooth 12
- cache-minne 61
- censur 34, 57, 125, 137, 266

Centerpartiet 19
 CERN 55
 chatsystem 58, 288
 CHRONOPOLIS-projektet 344-345
 citaträtt 323-324, 334
 cookies 62
 copyright rollback 221
 Copyswede 267-268
 crackers 240, 250
 Creative Commons 330-333
 crowdsourcing 90
 cybernetisk totalism 64
 Cybernormer 11, 191
 cyberspace 261, 297, 368

DAB 148
 datorlagrade personuppgifter 278,
 290-291
 datorspel 13, 29-30, 312-313, 331
 deterritorialisering 159, 163
 digital
 Digital Agenda 19, 25-27, 268,
 338
 digital aktivism 39-40, 284, 288
 Digital Data Exchange 116
 digital distribution 60, 64, 75,
 82, 106, 114-115, 173-174,
 181-183, 192, 220, 226-228,
 231, 274, 291
 Digital Economy Bill 338
 digital informationsteknik 17,
 25, 35, 39, 143-149, 156, 166,
 168, 175, 190, 213-215, 271,
 275, 293-298, 317-320,
 364-370, 384
 digital kulturpolitik 26, 39, 105,
 140, 148-149, 301-315, 348
 digital politik 12, 18-19, 22-27,
 41, 51, 175, 177, 217, 260,
 268-276, 279-280, 283-288,
 336-358, 381-385
 Digital Rights Management
 (DRM) 239-240, 251
 digitala bibliotek 140-141, 166,
 229, 313, 336-338, 344-358
 digitala musiktjänster 38-39, 61,
 105-110, 116, 118, 217-218,
 229, 261, 271-276, 305, 371

Direct Connect 130
 Disney 78, 95, 219, 324, 331-332
 djuplänkning 63
 Domain Name System (DNS)
 50-55, 61
 dot-com-bubblan 28, 57, 92
 DSL-standard 35

egendomsrätt 24, 234-235, 241, 247,
 249, 253
 E-handelslagen 224-227
 Electronic Frontier Foundation 288
 empowerment (egenmakt) 35-38,
 289-290
 endowment 209

EU
   EU:s datalagringsdirektiv 92, 318
   EU:s ministerråd 12
   EU:s telekompaket 70, 291, 318
   Europakommissionen 92, 318, 323, 333, 349, 357
   Europaparlamentet 22, 260, 284, 294, 317, 338
   Europeana (portal) 347–348, 352–355
 evolution 128, 137, 205, 221
 exemplarframställning 31, 107–112, 117–122, 173, 184, 189, 192, 317

 Facebook 25, 37, 52, 65–66, 91, 286, 305, 352, 374
 fair use 108, 325–327, 334
 FastTrack 61
 fildelning 15, 17, 21–23, 25, 28–41, 50–52, 57–62, 66–67, 70, 80, 107, 116, 130, 132, 142, 147–148, 156, 165–166, 190, 201, 204, 208–209, 217–218, 228–231, 236, 240, 250, 263–265, 269–277, 310–311, 317–323, 331, 334, 337–353, 358, 362, 366, 371, 376, 384–385
   fildelningsdebatt 9, 12–13, 19–20, 49, 148, 177, 205, 208–209, 221, 260, 268, 273, 277–278, 311, 321–322, 324, 351, 362
   fildelningskultur 11–12, 16, 37–41, 50, 165–166, 287–288, 338–341, 352, 358
   fildelningslicens 112–121, 185, 227–230
   fildelningsnätverk 10, 12, 14, 36, 49, 52–53, 57–61, 70, 105, 112–115, 120–121, 130, 174–175, 213–215, 250, 272, 318, 331, 341–346
 Finansdepartementet 25, 319
 Flashback 375
 Flattr 78–79
 Flickr 37, 62, 330, 337
 flytande modernitet 157–158
 Folkpartiet 19, 22, 223, 234, 305
 FRA 18, 278, 284, 290
   FRA-lagen 278, 285, 291
   FRA-striden 293
 freeware 332
 föräldralösa verk 23, 327–331, 334

 Global Gaming Factory X 15
 Gnutella14, 28, 58, 340
 Google 37–38, 56, 61, 64–67, 73–87, 91, 262–263, 267, 326–327, 338, 347–348
   Google AdSense 75
   Google Flu Trends 74, 76
 Gowersrapporten 97, 319, 323, 325
 grafiska gränssnitt 239, 249
 Grokster 126, 129

Hackare 51, 59, 87, 156, 182, 250,
     261, 274–277, 287, 297
 Hacktivism 156, 259
 HTML (Hypertext Markup Language) 55, 62
 HTTP (hypertext transfer protocol)
     50, 55–56, 62
 hubbar 130
 hyperlänk 63, 66
 Högsta domstolen 212, 382

 i2010-strategi 92, 338
 IBM 246, 249
 Ifpi 10, 166, 267
 immaterialrätt 9, 96, 137, 155, 205–
     206, 221–223, 234–244, 248–
     253, 275, 285, 320
     immateriella resultat 78
     immateriella rättigheter 9, 219,
         268, 297, 319, 350
 information 17, 22, 26, 38, 49, 52–53,
     56, 60–65, 73–78, 85, 87–88, 90,
     96–98, 102, 121, 135, 138, 148,
     156, 166–167, 176–177, 223–229,
     235–241, 244–251, 271, 275–276,
     286–298, 303–305, 322–324, 329,
     337–355, 367–371, 375–376
     informationalism 236
     informationsexceptionalism 241,
         244
     informationsfrihet 237, 249,
         292, 322
     informationsrevolution 143, 213
     informationssamhälle 11, 22, 25,
         92, 121, 149, 224, 236,
         283–289, 293–296
     informationsteknik 22, 25, 35,
         113–114, 121, 143–147, 175,
         236, 285, 290–293, 296
 Infosoc-direktivet 182, 320
 inhägnadsrörelsen 243, 247, 251
 integritet 11, 18, 21–23, 67, 73, 76,
     80–81, 85, 92, 100, 169, 285,
     289–293, 297
     integritetsdebatt 80, 290–291
 iPad 68, 347
 IP-adresser 17, 20, 52–55, 58, 68–69
 IP-nummer 53
 Ipred 18, 70, 273, 284–285, 291, 323
     Ipred2 291
     Ipredator 278
     Ipred-direktivet 8, 182
     Ipredlagen 9–11, 21–22, 28, 270,
         278, 317, 385
 IP-telefoni 59
 iTunes 214–215, 311, 325, 339

 Juliagruppen 259, 286
 Justitiedepartementet 25, 356

 Kazaa 14, 126, 129, 261, 272, 340
 kommunikationsprotokoll 49–56,
     62, 347

konsumtionsmönster 183, 246,
     338–341
 kopieringsskydd 182, 239–240
 Kulturdepartementet 354–357
 kulturpolitik 26, 39, 140, 148–149,
     208, 301–315, 348, 363, 372
 Kulturskaparna 12, 268–269, 307
 Kungliga biblioteket 141, 337, 353–
     356

 lagliga gratistjänster 251, 261, 272,
     276, 306
 lagring
     lagringssajter 116, 224–226, 263,
         326, 344
     lagringsutrymme 29, 106, 141,
         248, 347
 lagstiftning 11, 18, 28, 31, 83, 92,
     107, 155, 166–169, 230, 239–251,
     274–277, 284–285, 291–292,
     295–296, 318, 321, 326–328, 358,
     383
 Library of Congress 336–337, 344,
     349, 357
 Linux 205, 274
 LOCKSS-projektet 344–345
 läsplatta 142, 337–338, 371

 meddelarskydd 40
 Mediamätning 11
 Mediavision 9
 MegaUpload 10, 269

 mekaniska rättigheter 109–110, 115
 Memex 55–56
 Microsoft 30, 64, 205, 249
 mikrobetalning 80, 82
 mikrodonation 78–79, 82
 Miljöpartiet 19–20, 41, 294, 321
 mjukvara 15, 17, 30, 54, 59, 62, 67,
     87, 91, 127–128, 215, 245–252,
     264–265, 274, 343
 modemuppkoppling 57, 59
 Moderaterna 20, 22–23, 41, 223,
     234, 274, 334, 362
 molnet (cloud computing) 38–39,
     61, 67–70, 75, 119, 262, 273, 340,
     345–347
 Mutify 276–277
 MySpace 66, 226, 310

 Napster 13–14, 28, 58, 61, 105, 126,
     129, 202–203, 215, 261, 265,
     272, 338, 340
 NCB-avgift 109
 Näringsdepartementet 25, 143, 356
 nätet 11–19, 22–29, 34–40, 49–70,
     77, 90, 93, 98–100, 107, 125,
     129, 134, 138, 140, 175, 205, 215,
     228, 260–262, 266–271, 279–
     280, 287–297, 301, 307–308,
     317–318, 322, 330, 337–345, 349,
     353, 362, 366–376
 nätkultur 13–16, 18, 21, 78, 84,
     91, 113, 133, 284

nätneutralitet 18, 67, 70, 247
 nätverkssamhälle 236, 353, 363,
 377

offentlighetsprincipen 292
 Open access 349
 OpenBittorrent 16, 265–267, 384

P2P (peer-to-peer) 36, 50–51, 53,
 57–62, 70, 130, 269, 343, 350
 P2P Next 61, 352
 P2P-nätverk 59, 215, 331, 342–
 344
 P2P-trafik 10, 14, 346

PageRank 64, 66

Piratbyrå 14, 22, 32, 34, 165,
 259–263, 268, 286

Piratpartiet 11, 16, 18, 21–22, 37,
 41, 77, 165, 205, 235, 260, 270,
 283–288, 294–295, 351

postdigital politik 260

RapidShare 10, 269

Regeringskansliet 26

regleringsregim 99–102

reterritorialisering 34, 69

räfflat rum 34, 158–161, 169

rättsliga & sociala normer 11, 70,
 83, 129, 132, 180, 182, 190, 193,
 216, 283, 293, 383–384

rättsregler 125, 137–138, 338, 357,
 371

rättsskipning 247

server-klient-diagram 58–60, 62

SETI@home 58

slätt rum 34, 158–161

sociala medier 25, 62, 98, 102,
 286–288, 318, 336, 352, 374

Socialdemokraterna 20–21, 24, 41,
 274, 290, 293, 303

Sony 212

Spectrial 259

Spotify 39, 61, 65, 67, 70, 105, 109,
 116, 217, 228–231, 261, 271–276,
 305, 371

Spotifiering 69

Spotify Premium 109, 270

Stim 110, 119, 214, 228, 267–268,
 328, 357

streaming 10, 16, 38–39, 76, 80, 184,
 262, 269, 385

subsystem 128

Svea Hovrätt 15, 215–216, 225–226,
 381–384

Svenska föreningen för industriellt
 rättsskydd (SFIR) 381–382

Svenska föreningen för upphovsrätt
 (SFU) 381–382

Sverigedemokraterna 284

TCP/IP (Transmission Control
 Protocol/Internet Protocol)
 50–53, 59, 239

teknikdeterminism 39, 127, 143–147, 216, 385
 teknisk infrastruktur 35, 40, 49–51, 54, 57–61, 65–70, 90, 97, 121, 143, 220, 247, 263–265, 295, 352
 teledata 176
 telekomindustrin 88, 97
 telekompaket 70, 291, 318
 toppdomän 54
 torrentfiler 14, 17, 216, 263, 265–266, 339, 341
 trackback 56, 62
 Trackerfunktion 16–17, 40, 263
 Trackersidor 10, 174, 187, 189
 TRIPS-avtalet (Agreement on Trade-Related Aspects of Intellectual Property Rights) 182, 222, 228
 Twitter 15, 31, 142, 269, 286, 336–337, 348–349, 352, 357, 372, 374
 Universal Music Group 107, 249, 324–325
 upphovsrätt 10–25, 32–33, 39, 63, 75, 78–102, 107–122, 126, 134, 137, 155–156, 164–168, 173–193, 209, 212–230, 237–250, 275–279, 285, 297, 306, 311, 317–334, 338, 341, 343, 348, 350–351, 355–358, 363, 367–372, 381–384
 upphovsrättslagstiftning 15, 20–25, 92, 108, 113–115, 118–122, 155, 164–165, 168, 177, 181, 244–246, 317–318, 328, 332, 348, 358
 upphovsrätsreform 134, 220–223, 227, 230, 323–325, 334
 Upphovsrätsutredningen (2008) 24, 112, 229, 356–358
 Warner Music Group 214, 230
 webb 2.0 37, 60, 62, 70, 90–91, 100, 248, 352
 video-on-demand 68
 wikinomics 90
 Wikipedia 62, 310, 367
 viral marketing 35
 Vodddler 230, 274–275
 voice-over-IP (VOIP) 50
 Vänsterpartiet 19–20, 41, 321, 351
 värdtjänst 15, 31, 33, 114, 116, 225–226, 384
 YouTube 12, 25, 37, 39, 62, 67, 76, 91, 97, 225–226, 269, 304–305, 324–325, 330, 337, 352
 åsiktsregistrering 291

